

**РОЗВИТОК УКРАЇНИ В ХХІ СТОЛІТТІ:
ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ, ЕКОЛОГІЧНІ,
ГУМАНІТАРНІ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ:**

**МАТЕРІАЛИ
VIII ЗАГАЛЬНО-ФАКУЛЬТЕТСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми: матеріали VIII Загально-факультетської науково-практичної конференції. — Нововолинськ, НФ ТНЕУ, 2013. – 182 с.

Матеріали конференції висвітлюють сучасні проблеми соціально-економічних, правових, екологічних та гуманітарних процесів на макро-, мезо- та мікрорівнях. Представлені статті заслуговують на увагу студентів, викладачів вищих навчальних закладів. Висновки та рекомендації мають вагомое теоретичне значення, представляють практичний інтерес і можуть бути використані студентами ВУЗів при написанні курсових та дипломних робіт.

Засновник: ВНЗ "Нововолинський факультет Тернопільського національного економічного університету"
Україна, м. Нововолинськ, бульвар Шевченка, 29

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чорний Роман Степанович	<i>головний редактор</i> к.е.н., доцент, завідувач кафедри ЗЕГД, декан Нововолинського факультету ТНЕУ,
Румянцева Галина Іванівна	<i>заступник головного редактора</i> к.е.н., доцент кафедри фінансів НФ ТНЕУ,
Римар Ольга Григорівна	к.е.н., викладач кафедри фінансів НФ ТНЕУ,
Нагірний Микола Зіновієвич	к.і.н., доцент, доцент кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін НФ ТНЕУ,
Марчанчин Ольга Іванівна	викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності НФ ТНЕУ,
Мельник Віктор Вікторович	к. богослов'я, ст. викладач кафедри ЗЕГД НФ ТНЕУ,
Мороз Галина Романівна	заступник декана Нововолинського факультету ТНЕУ,
Харів Петро Степанович	почесний професор, к.е.н., в.о. завідувача кафедри економіки та обліку господарської діяльності НФ ТНЕУ

Рекомендовано до друку Вченою радою Нововолинського факультету ТНЕУ (протокол №8 від 20.03.2013 року).

За стиль, редакцію та достовірність поданих матеріалів конференції несуть відповідальність їх автори.

Усі права застережені. Розповсюджувати і тиражувати матеріали без офіційного дозволу авторів заборонено.

© НФ ТНЕУ, 2013.

ЗМІСТ

6

Розділ I. Наукові статті професорсько-викладацького складу факультету**1. Чорний Р.С.***Активізація розвитку сфери зайнятості як фактор формування трудового потенціалу у сільській місцевості*

7

2. Румянцева Г. І.*Бюджетна незбалансованість як фактор фінансової нестабільності Європейського Союзу*

12

3. Римар О.Г.*Особливості оподаткування нерухомості: зарубіжний досвід та вітчизняні перспективи*

17

4. Олексій М.Б., Харів П. С.*Планування інноваційного розвитку промислових підприємств в умовах невизначеності*

23

5. Мельник В.В.*Філософські погляди Платона на мистецтво*

28

6. Файфура В.В.*Маргіналізація населення України та соціально-економічні вектори її подолання*

35

7. Нагірний М.З.*Мерянська земля як прабатьківщина російського етносу в контексті київсько-московських суперечок за «руську» спадщину*

40

8. Литвин А.П.*Ієрархія ВНЗ та фаховість викладачів*

50

9. Ілько А.А.*Еферентна терапія, як елемент комплексу ліквідації частини екологічного стану*

54

10. Чорна Н.П.*Трансформації інноваційного розвитку сфери виробництва продуктів харчування в Україні: роль державного регулювання*

60

11. Хільчук О.І.*Основні аспекти формування та реальний стан споживчого кошика в Україні*

68

12. Кравчук Н.О.*Підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства*

76

13. Пасічник Т.П.*Аналіз боргового стану України: сьогодення та майбутнє*

80

14. Коханюк О.М.*Мовні особливості англомовної реклами та способи її перекладу*

86

15. Майброда М.В. <i>Інноваційні підходи до формування та розвитку економічного потенціалу торговельних підприємств споживчої кооперації України</i>	91
16. Бортнік Н.В. <i>Вітчизняна практика застосування домашнього арешту</i>	96
17. Кроква О. В. <i>Особливості оцінки фінансового стану підприємства (наприкладі ПАТ «Нововолинська швейна фабрика»)</i>	103
18. Кошлата М.М. <i>Сучасні підходи до визначення сутності та методів оптимізації структури капіталу акціонерного товариства</i>	109
19. Почтарук І.С. <i>Теоретико-прикладні засади соціально-економічного розвитку вугільної галузі в розвинених економіках</i>	112
20. Язвилюк Б.О. <i>Інноваційно-комплексні шляхи модернізації економіки як гарантування безпеки реального сектору та подолання асиметрії регіонів</i>	119
21. Собко Н.І. <i>Стратегічні шляхи прискорення комплексної програми модернізації економіки регіонів</i>	125
22. Чобаль Л.Ю. <i>Динаміка основних показників функціонування транспорту в Україні</i>	129
РОЗДІЛ II. СТУДЕНСЬКІ НАУКОВІ СТАТТІ	134
23. ЛИТВИНЮК Віталій <i>Особливості тіньової економіки в Західному прикордонному регіоні (на прикладі Волинської області)</i>	135
24. КУШНІРУК Сергій <i>Проблеми та пріоритети зовнішньоекономічної діяльності України в XXI столітті</i>	140
25. БАЛЮК Наталія <i>Стан та проблеми підприємств машинобудівної галузі України в сучасних умовах</i>	149
26. ТИМОВСЬКИЙ Роман <i>Проблеми розвитку малих міст України (на прикладі міста Нововолинська)</i>	156
27. КУЧЕР Віталій <i>Фінансова незалежність органів місцевого самоврядування та шляхи її забезпечення (на прикладі м. Нововолинська)</i>	161

28. ЛЕВЧУК Іван <i>Основні проблеми розвитку газового ринку на сучасному етапі</i>	168
29. ЛУЦАКЕВИЧ Катерина <i>Особливості та проблемні аспекти захисту прав споживачів в Україні</i>	172
30. МАРУЩАК Павло <i>Нафтопереробна галузь України: сучасний стан і перспективи розвитку.</i>	181
31. МЕЛЬНИКОВА Тетяна <i>Стан та розвиток лізингових послуг в Україні</i>	187
32. НОВОСАД Сергій <i>Заощадження у структурі бюджету домогосподарства</i>	193
33. ПАСАЛЬСЬКА Юлія <i>Вплив реклами та елементів нейромаркетингу на свідомість споживачів</i>	199
34. СКАЛЮК Юрій <i>Ринок цінних паперів в Україні: аналіз та шляхи реформування</i>	207
35. РУДИЙ Дмитро <i>Бідність населення як загроза соціальній безпеці суспільства</i>	214
36. НАЗАРУК Вероніка <i>Феномен лідерства в сучасному суспільстві</i>	220
37. ГНАТКЕВИЧ Владислав <i>Рівень довіри до влади та його економічні наслідки в Україні</i>	225
38. БАГЛАЙ Ольга <i>Усиновлення дітей іноземцями: переваги та недоліки</i>	231
39. КОЛИЧЕВА Зінаїда <i>Громадська студентська організація як соціальний інститут українського суспільства XXI ст.</i>	238
40. БУШИНА Вікторія <i>Особливості запозичень з англійської мови в сучасній українській економічній термінології</i>	244
41. ГАЛАШИНА Алла <i>Аналіз стану злочинності неповнолітніх у місті Нововолинську</i>	249
42. СЕМЕНЧАК Оксана <i>Національна ідентичність русинів Словаччини: історичний аспект та сучасність</i>	255

Наукові матеріали
професорсько-викладацького складу
за підсумками науково-практичної конференції:
«Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні,
екологічні, гуманітарні та правові проблеми»

Чорний Роман Степанович

к.е.н., доцент

Завідувач кафедри загальнооекономічних та гуманітарних дисциплін,
Тернопільський національний економічний університет
Нововолинський факультет

АКТИВІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ СФЕРИ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Анотація. Аналізуються показники стану та динаміки розвитку сфери зайнятості як основні індикатори соціально-економічних зрушень у розвитку трудового потенціалу. Окреслюються проблеми зайнятості населення в сільській місцевості. Пропонуються заходи, спрямовані на активізацію розвитку сфери зайнятості як фактору формування трудового потенціалу на селі.

Ключові слова: зайнятість населення, сільська місцевість, розвиток, трудовий потенціал.

Аннотация. Анализируются показатели состояния и динамики развития сферы занятости как основные индикаторы социально-экономических сдвигов в развитии трудового потенциала. Очерчиваются проблемы занятости населения в сельской местности. Предлагаются мероприятия, направленные на активизацию развития сферы занятости как фактора формирования трудового потенциала на селе.

Ключевые слова: занятость населения, сельская местность, развитие, трудовой потенциал.

Annotation. The indexes of the state and dynamics of development of sphere of employment as basic indicators of socio-economic changes are analysed in development of labour potential. The problems of employment of population are outlined in rural locality. The measures sent to activation of development of sphere of employment as to the factor of forming of labour potential on a village are offered.

Keywords: employment of population, rural locality, development, labour potential.

Актуальність теми. Специфіка сільських поселень у господарській структурі полягає в її історично обумовленому аграрному спрямуванні. Відтак важливим фактором розвитку трудового потенціалу сільських поселень є зайнятість населення сільської місцевості. Для поліпшення соціально-економічної ситуації у сільській місцевості України вкрай важливо виявити особливості взаємозв'язків між зайнятістю та формуванням трудового потенціалу. Це актуалізує тему цієї публікації **метою** якої є висвітлення окресленої проблеми.

Вивченість теми. На сьогодні сформований значний науковий доробок у царині дослідження та теоретичного аналізу факторів формування й розвитку трудового потенціалу. Так, зазначеним проблемам присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних авторів, як М.Долішній, С.Дорогунцов, С.Злупко, О.Грішнова, Д.Богиня, П.Колосов, Б.Генкін, В.Бідак, В.Васильченко, С.Вовканич, О.Григоренко, Е.Лібанова, Л.Семів, Л.Шевчук, С.Пирожков, М.Чумаченко, У.Садова. Але, в наш час загострилися проблеми зайнятості в сільській місцевості, які негативно впливають на формування і розвиток трудового потенціалу, вимагаючи поглибленого вивчення і розробки заходів, спрямованих на поліпшення ситуації.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних індикаторів соціально-економічних зрушень у розвитку трудового потенціалу є показники стану та динаміки розвитку сфери

зайнятості. Зокрема в питаннях дослідження розвитку трудового потенціалу у сільських поселеннях основними показниками, що характеризують стан та динаміку розвитку сфери зайнятості на селі можна вважати рівні зайнятості за відповідними віковими групами, структуру зайнятості за видами економічної діяльності та статусом зайнятості, а також абсолютні та відносні показники безробіття серед населення сільської місцевості.

Так, згідно даних Державної служби статистики України, структуру зайнятості громадян, що проживають у сільській місцевості можна охарактеризувати наступними тенденціями:

1. Рівень зайнятості сільського населення віком 15-70 років за останнє п'ятиріччя зріс з 61,5% у 2007 році до 63,0% у 2011 році (знову ж таки звертаємо увагу, що таке покращення зумовлено віднесенням до категорії зайнятих членів особистих селянських господарств, що регламентовано зокрема і новим Законом України «Про зайнятість населення» [3]);

2. У структурі зайнятості сільських мешканців за віковими групами спостерігалось переважання рівнів зайнятості населення у віці 30-49 років (74,6-79,5%), найнижчий рівень зайнятості серед молоді віком 15-24 років (41,3%) та високий рівень зайнятості осіб віком 60-70 років (42,1%);

3. У динаміці 2001-2011 років рівень зайнятості сільських мешканців у віці 15-24 роки зріс із 36,2% до 41,3%, для осіб у віці 60-70 років відповідна динаміка відображалась у подвоєнні рівнів зайнятості, а саме із 22,3% відповідної вікової категорії у 2001 році до 42,1% у 2011 році;

4. У структурі зайнятості сільських мешканців за статусом зайнятості у порівнянні із 2006 роком зросла частка працюючих за наймом від 54,0% до 58,2% у 2011 році. Питома вага самозайнятих знизилася з 44,5% до 40,4% та незначно скоротилась частка безкоштовно працюючих членів сім'ї (на 0,2%). Для прикладу, у міських поселеннях частка найманих працівників зменшилася за відповідний період з 93,4% до 91,2% та питома вага самозайнятих зросла з 5,2% до 7,3% (рис. 1);

5. Зайнятість сільського населення у неформальному секторі економіки у 2011 році складала майже половину загальної чисельності зайнятого населення на селі (3,1 млн. осіб), причому зайнятість осіб віком 60-70 років у неформальному секторі складала 91,8%, а осіб 15-24 років – 57,7% загальної чисельності зайнятого населення даної вікової групи;

6. Чисельність безробітних (за методологією МОП), що проживали в сільській місцевості у 2011 році становила порядку 522 тис. осіб (7,5% економічно активного населення), причому найвищий рівень безробіття спостерігався серед молоді віком 15-24 роки.

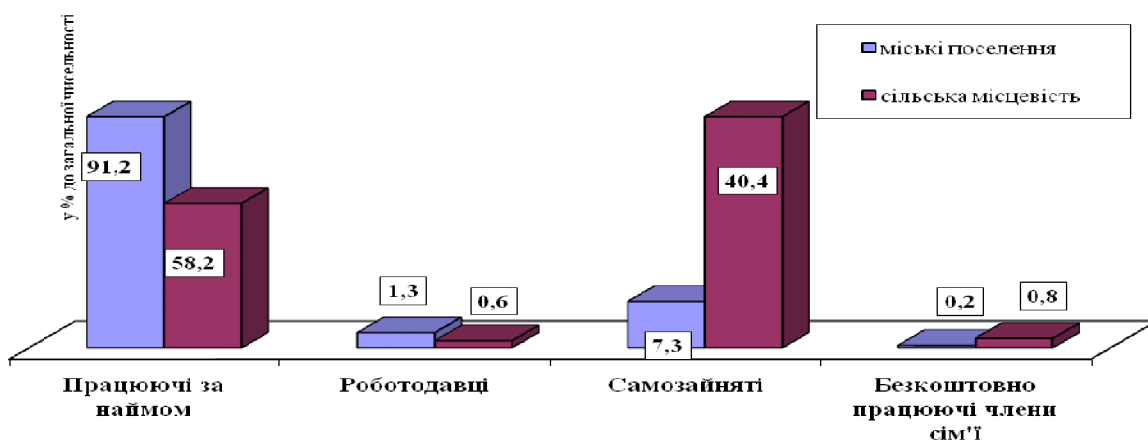

Рис. 1. Структура зайнятого населення за місцем проживання та статусом зайнятості (станом на 2011 рік)*

* Складено автором на основі джерела: [4].

Для жителів сільської місцевості доволі обмеженою є не лише професійно-кваліфікаційна сфера щодо реалізації власного потенціалу праці, але і надто мала ємність сектору вакансій по основних класах сільськогосподарських професій. Так, найбільш затребуваними та одночасно найбільш дефіцитними професіями у сільській місцевості є професія тракториста, озеленювача, садівника, робітника, доярки, виноградаря, робітника зеленого будівництва, а також низькокваліфіковані ручні роботи у сільському господарстві тощо.

З огляду на професійно-кваліфікаційну вузькість сільської сфери зайнятості та незначну кількість, власне, високорозвинутих сільськогосподарських підприємств, сільські працівники мають доволі обмежені можливості щодо професійного зростання та покращення якісних показників трудового потенціалу загалом.

Із загальної кількості вакансій державної служби зайнятості станом на кінець 2011 року у розмірі 59,3 тис. на працівників сільського господарства припадало лише 2,86 тис. вільних робочих місць. Таким чином, із загальної кількості 122,8 тис. незайнятих громадян з числа працівників сфери сільського господарства у 2011 році мав шанс працевлаштуватись та реалізувати власний потенціал праці лише кожен 43-й працівник. Беручи до уваги, що 40% усіх безробітних на обліку державної служби зайнятості є мешканцями сільських поселень, складається доволі примарна ситуація щодо перспектив якісного розвитку трудового потенціалу на селі [6].

Вагомим чинником, що впливає на розвиток трудового потенціалу є *мотиваційні очікування* у сфері використання трудового потенціалу, а саме очікування щодо процесів безпосереднього споживання результатів продуктивної зайнятості та очікування щодо формування системи трудових доходів і соціального захисту працюючого та непрацюючого населення.

Щодо матеріальних мотиваційних очікувань найбільший вплив на реалізацію та розвиток трудового потенціалу чинять очікування щодо отримання гідної винагороди за виконану працю. Проте статистичні дані щодо рівнів заробітної плати підсилюють негативні тенденції у намірах здійснювати сільськогосподарську працю.

Рівень оплати працівників, що працюють у сфері сільського господарства залишається стабільно низьким та значно поступається розміру заробітної плати працівників інших видів економічної діяльності (рис. 2).

Зокрема у 2011 році середньомісячна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві складала 1800 грн., у той час коли в середньому по Україні відповідний показник становив 2633 грн. та максимальний рівень доходів досягався у сфері фінансової діяльності (5340 грн.) й у добувній промисловості (4370 грн.). Загалом у сільській місцевості оплата праці покриває лише порядку 33% сукупних ресурсів домогосподарств, у той час, коли в міських поселеннях відповідний показник складає понад 55% [5, с.88].

Окрім низьких рівнів оплати праці сільськогосподарських працівників, ринок праці у сільській місцевості характеризується доволі значними коливаннями у зв'язку із сезонним характером діяльності більшості сільськогосподарських підприємств. Така динаміка сфери використання трудового потенціалу зумовлює зайнятість населення, що проживає в сільській місцевості у весняний та літньо-осінній періоди і вимушене вивільнення значної частини працездатного населення у зимовий період.

За даними Державної служби зайнятості у 2011 році на кінець грудня, січня, лютого кількість незайнятих громадян з числа працівників сільського господарства коливалася у діапазоні 122-158 тис., у той час, коли з квітня по листопад на кінець місяця даний показник складав 55-110 тис. осіб [6].

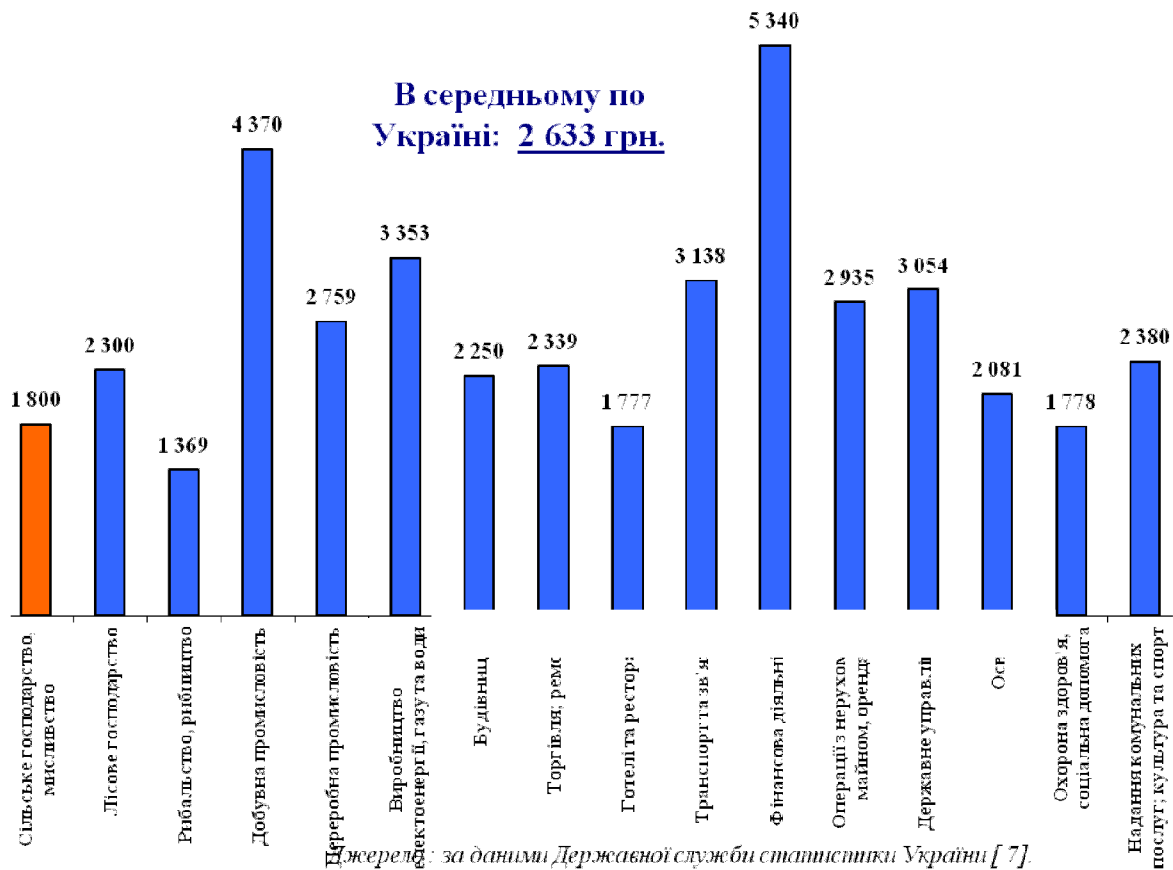

Рис. 2. Середньомісячні заробітні плати штатних працівників за видами економічної діяльності в Україні (станом на 2011 рік, грн.)*

* Складено автором на основі джерела: [5].

Малоефективні технології сільськогосподарського виробництва, відсутність паритету в оплаті праці працівників сільськогосподарських підприємств та доволі довгий ланцюжок посередників у промисловій переробці і реалізації продукції сільськогосподарського виробництва значно знижують мотивацію мешканців сільських територій щодо реалізації власного потенціалу праці. Окрім того незадовільні соціально-житлові умови та неprestижність аграрної праці також виступають каталізаторами посилення відтоку молодих та кваліфікованих кадрів з сільських поселень.

Зниження мотиваційних очікувань мешканців сільських територій у сфері реалізації та використання трудового потенціалу сприяє не лише посиленню міграційних потоків у напрямку міста, але стає вагомим чинником посилення міграційних інтересів у напрямку за кордон. На сьогодні сільське населення є джерелом підвищення пропозиції праці не лише великих міст та індустріальних центрів держави, але складає вагому частку трудового потенціалу ближнього і дальнього зарубіжжя, зокрема Росії, Польщі, Греції, Іспанії, Італії, Португалії, Німеччини та інших більш розвинутих держав.

Активізація соціальної та територіальної мобільності сільського населення зумовлює значні соціальні та статевовікові трансформації на селі. Як зазначає В.І. Копитко, лише двадцята частина від тих, хто народжується та виростає в селі, залишається тут жити [1].

Дані статистичних обстежень засвідчують, що хоч у складі мігрантів мешканці міст кількісно переважали мешканців сільських поселень (54,4% проти 45,6%), частка трудових мігрантів у загальній чисельності населення працездатного віку в сільській місцевості вдвічі більша, ніж відповідний показник у міських населених пунктах (8,0%) [2, с.110]. Згідно

даних соціологічних обстежень за оцінкою респондентів щодо обсягів трудової міграції в їхніх населених пунктах за кодом перебуває 1,1 млн. осіб або 3,9% населення працездатного віку, а за оцінками голів сілрад у сільській місцевості налічується 540 тис. трудових мігрантів, які становлять 6,4% сільського населення працездатного віку [3].

Висновки. Підсумовуючи сказане, наголосимо, що найважливішими завданнями сьогодення є створення нових робочих місць у сільській місцевості. Це можна реалізувати за допомогою розробки і впровадження пільг для створення і функціонування бізнесових структур на селі. Важливо організувати консалтингову допомогу населенню з метою активізації зайнятості у всіх можливих видах діяльності в сільській місцевості, в тому числі й само зайнятості.

Список використаних джерел

1. Копитко В.І. Особливості формування та використання трудового потенціалу на селі (регіональний аспект) / В.І. Копитко [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/...1/225_Копитко_17_1.pdf
2. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 233 с.
3. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 року №5067-VI: Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>
4. Ринок праці України у 2011 році: Аналітично-статистичний збірник / Державний центр зайнятості. – Київ, 2012. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>
5. Соціальні індикатори рівня життя населення: [стат. зб.] / Державна служба статистики України. – Київ, 2011. – 203 с.
6. Чисельність незайнятих громадян та кількість вакансій для працівників сільського господарства / Державна служба зайнятості України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua>

Румянцева Галина Іванівна,
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Нововолинський факультет,
Тернопільський національний економічний університет

БЮДЖЕТНА НЕЗБАЛАНСОВАНІСТЬ ЯК ФАКТОР ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЄС

Анотація. У статті аналізуються особливості бюджетної системи Європейського Союзу, а також специфіка формування національних бюджетів держав – членів ЄС. Незбалансованість бюджету розглядається як причина фінансової нестабільності регіону.

Ключові слова: бюджет, незбалансованість, фінансова нестабільність, бюджетна політика.

Постановка проблеми. Бюджетний дефіцит характеризується перевищенням видатків державного бюджету над його доходами. Сьогодні більшість розвинутих країн не може збалансувати бюджети за доходами і видатками, а тому зводять його з дефіцитом. Зазначений факт зумовлює актуальність дослідження цих процесів в економіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних і прикладних аспектів європейської інтеграції та фінансової глобалізації в цілому, співробітництва України та ЄС у фінансовій сфері зокрема, здійснили: Л. Антонюк, О. Білорус, Н. Гнидюк, Д. Гуртов, І. Каленюк, В. Копійка, Д. Лук'яненко, З. Луцишин, О. Мозговий, В. Муравйов, В. Новицький, Ю. Пахомов, А. Поручник, Л. Руденко-Сударева, А. Румянцев, В. Савчук, А. Філіпенко, В. Чужиков, І. Черкаський, Т. Шинкаренко, О. Шнирков та ін. Формування та розвиток фінансових систем країн ЄС, особливості бюджетної та податкової політики, організація бюджетного процесу стали предметом дослідження вітчизняних науковців: О. Барановського, С. Булгакової, П. Буряка, О. Гупала, Д. Ільницького, Г. Кучера, В. Лагутіна, А. Мазаракі, Л. Миргородської, Ю. Пасічника, С. Писаренко, О. Рожка, І. Чугунова, О. Федірка, В. Шевчука. Серед зарубіжних вчених ці проблеми досліджували: І. Бегг, Ю. Борко, О. Буторіна, І. Виноградова, Г. Волес, В. Волес, Г. Гагаріна, С. Гоці, В. Громико, Д. Дайнен, Б. Лаффан, М. Лівенцева, Н. Мусіс, Г. Решина, Ф. Тоді, М. Шеклетон.

Проте окремі теоретичні, методологічні та практичні аспекти цієї наукової проблеми залишаються недостатньо дослідженими й обґрунтованими у вітчизняній економічній літературі. Зокрема, потребують поглибленого дослідження особливості фінансової євроінтеграції та глобалізації; реалізація політики моніторингу фінансових потоків з метою налагодження ефективного бюджетного процесу в ЄС. Актуальність дослідження цих завдань для України посилюється з огляду на її прагнення інтегруватися до Європейського Союзу.

Постановка завдання. Мета публікації - дослідити бюджетно-фінансову політику Європейського Союзу в умовах глибокої фінансової кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Бюджет ЄС – це важливіший фінансовий інструмент, який був сформований у 1967 році шляхом об'єднання трьох Європейських співтовариств – Європейського об'єднання вугілля і сталі, Євратому, ЄЕС. У 1970 році бюджет ЄС становив 3,6 млрд. ЕКЮ, а у 2013 році він сягнув 133 млрд. євро (або 172 млрд. дол. США) [1].

Загальний бюджет ЄС є інструментом, який встановлює та затверджує загальний обсяг доходів і витрат для всіх країн – членів Євросоюзу. Бюджет укладається та здійснюється відповідно до принципів єдності, бюджетної точності, рівноваги, універсальності, ефективного фінансового управління і прозорості. Нині не всі перелічені принципи виконуються, тому існує бюджетна незбалансованість як окремих країн, які входять до ЄС, так і Європейського Союзу в цілому.

Найбільшою доходною статтею бюджету ЄС є відрахування від ВВП країн-членів. Це дозволяє здійснити розподіл фінансового навантаження на країни-члени більш рівномірно, забезпечує «справедливість» перерахування коштів в єдиний бюджет ЄС і зменшення бюджетних дисбалансів окремих країн.

Прийняття окремих бюджетних рішень обов'язково впливатиме на всі економічні показники. Бюджет Європейського Союзу є єдиним централізованим інструментом реалізації спільної податково-бюджетної політики. Проте нині бюджет ЄС і бюджети національних держав розмежовані. Бюджетна політика Євросоюзу децентралізована та цілковито залежить від урядів окремих держав – членів ЄС. Спільний бюджет спрямований на функціонування самої організації, а не на вирішення загальнонаціональних проблем. Децентралізація бюджетної політики виникла ще у 1957 році, коли головною метою об'єднання було визначено створення торговельного союзу, спільного ринку європейських країн.

Головною статтею видатків Європейського Союзу впродовж багатьох років була єдина сільськогосподарська політика. З кожним роком витрати ЄС збільшуються, але частка в бюджеті на розвиток аграрного сектору скорочується (табл. 1). Пріоритетним для ЄС сьогодні є забезпечення сталого розвитку регіону, стійкого зростання конкурентоспроможності та інноваційних процесів у різних сферах. До цієї статті витрат також входять розвиток освіти, професійна підготовка і зайнятість населення.

Бюджет забезпечення конкурентоспроможності щороку збільшується: у 2006 році на сталий розвиток виділялося 47,469 млн. євро, у 2011-му – 64 млн. євро, що становить майже 46% загального бюджету ЄС. Зростає частка бюджетних витрат на соціальну політику, юриспруденцію, захист прав споживачів, охорону здоров'я, культурний сектор, ЗМІ [2].

Таблиця 1

Бюджет ЄС, 2009–2012 рр. (млрд. євро)

Рік	Забезпечення росту конкурентоспроможності	Загальна аграрна політика	Соціальна політика	Глобалізація ЄС	Адміністративні витрати	Допомога новим членам ЄС	Загалом
2009	58,0	55,0	0,7	7,3	7,3	0,2	129,1
зміни відносно 2008 р.	5,7%	-1,5%	16,7%	7,3%	4,4%	-53,5	2,2%
2010	60,2	56,1	1,5	8,1	7,7	0,2	133,8
зміни відносно 2009 р.	3,2%	1,0%	12,3%	7,3%	5,7%	1,2%	2,5%
2011	64,3	59,5	1,7	8,1	7,9		141,5
зміни відносно 2010 р.	3,3%	5,4%	10,5%	0,5%	3,80%		3,60%
2012	64,5	58,7	1,8	8,8	8,2		141,9
зміни відносно 2011 р.	0,4%	-1,4%	8,0%	7,5%	3,2%		0,3%

Джерело: [6–10]

Доходи бюджету ЄС переважно складаються із платежів країн, які входять до Євросоюзу. Розмір внесків залежить від рівня ВВП у цих країнах. Найбільша питома вага внеску до бюджету ЄС припадає на Німеччину, її частка дорівнює майже 17%.

Доходна частина бюджету ЄС складається із:

- єдиної ставки, яка застосовується до валового національного доходу країн – членів ЄС;
- податку на додану вартість;
- цукрових та інших податків (митних, компенсаційних зборів);
- штрафних санкцій.

Відрахування від ВВП і ПДВ, які становлять основну частину доходів бюджету ЄС, надходять із національних казначейств, що знижує фінансову незалежність Союзу, проте забезпечує надходження (табл. 2). Водночас, власні ресурси, митні податки та компенсаційні збори сприяють зміцненню фінансової незалежності організації. Однак рівень надходжень від митних і компенсаційних зборів постійно знижується попри те, що всі доходи від мита, пов'язані з політикою ЄС в галузі торгівлі, формально належать Союзу, а країни-члени, які займаються зборами та перерахуванням цих коштів у бюджет, вважають їх внесками із національних бюджетів.

Незначна частка традиційних власних ресурсів у надходженнях, що призводить до фінансової залежності, є недоліком діючої системи. Висока частка відрахувань від ВВП і ПДВ спричинює суттєву залежність ЄС від переказів коштів країн-членів. Як наслідок, почали виникати конфлікти на ґрунті розподілу бюджету, більшість країн вимагає перерозподілу коштів на свою користь [3].

Таблиця 2

Частка основних статей доходів у бюджеті ЄС у 2009-2012 р., %

Рік	Єдина ставка до валового національного продукту	Податок на додану вартість	Цукрові податки	Інші надходження
2009	65	17	17	1
2010	67	16	6	1
2011	76	11	12	1
2012	76	11	12	1

Джерело: [6–10]

Обсяг бюджету Європейського Союзу на 2013 рік складає близько 1,85% сумарного валового продукту всіх держав – членів ЄС. У національних державах цей показник становить приблизно 20–45% [4].

Для посилення підтримки проектів із стійкого розвитку, кредитування економічно слабких регіонів, а також реалізації прийнятих економічних програм навесні 2012 року Єврокомісія запропонувала збільшити бюджет ЄС у 2013 році на 4,9%. П'ять країн ЄС – Німеччина, Велика Британія, Франція, Нідерланди – виступили проти збільшення бюджету, а їх частка в бюджеті ЄС перевищує 50%.

Структуру найголовніших статей видатків бюджету Європейського Союзу наведено на рис. 1.

Рис. 1. Бюджет ЄС на 2013 рік

Джерело: [11]

Комісар із фінансового програмування і бюджету Євросоюзу Я. Левандовські прокоментував прийняття бюджету таким чином: «Це дуже жорстка економія бюджету, оскільки більшість держав – членів ЄС знаходяться в умовах серйозної фінансової кризи» [12]. З'явився серйозний ризик, що Єврокомісія не буде спроможна виконати свої фінансові зобов'язання стосовно одержувачів фондів ЄС.

Таблиця 3

Бюджет ЄС на 2013 рік

Статті витрат	Зобов'язання, млрд. євро	Виплати, млрд. євро	Частка в загальному бюджеті, %	Зміни відносно 2012 р., %	
				зобов'язання	виплати
1. Забезпечення росту конкурентно-спроможності	67,5	55,3	45,9	+4,7	+3,7
<i>1а. Зростання конкурентоспроможності та зайнятості</i>	14,7	11,5	10,0	+9,1	-0,2
<i>1б. Спільність для зростання і зайнятості населення</i>	52,7	43,8	35,8	+3,5	+4,1
2. Загальна аграрна політика	60,0	57,0	40,8	+2,2	+1,9
<i>2а. Кошти та витрати, пов'язані з ринком</i>	44,0	43,9	29,9	+2,6	+2,5
<i>2б. Розвиток сільсько-го господарства, рибальства; навколишнє середовище</i>	15,9	13,1	10,8	-1,3	-0,1
3. Соціальна політика	2,1	1,5	1,4	+ 10,9	-1,3
<i>3а. Свобода, безпека, правосуддя</i>	1,4	0,8	0,9	+15,9	-2,5
<i>3б. Громадянство</i>	0,7	0,6	0,5	+2,1	+0,4
4. Глобалізація ЄС	9,4	6,9	6,4	+7,4	-4,0
5. Адміністративні витрати	8,3	8,3	5,6	+1,3	+1,3
Загалом	147,2	129,9	100	x	x

Джерело: [11]

У бюджеті ЄС на 2013 рік закладено 94% спільного річного бюджету на фінансування регіонального розвитку, бізнесу, підвищення кваліфікації вчених і працівників освіти, впровадження заходів щодо зростання зайнятості населення та зменшення безробіття у країнах – членах Євросоюзу. На функціонування інститутів ЄС буде спрямовано 6% бюджету. Планується скоротити адміністративні витрати, витрати на подорожі, відпочинок [11]. У 2013 році зроблено акцент на інвестуванні у тих сферах, які сприяють економічному зростанню і розвитку.

У ході валютної інтеграції в Євросоюзі недостатньо уваги приділялося політиці макрорегулювання [2]. Установчі документи ЄС описують лише бюджетні обмеження, наприклад надмірний дефіцит бюджету, а загальних напрямів розвитку бюджету визначено не було.

У ЄС запроваджено лише два основних критерії перевірки бюджетної дисципліни, а саме:

- чи перевищує співвідношення між планованим та реальним бюджетним дефіцитом і ВВП встановлену контрольну величину;
- чи перевищує визначену контрольну величину співвідношення між публічним боргом і ВВП.

Водночас, слід відзначити, що сьогодні більшість країн ЄС та єврозони зазначеним критеріям не відповідають.

Висновки з данного дослідження. Узгоджена бюджетно-фінансова політика (БФП), особливо в умовах глибокої фінансової кризи країн ЄС, постає необхідною умовою стабільного функціонування євро як світової валюти й подальшого розвитку валютної інтеграції. Збалансованість фінансової політики є основою сталого економічного зростання і розвитку ринку праці. БФП ЄС виступає інструментом впливу на соціально-економічний розвиток, забезпечення зайнятості населення, зростання темпів розвитку господарства, збільшення купівельної спроможності населення. Зв'язок валютної та податкової політики на європейському рівні, ступінь і характер координації національних політик у податковій сфері належить до найбільш складних питань Євросоюзу [1].

З метою вирішення зазначених питань у грудні 2012 року 17 країн, які входять до зони євро, і шість держав Євросоюзу підписали угоду щодо узгодження бюджетно-податкової політики. Бюджетно-податковий союз, що передбачається створити за цією угодою, діятиме задля зближення податкової політики, запровадження бюджетної дисциплін, надання національних бюджетів країн-членів на затвердження до Єврокомісії [12]. При цьому Велика Британія відмовилася від утвердження документа і включення його в Лісабонський договір ЄС. Така ситуація привносить значну невизначеність у подальший розвиток економіки окремих країн та регіону в цілому, що, своєю чергою, впливатиме на глобальну економіку.

Список використаних джерел

1. Актуальные проблемы Европы. Евро против доллара: финансовые позиции Европы. – М. : ИНИОН, 2009. – 220 с.
2. Договор о функционировании Европейского Союза (Рим, 25 марта 1957 г.) ; в редакции Лиссабонского договора 2007 г. [Электронный ресурс] // Справочно-правовая система «Гарант». – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3093>
3. ЕС ограничит расходную часть бюджета суммой в 129 млрд. евро (19.11.11) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vz.ru/news/2011/11/19/539921.html>
4. ЕС одобрил увеличение объема бюджета блока на 2012 г. на 1,85% – до 129 млрд. евро (19.11.11) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://quote.rbc.ru/news/fond/2011/11/19/33482097.html>
5. 23 государства ЕС подписали бюджетно-налоговый пакт (09.12.11) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.newsru.com/finance/09dec2011/es_union.html
6. Budget in figures [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/budget/figures/2011/2011_en.cfm
7. EU budget 2008 in figures [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2008/budget_folder/dep_eu_budg_2008_en.pdf
8. EU budget 2009 in figures [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2009/budget_folder/dep_eu_budg_2009_en.pdf
9. EU budget 2010 in figures [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2010/budget_folder/dep_eu_budg_2010_en.pdf
10. EU budget 2011 in figures [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2011/budget_folder/budget_2011_en.pdf
11. For 500 million Europeans For growth and employment [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/budget/library/biblio/publications/2012/budget_folder/budget_2012_en.pdf
12. Statement by Commissioner Lewandowski on the adoption of the 2012 EU budget [Electronic resource]. – Access mode : http://ec.europa.eu/commission_2010_2014/lewandowski/index_en.htm

Римар Ольга Григорівна,

к.е.н., викладач кафедри фінансів

Нововолинський факультет

Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ НЕРУХОМОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ВІТЧИЗНЯНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Розглянута специфіка запровадження та адміністрування податку на нерухоме майно в Україні та зарубіжних країнах. Проаналізована його фіскальна ефективність у сучасних економічних умовах. Запропоновано основні напрями удосконалення механізму оподаткування нерухомого майна у вітчизняній практиці.

Ключові слова: податок на нерухоме майно, нерухомість, оцінка нерухомості, податкова база, Податковий кодекс України, адміністрування податку на нерухоме майно.

Постановка проблеми. В умовах незалежної України початок формування інституту місцевого оподаткування поклав Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори», затверджений 20 травня 1993 року. У подальші роки система оподаткування поетапно удосконалювалась, однак, залишалась незмінна у ній незначна фіскальна роль місцевих податків і зборів. Запровадження новітнього Податкового кодексу України дещо покращило ситуацію, були ліквідовані фіскально неефективні податки та збори, натомість запроваджений майновий податок, який у зарубіжній практиці окремих країн функціонує не одне сторіччя.

Досвід багатьох країн світу доводить важливість та ефективність запровадження податку на нерухоме майно, проте усвідомлюємо, що без створення раціональних методів оцінки вартості об'єктів нерухомості та визначення чітких схем адміністрування податку, даний вид платежу може не реалізуватися як один із основних джерел надходжень у системі місцевих фінансових ресурсів. Тому важливою передумовою піднесення ролі податку на нерухоме майно в Україні є створення гнучких механізмів його справляння, розробка ефективних методик оцінки об'єктів нерухомості, визначення фіскального впливу його на економічне зростання країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні котрий вже рік поспіль тривають жваві дискусії у наукових колах стосовно запровадження податку на нерухоме майно: обґрунтування необхідності його введення, запровадження дієвих механізмів адміністрування, виявлення проблем і ризиків із початком його функціонування, встановлення меж відсоткових ставок. Серед авторів, що приділяли увагу даній проблематиці необхідно відзначити праці В.Андрущенко, В. Вишневський, В.Мельник, М.Мельник, В. Федосов, Т. Шуліченко та ін.

Однак, на нашу думку, залишається безліч дискусійних питань практичного застосування податку на нерухоме майно в Україні.

Постановка мети та завдання. Метою даної публікації є визначення сутності та специфіки запровадження податку на нерухоме майно, обґрунтування механізму його адміністрування із врахуванням досвіду провідних країн світу, окреслення основних напрямків удосконалення системи оподаткування нерухомого майна у вітчизняних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Піднесення ролі місцевого оподаткування неможливе без податку на нерухомість. Закордонний досвід ілюструє, що в доходах держав з

ринковою економікою податки на власність є вагомим джерелом доходів місцевих бюджетів. І це, очевидно, адже ця група податків має суттєві переваги, а саме:

- їх сплата пов'язана з дотриманням принципу соціальної справедливості;
- вони зручні для застосування в якості місцевих податків (на місцевому рівні їх легше обліковувати, оцінювати і спостерігати за змінами, що відбуваються у їх складі);
- для них характерна стабільність надходження навіть у періоди економічних спадів;
- вони заохочують до більш ефективного використання майна: землі, будівель, споруд, тощо.

Так, з 1 січня 2013 року почала діяти стаття 265 Податкового кодексу згідно якою запроваджується податок на нерухоме майно, відмінний від земельної ділянки. Оскільки цей податок є новим для його платників, розглянемо детальніше та проаналізуємо деякі аспекти його застосування із відповідними паралелями у сусідніх країнах.

Згідно діючих положень Податкового кодексу України платниками податку на нерухоме майно є власники об'єктів житлової нерухомості – фізичні особи, а також юридичні особи, які створені, зареєстровані та здійснюють діяльність відповідно до законодавства України. Окрім того, платниками такого податку є нерезиденти-громадяни, які мають постійне місце проживання за межами України, у тому числі особи із тимчасовим перебуванням. При цьому об'єктом оподаткування є об'єкт житлової нерухомості: будівлі віднесені згідно з нормативно-правовими актами до житлового фонду, дачні та садові будинки. Базою оподаткування є житлова площа нерухомості зменшена на 120 кв.м для квартири і на 250 кв.м для будинку [3]. Однак, слід зазначити, що дана пільга застосовується лише для одного об'єкта оподаткування і власник декількох об'єктів має можливість самостійно обрати нерухомість до якої застосовувати пільгу. Невідомим, на нашу думку, залишається те, як цей вибір зареєструвати і реалізувати на практиці, як фізична особа повинна повідомити податковій службі, що хоче використати пільгу для прикладу на будинок площа якого 240 кв.м., а не на однокімнатну квартиру площею 35 кв.м. Отже, даний процес досконало в Україні ще не врегульований.

Разом з тим, декілька «білих плям» Податкового кодексу дозволяють юридично його обійти. Відомо, нерухоме майно може перебувати у спільній власності кількох осіб, тоді платниками податку є кожна з цих осіб за належну їй частку. Таким чином, власник житлового будинку площею 580 кв.м. з метою економії сімейного бюджету має можливість оформити будинок на себе і двоє дітей, виокремивши частку кожного. Окрім того, зауважимо, що податок стягується саме з житлової площі, а не загальної, а це означає, що вмонтовані шафи, гардеробні, санвузли не зараховуються до житлової площі, а отже зменшують її. У той же час аналогічні шляхи уникнення оподаткування спостерігаються і у практиці інших країн світу.

Так, на Кіпрі існує три податки на нерухомість, два з яких стягуються одноразово. Після придбання нерухомості необхідно оплатити «гербовий податок» сума якого залежить від розміру угоди. Окрім цього, власники нерухомості зобов'язані платити щорічний обов'язковий податок, який стягується за наступною шкалою (табл. 1).

Як ілюструють дані табл. 2, відсоткові ставки є досить значні, а податок на нерухомість у цій країні є триєдиним із прогресивною шкалою оподаткування. Тому, аби обійти законодавство, кіпріоти вдаються до певних хитрощів і не добудовують будинки, таким чином, оминаючи податок «на титул».

Водночас, податок на нерухомість у Нідерландах складається із двох частин: першою

оподатковується власник нерухомості, другою – користувач. Якщо ж власник і проживає у своїй нерухомості, то він сплачує дві частини податку.

Таблиця 1

Прогресивна шкала податку на нерухоме майно на Кіпрі*

Вартість житла	% ставка від суми об'єкта
< 170 тис. євро	податок не стягується
170 тис. євро	0,15%
від 170 тис. євро до 430 тис. євро	0,25%
від 430 тис. євро до 850 тис. євро	0,35%
від 850 тис. євро	0,4%

*Складено автором за джерелом [1]

Третій податок сплачується жителями Кіпру через 5-7 років після придбання нерухомості – податок «на титул», який стягується за наступною шкалою (табл. 2).

Таблиця 2

Шкала податку на «титул»*

Вартість житла	% ставка від суми об'єкта
≤ 85 тис. євро	3%
до 170 тис. євро	5%
від 170 тис. євро	8%

*Складено автором за джерелами [1]

У Іспанії податком на майно обкладається житло вартість якого вища за 700000 тис. євро. Якщо житло використовується як основне місце проживання, то податком не обкладається частина у розмірі 300000 тис. євро його вартості, при цьому така пільга не надається при наявності другого будинку. Влада Іспанії застосовує підвищені коефіцієнти до житла, яке знаходиться у курортних регіонах (Каталонія, Андалусія, Валенсія) [8].

Інша практика оподаткування нерухомості у США. Місцева влада, штати і муніципалітети обкладають щорічним податком будь-яку нерухомість США, включаючи і земельні ділянки. Разом з тим, всі 50 штатів Америки мають власні закони та методи нарахування суми податку. Для прикладу у штаті Каліфорнія податок на нерухомість становить 1,25% на рік від ціни нерухомого майна, а адміністрування його здійснюється двома рівними частинами один раз у пів року. В інших містах розміри ставки податку на нерухомість тверді і представлені на табл. 3.

Ставка податку на нерухомість в Італії складає 0,4% і визначається місцевими органами влади залежно від місцезнаходження, розміру та класифікації нерухомості. Якщо це головна резиденція влада надає пільгу у розмірі 200 євро і 50 євро на кожну дитину до 26 років, при умові, що дитина мешкає у даному будинку. Сплачують податок як резиденти так і нерезиденти два рази на рік у муніципальний орган по місцезнаходженню власності. Підкреслимо, що влада надає податкову знижку престарілим, неповносправним та громадянам Італії, що постійно проживають за кордоном [6;8].

Таблиця 3

**Ставки податку на нерухоме майно в окремих містах
та штатах Америки***

№ з/п	Назва міста (штату)	Розмір %-ї ставки
1.	Нью-Йорк	11,5%
2.	Лос-Анджелес	1,1-1,3%
3.	Вашингтон	0,96%
4.	Гонолулу (Гаваї)	0,37%
5.	Лас-Вегас	3,25%
6.	Філадельфія	8,26%
7.	Флорида	1,5%

*Складено автором за джерелами [6;8]

В Україні відсоткові ставки менш диференційовані і встановлені у розмірі 1% (≤ 240 кв.м для квартири; ≤ 500 кв.м. для будинку) і 2,7% (>240 кв.м для квартири; >500 кв.м. для будинку) від мінімальної заробітної плати на 1 січня звітного року. З наведених вище даних залишається невідомим, якими критеріями керувалися законодавці при встановленні таких розмірів відсоткових ставок. Ми вважаємо, більш доцільним, встановити диференційовану шкалу, адже відомо що в містах із кількістю населення менше 200000 тис. чоловік практично не існує квартир із зазначеною площею, а значить і фіскальна ефективність податку до місцевого бюджету прирівнюється нулю. При цьому за даними Всесвітнього банку у деяких розвинутих країнах світу оподаткування нерухомості складає від 40% до 80% доходної частини місцевих бюджетів[8]. Не обумовлена також специфіка розподілу податкового тягара між різними соціальними верствами населення. На нашу думку, певні додаткові пільги повинні мати учасники Великої Вітчизняної війни, інваліди, малозабезпечені сім'ї, сім'ї, котрі втратили годувальника, військовослужбовці. Чинний Податковий кодекс всі ці протирічливі питання не передбачив.

Дискусійними залишаються питання масової оцінки об'єктів нерухомості в Україні. В багатьох європейських країнах при оподаткуванні нерухомості застосовується кадастрова оцінка: Італія, Іспанія, Чорногорія, Чехія. У той же час у Франції, Великобританії, Швейцарії, Швеції при оподаткуванні застосовуються показники ринкової вартості, які ґрунтуються на масовій оцінці нерухомості. Росія пропонує інший напрямок розвитку цього податку, виходячи із певних критеріїв пропонується створити Федеральне Агенство із нерухомості, кадастру і картографії Російської Федерації, до сфери якого будуть включені питання кадастрової і експертної оцінки нерухомості та забезпечення оціночної діяльності належним інформаційним матеріалом [2;5].

Нещодавно в Україні запрацювала нова схема реєстрації нерухомості та земельних ділянок, та введено в дію нормативну базу – закони України «Про державну реєстрацію майнових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про державний земельний кадастр». Згідно нововведенням всі функції котрі донедавна виконувало Бюро технічної інвентаризації перейшли до державних реєстраторів. Відтепер ведеться Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, який поступово наповнюється, реєструючи нові об'єкти нерухомості, при цьому державні реєстратори проводять державну реєстрацію права, що передбачає видачу свідоцтва про право власності на нерухоме майно. Окрім цього, українське законодавство

передбачає проведення реєстрації на підставі рішень органів влади, суду, прокуратури, податкових органів, при умові, що ці права виникли до 1 січня 2013 року та не були зареєстровані відповідно до законодавства, котре діяло того часу.

Законодавство у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень передбачає обмін інформацією між Державним земельним кадастром та Державним реєстром речових прав на нерухоме майно. Надання інформації про зареєстровані земельні ділянки та про зареєстровані права здійснюється Укрдержреєстром та Держземагентством на центральному рівні в електронному вигляді телекомунікаційними каналами зв'язку з використанням електронного цифрового підпису[7]. Отже постає питання чи не скористатися нам тим напрямком розвитку майнового оподаткування, яким йде Росія? Створивши універсальну спеціалізовану державну установу, яка різновекторно направлена у цій сфері, адже цей податок ґрунтується на єдиному підході до земельної ділянки і всьому що на ній побудовано.

Враховуючи усе вище зазначене, ми вбачаємо оптимізацію механізму майнового оподаткування за такими основними напрямками:

1. Диференціювання шкали ставок податку на нерухоме майно, при цьому ставка оподаткування повинна виходити не з кількості квадратних метрів, а вартості житла з врахуванням певних його характеристик.

2. Формування єдиного кадастру нерухомості.

3. Надання органам місцевої влади повноважень, щодо застосування регресивних чи прогресивних коефіцієнтів до %-х ставок податку на нерухоме майно.

4. Запровадження податкових пільг з податку, враховуючи наявність особливих категорій населення.

5. Поетапне запровадження оподаткування виробничої (промислової) нерухомості для підвищення фіскальної ролі податку.

6. Застосування податкових пільг у вигляді залік податку на нерухоме майно в рахунок зобов'язань з податку на доходи (при оподаткуванні фізичних осіб) і на прибуток (при оподаткуванні юридичних осіб) із метою запобігання подвійному оподаткуванню (як доходів, так і об'єктів нерухомого майна, що були придбані за доходи, які вже підлягали оподаткуванню).

Висновки з даного дослідження. Проаналізувавши систему оподаткування нерухомого майна в Україні та за кордоном можемо стверджувати, що вітчизняний механізм формування і справляння цього податку є недосконалим. Однак, реалізація наведених пропозицій сприятиме виконанню податком на нерухоме майно не лише фіскальної, а й регулюючої функції: стане можливим реалізація основних положень Концепції реформування системи місцевого самоврядування щодо перерозподілу податкових надходжень – частина податку на прибуток підприємств при використанні податкового заліку залишиться на рахунках місцевих бюджетів; збільшаться доходи місцевих бюджетів і зміниться структура їхньої прибуткової частини. Отже, податок на нерухоме майно, відмінне від землі, може стати (разом із податком на доходи фізичних осіб) основним джерелом податкових надходжень до місцевих бюджетів.

Список використаних джерел

1. Видатки на утримання нерухомості на Кіпрі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyprus-house.com.ua/polezno-znat/rasxody-na-soderzhanie-nedvizhimosti-na-kipre/>.
2. Иванов Ю.Б., Майбуров И.А. Система налогообложения Украины и России: структура, проблемы, тенденции развития: Монография. –Х.: ФЛП Либуркина Л.М.; ИД «ИНДЖЕК», 2009. – 520с.

3. Мельник В. М., Мельник М. М. Податок на нерухоме майно: фіскально-адміністративні проблеми запровадження в Україні // Фінанси України. – 2008. – № 3. – С.61-67.
4. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні: наукове видання / Дехтяренко Ю.Ф., Лихогруд М.Г., Манцевич Ю.М., Палеха Ю.М. – К.: ПРОФІ, 2006. – 624 с.
5. Налог на недвижимость в России – проблемы, преимущества, перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rae.ru/forum2012/263/1147>.
6. Оценка недвижимости: учебное пособие / Т.Г. Касьяненко, Г.А.Маховикова, В.Е. Есипов, С.К.Мирзажанов. – М.: КНОРУС, 2010.] – 752с.
7. Офіційний сайт Державної реєстраційної служби України . – Режим доступу: <http://www.drsl.gov.ua/show/1817>.
8. Шуліченко Т.В. Світовий досвід оподаткування нерухомості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/portal>.

Олексій Михайло Богданович

пошукувач, зав. лабораторією

факультет економіки та управління

Тернопільський національний економічний університет

Харів Петро Степанович

зав. кафедри економіки та обліку господарської діяльності

Нововолинський факультет

Тернопільський національний економічний університет

ПЛАНУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація. Нестабільність економіки змушує кожне промислове підприємство постійно шукати шляхи підвищення ефективності своєї діяльності, прогнозувати та планувати розвиток підприємства згідно потреб ринкової економіки. Ефективний розвиток промислового виробництва в Україні неможливий без активізації інноваційного процесу та удосконалення законодавчої бази. На сучасному етапі однією з головних задач розвитку економіки України у відповідності зі стратегією економічної і соціальної політики є перехід до стійкого економічного зростання, що, в свою чергу, забезпечується результативністю роботи окремих промислових підприємств. Ці проблеми вивчаються в пропонованій статті.

Ключові слова. інновації, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, невизначеність, планування, промислове підприємство, ефективність.

Постановка проблеми. Спад індикаторів розвитку промислового виробництва, інфляція, зростання безробіття, свідчать про нестабільність національної економіки. Як наслідок, інноваційна сфера економіки істотно послаблена і потенціал для її зростання найближчим часом буде невизначений. Тому, заходи з активізації інноваційної діяльності повинні базуватися на застосуванні прогресивних підходів до її планування та реалізації в умовах невизначеності, що б забезпечило зростання ефективності діяльності промислових підприємств.

В умовах невизначеності питання про визначальний вплив інноваційного розвитку вітчизняних підприємств промисловості на кінцеві результати їх діяльності є особливо актуальним. В даний час, діяльність вітчизняних промислових підприємств орієнтована здебільшого на впровадження запозичених технологій.

Зміна внутрішнього й зовнішнього середовища діяльності підприємства зумовлює необхідність врахування в процесі планування його інноваційного розвитку зміни комунікативних систем та організаційних можливостей, що в свою чергу вимагає застосування таких методів управління, які б забезпечили підвищення ефективності його функціонування. Підприємство може ефективно розвиватися і досягати наміченої мети лише тоді, коли його зміни відповідають змінам й економічним вимогам ринкового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань планування та управління інноваційним розвитком присвячено праці як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Теоретичні засади інноваційних процесів розроблено у працях таких видатних вчених як Й. Шумпетер, М. Кондрат'єв, М. Портер, Ю. Яковець, В. Гусарова та ін. серед вітчизняних дослідників згаданої проблеми слід відмітити І. Андронova, В. Геєця, Д. Єрохіна, О. Кочеткова, А. Кузнецова, А. Савчука, В. Чорнобаєва та ін.

Не дивлячись на широке висвітлення проблеми управління інноваційною діяльністю на промислових підприємствах, мало дослідженими залишаються питання планування інноваційної діяльності промислових підприємств, що функціонують в умовах невизначеності.

Постановка мети та завдання. Актуальні проблеми, пов'язані зі здійсненням інноваційної діяльності підприємств вимагають нових підходів як в питаннях теорії, так і практики планування інноваційної діяльності. Метою статті є дослідження питань,

безпосередньо пов'язаних зі створенням, освоєнням виробництва і впровадженням нової техніки, та їх впливу на підвищення ефективності роботи промислових підприємств.

Звідси, основним завданням є докорінне вдосконалення як системи планування, так і організації процесів реалізації розроблених планів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Планування інноваційного розвитку промислового підприємства впливає на всі сторони його діяльності. В першу чергу воно впливає на соціальну та економічну сторони. Соціальна – стосується питань створення комфортних умов праці та мотивації персоналу, а економічна, безпосередньо пов'язана з виробництвом і визначає економічний розвиток підприємства.

Метою процесу планування інноваційного розвитку промислового підприємства є розробка стратегії його інноваційного розвитку та забезпечення на цій основі реалізації соціальних і економічних завдань. Соціальними завданнями планування інноваційного розвитку підприємства є забезпечення: безпеки та охорони праці, соціальних гарантій персоналу, корпоративної відповідальності підприємства та розвитку трудового потенціалу підприємства. Економічні завдання планування інноваційного розвитку підприємства передбачають: зростання рентабельності виробництва на базі покращення використання інноваційного потенціалу підприємства та підвищення його конкурентоспроможності.

Складний процес планування розвитку промислового підприємства на інноваційній основі охоплює етапи: визначення цілей інноваційного розвитку підприємства та напрямів їх досягнення; формування системи інформаційного забезпечення планування розвитку промислового підприємства на основі використання статистичної звітності (зокрема Ф№ 1 "Баланс", Ф№ 1-інновація "Обстеження технологічних інновацій промислового підприємства", Ф№ 1 "Підприємництво", Ф№ 2 "Звіт про фінансові результати", Ф№ 3 "Наука", № 4- нт "Звіт про виконання науково-технічних робіт", Ф№11 "Звіт про наявність, рух основних засобів"); встановлення особливостей планування інноваційного розвитку промислового підприємства в залежності від етапів його життєвого циклу; формування та вибір найбільш впливових факторів, що визначають характер планування розвитку промислового підприємства на інноваційній основі; аналіз показників соціальної та економічної складової інноваційного розвитку та знаходження резервів подальшого підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності промислового підприємства.

Під факторами, які визначають характер інноваційного розвитку розуміють активні і діючі сили, які безпосередньо впливають на розвиток підприємства, визначають його результативність та ефективність і в конкретних умовах дослідження мають пріоритетне значення [1].

Фактори, які визначають характер планування інноваційного розвитку промислового підприємства слід розділити на: фактори, що впливають на соціальний розвиток та фактори, які впливають на економічний його розвиток. До факторів впливу на соціальну складову інноваційного розвитку промислового підприємства слід віднести фактори: підвищення безпеки та охорони праці та розвитку системи її гуманізації, забезпечення соціальних гарантій персоналу та підвищення корпоративної відповідальності підприємства. До факторів економічної складової інноваційного розвитку підприємства слід віднести фактори: підвищення конкурентоспроможності підприємства на базі розвитку його інноваційного потенціалу, покращення інформаційного та маркетингового забезпечення інноваційної діяльності, що в свою чергу дозволить підвищити рентабельність його діяльності.

Планування інноваційного розвитку промислового підприємства є особливим видом управлінської діяльності, який забезпечує вирішення економічних та соціальних проблем розвитку промислового підприємства на основі використання наукового підходу та знань про закономірності розвитку соціально-економічних процесів, шляхом розрахунків та перевірених на практиці прийомів і методів. Управління соціально-економічною складовою інноваційного розвитку підприємства, це сукупність механізмів планового, організаційного

та комплексного впливу на соціальне й економічне середовище промислового підприємства. Аналітичною основою планування інноваційного розвитку підприємства є аналіз, за допомогою якого здійснюється обґрунтування та прийняття управлінських рішень щодо ключових показників розвитку підприємства [2].

Планування процесів розробки, освоєння та впровадження інновацій виступає основним засобом збільшення прибутку, який є основною метою діяльності промислового підприємства. Планування інноваційного розвитку промислового підприємства спрямоване на обґрунтування основних напрямків інноваційних змін на підприємстві з врахуванням основних потреб ринку та реалізацію довгострокових завдань з врахуванням впливу зміни зовнішнього середовища.

Проведене авторами публікації [3] опитування встановило, що етапу становлення діяльності промислового підприємства притаманні такі особливості: плани розвитку підприємства не передбачають здійснення інноваційних дій (90% відповідей), показники плану часто змінюються залежно від зміни поведінки підприємства на ринку та напрямів економічної діяльності (80% відповідей), план розвитку – короткостроковий, а ступінь ризику – високий (75 % відповідей), відсутні елементи процесу планування (85 % відповідей). Планування інноваційного розвитку промислових підприємств на етапі стабілізації діяльності передбачає: орієнтацію на досвід та практику роботи передових підприємств в інноваційній сфері (70 % відповідей), діагностику існуючого стану підприємства, наявного інноваційного потенціалу та ресурсного забезпечення, змін зовнішнього середовища (60 % відповідей), розробку планів як на короткостроковий період, так і на перспективу (80 % відповідей). За результатами опитування досліджуваних підприємств встановлено такі особливості планування інноваційного розвитку на етапі динамічного росту: 50 % підприємств здійснюють планування витрат на проведення власних досліджень та розробок, 70 % – орієнтуються на досвід та практику роботи передових підприємств та фірм-конкурентів, 70 % – здійснюють діагностику показників інноваційного розвитку (інноваційний потенціал, маркетингове забезпечення інноваційної продукції), 60 % – використовують стратегічні прогнози як елемент планування, 80 % – вказують на стратегічну спрямованість плану розвитку, низький ступінь ризику інноваційних змін.

Планування інноваційного розвитку підприємства має ту особливість, що зазначені фактори мають різні джерела походження і тому вони можуть спричиняти конфліктні ситуації. Тому, основним завданням керівництва є планомірне корегування факторів у відповідності до зміни інших факторів, що дозволить досягти узгодження їх спільної дії. Наприклад, при динамічному розвитку підприємства, коли зацікавленість споживача у придбанні продукції зростає (зміна фактора вимог середовища), потрібні своєчасні заходи корегування організаційної структури, делегування повноважень (аналіз і розподіл персоналу з допомогою посадових інструкцій), додаткової мотивації співробітників, створення можливостей кар'єрного росту (фактор цілей та інтересів персоналу). Якщо ці заходи не будуть виконані, то підприємство може швидко досягнути граничного значення свого розвитку. Причиною такої ситуації може стати плінність кадрів внаслідок зниження іміджу підприємства та порушення його інформаційної безпеки. Вивчення та розуміння причин і закономірностей виникнення протиріч на кожному етапі розвитку підприємства, допоможе керівнику виробити навички використання цих протиріч в конструктивному руслі як стимулів його розвитку. Коли ж, підприємство буде вирішувати проблеми шляхом додаткового впливу на фактор, який викликає тривогу (наприклад, зниження обсягів продаж продукції), методами інвестування збутової політики або розробки нового виду продукту, а інші системо-утворюючі фактори не будуть враховані, вирішити проблему не вдасться [3].

Як зазначалося, планування розвитку промислового підприємства охоплює всі основні сторони його діяльності, з них, доцільно виділити два основних та відносно самостійних аспекти – соціальний та економічний. Розвиток соціально-економічного планування на підприємстві в значній мірі залежить від науково-технічного та соціального прогресу, від ступеня зрілості його техніко-економічних та соціальних систем. Характерною рисою

ринкових умов господарювання є загострення конкурентної боротьби за нові джерела ресурсів, за ринки збуту та потенційних споживачів, що змушує підприємства приділяти інноваційному розвитку все більше уваги. Тобто розробка та впровадження нових видів продукції, технологічних процесів стає більш пріоритетним напрямком господарської поведінки, оскільки виробництво та реалізація нової конкурентоспроможної продукції визначає всі інші напрямки можливого розвитку підприємства, в тому числі і соціальний [4].

В якості одного із основних факторів забезпечення діяльності промислового підприємства, що функціонує в умовах ринкових відносин, повинна бути орієнтація плану інноваційного розвитку на досвід та практику роботи інноваційно активних підприємств. Те, що промислові підприємства України входять в систему світової торгівлі в умовах жорсткої конкуренції значно загострює необхідність планування інноваційного розвитку як одного із важливих елементів механізму управління підприємством. Розвиток економіки та бізнесу змінює характер та напрями процесів інвестування підприємства, організації виробництва, реалізації продукції та послуг. Лише чітко розроблена система планування дозволить забезпечити підприємствам виживання в нестабільному середовищі, комерційний успіх та стійкий розвиток [6].

Окремо слід зупинитися на відборі інноваційних проектів, який відбувається, зазвичай, за умов обмежених ресурсів і потребує відповідного ранжирування потенційно вигідних, з фінансово-економічних пропозицій, за стратегічними та ресурсними критеріями проектів [5].

До стратегічних критеріїв відносять: відповідність запропонованих проектів стратегічним цілям компанії; адекватність результатів (у тому числі екологічних, соціальних) інтересам усіх груп стейкхолдерів; прийнятність із погляду масштабів, строків реалізації та ступеня ризиковості.

До ресурсних критеріїв відносять: розміри проекту та можливість його фінансування; наявність відповідних виробничих потужностей; адекватність кадрового потенціалу та додаткові витрати на його розвиток; відповідність технологічного рівня виробництва параметрам проекту щодо рівня витрат, якості та технологічних параметрів виробництва.

Аналіз проблем, що реально стоять перед промисловими підприємствами дозволяє виявити орієнтири, які слід враховувати при обґрунтуванні перспектив інвестиційно-інноваційного розвитку економіки країни в контексті її структурної трансформації. Проблеми, що виникають при здійсненні інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств, виявляються в процесі аналізу факторів, що стримують впровадження інновацій.

До факторів, що стримують інноваційну діяльність слід віднести: недостатню фінансову підтримку держави, нестачу власних коштів, відсутність фінансових коштів у замовника, низький платоспроможний попит на продукцію, великі витрати на нововведення, високий економічний ризик, тривалий термін окупності нововведення, відсутність попиту на продукцію, нестача кваліфікованого персоналу, нестача інформації про нові технології, нестача інформації про ринки збуту, неготовність підприємства до нововведень, відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами, недосконалість законодавчої бази. Ці фактори умовно можна розподілити на дві групи – економічні та виробничі.

Інвестиційно-інноваційна діяльність промислових підприємств, перш за все, стикаються з економічними труднощами. Найбільш вагомим економічним фактором, що стримує інноваційну діяльність, є нестача власних коштів, на це вказали 81,7% від загальної кількості обстежених промислових підприємств. На фактор недостатня фінансова підтримка держави вказали (50,9%) підприємств, а на фактор великі витрати на нововведення (49,3%). На фактор високий економічний ризик вказало (32,5%) підприємств, на відсутність фінансових коштів у замовника – 31,7%, а на тривалий термін окупності нововведень (29,5%). На низький платоспроможний попит на продукцію вказало лише (25,5%) обстежених підприємств [5].

Серед виробничих факторів, що перешкоджають інвестиційно-інноваційній діяльності, слід відмітити такі: нестача інформації про нові технології, на що вказали 17,1% із загальної кількості обстежених підприємств, відсутність можливостей для кооперації з іншими

підприємствами та науковими організаціями (16,7%), нестача інформації про ринки збуту (15,2%). На решту виробничих факторів вказало менше 15% обстежених промислових підприємств. Okремо слід зазначити, що на фактор недосконалість законодавчої бази, який не залежить від підприємства, але активно на нього впливає, вказало 33,5% обстежених промислових підприємств.

Враховання зазначених факторів при плануванні інноваційного розвитку промислових підприємств дозволило підвищити обґрунтованість планів та забезпечило їх реалізацію в умовах невизначеності. Так, понад три чверті підприємств за рахунок здійснення інновації розширили асортимент продукції (77% інноваційно-активних підприємств), розширили традиційні ринки збуту – 60,6%, а також створили нові – 45,8%. Впровадження інновацій вплинуло також на підвищення гнучкості виробництва на 38,4% обстежених промислових підприємств, зростання виробничих потужностей на 36,4%, а поліпшення умов праці на 37% обстежених підприємств. Крім того, інноваційна діяльність призвела до зниження забруднення навколишнього середовища у 28,9% підприємств, забезпечила скорочення витрат на заробітну плату у 10,7% обстежених підприємств [5].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. При плануванні інноваційного розвитку промислових підприємств в умовах невизначеності слід враховувати ряд особливостей планування інноваційного розвитку: залежність від етапів життєвого циклу підприємства; інноваційний розвиток визначає всі інші напрямки розвитку підприємства; врахування зовнішніх та внутрішніх факторів інноваційного розвитку; орієнтація на досвід роботи інноваційно активних передових підприємств; охоплення всіх аспектів діяльності підприємства, серед яких два основних – соціальний та економічний; орієнтація на розробку та освоєння нових видів продукції, підвищення її якості, впровадження нових технологій та вдосконалення організації праці. Це дозволить підвищити обґрунтованість планів та забезпечити їх реалізацію.

Список використаних джерел

1. Бажал, Ю. М. Інноваційні фактори економічного зростання [Текст] / Ю. М. Бажал, В. П. Александрова, М. С. Данько. – К.: Знання, 1999. – 51с.
2. Іванова В.В.. Планування діяльності підприємства [Текст] / В.В. Іванова – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 472с.
3. Кужда, Т. І. Галушак М.П., Оксентюк А.О. Сутність та значення соціально-економічного оцінювання та планування інноваційного розвитку машинобудівних підприємств [Текст] / Т. І. Кужда, М. П. Галушак, А. О. Оксентюк // Галицький економічний вісник. – 2008. – № 3(18) – С. 59 – 66.
4. Лапіцька, С. Ю. Управління підприємством в умовах інновацій [Текст] / С. Ю. Лапіцька. – Дніпропетровськ: Наука і техніка, 2002. – 236с.
5. Планування діяльності підприємства [Текст]: Навч. посіб. / За заг. ред. В. Є. Москалюка. – К.: КНЕУ, 2005. – 384с.
6. Сінчалова, І. Планування розвитку підприємства [Текст] / І. Сінчалова // Компаньйон. – 2002. – № 1. – С.35–37.

МЕЛЬНИК В.В.ст. викладач кафедри загальнооекономічних
та гуманітарних дисциплін

Тернопільський національний економічний університет

ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ПЛАТОНА НА МИСТЕЦТВО

Анотація. У статті проведено дослідження поглядів Платона на мистецтво. Проаналізовано підходи Платона до термінології та здійснено спробу їх систематизації.

Ключові слова: Платон, techne, мистецтво, софіст, естетика, mimesis, ремесло.

Постановка проблеми. Зважаючи на те, що наука і філософія античної Греції є тим ґрунтом, на якому виросла сучасна європейська цивілізація, її світоглядна основа, дослідження поглядів античного мислителя Платона на мистецтво є досить актуальним. До того ж, такі сучасні науки як логіка, фізика, геометрія, біологія, психологія, етика, економіка, соціологія тощо мають свій початок в античній Греції. Особливої уваги заслуговують філософські погляди окремих мислителів античних часів на мистецтво. У [філософії Стародавньої Греції](#) можна виділити два основні погляди на мистецтво. Згідно із першим з них, що йде від [Аристиди](#), мистецтво має справу з μιμησις — [імітацією](#), представленням образів, і ми отримуємо [задоволення](#), спостерігаючи точно й акуратно виконані картини реального світу. В другому, що бере початок у поглядах [Платона](#), мистецтво надихається [Музами](#) (або [богами](#) чи внутрішніми імпульсами, або [підсвідомістю](#)) для вираження того, що знаходиться вище навколишнього світу, тобто внутрішні почуття, прояви або вікові відчуття. Центральною категорією мистецтва стає [прекрасне](#), яке давньогрецькі філософи співвідносили із довершеністю, чуттєвим задоволенням, [благом](#) (філософські погляди [Платона](#), [Аристотеля](#)).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням античної естетики присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних філософів, зокрема В. Асмуса, Н. Арутюнова, С. Аверинцева, В.Бібіхіна, Н. А. Вежбіцької, Л. Вітгенштейна, Г. Гадамера, А. Камчатова, Кривцуна, Г. Лайзеганга, О. Лосева, Д. Маншпергера, А.Тахо-Годі, І Федорічевої, Ю. Штенцеля, О. Шталовича. Однак у більшості наукових розвідок мало уваги приділено процесу формування поглядів Платона на мистецтво та систематизації його підходів до термінології. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напрямку дослідження в наукових аспектах.

Постановка завдання. Метою даної публікації є – дослідження основних мистецьких категорій платонівської системи та систематизація його підходів до пізнання категорії «мистецтво».

Виклад основного матеріалу дослідження. Автор у своєму дослідженні спирається на роботи А.Ф. Лосева "Історія античної естетики" та «Дванадцять тезисів об античній культурі», «Естетична термінологія Платона», Коментарі до діалогів Платона", В.Ф. Асмуса "Платон" та твори Платона безпосередньо.

Так, згідно з дослідженням діалогів Платона мистецтво визнається тільки як «прислуга життя» і в ніяких інших якостях не допускається. При цьому, на думку Платона, творці грецьких трагедій, вихваляючи пристрасті, сльози, страхи та розслабляючи вольову цілеспрямованість глядачів, повинні бути виключені із суспільства, оскільки ними не

створюється нічого корисного для нього. Водночас не підтримується його духовна активність, а глядачі привчаються до бездіяльності.

На нашу думку, з метою глибшого пізнання поглядів Платона на мистецтво, доцільно дослідити підходи мислителя до термінології.

Так, за Платоном, терміни: *techne*, що тлумачиться як – «мистецтво, ремесло» і *mimesis* – «наслідування», не мають чітко вираженого значення. При цьому, слід зазначити, що вони є ключовими поняттями.

Разом з тим, існують різні точки зору щодо підходів Платона до термінології. Так, науковець О. Лосев зауважує, що для Платона характерна нетермінологічність мови. Він не тільки не намагається закріпити певної визначенності за терміном, а навпаки захоплюється переходами значення слова, відшукуючи різні семантичні відтінки.

Німецький вчений Д. Манншпергер вивчаючи слово *physis* (за звичай – природа), яке Платон вживає (778 разів) частіше навіть, як слова *eidōs*, *idea*, *ousia* і *dynamis* не зміг визначити значення зазначеного терміну. Таких результатів досягнув і учень Платона Арістотель. Інші дослідники – У.Виламовиц і Г.Лейзенганд звинувачували Платона за те, що він використовував терміни або для надійності свого стилю, або через старечу нечіткість. Діоген Лаерцій здогадувався, що філософ це робив навмисне, щоб ставати малозрозумілим для тих, хто «не розбирається в ділі», а інші, як, наприклад Ю.Штенцель, бачили в цьому велике прозріння Платона [1:15].

До того ж, слід особливо зазначити, що мова Платона у його діалогах тісно пов'язана із живою говіркою античного грека. Філософ бере якесь із неї слово (особливо, коли це стосується імен богів) і відшукує чи тлумачить його древнє етимологічне значення із всією «аурою», що його оточувало, хоча О. Лосев за це і критикує Платона, мовляв не науковий підхід до вирішення питань, але в свою чергу, можливо під впливом того ж Платона, він надає надзвичайно велике значення, особливо філософії імені: «Дійсно, філософія імені є просто філософія, та єдино можлива і необхідна теоретична філософія, яка тільки й заслуговує назви філософії... ім'я – як максимальна напруга осмисленого буття загалом – є також і основою, і силою, і ціллю, і творчістю та подвигом не тільки філософії, а також і всього життя, ...» [6, 746]. Багатозначимість і «метафоричність» мови Платона стають для нього надійною орудою.

В процесі дослідження виявлено, що О.Ф. Лосев, як великий знавець вчення Платона, намагається систематизувати підходи мислителя до поняття «мистецтво». При цьому накреслює певну схему думки ідеаліста-філософа, яку можна подати так:

1. **Термінологія** тлумачиться Платоном по-своєму. Так, головний термін «*tehne*», що за звичай перекладається як «мистецтво», але це поверхневе тлумачення, більш відповідне слово – ремесло (технологія), і навіть «наука», і похідні від нього - технічний, технар, митець, креативник і, навіть, торговець мистецьким товаром, має у Платона поняття митця.

2. **Звичка і технічний прийом.** Платон майже не бачив у мистецтві чогось художньо-творчого, а скоріше, як звичку, навик, прийом.

Вагомим для Платона є мистецтво, яке можна виміряти, порахувати, тобто засноване на кількох вимірах - яке досягається за рахунок праці і тренування. Тому «найбільш мистецьким» для цього філософа, є єгипетський бог Тевт - той, що винайшов число, рахунок, землевимірювання, астрологію, гру в шашки та ієрогліфи. Найбільш важлива наука для господарства, держави, і мистецтва - «заняття числами».

3. **Мистецтво і розумність.** Свою думку про розумність мистецтва Платон повторює постійно і завзято, але й не відкидає божу інспірацію, натхнення. Поетом неможливо стати маючи одну лише вправність, такий поет приносить більше шкоди, ніж користі, але в мистецтві потрібен сильний *мисленний* момент. В мистецтві суперечок повинні мати місце особливі правила, тут недостатньо самих навиків і вмій. В цьому сенсі пряма приємність почуттів ще не є мистецтвом, тому що в ній не має пояснення причини чи смислу (Logos), тієї природи (physis), яка твориться тут мистецтвом. Розумність мистецтва, по Платону, не слід шукати розсудком, в якому лише особлива мудрість, в якій мало спільного з ходячим розумінням мистецтва. Не можна називати філософами тих людей, що займаються різними вивертками, тому Платон називає мистецтво софістів - «мистецтвом продажі знань», до неї відноситься з іронією.

4. **Тотожність спогляданого і виробничого аспекту в мистецтві.** На думку О. Лосева, мусимо зазначити, що Платон визнає, нехай навіть із своєї ідеальної точки зору нам добре відомий античний погляд: художньо виконана річ, мусить бути і утилітарною, і стає предметом любовного самостійного, неутилітарного, безкорисливого споглядання [1,19]. В кожному ремеслі і занятті повинен бути мистецький радник, а мистецтво, стає правдивим лише тоді, коли воно не вимагає ніякого виправлення, а навпаки - саме виправляє і формує щось інше. Наприклад, медицина лікує не себе, а хворого. Добрий лікар повинен бути митцем (technikos) своєї справи. Дійсне мистецтво не просто ремісництво, а заняття державно упорядженням і добродійством. «Царським видом» мистецтва є «політичне», тобто - керування державою. Хто домігся влади нечестивими методами із честолюбства - це не мистецтво[1, 21].

5. **Взірець Платонівського розуміння мистецтва у діалозі «Софіст».** У зазначеній праці Платон намагається визначити саме поняття «софіст», тобто «мудрець» хоча для теперішнього читача, всі ці визначення дещо екзотичні. Він все це мистецтво розподіляється на такі підрозділи:

Виробниче, тобто творче (poetice) і набутиє (ctetike). Перше створює те, чого ще не було, друге - переробляє те, що є в природі і присвоює собі його продукти.

Набутиє - існує в двох видах: а) *обмінне* до нього відносяться: подарунки, нагороди, продаж; б) *необмінне або оволодівальне*: те, що включає у себе явну боротьбу це - мистецтво змагання, спорт, або його приховану форму - мисливство чи рибальство. Тому філософ вибудовує таку піраміду:

- по-перше: софіст за Платоном – риболов чи мисливець, що ловить не рибу чи диких тварин, а - знатних молодих людей. Їх можна виловити чи уполювати за допомогою переконання або через подарунки, у вигляді лестошів, грошей чи певних предметів;

- по-друге: софіст це – продавець, оскільки обмінне мистецтво має два види: *даровальне або продавальне*, тому музика, живопис, циркове мистецтво і інше являються предметом вивозу із міста в місто для продажу. Сюди ж відносяться і купці, які скуповують інформацію, а потім продають її за гроші. В цьому демонструється або показ, або продаж мистецтва (technopolicon) чи інформації про добродійство. Остатнє і є дійсним софістичним мистецтвом [1,23];

- по-третє: Софіст стає корисним сперечальником, який користується конфліктом, провокує бійки, щоб потім мати зиск у судах;

- по-четверте: При цьому визначенню софіста Платон посилається на такі мистецтва як прислуга, чесання, прядіння, ткацтво. Він їх називає загальним іменем: *розрізнявального* мистецтва, тому що в ньому щось весь час відділяється одне від чогось іншого.

Розрізнявальних мистецтв у Платона два: *відокремлення* гіршого від кращого і *очищення* відділення подібного від подібного.

Очищення буває фізичне - в тілах і морально-психічне - в душах. Тіла що мають необхідність в очищенні бувають одухотворені і не одухотворені. Перші очищаються медициною і гімнастикою і зовнішньо-фізичним миттям у бані. Душа очищається від пороків, тобто від всякого обурення, розладнання і розкладу судом, або від незнання і неосвіченості через навчання майстерності, або виховання. Останнє досягається шляхом *навчання*, або *викриття*. Викриття заставляє вихованця думати про себе не більше того ким він є. Це і є « благородна софістика»..

Образотворче мистецтво поділяється на буквальне уподібнення-наслідування (*імітацію*), коли зберігається розмір і фантастичне, в якому об'єктивне нічому не відповідає. Саме наслідування ділиться на тих хто знає предмет, і хто не знає. Незнаючі керуються тільки суб'єктивною думкою (*doxa*), знаючі - методом об'єктивного опису (*historia*) [1,26].

6. Наслідування. *Mimesis* є основним терміном у Платона, що буквально значить - «наслідування» (вступати у чийсь сліди), імітація (підбір голосу чи дії), мимезіс переходить із сфери музики до сфери слова. Наслідування прекрасному допустимо лише в міру своєї виховної значимості [1,33].

Основними принципами наслідування повинні стати мудрість і знання фахівця. Той, хто успадковує це за законом, становить аристократію, а хто не за законом - олігархію. Тому наслідування це:

- а) суб'єктивно - свавільний акт (безглузддя, самбур, хаос), тут нема ніякого мимесісу;
- б) коли предмети зображуються якби без перспективи (подібні до єгипетської плоскої скульптури);
- в) через пошук суті. Так столяр виготовляє стілець користуючись ідеєю стільця;
- г) що виникає в результаті дійсної (а не лише мислимої) взаємодії між ідеєю і вічним становленням безмисленної матерії (космічне наслідування);
- д) яке характерне тільки богу, що створює не чуттєві образи речей, не самі речі в їх одиничності, а творить загальні ідеї речей. Це – і є правдива творчість.

Отже, наслідування у Платона трактується по різному і суперечливо, і щоб внести певну філологічну чи естетичну ясність змушені відшукувати ці суперечності в текстах і робити, висновки, наближаючи навіть суперечності до його естетичної концепції [1,49].

7. Справжній витвір мистецтва - космос. Областю справжнього мистецтва для Платона є діалектично побудований космос і навіть сама діалектика. Досконале втілення ідей в космосі знімає саму проблему протиставлення мистецтва і природи, оскільки космос і є організованим витвором мистецтва. Тому найголовнішим у вченні Платона про мистецтво - це теорія втілення максимально ідеального, тобто божественних діалектичних ідей, в реальному, тобто в космосі. Платон розвиває вчення про рівність природи, випадку і мистецтва. Ті, хто вважає, що космос виник випадково, помиляються. Космос, з його керуючим богами є в один і той же час і природою, і випадком, і мистецтвом. Будучи об'єктивним ідеалістом, Платон на перший план виставляє примат розуму, а природу підкорює йому. Думка, піклування, розум, мистецтво і закон виникли раніше жорсткого, м'якого, важкого, легкого. А те, що обумовлено природою, і сама природа виникла пізніше із мистецтва і розуму, і підкоряться їм.

Первинне і правдиве мистецтво, за Платоном - це дія ідей на першоматерію і функціонування її як сприймальниці ідей. Першоматерія позбавлена усякої визначеності і отримує її лише від ідей. Все в природі і мистецтві, або в тому та іншому, знаходиться в

доброму стані, отримує ззовні невелику змінність; боги ж, володіючи своєю вічною художньою формою, дуже рідко покидають її і все це проходить для них без якихось негативів, тому принесення їм жертв, в чому вони не мають потреби, було б антихудожньою.

Водночас, ми погоджуємося з думкою науковця О.Ф. Лосева, що теоретичний каркас філософії мистецтва Платона має й додаткові аргументи, наведені нижче.

Дослідимо погляд Платона на **мистецтво як на ремесло і науку**. Мистецтво, як уже зазначалося, є той чи інший вид ремесла і для нього характерними є два принципи: художність речовини і ремесленість мистецтва, котрі вимагають для себе якоїсь єдності, яка б могла доказати їх тотожну природу. Цю єдність можна привести до принципу, який можна сформулювати так: мистецтво - це наука. Це оригінальне суміщення понять мистецтва, ремесла і науки у теорії Платона нерозривно зв'язано із художньою творчістю і філософією, тому, що філософія і є споглядання ідеї, а мистецтво їх речове втілення. Найбільш чітким виявленням мистецтва є діалектика. Оскільки вона у Платона виникає не через логічний аналіз, а в результаті споглядання ідей.

У цьому плані необхідно особливо наголосити і про *ієрархію* діалектичних закономірностей, з чого і складається в нього мистецтво. Оформлення безформової матерії при допомозі ідей - це також художня творчість. У Платона вся естетика - онтологічна, а онтологія естетична. Щоб розуміти естетику Платона, необхідно пам'ятати основну його доктрину: *примат ідеї над матерією*. Ідея і матерія у Платона зв'язані в одне нерозривне ціле і виступають, як строго продумане діалектичне начало. Хоча мистецтво і природа - одне і теж, все таки природу він розуміє ідеально, як світову душу і світовий розум, всі матеріалістичні риси теорії мистецтв у Платона перекриваються приматом ідеального над матеріальним. Платон як філософ, не відкидає і поняття здорового глузду, які на той час домінували у суспільстві, тому у теорії мистецтва він сприймає і такі акти як екстаз, натхнення, ентузіазм.

Поезію Платон переживає як легкий вітерець краси, який ніжить його чистий художній настрій. Мистецтво без натхнення гірше за натхненне мистецтво. В порівнянні з чистим натхненням, одержимість, яку посилають Музи знаходиться лише на третьому місці. В своєму діалозі «Іон» Платон так описує дію поетичного натхнення: «Розповідають нам поети, що вони літають, як бджоли, і приносять нам свої пісні, зібрані з медоносних джерел в садах і гаях Муз»[6, 377]. Поет - істота легка, крилата, священна і він може творити лише тоді, коли буде в натхненні і екстазі і не буде в ньому більше розсудку, а поки у нього є цей дар (розсудок) він не має можливості ні творити, ні пророкувати [6,377].

Конструкція художнього твору у Платона вирішується тільки за допомогою розуму (ума), навіть розсудок, взятий самим по собі створює не правдиві мистецтва, а тільки ті, що засновані на абстрактних гіпотезах, як геометрія. Роздумуючи про що-небудь «шляхом мистецтва» - це значить іти від цілого до часткового і від часткового до цілого.

Любов. Ерос у Платона трактується як вічний синтез багатства і бідності, як вічне прагнення до краси, народження і фізичного, і духовного потомства для безсмертного існування під керівництвом вічної і нерухомої ідеї краси. Ерос є вічним становленням [2, 207]. Це поняття проходить у Платона п'ять етапів і кожний із них має свої особливості :

1. Сократичний, коли сама хтивість і є добром.
2. Спиритичний, де Ерос стає прагненням до пізнання, і навіть заради цього готовий померти.
3. Дионісійський, в ньому приборканий Ерос, стає сотеріологічним, служить ділу спасіння.
4. Аполонійський – безсмертний той, хто має добродійство, а це –Ерос–філософ.
5. Соціально-політичний – Ерос в ідеальному

суспільстві існує у вигляді «священних шлюбів, він необхідний лише для «продовження людського роду» [9,382-385].

Людина. Людська нерівність пояснюється через круговерть і втілення душ, які по своїй слабості падають з неба і вселяються в людей в такій ієрархії: 1. Філософа і естета. 2. Царя, який дотримується законів. 3. Державного діяча, лікаря. 5. Провидця (пророка). 6. Поета. 7. Ремісника чи землероба. 8. Софіста чи демагога. 9. Тирана. Круговерть душ є вічний рух і прагнення, але по закону долі.

Досліджуючи античність О. Лосев звертає увагу на долю людини, яка стає безпорадною, її життєвий шлях наперед визначений богами. Які персоніфікували коло року, фатуму, циклічного руху людських вчинків, люди звертаються до богів визначити не тільки життєвий шлях, але найдрібніший вчинок. У неможливості вийти за межі доленосного кола, у вічному поверненні до першооснов, так і виник образ вічності, циклічного часу - кола [3:38].

Краса. Серед категорій краси у Платона перше місце займає міра, друге - те, що виміряне, третє - розум і розсудливість, четверте - знання, мистецтво і правильна думка, нижче за це тільки насолода матеріальними формами.

Цей інтелектуалізм, на думку О. Лосева, не заважає Платону відчувати чисте мистецтво і насолоджуватись цими прекрасними формами, запахами і звуками.

Музика. В його ідеальній державі кожна людина, навіть діти повинні співати самі для себе чарівні пісні, в яких виражається все те, що є в його естетичній теорії. Платон, як тонкий психолог, чітко розуміє, що людська свідомість з часом звикає до знайомої мелодії, яка уже майже не зворушує її, а нерідко і дратує, тому він вимагає, щоб самі пісні з часом видозмінювались, щоб співаючий відчував насолоду і пристрасть до них. «Необхідно жити граючись», - було одним із кред філософа.

Антична музична естетика, як стверджує О. Лосев, - це пошук музичного предмету, музика по його словам є протяжною в часі, тобто часовою, вона разом із тим і відображає час в контексті, своєї епохи, закладається в людській свідомості і формується в думці і претендує на науковий підхід в галузі філософії музики [5,315] Антична музика - є виключно вокальною при тогочасних нечислених і примітивних інструментах, які використовуються виключно для супроводу [4,81]. Мелодія і ритм - прикраса для слів, та самостійного значення не мають. Слова виконувались низькими голосами, а супровід високими. Військова музика, яка підтримує бадьорий дух воїнів, рахувалася Платоном не тільки позитивом, але й необхідністю. Релігійні Зсісне співи, що супроводжують молитву, теж необхідні, як і народна музика, якщо вона не розслаблює моральні устої, не розбещує людей, не відволікає їх від діла, а допомагає праці, полегшує, оживляє, заглиблює взаємовідношення між людьми, така музика також є необхідною. Необхідно зазначити, що «музикально-співоча практика древньої Греції, на думку професора Ленінградської Духовної Академії, Миколая Дмитровича Успенського, - перейшла в християнський «обиход»: древні грецькі мелодії лягли в основу церковних піснеспівів, які були засвоєні разом із текстами пісень у всіх країнах, які отримали християнство і його літературу із Візантії» [7,177]

Держава. В ідеальній державі Платона особливе значення має та людина, що володіє мистецтвом слова, знає, що для слухачів є загальним, а що особистим, він також є митцем.

«Знаючий сутність колісниці» - той, хто може розкласти її сутність на чіткі елементи і з'єднати в ціле, пізнається розумом, а не лише чуттєво. Дійсне мистецтво - державне правління, що піклується не про особисте, а загальних інтересах, загальність інтересів зв'язує, особисті ж інтереси розривають державу. Таким чином, вища форма мистецтва є діалектика загального і одиничного. У загальній формулі трактування мистецтва сформоване

Платоном у «Кратилі», де сам термін *techne*, пояснюється як «володіння умом», де митець відносно звичайний імен повинен ясно собі усвідомлювати знання перших імен, бо інакше він буде пустословити.

Дійсне мистецтвом по житті стає державне правління, що піклується не про особисте, а загальні інтереси, особисті ж інтереси розривають державу. Таким чином, вищою формою мистецтва є діалектика загального і одиничного. Сам термін *techne*, пояснюється як «володіння умом», де митець відносно звичайних імен повинен ясно собі усвідомлювати знання перших імен, бо інакше він буде пустословити.

Все мистецтво у Платона це - втілення суворої моралі, абсолютно державної і науково - філософської спрямованості. Коли співають чи танцюють цим повинні прославляти суворі закони держави, навіть всілякі ліричності необхідно, щоб відносилися до законів і правил, до логіки і діалектики, пам'ятаючи про гармонію руху небесних світил. Але необхідно сказати і проте, що філософ як людина реальна і практична, розуміє, що закони його держави занадто ідеалістичні, тому висловлює ніби парадоксальну думку, що йде у розріз з його теорією: з одного боку «ніщо не повинно бути мудріше законів», а з другого - якби існували тільки закони і обов'язки, то всі мистецтва загинули б і саме життя стало б незносним. Тому з цього випливає, що істина вище самих законів, а інколи їх порушення слугує самій істині, хоча, правда, мистецтво тут уже перестає бути наслідуванням, а через них царює уже сама істина.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку.

Таким чином, підсумовуючи усе вище зазначене, за Платоном мистецтво - це «прислуга життя». При цьому питання про мистецтво пронизує всю філософську спадщину Платона. Він нерідко намагається займати позицію здорового глузду, ніби шукаючи якусь незримую середину, яка може і змішуватися, між ідеальним і реальним світом. Це прослідковується і в питанні мудрості («Софіст»), в розумінні поезії, музики та держави. держави. Пам'ятаючи його доктрину: *примат ідеї над матерією*, ми розуміємо, що для Платона мистецтво і природа - одне і теж. Мистецтво це і всяка діяльність людини, і всяке мистецтво і наука, і ремесло. Тому для Платона дійсним творцем стає і маститий ремісник, що виробляє столи, стільці, одіж, взуття, і землероб, чи лікар, що добре лікує, або політик, що зможе втілити в життя ідеальні форми людського співіснування, тому кожний із нас і є митцем, або втіленням неба. На нашу думку, саме на теоретичному каркасі, запропонованому науковцем О.Лосевим, доцільно будувати дослідження спадщини античного мислителя Платона.

Хочемо також наголосити, що ми торкнулися лише філософських поглядів Платона на мистецтво. Потребують подальших наукових розвідок інші естетичні погляди даного мислителя.

Список використаних джерел

1. Асмус В. Ф. Платон / В.Ф. Асмус [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://www.centant.pu.ru/sno/lib/asmus/4-2.htm>.
2. Кривцун О.А. Эстетика: [Учебник] / О.А. Кривцун - М.: Аспект Пресс, 2000.– 434 с.
3. Лекции по истории эстетики / Под. ред. проф. М.С. Кагана: Кн. 1. – Лен-д.: 1973. – 205с.
4. Лосев А. Ф. Комментарии к диалогам Платона. Компильция из четырехтомного издания диалогов Платона / А.Ф. Лосев / [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/losew06/>
5. Лосев А. Ф. История античной эстетики, том II. Софисты. Сократ. Платон / А. Ф. Лосев / [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/lose002/txt08.htm>.
6. Лосев А. Ф. История античной философии в конспективном изложении / А.Ф.Лосев/ Режим доступу: <http://lib.ru/FILOSOF/LOSEW/antic.txt>
7. Лосев А. Ф. Эстетическая терминология Платона. [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://losevaf.narod.ru/termplat.htm>.
8. Платон. Кратил. / "Платон. Диалоги" / [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/plato01/18krati.htm>

Файфура Василь Васильович

к. е. н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

**МАРГІНАЛІЗАЦІЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ
І ВЕКТОРИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ**

Анотація

У статті розглянуті причини і наслідки поглиблення процесів маргіналізації населення України в умовах затяжної економічної кризи. Проведено аналіз формування конкретних маргінальних груп в контексті демографічних процесів, розвитку бідності, посилення антисупільної поведінки та соціально небезпечних видів діяльності. Запропоновано шляхи подолання наслідків негативних соціальних явищ та скорочення масштабів маргіналізації населення України.

Ключові слова: маргіналізація населення, маргінальні групи, демографічні процеси, бідність, антисупільна поведінка, соціально небезпечні види діяльності.

The article describes the causes and consequences of deepening marginalization processes in Ukraine in a protracted economic crisis. The analysis of the formation of specific marginalized groups in the context of demographic processes and development of poverty, increased antisocial behavior and socially harmful activities. Ways of overcoming the consequences of the negative social phenomena and reducing marginalization of the population of Ukraine.

Keywords: marginalization processes, specific marginalized groups, demographic processes, antisocial behavior and socially harmful activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Наслідком затяжної економічної кризи стала масштабна деконтуризація соціального життя України. Зазнають докорінних змін та руйнуються сформовані недавно соціальні групи населення, проходить дифузія людських мас в соціальні структури інших суспільних статусів. Через це типовим стало перебування багатьох людей у стані повної соціальної невизначеності, існування в умовах життєвої дезорганізації із втратою віри у майбутнє і відчуттям своєї непотрібності та нереалізованості. Позбавлення людини сталих цінностей та неможливість швидко знайти своє нове місце породжує її пограничний, проміжний та перехідний стани, а це є прямим відображенням ситуації, в якій опинилося суспільство.

До наукового лексикону категорія "маргіналізація" була введена в 20-х роках минулого сторіччя [1]. До маргіналів відносять особистість чи сукупність людей, які поставлені суспільством на грань двох різних груп та не мають можливості реалізувати свої потенційні здібності. Відтоді проблема не зникла, а тільки загострилася, особливо для України. Звичними стали масова міграція за кордон та безробіття, криміналізація суспільства, політичні, бізнесові протистояння, майнова та вікова дискримінація. Це саме та передумова, за якої маргінальний цикл життєдіяльності та спосіб життя став нормою існування багатьох людей та їх груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі проблеми маргінальності вивчали Р. Ануфрієва, Є. Балабанова, Ю. Бродецька, А. Галкін, З. Голенкова, С. Гурін, І. Зайцев, І. Казарінова, Е. Лібанова, К. Лукіна, С. Мельник, І. Мітіна, В. Онікієнко, Р. Парк, Є. Покасова, Є. Старіков, Н. Степанова, Е. Стоунквіст, Т. Шибутані, Н. Шульга. Нині виділяють культурну і структурну маргіналізацію. В основу першої Р. Парк та Е. Стоунквіст поклали маргінальну людину, центральною проблемою якої є конфлікт через взаємодію двох різних культур. Ці люди, вказує М. Шульга, приречені на існування в двох світах одночасно" [15, с. 13]. Структурний підхід до вивчення маргіналізації характерний пошуком соціально-економічних причин маргіналізації і його розглядають як наслідок

недосконалої економічної системи [13, с. 7]. Ми теж схилиємося до того, що процеси маргіналізації слід розглядати через призму виключення особистості або цілих соціальних груп із системи соціально-економічних відносин.

Незважаючи на велику кількість праць з цієї тематики, багато спірних питань залишаються досі не вирішеними. В першу чергу це стосується окреслення меж і стану маргінального контингенту, внутрішньої структурної класифікації маргінальних груп, їх впливів на суспільне життя. Особливо цікавим є вивчення цих питань у суспільствах, в яких швидкими темпами проходять структурні суспільні зміни, змінюються цінності, проходить майнове і статусне розшарування. В цілому ж, у суспільствах не стабільних. Таким суспільством є й українське, а тому мету нашої статті ми хочемо конкретизувати в аналітичному дослідженні процесів маргіналізації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для найповнішої структурної класифікації існуючих виявів маргінального стану населення України ми застосуємо наступні підходи. Перший з них ґрунтуватиметься на економічних засадах і визначенні межових станів матеріальної забезпеченості базових маргінальних груп. До таких ми будемо відносити прошарки населення, рівень доходів і майнового стану яких оцінюється нижчими за межу, яка визначає стан бідності або злиденності.

Передкризовий період розвитку економіки України ознаменувався формуванням доволі широких верств населення з високими рівнями доходів і пристойним рівнем життя. Почав вирізнятися клас, який, зазвичай, відносять до середнього. Але життя внесло корективи і відносна стабільність 2000-2008 рр. різко змінилася падінням прибутків, зниженням заробітних плат, масовим скороченням працівників і зниженням рівня доходів переважної кількості громадян нашої країни. Нерівності у розподілі доходів були й раніше, але криза призвела до катастрофічного матеріального розшарування.

Зараз в Україні сформувалися чотири групи населення, що розрізняються за рівнем поточних доходів [7]: бідні у складі котрих треба виділяти злидених; протосередні – їхні доходи перевищують межу бідності, але ці люди фактично балансують між бідністю та добробутом і можуть у майбутньому перейти або до середнього класу, або до бідноти; середньодохідні – соціальна база майбутнього середнього класу; заможні – їх лише 3,0%.

У розвинутих країнах бідними вважаються люди, які мають менше, ніж 14 доларів США на день. Якщо ж оцінювати українців за загальноєвропейськими критеріями, то бідних в країні нараховується майже 80% [9], а специфічною ознакою української дійсності є ще й бідність працюючого населення.

Другу групу маргінальних верств ми виділяємо за проявами антисуспільного способу життя та кримінальних джерел існування цієї соціально-суспільної групи. Тут доцільно виділяти дві підгрупи: "люмпенів" і "кримінальні страти". Перші є декласованими, соціально деморалізованими, злиденими верствами населення і репрезентовані бродягами, бомжами, жебраками, алкоголіками та наркоманами, які перебувають на стадії завершення особистої деградації, вуличні повії. Це також безпритульні діти, що втратили своїх батьків або втекли з будинку.

Тільки бомжів в Україні налічується більше 100 тис. осіб, а жебраків близько 0,7 млн. осіб [6, с. 86]. За інформацією ВООЗ, Україна на п'ятому місці серед найпитущих країн. Алкоголізм стає щороку причиною 40 тисяч смертей. Майже 40% українських підлітків регулярно вживають спиртні напої. Алкоголь є причиною передчасної смерті майже 30% українських чоловіків, а офіційно в Україні нараховується 700 тисяч зареєстрованих алкоголіків [5]. Кількість людей, які вживають наркотики, офіційно становить близько 100 тисяч, ареально – 600–800 тисяч [10]. Щорічно число наркозалежних збільшується на 10-15%, а ринок ін'єкційних наркотиків оцінюється у майже 6 мільярдів гривень. Разом з кокаїном та марихуаною це понад 15 млрд. гривень. Проблемою також є й паління: 63% українських дітей у віці 15 років мають досвід у палінні тютюну (23% хлопчиків та 12% дівчат палять щоденно), а 14% курили й марихуану.

Для багатьох жінок секс-бізнес став чи не єдиним адекватним джерелом доходу, а 50% з них підтримують своїх дітей та батьків за рахунок надання таких послуг. Секс-туризм останнім часом привертає в Україну значну кількість іноземних туристів[11]. Це реальний факторприросту360 тис. ВІЛ-інфікованих щорічно, що свідчить про найдинамічнішу епідемію ВІЛ/СНІД у Європі. І відбувається це доволі часто в мільйонному середовищі хворих на туберкульоз та гепатиту С.

Кримінально-злочинні елементи й соціальні групи населення, життя яких ґрунтується на суспільно-аморальних нормах поведінки й відповідних ним способах добування коштів для свого життя [14, с. 5]. Характерною особливістю цієї групи є те, що особи, які входять до її складу, мають часто досить високий і навіть надвисокий рівень матеріального забезпечення й майнового стану.

Кримінальна діяльність стає способом існування і формує стійкі групи людей. Так серед виявлених осіб (226,4 тис.), які вчинили злочини, 26,7% раніше вже ставали на злочинний шлях. Кожний другий з них має не зняту або непогашену судимість. 18,9% вчинили злочин у групі, 15,6% знаходились у стані алкогольного сп'яніння; 13,9% – жінки, 6,2% – неповнолітні. Питома вага працездатнихосіб, підозрюваних у скоєннізлочинів, які на момент учиненнязлочину не працювалиі не навчались, становила 62,8%[12].

Третя група – це особлива категорія маргіналів: соціальні мігранти чи суспільні декласанти. Особливо це проявляється, коли люди одних соціальних верств різко кочують у незвичне для них середовище. Причин тут багато. І вимушена міграція міського жителя до села без вигод і важкою працею. І навпаки, із села до міста, особливо у старшому віці. Багатьом представниками інтелігенції в умовах кризи довелося освоїти не звичні для себе види діяльності, хоча в душі вони залишаються такими як були раніше.

Четвертий підхід до класифікації маргінальних груп використовує демографічно-фізіологічні ознаки. Вони, в свою чергу, вирішально впливають на суспільний статус цих груп і стан їх матеріальної забезпеченості. Демографічні ознаки проявляються в існуванні малозабезпечених підлітків, молоді, літніх людей і осіб похилого віку. Фізіологічні ознаки, стають факторами формування соціальних станів, у яких живуть тяжкохворі люди та інваліди.

Проявом маргіналізації є поступове зростання кількості утриманців на одного працюючого члена родини.Старіннянаселення в селах значно вище, ніж у містах, що зумовлює ібільше “навантаження” працездатнихнепрацездатними у сільськомунаселенні. Враховуючи, що цей показник має економічне підґрунтя, а рівень доходів у сільській місцевості на порядок нижчий за міський, такі процеси дуже суттєво впливають на матеріальних стан родин і можливості подальшої реалізації представників даної групи. Тут і доступ до якісної освіти, медичних послуг тощо. Так найбільше піддані бідності сім'ї, які мають дітей – 33,1% від усіх сімей. Бідними є також 76,4%багатодітних сімей, 26,4% сімей, у складі котрих є одночасно діти та безробітні[2].

Однією з найгостріших проблем є збільшення кількості дітей-сиріт – нині їх більше 100 тисяч осіб. Зростає кількість дітей, батьки яких позбавлені батьківських прав [8, с. 220]. Нехтування батьками своїхпрямих родинних обов'язків на фоні алкоголізму, наркоманії та інших соціальних негараздів – головна ознака їх як маргіналів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку.Враховуючи викладений матеріал, можна зробити висновок про досить складну соціальну ситуацію, в якій опинилася значна частина українських громадян. Подолання Україноюперерахованих соціальних негараздів потребує кропіткої праці і рішучих заходів з боку Уряду. Неможливо вирішити актуальні соціальні проблеми без подолання економічної кризи, пом'якшення її наслідків та відновлення економічного зростання. Передумовою підвищення життєвого рівня населення та зменшеннямаргінальних його верств має стати ефективна економіка, постійне підвищення заробітних плат, зменшення податкового тиску на суб'єкти господарювання, удосконалення соціального діалогу, забезпечення соціальних стандартів та гарантій.

У програмі економічних реформ України на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [4] урядом України були поставлені задачі щодо надання невідкладної допомоги найбільш вразливим верствам населення, підтримку сімей з дітьми, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, соціальний захист осіб з інвалідністю, розв'язання проблем бездомних громадян і безпритульних дітей та осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Розуміння усіх проблем загострення соціальних станів, причин формування маргінальних груп, їх групових та індивідуальних потреб дадуть змогу вирішувати завдання щодо обмеження процесів маргіналізації населення і справляння негативного впливу його на суспільство. Але й суспільство повинне реалізувати масштабні та комплексні заходи. Головними з них ми вважаємо.

1. Розширення сфери прикладання праці, підвищення рівня зайнятості та розвиток національного і регіональних ринків праці, збільшення рівня заробітної плати та підвищення платоспроможності населення.

2. Спрощення процедури надання усіх видів соціальної допомоги та надання адресної допомоги та соціальних послуг з перевіркою реального рівня життя, соціальна підтримка осіб з обмеженими фізичними можливостями.

3. Вирішення проблем маргінальних груп населення та індивідуумів шляхом надання їм соціального, медичного, освітнього забезпечення, послуг з працевлаштування, відновлення документів та реєстрації.

4. Гарантування реалізації прав дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, на виховання в сімейному оточенні, попередження та подолання дитячої безпритульності, соціального сирітства соціальний супровід сімей, дітей, молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах.

5. Створення належних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, формування відповідального ставлення батьків до забезпечення всебічного розвитку та виховання дітей.

6. Надання державної підтримки для здійснення заходів з профілактики соціально небезпечних хвороб, пропаганда здорового способу життя.

Список використаних джерел

1. Бродецька Ю. Ю. Феномен маргінальності в сучасному українському суспільстві: теоретико-методологічний аналіз: дисертація канд. соціол. наук: 22.00.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2003. – [Електронний ресурс] / Інтернет-ресурс. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/44099.html>

2. В Україні за межею бідності живе в два рази більше людей, ніж у Білорусі. [Електронний ресурс] / Інтернет-ресурс. – Режим доступу: <http://mojaraplata.com.ua/ua/main/minimum-wage/v-ukran456-za-mezheju-b456dnost456-zhive-v-dva-razi-b456lqshe-ljude-n456zh-u-b456lorus456>

3. Демографічні чинники бідності (колективна монографія) / За ред. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України. – 2009. – 184 с.

4. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» // Програма економічних реформ України на 2010-2014 рр. [Електронний ресурс] / Інтернет-ресурс. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf

5. «Зелений змії». Щороку через алкоголізм в Україні помирає понад 40 тисяч людей. [Електронний ресурс] / Інтернет-ресурс. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1379213.html>

6. Кемалова Л. И. Факторы маргинализации современного украинского общества: специфика Крыма. // Философские науки, 2009. - с. 85-90.

7. Лібанова Е. М. Соціальна стратифікація українського суспільства: спроба статистичного визначення та вимірювання. [Електронний ресурс] / Інтернет-ресурс. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=8&n=50&c=1085>

8. Людський розвиток в Україні: мінімізація соціальних ризиків (колективна науково-аналітична монографія) / За ред. Е. М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, Держкомстат України, 2010. – 496 с.

9. ООН: 80% українців є бідними, бо витрачають менше 14 доларів на день. [Електронний ресурс] / Інтернет-ресурс. – Режим доступу: <http://www.vistkar.com/ukraine/oon-80-ukrajintsiv-je-bidnymy-bo-vytrachayut-menshe-14-dolariv-na-den.html>
10. Підсумковий моніторинг розвитку соціальної сфери за 2010 рік. [Електронний ресурс] / Інтернет-ресурс. – Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=148:-2010-&catid=17:2010-06-10-20-44-31&Itemid=24
11. Проституція в Україні. [Електронний ресурс] / Інтернет-ресурс. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Проституція_в_Україні
12. Рейтинг кримінальних регіонів України. [Електронний ресурс] / Інтернет-ресурс. – Режим доступу: <http://www.weekly.ua>
13. Степанова Н. Е. Маргинализация как результат изменения социокультурной ситуации в постсоветском российском обществе. // Автореферат на соискание ученой степени кандидата культурологических наук. – Краснодар, 2000. – 22 с.
14. Стрелковська Ю. О. Маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження : Дис... канд. наук: 12.00.08 – 2009. [Електронний ресурс] / Інтернет-ресурс. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/350871.html>
15. Шульга М. Національна і політична маргіналізація за умов системної кризи // Соціологія, теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 1. – с. 33-37.

Нагірний Микола Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальнооекономічних і гуманітарних дисциплін
Нововолинського факультету
Тернопільського національного економічного університету

МЕРЯНСЬКА ЗЕМЛЯ ЯК ПРАБАТЬКІВЩИНА РОСІЙСЬКОГО ЕТНОСУ В КОНТЕКСТІ КИЇВСЬКО-МОСКОВСЬКИХ СУПЕРЕЧОК ЗА "РУСЬКУ" СПАДЩИНУ

Анотація. Розглянуто проблему історичної спадщини давньоруської держави із центром у Києві, проаналізовано аргументи сторін щодо прав на неї. Під нестандартним кутом зору досліджено взаємовідносини росіян і мері на основі даних археології, антропології, генетики та писемних джерел. Підтверджено значний вплив мерянського етнічного субстрату на формування сучасних росіян.

Ключові слова: меря, фінно-угри, мова, етногенез, росіяни.

Постановка проблеми. Справа національної належності населення в Київській Русі досі є контроверсійною темою. [Українські](#), [російські](#) та [білоруські](#) історики розглядають давньоруську державу як невід'ємну частину історії своїх народів. Тут закономірно виникає питання про те, хто має більше право вважати себе її спадкоємцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема фінно-угорської складової у формуванні російського етносу, попри політико-ідеологічні упередження та заборони, активно піднімалася ще з XIX століття. Існує достатньо об'ємний пласт досліджень, однак на особливу увагу заслуговують порівняно нові розвідки О.Ткаченка [21] та В.Білінського [2].

Постановка мети та завдання. На основі допоміжних історичних наук (археології, антропології, генетики, джерелознавства) та спеціальних історичних методів дослідження (аналізу, порівняння, верифікації та ін.) розглянути процес етногенезу російського народу, порівняти особливості цього явища з українським та мерянським аналогами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Російські історики доводять, що оскільки росіяни були єдиною східнослов'янською нацією, яка створила у новітні часи свою державу, то зв'язок [Московської держави](#) із першою державою східних слов'ян був найбільш важливим і послідовним.

У [XIX ст.](#) із поглибленням національної свідомості українців зросло невдоволення тим, що росіяни монополізували "славу Києва". [М.Грушевський](#) вважав, що приписувати [Київській добі](#) центральне місце в російському минулому – значило б обтяжувати російську історію штучним додатком, що стояв би на заваді пошуків її справжнього коріння. Подібно до того як [Галлія](#) (колись провінція [Риму](#), сучасна [Франція](#)) запозичила з Риму багато елементів його суспільно-економічного устрою, законодавства та культури, подібно вчинила [Москва](#) стосовно Києва. При наявності рис, які Москва запозичила у Києва, її коріння, вважає Грушевський, виростало з географічних, політичних та етнічних умов, притаманних Північному Сходові [7, с.4–7].

Звернемося до "Повісті минулих літ". При переліченні слов'ян та інших народів автор пише: "се бо токмо *Словѣнскъ языкъ въ Руси*: Поляне, Деревляне, Ноугородьци, Полочане, Дреговичи, Сѣверь, Бужане... А се суть *ини язици, иже дань дають Руси*: Чюдь, Меря, Вєсь, Мурома, Черемись, Моръдва, Пермь, Печера..." [15, с.6].

Тобто, слов'яни жили на території сучасної України та Білорусі, а інші народи – переважно на землях сучасної центральної Росії.

Домосковоімперське поняття "Русь" включало територію розселення слов'янських племен полян, сіверян, уличів, деревлян, волинян тощо. На факт саме такого поширення топоніма "Русь" вказують численні літописні джерела.

Так, у літописному зводі 1146 р. зазначено: "І Святослав ... послав до Юрія в [Суздаль](#), сказав: "Піди-но в Руську землю, до Києва". Про похід Юрія Довгорукого на Київ літопис 1154 року повідомляє: "У тім же році рушив Юрій з ростовцями, і з суздальцями, і з усіма дітьми в Русь" [15, с.198, 260].

Тобто, Суздаль (і північно-східні землі загалом) були поза межами Русі Галицько-волинського князя Романа Мстиславича називають "самодержцем усієї Русі", у той час як про Андрія Боголюбського літопис повідомляє, що він "хотів бути самовладцем усієї Суздальської землі".

Навіть у XVIII столітті географи чітко розрізняють Московію і Русь. Створюючи Російську імперію, московська еліта розуміла, що без великого минулого неможливо створити велику націю. Потрібно було прикрасити минуле, привласнивши чуже. Для цього московськими царями, починаючи з Івана IV Грозного (1533–1584), було поставлено завдання присвоїти історію Київської Русі і створити офіційну міфологію Російської імперії.

Фальсифікація російської історії в повномасштабному вигляді відбулася під час правління Катерини II наприкінці XVIII ст. Вона видала указ, яким забороняла жителям Московського князівства називатися себе "москвитяне", залишивши за ними назву "русские".

Імператриця особисто редагувала "Історію Росії", правлячи при цьому історичні документи, даючи розпорядження зі знищення матеріалів і написання фальшивок. Слід було провести масову ревізію всіх літописів і історичних документів на захоплених територіях з метою їх виправлення або знищення.

Наприклад, літописні зводи, нібито знайдені істориком М.Карамзіним, дивним чином зникли, їх ніхто не бачив, крім Карамзіна, але зате вони включені в базис історії Росії. Сам Карамзін не соромився зізнатися в тому, що багато чого в написаному своєю рукою він просто вигадав [11, с.18].

За сто років до Катерини II А.Лизлов написав "Скіфську історію" (1692). Вивчивши першоджерела, А.Лизлов повідав, що жителі Московщини – це окремий народ, який нічого спільного не має з русичами Київської Русі: "Скіфія складається з двох частин: одна європейська, в якій... москва [московити], росіяни [українці], литва [білоруси], волохи і татари європейські". У Лизлова "москва" – це фінський народ "мокша-моксель", а зовсім не слов'яни [16].

Н.Новіков, який встиг видати книгу "Скіфська історія" до катерининської цензури, згодом був заарештований і надовго посаджений у в'язницю.

Трагічнішою виявилася доля праць В.Татищева (1686-1750). До 1747 р. він створив величезну працю "Історія Російська з найдавніших часів". Цей твір влада оголосила "непотрібною" і знищила. А потім зникли усі рукописи автора.

Вся "крамола" Татищева полягала в тому, що він писав про фінську й ординську історію Росії і обурювався спробами російської влади це приховати.

Якщо ж росіяни не є "Руссю" в первісному значенні, то хто ж вони? Звернемося до історії земель, які становлять серцевину російського етносу – до територій навколо Москви.

Професори Московського університету С.Соловйов та В.Ключевський визнали: так, Русь в давнину була, але великороси як народ з'явилися лише в XV-XVII століттях [20].

Російський народ в історичному розвитку утворився у значній мірі шляхом ослов'янення угро-фінських племен. Такої думки дотримуються російські історики часів Російської імперії: С.Соловйов, К.Валишевський, М.Карамзін, В.Ключевський. Те, що угро-фінські племена було етнічним субстратом російського народу, не заперечує і радянська наука (школа М.Покровського).

Все стародавнє населення Росії – це фіно-угри. В.Ключевський писав: "Великоросійське плем'я... було справою нових різноманітних впливів... притому в краю, який лежав поза старою корінною Руссю, і в XII ст. був більше іншонародним, аніж російським краєм... На великому просторі від Оки до Білого моря ми зустрічаємо тисячі неросійських назв міст, сіл, річок і урочищ. Колись на цьому просторі звучала одна мова, якій належали ці назви, ... вона – рідня тим..., на яких говорять... фінські іногородці середнього Поволжя, мордва" [12, с.41].

Основою місцевого населення були фінські племена. Центральне положення серед них займала меря.

Давній [фіно-угорський народ](#) меря жив на території сучасних Ярославської, Івановської, частини Костромської, Владимирської, Московської і Тверської областей. Саме тут відбувалося формування етнічного ядра великоруського народу. Найдавніші північноруські князівства (Ярославське, Московське, Володимиро-Суздальське) практично повністю збігаються з кордонами розселення меря.

Коли саме меря облаштувалися в цих краях, поки залишається невідомим. Творцями неолітичної культури ямково-гребінцевої кераміки (V–III тис. до РХ) історики вбачають саме місцевих фіно-угрів.

Вперше народ меря згаданий в VI столітті [готським](#) літописцем [Йорданом](#) під назвою *мерен*. У IV–V ст. меря увійшла до складу Готського племінного союзу, в IX ст. до 859 року (дата "Повісті минулих літ") була данниками варягів. Наприкінці X ст. меря приєдналася до коаліції північних племен, створеної Олегом для походу на Київ .

Меря – плем'я з високою культурою, про що свідчать археологічні розкопки. Ця була одна з найбільш численних фінських народностей до початку слов'янської колонізації Нечорнозем'я.

У VIII–X століттях меряни були багатими завдяки хутовому промислу і землеробству. Часті знахідки арабських монет VII–X століть говорять про їхні торгові зв'язки з арабським Сходом. Меряни постачали арабам північну екзотику (соболів, бобрів) і свою одвічну продукцію – мед і віск.

Початок контактів меря зі східними слов'янами відноситься до [IX–XI](#) ст.

Слов'яни з'явилися тут в XI–XII ст., і ніхто не може сказати, наскільки масовим було переселення. Зміна мови і релігії не означає зміни населення. Мову і культуру можна поміняти, гени – ні.

Меряни виявилися сприйнятливими до ідеї державного будівництва на основі слов'янської мови і візантійської релігії. Але при цьому залишившись етнічно фіно-уграми.

Мерянський народ переходив на давньоруську мову як мову єдиного божжя – потужної інтеграційної ідеї, мову міжрегіональної торгівлі, мову адміністративних установ. Мерянська мова, де було багато діалектів, на цю роль не підходила. Точно так само ірландці 300-400 років тому перейшли на англійську мову, але етнічно залишилися кельтами.

Процес асиміляції розтягнувся на кілька століть. Еволюція культури, побуту та економіки при переростанні мерянської культури в російську була поступальною, без різкого зламу.

Слов'янські поселенці того часу були вкрай нечисленні, а їхній культурний ареал локальний. Мерянська земля розглядалася як край княжих погостів і не вважалася власне слов'янською. Слов'яни спільно з меря проживали переважно в містах і управляли за допомогою віча. Паралельно з ними у краї мешкала сільська мерянська більшість.

Не маси слов'янських переселенців, а військово-політична верхівка Русі встановлювала контроль над територією, де вже жило фінське населення. З часом хрещення, писемність, міська культура, принесені слов'янами, стали витісняти місцеві мови і вірування. Таким чином, формування великоруського етносу тісно пов'язане з християнізацією угро-фінських етносів.

До середини XVIII ст. на колишній етнічній території меря фіксувалися так звані "мерські" стани – невеликі адміністративно-територіальні одиниці. Система таких станів трактується як федерація напівнезалежних васальних утворень із певними феодалними привілеями.

Поступова слов'янізація мері розтягнулася на століття і проходила трьома способами: економічним – залученням у товарно-грошові відносини, соціальним – розподілом за ступенями станової драбини держави, духовним – християнізацією і знищенням колишньої системи язичницького культу, що і було фундаментом колишнього мерянського світу.

Цілком можливо, що сучасні марійці є прямими нащадками мері, які не забули своєї мови і залишилися язичниками. Це вкотре доводить, що злиття численних слов'янських і угро-фінських етносів у російський етнос відбувалося на хвилі християнізації.

Коли ж меря розчинилася остаточно? Цією межею, ймовірно, були перші десятиліття XVIII століття.

Асиміляція мері носила характер інтеграції в російську народність, тобто росіяни на мерянських землях – це і є колишні меряни.

Це – не голослівне твердження, на його користь свідчать дані археології, антропології, топоніміки, генетики та ономастики.

Археологія. До XII ст. на землях навколо Москви проживали тільки фінські племена. Це підтверджують здійснені у XIX ст. О.Уваровим археологічні розкопки 7729 курганів у Московській, Владимирській, Ярославській, Костромській, Рязанській губерніях [22]. Установлено, що ті кургани належали виключно мерянському етносу VII–XII ст., при цьому не виявлено жодного слов'янського поховання.

У подальших розкопках О.Уваров встановив, що у курганах XI–XVI ст. не знайдено жодної київської монети. Тобто, мерянська земля та її народ практично не мали господарських і торговельних зв'язків ні з Київським, ні з Великим Литовським князівствами.

Археологічно колонізація майже ніде не простежується: слідом за мерянськими культурними шарами лежать давньоруські. Не слов'янські, а саме давньоруські, коли матеріальна і духовна культура Північної Русі більш-менш уніфікувалась. Та й як було можливо слов'янізувати величезну територію, розміром більшу від Франції, за 100–200 років?

М.Фехнер називає наступне процентне співвідношення етнічно визначених похоронних комплексів для Тімеревського могильника (X в.): 13% скандинавських комплексів, 75% фінських, 12% слов'янських, а на початку XI в. – 3, 5% скандинавських, 72, 5% фінських, 24% слов'янських [9, с.15–27].

Навіть у безперечно слов'янських курганних могильниках, досліджених археологами на тих територіях, де літописи поміщають племена в'ятичів, кривичів і інших літописних

слов'ян, антропологічними методами виявляються лише дослов'янські риси стародавнього населення.

Тобто, масової слов'янської колонізації російських земель не було.

Топоніми і гідроніми. Про те, що московська територія дійсно входила до складу заселених мерею земель, свідчать дані топоніміки, тобто назви річок, сіл та інших об'єктів.

Всі древні топоніми Московії – фінські, починаючи з самої Москви: Мокс (народ мокша) + Ва ("вода" по-фінськи). Інші фінські топоніми Московії: Рязань (столиця народу ерзя), Муром (столиця народу мурома). Перм (столиця народу пермі), Вятка (столиця фінів-в'ятичів), а також Калуга, Ржев, Коломна, Кострома, Твер, Пенза та тисячі інших.

Меряни залишили по собі багато лінгвістичних пам'яток у назвах сіл: Бикань, Шурсколо, Пужоло, Кустерь, Чуфарово, Воржа тощо.

Розглядаючи географічну карту Росії, можна помітити, що в басейнах Середньої Волги і Ками поширені назви річок, що закінчуються на "ва" і "га": Сосьва, Ізва, Кокшага, Ветлуга і т. д. У перекладі з фіно-угорських мов "ва" і "га" означають "річка", "волога", "мокре місце", "вода".

Ономастика. У справі вивчення мерянської спадщини корисною виявляється і ономастика (наука про імена і прізвища). Наприклад, мерянськими прізвищами Ростова Великого є: Вакшеев (Вакш – "млин"), Єрикова (єр – "озеро"), Тумаєв (тумо – "дуб"), Чуварова (Чувар – "строкатий"), Шабλικов (шаби – "кислий"), Таригін (тар – "винагорода", "прибуток"), Тулаєв (тул – "вогонь") та ін.

Антропология. Антропология підтверджує, що в сучасному російському населенні основним є "фінно-угорський субстратний пласт", тобто антропологічний тип дослов'янського населення, яке говорило фіно-угорськими мовами.

Ще у 80-х рр. XIX ст. професор Московського університету Н. Зограф першим показав, що "класичні великороси" у Володимирській, Ярославській, Костромській губерніях несуть у своєму фізичному вигляді виразні риси фіно-угорського походження [10].

У 1950-х рр. була проведена масштабна антропологічна експедиція, яка досліджувала сучасне російське населення. "У міру просування на схід у слов'янському населенні виявляється все більше рис, притаманних фіно-угорському населенню, і все менше – західно-європейському. Коли я вперше побачила краніологічні серії (колекції черепів в'ятичів), відразу кинулося в очі, що вони по суті не відрізняються від фіно-угорського населення, скажімо, з давньмордовських могильників", – свідчить академік-антрополог РАН Т. Алексєєва [17].

Завдяки антропологічній реконструкції за методом М. Герасимова сьогодні можна побачити, як виглядало населення московського регіону в ті часи. У в'ятичів з московських курганів плескати ніс, а також вузьке і плоске обличчя. Антропологічно вони дуже схожі на мордву-єрзю, що відноситься до угро-фінської групи народів [18].

Антропологічні та краніологічні дослідження, виконані А. Богдановим [3] і Ф. Вовком [4], підтверджують відмінні особливості фінського і слов'янського етносів.

Людські черепи відносяться до трьох типів: доліхоцефалія, мезоцефалія, брахіцефалія – за т.зв. поздовжньо-широтним індексом черепа. Цей індекс обчислюється за формулою: [(поперечний діаметр : поздовжній діаметр)*100]. Доліхоцефалія – довгоголовість; індекс коливається між 55–74,9. Брахіцефалія – короткоголовість; характеризується індексом 81,0 і вище. Мезоцефалія – проміжна між брахіцефалією і доліхоцефалією, характеризується величиною головного показника 76–80,9 у чоловіків і 77–81,9 у жінок.

А. Богдановим встановлено, що середній антропологічний показник в повітах

Московської губернії становив: 72,1 – 75,0. Середній антропологічний показник українського етносу по місцях їхнього концентрованого проживання, згідно з дослідженнями Ф.Вовка, становить 82,1 – 85,1.

Загальновідомо, що слов'яни є брахіцефалами, а угро-фіни – доліхоцефалами. Тобто, антропологічна наука підтверджує належність населення Центральної Росії до фінського субстрату.

Генетика. Процес ослов'янення був чисто культурною колонізацією місцевого населення при збереженні генофонду дослов'янським населенням.

Згідно з дослідженнями меряніста [О.Ткаченка](#), "у російського народу, по материнській лінії зв'язаного із слов'янською прабатьківщиною, батьком був фін. По батьківській лінії росіяни походять від фіно-угрів" [21, с.55]. Згідно з сучасними дослідженнями галотипів Y-хромосоми насправді ситуація була зворотною – чоловіки-слов'яни одружувалися з жінками місцевого фіно-угорського населення.

Генографія доводить, що у Волго-Окському межиріччі слов'ян було менше, ніж місцевого населення. Становлення російської етнічної самосвідомості відбувалося на місцевій, неслов'янської антропологічній основі.

Меряни політично стали росіянами, етнічно залишившись фіно-уграми, що було доведено в дослідженні генофонду російського народу в 2005 р. Генетична відстань між росіянами та фінно-уграми виявилася 2–3 одиниці, тобто фактично це один величезний народ [1].

Мова. Вчені-мовознавці відзначають тенденцію: нові вторинні мови спрощуються. Це можна пояснити тим, що колонізовані народи, які були змушені приймати принесену колонізаторами мову, не могли освоїти всі її нюанси.

Угро-фінські народи сприймали російську мову в міру своєї фізичної здатності її осягнути. Цілком закономірним було його спотворення. Помилки з часом закріплювалися як норма і входили у мову самих колонізаторів.

Слід зазначити, що спотворення стосуються тільки вимови. На листі ж утримується старе правило.

Під впливом угро-фінського мовного середовища відбулися формування фонетичної системи росіян (акання, гекання, цокання).

Російський історик В.Ключевський відзначав, що московський говір значно відійшов від того, як говорили в Київській Русі [13, с.62].

У російській мові, на відміну від усіх слов'янських, відсутній кличний відмінок. Тільки в церковних термінах, запозичених із болгарської та української, цей відмінок вживається ("Боже", "Господи").

Після XVIII в. мерянська мова перестала існувати і вживатися в повсякденній мові, однак її численні сліди зберігалися як на рівні окремих слів, так і звучання слов'янської мови на колишній території мері.

У російську мову ввійшло чимало угро-фінських слів, таких як "тундра", "кілька", "салака" і т. д. Слово "пельмені" запозичене з мов комі, перм'яків і удмуртів і означає "хлібне вушко": "пель" – "вуха", а "нянь" – "тісто, хліб".

До початку XX ст. у Галичі Мерському серед рибалок побутувала елманська мова – професійний рибальський арго, що містить мерянську лексику.

У літературній російській мові до сьогодні існують мерянські мовні формули, а деякі слова прямо запозичені.

У фонетиці північних великоруських говірок на території колишньої «Мерянії» часто зустрічаються такі мовні явища, як нерозрізнення дзвінких і глухих приголосних, редукція одного з приголосних на початку слова, якщо вони слідуєть один за одним, і інші характерні фінно-угорські риси.

Російська мова, на відміну від інших індоєвропейських і слов'янських мов, не лише не скоротила число відмінкових форм, але й збільшила їх кількість. А з усіх мов світу саме фіно-угорські характеризуються великим числом відмінків: угорська – 21-22, пермська – 17-18, фінська – 15-17.

На відміну від інших слов'янських мов, російська ліквідувала родові відмінності у формах множини, а в деяких говорах "розчиняється" категорія середнього роду. І в цьому бачать фіно-угорський вплив на російську мову, так як угро-фіни не знають категорії роду. Вважають, що і частка "-то" ("а рыба-то жареная") зобов'язана своїм походженням фіно-угорського впливу.

Конструкції "я маю" в індоєвропейських і слов'янських мовах відповідає російська конструкція "у мене є" ("у меня есть"). Ця форма теж властива фіно-угорським мовам.

У словотворенні мерянський субстрат виражений наявністю складних взаємопідсилювальних слів: "пити-їсти", "живий-здоровий", "неждано-негадано", "такий-сякий" – типових для фіно-угорських мов. Навіть старовинний казковий зачин "жили-були" спочатку був поширений на колишній мерянській території і в фіно-угорських мовах. Ці дієслова на початку казок або історій широко представлені у всіх фіно-угорських мовах і зовсім відсутні в будь-яких слов'янських, за винятком російської. Казки ж являють собою найдавніший і консервативний шар фольклору. Тобто, мерянська мовна формула починає російські казки [19].

Сьогодні російські лінгвісти в основному зводять витoki сучасної російської мови тільки до двох складових: це народна мова Росії (слов'яно-фінський койне з великим тюркським і монгольським впливом) і болгарська (давньоболгарська), вона ж "церковнослов'янська".

Слов'янізація фінського населення проходила за насильного хрещення фінів болгарськими священиками і за болгарськими церковними книгами. Тому мова Московії і стала частково схожа на болгарську.

У Росії своїх корінних слов'ян не було, тому вивчення тубільцями Московії слов'янської мови йшло через релігію, яка спиралася на болгарські тексти. Ось чому навіть та невелика кількість слов'янського змісту російської мови (близько 30-40% слов'янської лексики проти 60-70% лексики фінської і тюркської) не є спільною з білорусами й українцями, а походить з болгарських книг.

Мова Московії була дуже мізерною на слов'янську лексику. Коло слов'янізмів, які регулярно повторювалися в живій мові російського народу, розширювалось дуже повільно. У "Паризькому словнику московитів" (1586) знаходимо лише два слов'янські слова – "владика" і "злат". У щоденнику-словнику англійця Річарда Джемса (1618–1619) їх вже більше – цілих 16 ("благо", "время", "празднік", "прапорь", "храмь" та ін.). У книзі "Грамматика мови московитів" німецького ученого В.Людольфа (1696) їх аж 41. Решта усної лексики московитів в цих розмовниках – фінська і тюркська [23, с.22–24].

Той факт, що Московська церква віщала болгарською мовою (на якій писалися і державні папери Московії), нічого не означав, оскільки вся Європа тоді використовувала в діловодстві латинську мову, і це ніяк не було пов'язано з тим, які народи тут проживають.

Мелетій Смотрицький, автор "Граматики словенскія правильное синтагма" (1619), писав: "Словенськи переводимъ: Удержи языкъ свой от зла и устнь своѣ же не глати лети. Руски истолковуемъ: Гамуй языкъ свой от злого и уста твои нехай не мовять здрады". Ясно, що руською мовою автор вважає нинішню українську. "Нехай", "мовять", "зради" – це чисто білорусько-українські слова, які Смотрицький називає "перекладом на руську мову" [14].

Переклади, які робить М.Смотрицький з болгарської на руську – це фактично переклади з російської (московської) на руську (українську).

Наприкінці XVIII століття Росія відмовилася від слідування болгарській мові, визнаючи своєю народну мову слов'янізованих фінів.

М.Фасмер, найбільший фахівець з російської етимології і слов'янських старожитностей, підкреслював, що фінно-угорський вплив особливо яскраво проявляється в російській усній народній творчості. Німецький мовознавець Е.Леві висунув теорію фінно-угорського субстрату (мовної підоснови) російської мови».

Таким чином, наука показала: нинішня російська мова народилася при переході місцевих фіно-угрів на болгарську основу 200–300 років тому.

У підсумку виник парадокс: російська мова використовувала болгарську лексику, опиралася на граматику української мови і поширювалася серед фіно-угорських племен.

Отже, значна частина фінно-угрів була асимільована слов'янами. Але, розчинившись в масі росіян, угрофіни зберегли свій антропологічний тип, який тепер сприймається як типowo російський.

С.Єсенін писав: "Затерялась Русь в мордве и чуди" [5].

В.Даль (автор "Толкового словаря великорусского наречия русского языка") зазначав: "Болеe половины земляковъ нашихъ – обрусевшая чудь... Посмотрите въ Тверской на Карель, въ Нижегородской ... и др. на Мордву, Чувашь – они обрусели въ глазахъ нашихъ, и нынешнее поколеніе не знаетъ болеe своего языка ... Это потому, что на юге сидели славяне, а во-всей Великоруссии чухны разныхъ поколеній" [8].

М.Ломоносов у роботі "Древняя Российская история" (1754-1758 pp.) писав: "Саамы, вепсы, марийцы, чудь заволочская, коstroma и меря смешались со словенами и кривичами и образовали великорусский этнос" [6].

Пережитки фіно-угорської культури у культурі російській простежуються у таких особливостях, що не зустрічаються серед інших слов'янських народів: святі камені і гаї, жіночі [кокошник](#) та [сарафан](#), чоловіча сорочка-косоворотка, [лапти](#) (личаки), стиль народної архітектури ("шатер", "крыльцо"), баня, священна тварина – [ведмідь](#), відсутність [русального циклу](#), [колядок](#), культу [Перуна](#), наявність культу [берези](#), а не [дуба](#).

Археологічні матеріали мерянських територій Верхньої Волги говорять про те, що жінки меря на голові носили кокошники, які ми знаємо у пізній російській культурі XVIII–XX ст. Це високі головні убори на жорсткій основі. Назва кокошник має фінське походження: "кекко" – курка, "кокош" – півень.

Курка була у фінських народів особливо шанованою птицею за її плодючість, і така асоціативна прив'язка повинна була сприяти виконанню жінкою в суспільстві її головної (репродуктивної) ролі. На голові вона несла кокошник, символ родючості.

Найвідомішими спадкоємцями мерян виступають кацкарі. Так називає себе субетнос російського народу у Ярославській області. У мові сучасних кацкарів збереглися десятки живих мерянських слів. Кацкарі – єдина в Росії сформована локальна ідентичність, що усвідомлює своє мерянське коріння.

Серед відомих мерян – Юрій Гагарін (перший у світі космонавт), Валентина Терешкова (перша жінка-космонавт), Михайло Пуговкін (популярний радянський актор). Патріарх Московський Кіріл теж походить із фінського народу ерзя. Гундяєв – типове ерзянське прізвище, і сам Кіріл ніде не заперечував своїх фіно-угорських коренів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Таким чином, численні наукові дослідження з антропології, етнографії та археології доводять, що прямими нащадками літописних меря є сучасні росіяни, а якщо бути точним – мешканці сучасної Московської області і прилеглих до неї територій.

Російська народність формувалася в процесі контактів нечисельних слов'янських племен, балтійських і фіномовних етнічних груп за активної участі державної влади. Аборигенна меря втягувалася в єдиний етногенетичний процес, який вів до формування населення Ростово-Суздальської землі. Місцеве фіно-угорське населення поступово переймало слов'янську мову як мову міжнаціонального спілкування. Процес слов'янської колонізації перейшов у нову фазу християнізації і культурної колонізації місцевого населення при збереженні генофонду дослов'янського населення.

Поступово етноси перемішувалися, російська мова витіснила інші, і меря стала росіянами. Але, розчинившись у масі росіян, фіно-угри зберегли свій антропологічний тип, який тепер сприймається як типowo російський.

В історії дуже багато прикладів "нав'язування" сильною правлячою меншістю своєї культури малоправній більшості. Оскільки вся адміністрація розмовляла слов'янськими мовами, то "низи" просто були змушені освоювати "правлячу" мову і приймати частину культури прибульців. Меря не вимерли, а просто живуть у росіянах, втративши більшу частину культури.

Нині довести існування "чистокровних" меря навряд чи можливо. Водночас у сучасній Росії в останні роки з'явився етнокультурний рух, який пропагує серед населення Верхнього Поволжя відродження цього народу.

Меряни не розчинилися у віках, вони склали субстрат (підоснову) північної великоруської народності, перейшли на російську мову, і їхні нащадки називають себе росіянами.

Історія народу меря — це, по суті, історія Московського князівства; місце проживання цього етносу стало центром Російської держави. Мерянські традиції і зараз відчутні в матеріальній культурі і похоронній обрядовості жителів Центральної Росії; спадщина меря виявилася і в фізичному вигляді сучасного населення цієї держави.

Початковою для росіян є Мерянська Русь, а не Київська або Новгородська. Адже перші столичні міста найдавніших тамтешніх князівств: Сар, Сужбал (майбутній Суздаль), Ростов Великий та Володимир розташовувалися на мерянських землях і зароджувалися на мерянському етнічному субстраті.

Усвідомлення своїх фіно-угорських коренів поряд зі слов'янськими дозволить російському народу відчутти себе не прибульцями зі степового Півдня, але споконвічними господарями своєї землі. Без фіно-угорського завзяття і працьовитості, притаманного цим народностям, росіяни не змогли б освоїти неосяжні простори сучасної Росії.

Комплексне вивчення джерел дозволяє робити висновок, що зросійщене фіно-угорське угруповання мері як важлива складова частина російського населення Волго-Окського межиріччя багато в чому визначила своєрідність його мови та етнічного типу.

У цьому зв'язку вивчення мері є, по суті, дослідженням етногенезу російського народу.

Феномен формування російської народності надзвичайно складний і багатогранний. Розглянуті проблеми етнічної історії Північного Сходу епохи раннього середньовіччя далекі від остаточного вирішення. Однак в загальних рисах з'ясована роль двох основних етнічних компонентів (слов'янського і фіно-угорського) у процесі формування російської народності.

Слов'яни не асимілювали фінські племена. Це фінно-угри адаптувалися під нову мову і прийняли частину візантійської духовної культури. Тому у росіян є можливість вибору: усвідомити свою вкоріненість на цій землі, розгледіти в предках не тільки і не стільки слов'ян, відчувати, що культура російського народу базується на фінно-угорській основі.

Звичайно, у даній статті неможливо охопити весь спектр фактів, що стосується мерянського чинника в етногенезі росіян. Однак дослідження в даному напрямі здатні відкрити багато пластів історії, що приховані від суспільства шаром забуття або свідомого замовчування чи фальсифікації.

Список використаних джерел

1. Балановская Е., Балановский О. Русский генофонд на Русской равнине / Е.В. Балановская, О.П. Балановский. – М.: Луч, 2007. – 424 с.
2. Білінський В. Країна Моксель, або Московія. Книга 1 / В.Білінський. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2009. – 376 с.
3. Богданов А. Материалы для антропологии курганного периода в Московской губернии / А.Богданов // Известия Общества любителей естествознания, состоящего при Императорском Московском Университете. – Москва, 1867. – 178 с.
4. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології / Ф.Вовк. – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с.
5. Гаврош О. Ерзянський колапс [Електронний ресурс] / О.Гаврош // Режим доступу: <http://www.slovoidilo.com/istoriya-allart/24-kultura/951-2010-09-30-16-26-17.html> – Назва з екрану.
6. Галанин А. Откуда есть пошла северная Русь [Електронний ресурс] / А.Галанин // Режим доступу: <http://jupiters.narod.ru/human7.htm> – Назва з екрану.
7. Грушевський М. Звичайна схема "російських" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / М. Грушевський // Пам'ятки України. – 1991. – № 3. – С. 4–7.
8. Даль В. Письма (3) Максимовичу Михаилу Александровичу. С.П.б. 12 Ноября 1848 [Електронний ресурс] / В.Даль // Режим доступу: <http://smalt.karelia.ru/~filolog/vidahl/dahllet/letmax.htm> – Назва з екрану.
9. Дубов И. Спорные вопросы этнической истории северо-восточной Руси IX—XIII веков / И.Дубов // Вопросы истории. – 1990. – № 5. – С. 15–27.
10. Зограф Н. Антропологические исследования мужского великорусского населения Владимирской, Ярославской и Костромской губерний / Н.Зограф // Известия ИЮЛЕАЭ. – Т. XXVI, Тр. отд. антроп. – М., 1892. – 288 с.
11. Карамзин Н. История государства Российского: В 12 т. / Н.Карамзин. – М.: Моск. рабочий, 1993–1994. – Том I. – 640 с. (стр.18).
12. Ключевский В. Исторические портреты / В.Ключевский. – М.: Правда, 1990. – 624 с. (стр. 41)
13. Ключевский В. О. О русской истории / В.Ключевский. – М., 1993. – 359 с.
14. Крайник М. Неслов'янська Росія [Електронний ресурс] / М.Крайник // Режим доступу: <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/romanshuhevich5/a56712> – Назва з екрану.
15. Літопис Руський, за Іпатським списком / [переклад Л.Махновця]. – Київ: Дніпро, 1989. – 592 с.
16. Лызлов А. Скифская история / А.Лызлов. – М.: Наука, 1990. – 520 с.4.
17. Мерянское наследие России [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.merja.org> – Назва з екрану.
18. Российские антропологи оставили попытки найти в Москве "коренное" население [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.newsru.com/russia/07mar2007/moscow_antropology.html – Назва з екрану.
19. Ростов В. Нерусский русский язык [Електронний ресурс] / В.Ростов // Режим доступу: <http://knigadarom.com/download.php?id=20790> – Назва з екрану.
20. Соловьев С. Чтения и рассказы по истории России / С.Соловьев. – М.: Правда, 1989. – 766 с.
21. Ткаченко О. Исследования по мерянскому языку / О.Ткаченко. – Кострома: Инфопресс, 2007. – 352 с.
22. Уваров А. Меряне и их быт по курганным раскопкам / А.Уваров. – М., 1872. – 215 с.
23. Улуханов И. Разговорная речь Древней Руси / И.Улуханов // Русская речь. – 1972. – № 5. – С. 22–24.

Литвин А.П.

канд. соціол. наук, доц. кафедри
загальноекономічних та гуманітарних дисциплін

Нововолинський факультет

Тернопільський національний економічний факультет

ІЄРАРХІЯ ВНЗ ТА ФАХОВІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ

Анотація. У статті розглядається вузівська ієрархія, ієрархія вищих навчальних закладів та професійна фаховість (здібність) викладачів.

Ключові слова: статус, ієрархія, професіогенез, еліта, інтелігенція, мотивація, акредитація, Болонський процес.

Постановка проблеми. У статті здійснений аналіз ієрархії викладачів ВНЗ та ієрархії вузів в Україні. Крім того, аналізуються педагогічні здібності викладачів.

Мета статті - проаналізувати ієрархію у викладацькій сфері та вищих навчальних закладах, проаналізувати професійні здібності викладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз теоретичних і практичних розробок у галузі ієрархії вищих навчальних закладів та фаховості викладача дозволило встановити потребу суспільства у високопрофесійних фахівцях, що володіють мистецтвом викладати і займатись наукою. Проведений аналіз показав, що існують дві тенденції у дослідженні фахових здібностей викладача: виявлення якнайбільше підпорядкованого складу педагогічних фахових здібностей (Левітов М.Д.[1], Гоноболін Ф.М.[2] та ін.); і прагнення до укрупнення груп фахових здібностей (Кондратьєва С.В.[3], Мітіна Л.М.[4] та ін.).

Постановка завдання:

- проаналізувати ієрархію викладачів у вищих навчальних закладах та ієрархію ВНЗ;
- вивчити фахові здібності викладачів.

Виклад основного матеріалу.

Своїм походженням викладацька професія зобов'язана виділенню освіти як особливої соціальної функції. Цьому передувало формування в структурі суспільного виробництва специфічного типу діяльності, призначенням якого стала підготовка нових поколінь до життя на основі залучення до надбань культури людства [5].

Викладач займає високу статусну позицію. Слід відзначити, що викладач належить до освітньої еліти - інтелігенції. Із радянських часів ієрархія у вищому навчальному закладі складалась наступним чином, із: асистента, викладача, старшого викладача (без наукового ступеня та з науковим ступенем), кандидата наук, доктора наук (наукові ступені); в Академії наук -член-кореспондент Академії наук, академік. Із радянського періоду нічого не змінилось, окрім збільшення кількості статей для захисту дисертацій та необхідність мати статті у міжнародних журналах. Якщо кандидат наук або доктор наук напише і опублікує у фахових журналах від п'яти і більше статей то Міністерство освіти присвоює йому вчене звання доцента та відповідно професора. Крім того, кандидат наук може отримати вчене звання професора без захисту докторської дисертації, якщо він буде мати (у різні часи кількість їх змінювалась) навчальні посібники, підручники із грифом Міністерства освіти та статті у фахових журналах.

Таким чином, освітня еліта повинна вчити студентів і писати дисертації, наукові статті, навчальні посібники, підручники та виступати на наукових конференціях,

симпозіумах у т.ч. міжнародних. Для того, щоб вчити якісно студентів, викладач зобов'язаний підвищувати свій кваліфікаційний рівень, тобто писати статті та кожні п'ять років підвищувати кваліфікацію у спорідненому вузі або кафедрі.

Надзвичайно складно молодим викладачам поєднувати навчання студентів із написанням статей. Він не може одразу мати високий рівень професійної придатності, оскільки формування і розвиток професійно важливих якостей відбувається у процесі його подальшого професійного становлення. Процес формування професійно важливих якостей є досить динамічним, складним і зазнає постійних змін у процесі професіогенезу особистості. Як зазначають науковці, формування особистості – це процес зміни особистості при взаємодії її з реальною дійсністю, утворення фізичних і соціально-психологічних новоутворень у структурі особистості.

Специфічними якостями викладача Є. Клімов визначив: організованість, ініціативність, вимогливість, самокритичність (організаторські), справедливість, уважність, відкрита доброзичливість, скромність, чуйність та такт (комунікативні), спостережливість, креативність, інтелектуальна активність, дослідницький стиль, гнучкість, оригінальність та критичність мислення, здатність до нестандартних рішень, прагнення нового, інтуїція, об'єктивність та безпристрасність, увага до досвіду старших колег, потреба в постійному оновленні та збагаченні знань (перцептивно-гностичні), високий емоційно-вольовий тонус, оптимізм, емоційна сприйнятливність та чуйність, володіння собою, толерантність, витримка, почуття гумору (експресивні), професійна працездатність, фізичне та психічне здоров'я [6].

В останні десятиріччя вища школа в Україні розвивалась за наступними напрямками: збільшувалась кількість вищих навчальних закладів, відбувається реорганізація освітніх закладів шляхом акредитаційного статусу – від інституту до академії та університету тощо. Зростала чисельність студентів за всіма формами навчання, причому зростання числа студентів недержавних навчальних закладів значно випереджає аналогічний показник для державних ВНЗ. Більшість вузів, орієнтуючись на запити освітнього ринку та соціально-економічний розвиток держави, розвивають підготовку спеціалістів гуманітарного та соціально-економічного профілю. Починаючи із другого десятиліття XXI століття цей процес зупинився у зв'язку із кризисною демографічною ситуацією.

Гонитва за абітурієнтом привела до проблем в кадровому забезпеченні ВНЗ:

– нестача кадрів вищої кваліфікації, що призводить до зниження якості освітнього процесу;

– неспроможність існуючої системи відтворення науково-педагогічних кадрів задовольнити потреби вузів у кадрах вищої кваліфікації;

– низька оплата праці працівників вищої освіти призводить до падіння престижу професії викладача, негативно відображається на менталітеті працівників вищої школи, що проявляється в так званому “прихованому” відтоці кадрів;

- закінчивши приватний ВНЗ молодь іде працювати у державний ВНЗ.

Стратегічним напрямком кадрової роботи ВНЗ має бути обране управління мотивацією персоналу закладу, впровадження сучасного мотиваційного менеджменту. Умови функціонування ВНЗ у період переходу на ринкові відносини, різке скорочення державного фінансування приводять до необхідності пошуку нових ресурсів в роботі з кадрами.

Підвищити ефективність діяльності персоналу ВНЗ можна за рахунок максимально повної реалізації трудового потенціалу співробітників. У цьому випадку необхідно

враховувати як об'єктивні характеристики – зміст, специфіку та умови праці, так і особистісні – цінності, установки, інтереси, потреби, мотиви [7].

Саме повній реалізації трудового потенціалу викладачів відповідає Болонський процес. Запроваджуючи його в українських ВНЗ ми втілюємо його лише частково, впровадженням модульно-рейтингової системи (на це державі не потрібно витратити кошти *прим. автора*). Далі все йде навпаки: збільшується годинне навантаження на викладача (кількість лекцій та практичних), збільшуються лекційні потоки нормативних дисциплін циклу гуманітарної підготовки (мотивуючи це зменшенням набору на факультети), немає зменшення кількості студентів (до 15 чоловік) на одного викладача, обов'язковість відвідування лекцій студентами, немає збільшення кількості годин самостійної роботи студентів. Для будь-якої реформи необхідні кошти, тим більше, якщо вона передбачає структурні зміни. Для реформування вищих навчальних закладів (у т.ч. об'єднання, створення центрів, лабораторій) необхідне повноцінне фінансування.

Викладацька (університетська) ієрархія не відображає тієї ієрархії, яка дійсно вибудовується впродовж професійної кар'єри. Існує ієрархія, на перший погляд, символічна (але цілком реальна), набагато складніша в іншому відношенні. Вона є непомітною для тих, хто далеко від викладацької еліти, хто залишився поза межею співучасті від впливів. Загалом можна схематично, окреслити чотири рівні престижу [8].

1. Викладати і/або досліджувати. Крім поділу між професорською елітою та звичайними викладачами існує розрив між провінційними ВНЗ та столичними університетами; розрив між престижними університетами та університетами передмість і периферії. Крім того, фахівцям відомі престижні інститути (юридичний, філософський, історичний тощо) Академії наук України, які займаються науковою та дослідницькою роботою.

2. Викладати та продукувати твори, що здобувають визнання. Вважається, що кожен викладач зобов'язаний також бути дослідником, а його професійне просування частково залежить від його наукової продуктивності. Отже, викладач зобов'язаний публікувати 1-2 статті в рік у фахових виданнях, обов'язковий виступ або підготовка тез на внутріуніверситетську конференцію. У вимірах продуктивності фахова стаття (більш, як книга) стала опосередковано репутацією дослідника.

3. Викладати, продукувати, видавати/публікувати. Статус автора чи дослідника, визнаного своїми колегами, не є єдиним способом досягнення найвищих щаблів інтелігенції. Існує ще один спосіб впливу на адміністрацію (владу) і не тільки університетську. Це - світ видавництва. Керувати виданням книжковим/журнальним означає для викладача/дослідника можливість оцінювати, контролювати, розпоряджатися творчістю колег, впливати на характер інтелектуального виробництва у царині своєї компетенції. Це означає отримати можливість просувати твори (статті) колег, впливати на їх творчість та їх знаність.

4. Викладати, досліджувати, продукувати/публікувати, керувати лабораторією. Наукові дослідження здійснюються не тільки в Академії наук України, університетах, але і в різноманітних центрах дослідження, лабораторіях. Очолювати центр (політичних, економічних, соціологічних тощо)- означає мати реальний вплив на владу (завдяки можливості мобілізувати та впливати на визнання, можливості впливати на визнання, можливості впливати на дослідницьку кар'єру певних колег, зокрема, молодих дослідників, а отже, сприяти формуванню нового покоління науковців).

Не можна не погодитися з Платоном, який зазначав: якщо чоботар буде поганим майстром – громадяни будуть трохи гірше взуті, але якщо вихователь та вчитель буде погано

виконувати свої обов'язки – результатом будуть покоління невігласів та поганців. Тому викладач має відповідати викладацькій професії.

Висновки. Отже, у статті проаналізовано ієрархію у вищому навчальному закладі від асистента до академіка, визначено рівні латентного престижу у ВНЗ, зокрема, розрив між престижними університетами та університетами периферії; викладач зобов'язаний також бути дослідником, і його професійне просування залежить від його наукової продуктивності; керування виданням книжковим/журнальним означає можливість оцінювати, контролювати, розпоряджатися творчістю колег та впливати на їх творчість та їх знаність; очолювати центр (політичних, економічних, соціологічних тощо)- означає мати реальний вплив на владу. Процес формування професійно важливих якостей викладача є досить динамічним, складним і зазнає постійних змін у процесі професіогенезу особистості. Розкриваються специфічні якості викладача. Збільшення кількості приватних вузів привело до кадрового голоду, що вплинуло на якість викладання; неспроможність існуючої системи відтворення науково-педагогічних кадрів; низька оплата праці працівників ВНЗ призвела до падіння престижу професії викладача; закінчивши приватний навчальний заклад молодь іде працювати у державний ВНЗ.

Саме повній реалізації трудового потенціалу викладачів відповідає Болонський процес. Запроваджуючи його в українських ВНЗ необхідне повноцінне фінансування.

Список використаних джерел

1. Левитов Н.Д. К психологии формирования авторитета учителя // Советская педагогика, 1946, № 1-2. - С.76-89.
2. Гоноболин Ф.Н. Психологический анализ педагогических способностей // Психология способностей. - М., 1962. - С.244-255.
3. Кондратьева СВ. Общение и формирование личности // Общение и формирование личности / Под ред. СВ. Кондратьевой. - Гродно, 1984. - С.3-11.
4. Митина Л.М. Учитель как личность и как профессионал. - М.: Дело, 1994. - 216 с.
5. Психология и учитель: Пер. с англ. / Гуго Мюнстерберг; пер. А. А. Громбаха. – 3-е изд., испр. – М. : Совершенство, 1997. – 320 с.
- 6.Климов Е. А. Как выбрать профессию. – М. : Просвещение, 1990. – 159 с.
7. Богдан Н. Н., Могилёвкин Е. А. Мотивация и демотивация профессиональной деятельности персонала вуза (на примере вузов Дальневосточного Федерального округа) // Университетское управление. – 2004. – № 3 (31). – С. 89-97.
8. Леклерк Ж. Соціологія інтелектуалів /Переклад з франц. Н.Біляєвої та Є. Бразуль-Брушковського.- Львів: Ахілл, 2009.-160 с.

Ілько Андрій Андрійович

кандидат медичних наук, старший викладач,
кафедра загальноекономічних та гуманітарних дисциплін,
Нововолинський факультет,
Тернопільський національний економічний університет

ЕФЕРЕНТНА МЕДИЦИНА, ЯК ЕЛЕМЕНТ КОМПЛЕКСУ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НЕБЛАГОПРИЄМНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Анотація. Висвітлено можливості застосування методів еферентної терапії з метою елімінації з організму пацієнтів токсичних продуктів, отруйна концентрація яких спричинена порушенням нормального екологічного стану навколишнього середовища. Обґрунтовано доцільність використання еферентних методів лікування з метою відновлення функції імунної системи, нормалізації роботи основних детоксикаційних систем.

Ключові слова: гемосорбція, плазмаферез, ультрафіолетове опромінення крові, детоксикація, імунокорекція, імуноглобуліни, імунокомпетентні клітини.

Постановка проблеми. Структура господарства України не відповідає в багатьох регіонах Їх інтегральному потенціалу. При плануванні економічного розвитку не враховувались об'єктивні потреби й інтереси людей, що тут проживали, та екологічні можливості конкретної території. Провідними галузями в Україні є енергетика, гірничо- та вугледобувна, хімічна промисловість, машинобудування. Фізично і морально застаріле устаткування в цих галузях обумовило інтенсивне використання енергії, води, землі та дуже часто не контрольовані викиди забруднюючих речовин у всі компоненти природи, а потрапляючи в організм людини спричиняють гострі або хронічні отруєння, які в свою чергу є причиною недостатньої активності імунної системи, розладів функціонування нервової системи, формування печінкової та ниркової недостатності. Проблема видалення токсичних продуктів з організму людини завжди була актуальною. В другій половині ХХ століття сформувалась галузь медицини, яка вивчала і використовувала методи лікування, позитивний терапевтичний ефект яких був пов'язаний з видалення отруйних метаболітів з організму людини. Для цього використовуються різноманітні методики впливу на кров, як основну транспортну систему, екстракорпорально, тобто, обробка крові поза тілом пацієнта. В зв'язку з чим, методи еферентної медицини отримали назву – методи екстракорпоральної гемокорекції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розробці методів еферентної терапії присвятили свої роботи фахівці різних спеціальностей. Українські хіміки В. Стрелко та М. Титаренко запропонували методику виготовлення високоочищеного активованого вугілля, що дало можливість застосувати ефективну методику видалення токсичних продуктів з організму пацієнтів, а саме гемосорбцію або гемокарбоперфузію. Серед вітчизняних науковців, які значну увагу приділяють науковому обґрунтуванню можливостей методів екстракорпоральної гемокорекції з метою елімінації токсичних метаболітів, що потрапили в організм людини з навколишнього середовища слід виділити Л.Усенко. Вплив методів еферентної терапії на функціонування імунної системи, як однієї з основних детоксикаційних систем, вивчало чимало видатних вчених, серед яких можна виокремити такі імена: Е.Шраменко, Б.Прокопенко, Л.Логвіненко, М.Снегіна.

Постановка завдання. Мета даної публікації полягає у висвітленні результатів вивчення впливу методів еферентної медицини на розлади функції імунної системи, можливість профілактики та лікування печінкової та ниркової недостатності, що виникли під впливом токсичних продуктів навколишнього середовища.

Виклад основного матеріалу. У відділенні анестезіології та інтенсивної терапії Нововолинської ЦМЛ операція екстракорпоральної детоксикації вперше була виконана в 1982 р. Станом на цей рік Нововолинська ЦМЛ була 54 лікувальним закладом в Україні та 134 в СРСР, де використовували методи еферентної медицини. В подальшому впроваджувались нові методи очищення крові поза організмом пацієнта, що дозволило сконцентрувати і включити в комплекс лікування хворих практично всі існуючі методи еферентології. Детальний аналіз клінічної ефективності методів екстракорпоральної детоксикації, оцінка собівартості процедур в поєднанні з економічними можливостями пацієнтів призвело до відбору методів лікування які відповідають слідуючим критеріям: висока клінічна ефективність, економічність, простота виконання.

Таким чином, з метою видалення з організму пацієнтів токсичних продуктів в відділенні інтенсивної терапії використовують ультрафіолетове опромінення крові, плазмаферез та гемосорбцію.

Серед методів еферентної медицини нами найчастіше використовується ультрафіолетове опромінення крові. З часу його впровадження виконано близько 8000 операцій. Квантова гемотерапія, яку по іншому називають ультрафіолетовим опроміненням крові, отримала широке визнання завдяки відносній простоті, економічності, багатогранності позитивних функціональних проявів, індукованих в організмі, відсутності негативних реакцій, високій терапевтичній ефективності. Задумане спочатку як спосіб боротьби з мікроорганізмами в циркулюючій крові, ультрафіолетове опромінення крові стало універсальним методом лікування наслідків негативного впливу токсичних продуктів середовища життєдіяльності на організм людини.

Біологічна дія ультрафіолетового випромінювання обумовлена здатністю молекул речовин, що входять в склад живих клітин організму, поглинати кванти випромінювання і внаслідок цього брати участь в різних фотохімічних реакціях.

Фізіологічні фотоефекти умовно можна поділити на слідуючі групи:

1. Вплив ультрафіолетового випромінювання на окремі біологічно активні речовини плазми крові, тобто молекулярний ефект;
2. Дія ультрафіолетового випромінювання на функціональні системи плазми крові;
3. Вплив ультрафіолетового випромінювання на структуру і функцію клітин крові;
4. Дія ультрафіолетового випромінювання на цільну кров і її компоненти;
5. Вплив переливання фотомодифікованої автокрові на фізіологічні системи організму;

Нами досліджувався вплив ультрафіолетового опромінення крові на клітинну і гуморальну ланку імунітета у хворих з різноманітними екзогенними інтоксикаціями. Проведені дослідження дозволяють стверджувати про можливість активного впливу на імунні механізми детоксикації, що сприяє формуванню так званої імунної толерантності.

Аналізуючи вплив ультрафіолетового опромінення крові на гуморальну ланку імунітета нами достовірно встановлено активацію продукції сировоткових імуноглобулінів, концентрація яких в циркулюючій крові, може збільшуватись в 2-16 разів. Саме імуноглобуліни, або антитіла, розпізнавши антиген, що потрапив в організм з навколишнього середовища, утворюють з чужерідним тілом імунний комплекс, який в подальшому

придатний до поглинання імунокомпетентними клітинами крові – лейкоцитами. Процес поглинання антигенів, огорнутих антитілами, лейкоцитами крові називається фагоцитозом.

Імуномодельючий вплив ультрафіолетового опромінення крові на фагоцитарну активність лейкоцитів полягає в тому, що якщо поглинаюча функція білих кров'яних тілець була високою, після курсу ультрафіолетового опромінення автокрові наближається до норми і навпаки. Під час лікування методом квантової гемотерапії число лейкоцитів у наших пацієнтів підвищувалось в середньому на 25%, а окремих субпопуляцій лейкоцитів, які володіють високою захисною функцією до 204% від початкового.

Крім імунокорегуючого ефекту встановлено, що при ультрафіолетовому опроміненні крові підвищується стійкість червоних кров'яних тілець до розпаду, змінюється їх поверхневий натяг, що проявляється в повному припиненні склеювання еритроцитів. Під дією квантової енергії на поверхні червоних кров'яних тілець утворюються нові поверхнево-активні речовини, які змінюють електричний заряд на мембрані, що забезпечує зниження в'язкості крові.

Завдяки проведеним дослідженням встановлено, що ультрафіолетове опромінення крові збільшує кисневу ємкість крові і коефіцієнт утилізації кисню тканинами. Відразу після опромінення вміст оксигемоглобіну крові виростає вдвічі, досягаючи максимуму через 3-5 хвилин. Через добу вміст оксигемоглобіну в венозній крові був в середньому на 19,8% вище норми. Підвищена оксигенація зберігається на протязі 30 днів.

Хороший клінічний ефект застосування ультрафіолетового опромінення крові пов'язаний з покращенням циркуляції крові по найдрібніших судинах за рахунок зниження в'язкості крові, а також з очисткою кровоносних судин від мікротромбів. Це в свою чергу призводить до збільшення швидкості кровотоку і покращує оксигенацію тканин.

До важливих ефектів ультрафіолетового опромінення крові відноситься її бактерицидна дія. Впливаючи на деякі субстанції бактеріальної клітини, ультрафіолетові промені викликають бактерицидну дію на кров хворого. Встановлено, що бактерицидна дія фотомодифікованої крові має багато спільного з дією антибіотиків.

Таким чином, можна виділити наступні механізми дії ультрафіолетового опромінення крові:

1. Поглинання квантів випромінювання білками і жирами супроводжується утворенням озону і фотоперекисів, що є каталізаторами білкових реакцій;
2. Фотодеструкція середньомолекулярних речовин;
3. Активація ферментів;
4. Утворення біологічно-активних речовин;
5. Блокування в вірусах і бактеріях процесів реплікації ДНК і синтезу інформаційної РНК, що призводить до загибелі мікроорганізмів;
6. Стимуляція окисно-відновних процесів в клітинах і тканинах організму.
7. Дія на мембрану червоних кров'яних тілець з підвищенням її проникливості для іонів і газів, збільшення деформованості еритроцитів і покращення текучих властивостей крові;
8. Фотохімічні перетворення гемоглобіну з послідовним збільшенням віддачі кисню тканинам;
9. Покращення функції залоз внутрішньої секреції;
10. Збільшення продукції антитіл, стимуляція фагоцитарної активності.

Реалізуючи вказані механізми, ультрафіолетове опромінення крові забезпечує наступні лікувальні ефекти:

- бактерицидний;
- протизапальний;
- покращення циркуляції по найдрібніших судинах;
- підвищення кисневої ємкості крові і покращення оксигенації органів і тканин;
- імунокоригуючий;
- стимуляція кровотворення, покращення функціональних властивостей червоних кров'яних тілець.

Підводячи підсумок аналізу впливу ультрафіолетового опромінення крові на організм людини як підтвердження його ефективності, приведемо приклад з клінічної практики. В відділенні інтенсивної терапії Нововолинської ЦМЛ перебувала на лікуванні пацієнтка, яка під час аварії на Чорнобильській АЕС отримала незначну дозу опромінення. Після нескладного оперативного втручання у хворої розвинувся сепсис, який невдовзі переріс у хроніосепсис. Вказане захворювання характеризується тим, що у хворого періодично виникають гнійники в різних частинах тіла, в тому числі і черевній порожнині. За декілька років хвора перенесла 58 оперативних втручань з метою розкриття гнійників. 14 разів у пацієнтки виникали нагноєння в черевній порожнині, що вимагало важкого оперативного втручання. До госпіталізації в наше відділення хвора неодноразово лікувалась в Республіканському протисептичному центрі. Позитивний клінічний ефект від лікування відсутній. Імунологічне обстеження пацієнтки, проведене нами, підтвердило розвиток у хворої вторинної імунної недостатності, яка розвинулась ймовірно, під впливом неблагопрємної екологічної ситуації, а саме забруднення середовища життєдіяльності радоактивними речовинами. З метою імунокорекції хворій проведено два курси по три сеанси ультрафіолетового опромінення крові. Пацієнтка виписана в задовільному стані, прогресування хроніосепсису припинилось.

Імунна система є першою лінією оборони від токсичних речовин, що потрапили в організм людини з навколишнього середовища. Вона здатна розпізнати чужерідний токсичний метаболіт і нейтралізувати його шляхом утворення імунних комплексів і поглинанням фагоцитуючими лейкоцитами з послідуочим виведенням з організму.

Однак велика кількість речовин, які викликають гострі або хронічні отруєння здатні подолати імунний захист і викликати небезпечні розлади життєво важливих органів і систем. В такому випадку в роботу включаються інші детоксикаційні системи, серед яких найважливіше значення має печінка і сечовидільна система.

Печінка, як основний детоксикаційний орган, здатна перетворювати в нетоксичну форму переважну більшість отруйних речовин середовища життєдіяльності. Завдяки роботі сечовидільної системи, центральним органом в якій є нирки, з організму людини виводяться виключно водорозчинні токсичні метаболіти.

Надмірне функціональне навантаження на основні детоксикаційні системи організму хворого може призвести до розвитку печінкової і ниркової недостатності, що в свою чергу може стати причиною смерті пацієнта.

В випадку розвитку печінкової або ниркової недостатності ми призначаємо більш потужні методи очищення крові, а саме плазмаферез і гемосорбцію.

Плазмаферез – сучасний, універсальний метод детоксикації, який дозволяє видалити водо-, жиророзчинні або зв'язані з білками отруйні речовини. Плазмаферез відноситься до методів гравітаційної хірургії крові, суть якого полягає в видаленні плазми крові разом з токсичними метаболітами, та заміщення її на донорську плазму або плазмозамінник. Розрізняють дискретний, безперервний та мембранний плазмаферез. Дискретний

плазмаферез передбачає забір безпечного об'єму крові з послідувачим розділенням її на плазму та клітинні елементи шляхом центрифугування. Після розділення, плазму з ємкості видаляють, заміщують плазмозамінником та повертають в венозну систему хворого. При проведенні безперервного плазмаферезу використовують сепаратори, які здатні в безперервному режимі розділяти кров на плазму та клітинні елементи. З допомогою системи насосів токсична плазма видаляється, а концентрована клітинна маса розбавляється плазмозамінником і повертається хворому. При мембранному плазмаферезі кров пацієнта всмоктується в камеру апарата, обладнаного напівпроникливою мембраною, здатною пропускати плазму і затримувати клітини крові. Таким чином плазма крові проходить через мембрану і видаляється з організму.

В свої практиці ми застосовуємо переважно дискретний плазмаферез, враховуючи його високу клінічну ефективність, безпечність та економічність. В залежності від об'єму видаленої плазми, розрізняють низькооб'ємний, середньооб'ємний та високооб'ємний плазмаферез. Ефективність плазмаферезу оцінюється по його здатності знижувати концентрацію токсичних метаболітів, які є маркерами важкості печінкової або ниркової недостатності, а відтак показниками важкості гострого або хронічного отруєння.

Проводячи обстеження пацієнтів нам вдалося встановити, що за один середньооб'ємного плазмаферезу концентрація білірубіну знижується в середньому на 30%, сечовини і креатиніну на 15%. Це дозволяє зняти навантаження з основних детоксикаційних систем відновити свою функціональну здатність.

Гемосорбція – метод екстракорпоральної детоксикації, який передбачає перфузію крові через колонки з активованим вугіллям, гемосорбентом, де відбувається процес активного очищення організму пацієнта від отруйних речовин.

Операції гемосорбції відрізняються між собою об'ємом очищеної крові та видом гемосорбенту, які в залежності від розміру мікропор, що пронизують гранули сорбента збільшуючи його активну поверхню, поділяються на мікро-, мезо- та макропористі.

Порівнюючи здатність плазмаферезу і гемосорбції знижувати концентрацію токсичних метаболітів, нами встановлено, що після сеансу гемокарбоперфузії рівень білірубіну, креатиніну і сечовини зменшується в еквівалентних пропорціях. Разом з тим, досліджуючи імуномодельючі властивості гемосорбції встановлено активний позитивний вплив гемокарбоперфузії на клітинну і гуморальну ланку імунітету. Призначаючи використання певного виду гемосорбента, встановлюючи різні об'єми перфузії крові через колонку з гемосорбентом, можна вплинути на ланку імунітету, яка зазнала найбільшої депресії під впливом отруйних речовин.

Досліджуючи функціональну активність імунної системи у пацієнтів, в комплекс лікування яких включалась гемосорбція, вдалось підтвердити більш виражений імуномодельючий ефект гемокарбоперфузій з об'ємом очищеної крові 92,7 мл/ кг маси хворого з застосуванням дрібнопористого сорбенту.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку.

1. Методи еферентної медицини є найбільш ефективними при лікуванні хворих з гострими або хронічними інтоксикаціями в результаті екологічних катастроф, пов'язаних з викидом в навколишнє середовище отруйних речовин.

2. Для відновлення функціональної активності імунної системи, як першої ланки детоксикаційного процесу слід використовувати ультрафіолетове опромінення крові.

3. В випадку розвитку печінкової або ниркової недостатності під впливом отруйних речовин призначають активні методи екстракорпоральної детоксикації – плазмаферез і гемосорбцію.

4. Поєднання ультрафіолетового опромінення крові з іншими методами еферентної медицини підвищує їх клінічну ефективність шляхом прискорення виведення токсичних метаболітів з організму пацієнтів.

5. Подальші наукові дослідження спрямувати для вивчення оптимальної довжини хвилі ультрафіолетових променів при проведенні квантової гемотерапії у хворих, що перебували в зоні екологічного лиха.

Список використаних джерел

1. Ардаматский Н.А. Применение гемосорбции в клинике внутренних болезней // Казанский мед. журнал. -2003.-№2.- с.130-131.
2. Арутюнов А.С. Опыт применения устройства для проточного ультрафиолетового облучения крови // Мед. техника. - 1988.- №1.- с.48-50.
3. Атясов Н.И. Вопросы использования оптического облучения в медицине. // Мед. реф. журнал. - 2006.- №6.- с.22-28.
4. Береснев А.В. Сорбционные методы лечения печеночной недостаточности. -Киев, 2004.-с.134.
5. Бутылин Ю.П. Влияние микропористых углеродных сорбентов на некоторые процессы в организме // Физиол. журнал. -1986.-№3.-с.314-318.
6. Гаврыш Т.В. Динамика показателей гуморального иммунитета у больных атопическим дерматитом при лечении полисорбом // Иероглиф. -2000.-с.7-8.
7. Ілько А.А. Основи реаніматології, інтенсивної терапії та анестезіології // Навч. посібн. -Луцьк. -2011.- с.141-165.
8. Ілько А.А. Зависимость изменения иммунологических показателей от объема перфузии при гемосорбции // 5-й республиканский съезд анестезиологов-реаниматологов. -Ворошиловград. -1988.- с.489-490.
9. Ілько А.А. Динамика иммунологических показателей после гемосорбции в зависимости от структуры гемосорбента // 5-й республиканский съезд анестезиологов-реаниматологов. -Ворошиловград. -1988.- с.490-491.
10. Комаров Б.Д. Хирургические методы лечения острых отравлений // М.: Медицина, 2011.-с.137-191.
11. Лопаткин Н.А. Эфферентные методы в медицине. -М.: Медицина, 1998,-с.352.
12. Черний В.И. Ультрафиолетовое облучение крови: современные аспекты // Клиническая эферентология. – М.: Медицина, 2006, с. 254.
13. Шумаков В.И. Гемосорбция как метод лечения больных с хронической почечной недостаточностью //Сов. медицинаю-1990.-№10.- с.95-99

Чорна Неля Петрівна,
доцент кафедри загальноекономічних
та гуманітарних дисциплін,
Нововолинський факультет,
Тернопільський національний економічний університет

ТРАНСФОРМАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ: РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті досліджено роль державного регулювання у сучасних трансформаційних процесах інноваційного розвитку сфери виробництва продуктів харчування в Україні. Проаналізовано структурні та організаційно-економічні аспекти державного регулювання розвитком сільського господарства та харчової промисловості. Розроблено моделі трансформації інноваційного розвитку сфери виробництва продуктів харчування.

Ключові слова: трансформація, інноваційний розвиток, сфера виробництва продуктів харчування, моделювання, державне регулювання.

Постановка проблеми. Сучасні світові тенденції інноваційного розвитку сільського господарства та харчової промисловості, а також ключові проблеми забезпечення продовольчої безпеки нашої держави, зумовлюють важливість розробки і реалізації національної концепції інноваційного розвитку сфери виробництва продуктів харчування. Обґрунтування окремих положень цієї концепції, пов'язаних із факторами та принципами інноваційного розвитку відповідної сфери, на наш погляд, є одним із актуальних завдань вітчизняної економічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та прикладні проблеми забезпечення продовольчої безпеки держави у вітчизняній науці неодноразово розглядалися у працях Ю. Білика, П. Борщевського, В. Гейця, О. Гойчук, Л. Дейнеко, М. Корецького, О. Кочеткова, І. Лукінова, Р. Маркова, Г. Мостового, О. Пабата, П. Саблука, В. Трегубчука, В. Шамрая, В. Юрчишина та ін. У той же час, у працях А. Гончара, В. Гончарова, М. Долішнього, С. Дорогунцова, А. Заїнчковського, П. Купчака, О. Онищенко, Л. Опацького, М. Паламарчука, П. Руснака та ін. українських учених окреслені також напрямки сучасного розвитку харчової промисловості України в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави. Загалом, слід відзначити, що достатня вивченість проблем трансформації сфери виробництва продуктів харчування у поєднанні із обґрунтуванням шляхів забезпечення продовольчої безпеки держави у вітчизняній науці не вирішує першочергової, на нашу думку, проблеми – розробки та реалізації інноваційної моделі розвитку та впровадження відповідних управлінських, організаційних та ін. заходів.

Постановка завдання. Виходячи із цього, завданням дослідження є обґрунтування напрямків трансформації сфери виробництва продуктів харчування в Україні в контексті переходу до інноваційної моделі розвитку із використанням засобів державного регулювання.

Викладення основного матеріалу. На думку багатьох фахівців, жодна країна не може нормально розвиватися без економічно розвинутої сфери виробництва продуктів харчування, а особливо її агропромислової складової. Відповідно, лише інтенсифікація розвитку вітчизняного сільського господарства, що може забезпечити найбільший мультиплікативний ефект у порівнянні з іншими галузями економіки, позитивно відіб'ється на всій економіці країни, сприятиме її виходу з системної кризи, а також ліквідації

хронічного дефіциту більшості видів сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства [7, с. 14].

Зокрема, за даними Міжнародного інституту продовольчої політики [11], збільшення виробництва сільськогосподарської продукції тільки на 1% забезпечує загальне економічне зростання на 2,3%.

Підприємства харчової промисловості також в сучасних умовах стикаються з необхідністю впровадження новітніх технологій, рішень та обладнання. Ця тенденція істотно посилилася після вступу України до Світової Організації Торгівлі, адже жорсткі умови виходу на світовий продовольчий ринок передбачають дотримання технічних умов виробництва продукції, стандартизації та контролю за її якістю і потребують прискореного переходу харчової промисловості України до інноваційної моделі розвитку [5]. Використання інноваційних розробок у виробничому обладнанні та програмних продуктах дають в таких умовах можливість виробнику збільшити продуктивність, поліпшити якість виробленої продукції, розширити свої ринки збуту і збільшити конкурентоспроможність продукту; оптимізувати роботу персоналу, мінімізувати вплив людського чинника на якість готового продукту; і як результат, тим самим, підвищити ринкову вартість самого виробництва [1].

Важливим інструментом, що повинен сприяти інноваційному розвитку сфери виробництва продуктів харчування, має бути державне регулювання. У цьому контексті можемо погодитися із М. Мироненком [6] у тому, що між категоріями «державне регулювання» і «державне управління» існують суттєві відмінності, хоча ними у вітчизняних дослідженнях і практиці управління часто нехтують.

Зокрема, державне управління агропромислового виробництва – це прямий управлінський вплив на організацію агропромислового комплексу, що здійснюється переважно через локальне нормоутворення та інші методи адміністративного впливу. Державне управління повинне обмежуватися рамками державної власності та її об'єктами, стосовно яких держава має право здійснювати як функції управління власністю, так і функції оперативного управління якщо це передбачено установчими документами. Державне регулювання агропромислового виробництва слід розглядати як непрямий управлінський вплив на соціально-економічні процеси як у державному, так і приватному секторах агропромислового виробництва [6].

Важливо зазначити, що державний вплив на харчову промисловість та низку галузей АПК в умовах ринкової економіки доцільно здійснювати у рамках індикативного планування, основними принципами якого є:

- поєднання аналітичних і прогностичних методів для вивчення соціально-економічних процесів, визначення конкретних об'єктів державного впливу;
- широке інформування суб'єктів ринкових відносин про перспективи і прогнози соціально-економічного розвитку для забезпечення їх необхідної орієнтації при виборі власних господарських рішень;
- застосування переважно непрямих регуляторів і нормативів для всіх суб'єктів ринкових відносин;
- реалізація прямого впливу на соціально-економічні процеси переважно через кошти державного бюджету [2].

Водночас, з метою забезпечення функціонування сфери виробництва продуктів харчування, відповідно до вимог підвищення життєвого рівня населення, забезпечення

країни продовольством і, загалом, формування збалансованої системи продовольчої безпеки держави, на думку зарубіжних фахівців, необхідно:

- забезпечити збалансоване функціонування агропромислового комплексу і його найважливішої галузі – сільського господарства в режимі розширеного відтворення;
- раціоналізувати структуру зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією, сировиною і продовольством, що передбачає встановлення максимально допустимого рівня задоволення внутрішніх потреб країни за рахунок імпорту;
- поглиблювати територіально-галузевий розподіл праці в АПК, активно розвивати інтеграційні процеси в агропромисловому виробництві, стимулювати кооперацію;
- створити необхідні законодавчі, організаційно-економічні і адміністративні умови, що виключають криміналізацію в системі виробництва і особливо збуту сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства;
- забезпечити дієвість державного регулювання економічних процесів, пов'язаних з виробництвом, збутом і використанням сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства [8, с. 92].

Поєднання ринкового і державного механізмів підтримки та стратегічного розвитку ресурсного потенціалу сільських територій дає можливість створити умови для довгострокового економічного зростання, підвищення рівня життя населення країни, формування продовольчої безпеки та розширення експортних можливостей національних товаровиробників, що особливо важливо за умови членства України в СОТ [3].

Ефективне державне регулювання також сприяє вирішенню проблем продовольчої безпеки, зокрема, через:

- дотримання соціально-економічних інтересів країни;
- створення економічних передумов для вирішення основних соціально-економічних проблем в регіонах за рахунок власних можливостей;
- надання допомоги регіонам з якнайгіршими стартовими умовами;
- регулювання процесів, пов'язаних з безробіттям, регіональними конфліктами, міграцією населення [9, с. 300].

Водночас, дієве державне регулювання сфери виробництва продуктів харчування потребує, на наш погляд, системного підходу, насамперед, до моделювання розвитку системи продовольчого забезпечення держави. Із цієї точки зору, система продовольчої безпеки держави може структурованою на 6 основних підсистем – визначення потреби в продовольстві, формування продовольчих ресурсів, виробництво продуктів харчування, розподіли продовольчих ресурсів, споживання продовольства, управління процесом продовольчого забезпечення.

Завдання, на вирішення яких спрямоване функціонування названих підсистем, представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Структура системи продовольчого забезпечення

Підсистеми	Основні завдання підсистем
1. Визначення потреби в продовольстві	1. Уточнення норм споживання продуктів харчування для всіх категорій населення в різних кліматичних зонах країни і її регіонів.
	2. Вибір основного принципу районування для територіального планування потреби населення в продовольстві.
	3. Виявлення чинників, що впливають на потребу в продовольстві.
	4. Задоволення потреб населення в окремих продуктах харчування
2. Формування продовольчих ресурсів (фондів)	1. Створення продовольчих фондів і державних продовольчих резервів.
	2. Забезпечення населення і спецспоживачів продовольством.
	3. Скорочення імпорту і збільшення експорту продовольчих товарів.
	4. Покращення зберігання продукції
3. Виробництво продуктів харчування	1. Зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції для самозабезпечення країни продовольством.
	2. Збільшення обсягів переробки сільськогосподарської продукції, виробництва харчових товарів
4. Розподіли продовольчих ресурсів	1. Забезпечення рівномірного по сезонах і територіях надходження необхідних продуктів харчування, передбачених асортиментом.
	2. Формування ринків сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів.
	3. Розвиток системи транспортування і зберігання сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів
5. Споживання продовольства	1. Раціоналізація харчування населення і підвищення рівня його збалансованості.
	2. Вдосконалення асортименту продовольчих товарів.
	3. Підвищення якості і досягнення безпеки продуктів харчування.
	4. Споживання харчових продуктів на рівні не нижчому за мінімальний продовольчий кошик
	5. Досягнення раціональних обсягів споживання всіх основних продовольчих товарів.
	6. Фізична доступність.
	7. Економічна доступність

6. Управління процесом продовольчого забезпечення	1. Забезпечення взаємозв'язаного функціонування підсистем.
	2. Скорочення термінів формування і руху товару та продовольчих ресурсів.
	3. Організація інформаційного забезпечення.
	4. Контроль за відповідністю фактичного стану об'єкту управління нормативному і їх коректування

Складено за [4, 10]

Слід зауважити, що сучасні трансформації у сфері виробництва продуктів харчування здійснюються у двох аспектах (структурному і територіальному) на чотирьох основних рівнях – макроекономічному, галузевому, регіональному та локальному (рис. 1).

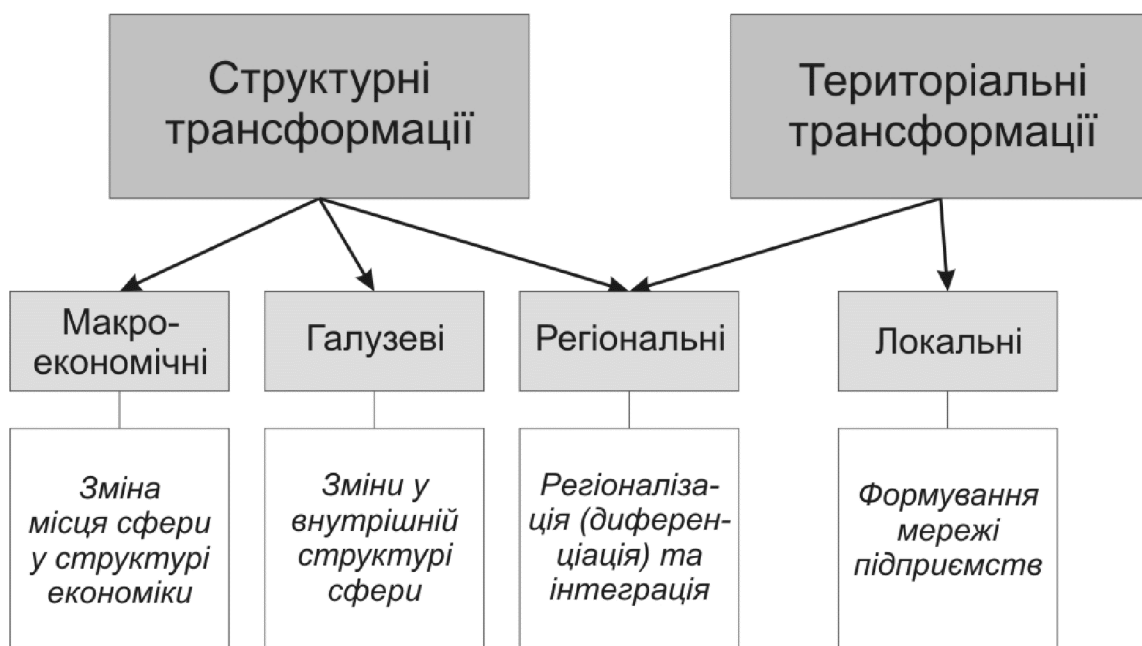

Рис. 1. Напрямки трансформацій у сфері виробництва продуктів харчування

Причому, регіональні трансформації можемо віднести як до структурних, так і до територіальних. Саме на регіональному рівні відбувається складна взаємодія процесів диференціації та інтеграції сфери виробництва продуктів харчування.

Структурні трансформації підприємств сфери у контексті переходу до інноваційної моделі розвитку можна розглядати у 5 основних аспектах:

1. Форма власності суб'єктів господарювання (остаточне завершення процесу приватизації у підгалузях, що не є державною монополією, після чого можна буде констатувати їх недержавний характер).

2. Організаційно-правова форма підприємництва (прискорений розвиток приватної й колективної форм власності; перетворення закритих акціонерних товариств у відкриті з метою залучення зовнішнього фінансування у вигляді портфельних інвестицій).

3. Розмір (збільшення в процесі формування конкурентного середовища питомої ваги малих підприємств з високим організаційно-технічним рівнем виробництва; збільшення їх частки у формуванні ВВП).

4. Фінансовий стан (збільшення питомої ваги підприємств із стійким фінансовим станом в результаті банкрутства, ліквідації або санації збиткових підприємств).

5. Організаційна структура (збільшення питомої ваги підприємств зі складною організаційною структурою, яка забезпечує гнучке реагування на зміни у зовнішньому середовищі).

З урахуванням результатів здійсненого компонентного аналізу сфери виробництва продуктів харчування, її основних тенденцій розвитку та факторів активізації інноваційних процесів, нами також розроблено схему моделювання розвитку сфери виробництва продуктів харчування (рис. 2).

Пропоновані моделі розвитку сфери виробництва продуктів харчування базуються на вітчизняній специфіці інноваційного розвитку, однак можуть бути також застосовані для аналізу особливостей перебігу інноваційних процесів у будь-якій іншій країні світу.

Висновки. Як свідчать результати наших досліджень інноваційного розвитку вітчизняної сфери виробництва продуктів харчування, пріоритетними напрямками і видами економічної діяльності, в яких необхідно активізувати інноваційні процеси, є:

створення й впровадження у виробництво ресурсо- та енергозберігаючих, екологічнобезпечних технологій;

впровадження сучасних систем сертифікації продукції, методик контролю за якістю і безпекою аграрної сировини та продовольчих товарів;

розроблення необхідного для впровадження сучасних наукомістких технологій переробки аграрної сировини технологічного обладнання та організації його виробництва на вітчизняних підприємствах продовольчого машинобудування;

збільшення випуску продуктів дитячого харчування, продовольчих товарів лікувально-профілактичного призначення шляхом організації спеціальних сировинних зон і розширення виробництва екологічно чистої аграрної сировини.

Активізація інноваційної діяльності у вказаних напрямках, однак, неможлива без зростання та диференціації платоспроможного попиту на ринку продовольчої продукції – як вітчизняному, так і міжнародному. Причому, власне зростання попиту на інноваційну продукцію національних виробників на внутрішньому ринку, на наш погляд, є основною рушійною силою сучасного прогресу сфери виробництва продуктів харчування і, як наслідок, призводить також до підвищення конкурентоздатності національної продовольчої продукції на світовому ринку. Отже, поряд із структурними та організаційно-економічними трансформаціями, вагому роль на сучасному етапі інноваційного розвитку національної сфери виробництва продуктів харчування має відігравати загальне підвищення купівельної спроможності населення, пов'язане як із зростанням його доходів, так і зі зміною пріоритетів споживчої поведінки.

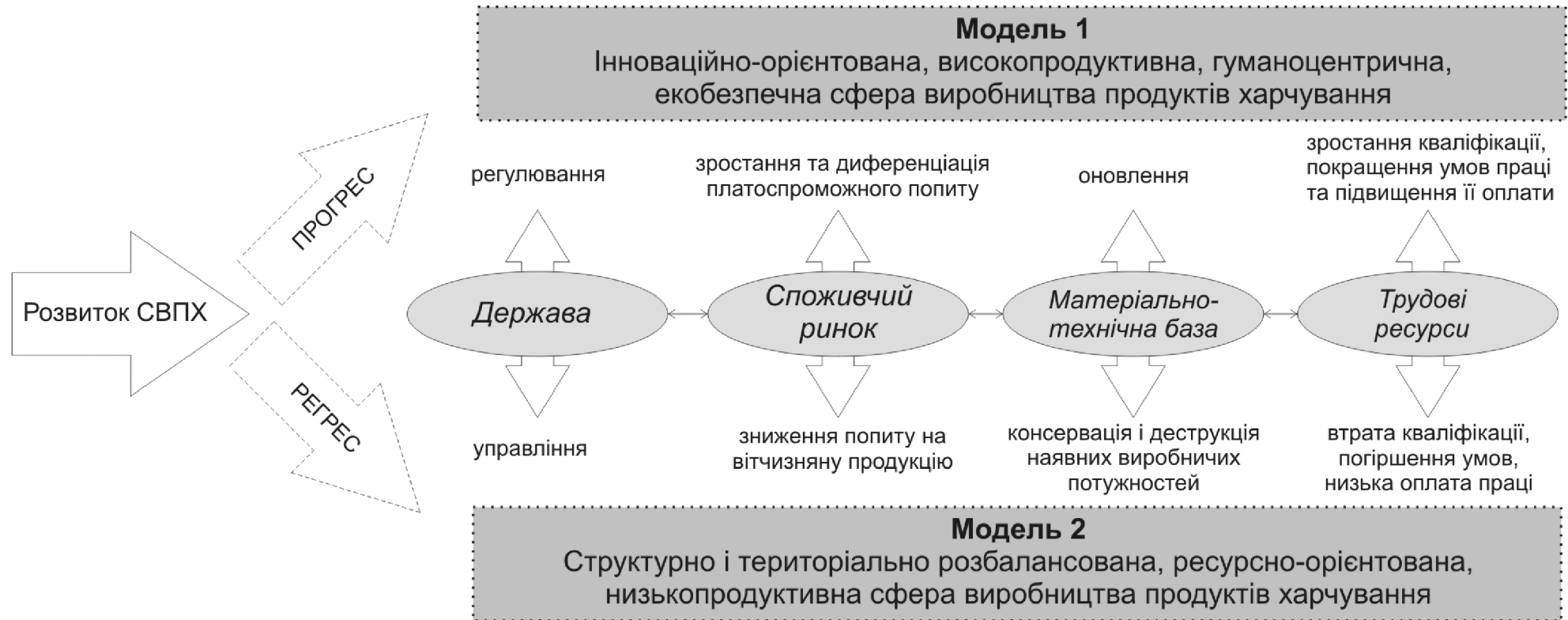

Рис. 2. Моделювання розвитку сфери виробництва продуктів харчування

Список використаних джерел

1. Дейнеко Л.В. Інноваційний розвиток харчової промисловості України [Електронний ресурс] / Л.В. Дейнеко. – Режим доступу : http://naukainform.kpi.ua/Lists/Istor_nauka_naukoznavstvo/Attachments/22/19-009%20Block.pdf
2. Державний вплив на сільськогосподарське виробництво та інші галузі АПК в умовах ринкової економіки. – Режим доступу : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/agrар-pravo/12.php>
3. Коваль О.М. Перспективи розвитку аграрного ринку праці [Електронний ресурс] / О.М. Коваль // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2012. – №1. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nvnaueamb/2012_169_1/12kom.pdf
4. Колесняк А. Продовольственное обеспечение как система / А. Колесняк // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2005. – №2. – С. 39-41.
5. Купчак П.М. Інноваційний розвиток харчової промисловості як чинник галузевої і національної конкурентоспроможності [Електронний ресурс] / П.М. Купчак. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/eui/2009_2/09kpmink.pdf
6. Мироненко М.Ю. Державне регулювання розвитку агропромислового комплексу [Електронний ресурс] / М.Ю. Мироненко // Новости научной мысли : материалы Интернет-конф. – 2010. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/30_NNM_2010/Gosupravlenie/72979.doc.htm
7. Назаренко В.И. Государственное регулирование сельского хозяйства в странах с развитой экономикой / В.И. Назаренко, А.Г. Папцов. – М. : ВНИИТЭИагропром, 2005. – с. 14-18.
8. Соболев Т.С. Факторы обеспечения России продовольствием в современных условиях / Т.С. Соболев // Труды СГА. – 2011. – №8. – С. 79-95.
9. Таишева Г.Р. Продовольственное обеспечение населения в системе регионального регулирования / Г.Р. Таишева // Экономика и управление. – 2010. – №1. – С. 298-300.
10. Уянаев Т.Т. Продовольственное обеспечение как самостоятельная категория и система / Т.Т. Уянаев, А.А. Кешева // Российское предпринимательство. — 2006. — № 12 (84). — С. 106-109.
11. International Food Policy Research Institute [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ifpri.org/>

Н.П. Чорна. Трансформации инновационного развития сферы производства продуктов питания в Украине: роль государственного регулирования.

В статье исследовано роль государственного регулирования в современных трансформационных процессах инновационного развития сферы производства продуктов питания в Украине. Проанализированы структурные и организационно-экономические аспекты государственного регулирования развития сельского хозяйства и пищевой промышленности. Разработаны модели трансформации инновационного развития сферы производства продуктов питания.

Ключевые слова: трансформация, инновационное развитие, сфера производства продуктов питания, моделирование, государственное регулирование.

N.P. Chorna. Transformations of innovative development of food production sphere in Ukraine: role of government control.

Role of government control in the modern transformation processes of innovative development of food production sphere in Ukraine is investigated in the article. Structural and organizational-economic aspects of government control on development of agriculture and food retail industry are analyzed. The models of transformation of food production sphere of Ukraine are developed.

Keywords: transformation, innovative development, food production sphere, modeling, government control.

Хільчук Ольга Іванівна

викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності

Нововолинський факультет

Тернопільський національний економічний університет

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛЬНИЙ СТАН СПОЖИВЧОГО КОШИКА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті оцінено стан споживчого кошика працюючої людини в Україні. Розглянуто основні проблеми, що виникають у процесі формування українського споживчого кошика і потребують вирішення у найближчій перспективі. Проведено аналогію з економічно розвиненими країнами світу щодо структури споживчого кошика. Обґрунтовано необхідність оновлення вмісту споживчого кошика в Україні через відсутність у розрахунках низки сучасних життєво необхідних витрат.

Ключові слова: споживчий кошик, мінімальний споживчий бюджет, раціональний споживчий бюджет, прожитковий мінімум, раціональний споживчий кошик.

Постановка проблеми. В економічно розвинутих країнах розвиток соціальної демократії значною мірою залежить від дотримання в державі міжнародних трудових стандартів, дія яких направлена на повноцінне відтворення енергії, затраченої на інтелектуальні та фізичні дії людини в процесі її трудової й сімейної діяльності. Напевно, що повноцінне відтворення зазначеної енергії передбачає досягнення високого рівня якості трудового життя за рахунок гідної оплати праці, забезпечення повної зайнятості та соціального захисту й надання можливостей людині отримувати та задовольняти свої культурні й духовні потреби. Тобто в процесі трудової діяльності людина повинна мати достатні фінансові статки для реалізації своїх споживчих потреб у формі певних наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів, послуг тощо. Сукупність зазначених наборів і послуг формують споживчий кошик людини. Разом із тим, споживчий кошик повинен бути спроможним виконати свою головну функцію — забезпечити якість трудового життя людини у відповідності до вимог міжнародних трудових стандартів.

Законодавчо встановлено, що перегляд вмісту споживчого кошика має здійснюватися кожні п'ять років, але, на жаль, проміжки перегляду значно затягуються. Актуальність даного дослідження зумовлюється ще і тим, що норми споживчого кошика сьогодні не враховують багатьох реалій, натомість містять ряд непотрібних або застарілих продуктів та послуг.

У зв'язку з недостатньою спроможністю споживчого кошика забезпечити необхідні потреби для підтримки життєдіяльності людини, можемо стверджувати, що це вказує на недостатню якість життя в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика теоретичних аспектів та певної практики визначення соціальних стандартів, зокрема формування споживчого кошика, в економічній літературі представлена науковими працями О. Пищуліної [5], С. Бурлуцького [1], С. Мірошніченко [4], А. Писаревської, О. Шемякова та інших. Попри значний обсяг наукових досліджень, проблема використання науково обґрунтованої методики розрахунку споживчого кошика залишається досі не вирішеною. Зокрема, потребує удосконалення вітчизняна практика формування споживчого кошика, що і зумовлює нагальну потребу в активізації наукових досліджень із даного питання.

Постановка мети та завдання. Метою статті є дослідження питання наскільки споживчий кошик українського громадянина відповідає міжнародним нормам формування

аналогічного кошика. Для цього поставлені наступні завдання: розглянути нинішню структуру українського споживчого кошика, зокрема норми споживання, склад продуктів харчування, набір непродовольчих товарів та послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині споживчий кошик слугує орієнтиром для визначення базових соціальних стандартів. В економічній літературі існує декілька визначень цього поняття, загалом вони мають несуттєві відмінності, а лише доповнюють одне одного. Так, згідно із визначенням А.Г. Загороднього і Г.Л. Вознюка "споживчий кошик - це набір продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг для основних соціальних і демографічних груп населення" [3]. У словнику економічних термінів під редакцією А.Н. Азріліяна споживчий кошик характеризується як зразковий розрахунковий набір, асортимент товарів, що характеризує типовий рівень і структуру місячного (або річного) споживання людини (або сім'ї) [10]. Такий набір використовується для розрахунку мінімального споживчого бюджету та прожиткового мінімуму, виходячи з вартості споживчого кошика у наявних цінах.

Поняття "споживчий кошик" нерозривно пов'язане із поняттям "споживчий бюджет", який, у свою чергу, може бути двох видів: мінімальний споживчий бюджет і раціональний споживчий бюджет. Перший визначається як набір продовольчих і непродовольчих товарів та послуг у натуральному і вартісному вираженні, що забезпечує задоволення основних фізіологічних і соціально-культурних потреб людини [7]. Раціональний (або оптимальний) споживчий бюджет відображає споживання товарів і послуг, забезпеченість предметами культурно-побутового та господарського призначення згідно з науково обґрунтованими нормами та нормативами задоволення раціональних, тобто, розумних потреб людини.

Оскільки у вітчизняному законодавстві мінімальний споживчий бюджет фігурує як верхня межа бідності, то виникає питання у доцільності застосування даної економічної категорії, тому що по суті він слугує узаконеним орієнтиром бідності. Окрім цього, в економічній літературі наголошується на тому, що мінімальний споживчий бюджет визначається суспільством як необхідний для збереження більш-менш допустимого рівня життя. Логічно, що виникає наступне питання: чи не було б доцільніше при формуванні споживчого кошика виходити лише із розрахунків раціонального споживчого бюджету, оскільки в ньому вже закладено раціональні (а значить, мінімальні) норми споживання?

В Україні формуванням споживчого кошика безпосередньо займається Кабінет Міністрів України. На основі даних споживчого кошика та споживчого бюджету розраховують основний соціальний стандарт – прожитковий мінімум.

Вартість споживчого кошика залежить від рівня роздрібних цін на товари та тарифів на платні послуги (наприклад, комунальні платежі). Така практика відома у всьому цивілізованому світі. Із кожного виду потреб до розрахунку включають придбання відносно дешевих товарів, як правило, за державними фіксованими цінами.

За раціонального споживчого бюджету споживчий кошик може мати наступну структуру: продукти харчування не повинні перевищувати 30%, непродовольчі товари - 47% (із них тканини, одяг, взуття - 20%; меблі, предмети культури і побуту - 18%; інші товари - 9%) і всі послуги - 23% [5].

Як бачимо із табл. 1, за даними Державного комітету статистики України, у споживчому кошику зразка 2013 р. продукти харчування займають 58,30%, послуги - 31,09% (у т.ч. житлово-комунальні - 11,60%, зв'язок - 3,20%, транспорт - 4,30%), непродовольчі товари - 10,43% [9]. Отже, можемо переконатися, що фактична структура споживання населення далека навіть від раціональної.

Таблиця 1.

Порівняння структури споживчого кошика за раціональним споживчим бюджетом та споживчого кошика зразка 2013 р., %*

Найменування	Раціональний споживчий бюджет	Кошик споживача зразка 2013 року	Відхилення
Продукти харчування	30	58,30	+28,3
Непродовольчі товари	47	10,43	-36,57
Послуги	23	31,09	+8,09

* Складено автором самостійно на підставі даних Державного комітету статистики [9]

Поняття споживчого кошика існує у багатьох країнах світу. Його ціна і національні особливості в кожній країні різні. Наприклад, споживчий кошик американця нараховує 350 продуктів і послуг, француза - 507, англійця - 350, німця – 475 [10]. Український споживчий кошик нещодавно було розширено до 297 найменувань [9].

Для порівняння, до споживчого кошику Великобританії включено котлети по-київськи, і-рhone, шампанське і пиво в нічному клубі, обід у закусоchній і відтворювач у форматі mp3 з платними музичними записами. Окрім цього, в ньому є акустична гітара, чималий перелік товарів для будинку, включаючи дверні ручки і витрати на садівника, також передбачені витрати на алкоголь і тютюн, громадське харчування, організацію відпочинку, подорожі і обслуговування автомобіля [2].

У кошику американця, окрім витрат на тютюнові та алкогольні вироби, передбачено витрати на освіту, мобільний зв'язок і комп'ютерний софт.

До французького споживчого кошика закладено витрати на відвідання перукарні, купівлю лаків для волосся, гелів для душу та різноманітних косметичних засобів, без яких нормальне життя малозабезпеченого французького громадянина вважається неможливим. Окрім цього, передбачені витрати на використання мобільного телефону, таксі, оренду авто, няньку для дитини, апарати для корекції зубів, а також на їжу для домашніх тварин. Засоби контрацепції включили до споживчого кошика усі європейські країни [2].

Для кращого відчуття реальності розглянемо пропоновані норми споживання деяких продуктів та послуг в нашій державі.

Склад споживчого кошика України був затверджений у 1992 році й відтоді суттєво не переглядався. В Україні при розрахунку споживчого кошика використовується методологія Ленінградського інституту гігієни праці, розроблена ще у 1990 р. Цілком очевидно, що методика створення споживчого кошика застаріла. Чимало експертів причину недостатнього рівня прожиткового мінімуму вбачають у тому, що теперішні його розрахунки здійснювалися відповідно до Методики визначення прожиткового мінімуму на одну особу та для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, затвердженої Наказом Мінпраці, Мінекономіки та Держкомстату України, виходячи з наборів продуктів харчування, мінімальних наборів непродовольчих товарів та послуг, затверджених Постановою Кабінету Міністрів в 2000 році [6]. Згідно із Законом України «Про прожитковий мінімум» набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення мають переглядатися не рідше одного разу на п'ять років [8]. Закон про перегляд споживчого кошика порушено вже двічі. Його мали переглянути 2005-го та 2010 року. На практиці таку роботу було проведено лише в 2000 році

та через дванадцять років — в 2012 році, тому найближчим часом його набір переглядатиметься не раніше 2017 року.

Так, згідно з методологією Ленінградського інституту гігієни праці українцям в місяць пропонують з'їсти близько 3-х буханок чорного і 3,5 - білого хліба (або 275 г хліба на день, тобто менше ніж у блокадному Ленінграді: на початку блокади у 1941 році для тилових бійців Червоної Армії хлібний пайок складав 600 г), 300 г макаронних виробів і 200 г рису, 160 г гречки, 85 г пшона, по 1 кг огірків та помідорів, по 400 г цибулі та часнику, 600 мл олії, 18 штук яєць, 2 кг капусти, 165 г сала і 750 г ковбаси. М'ясо та риба передбачаються для споживання не більш ніж 2 кг та 900 г відповідно. Досить скромні обсяги споживання кролячого м'яса (167 г) та баранини (167 г) [6].

Щодо молочних продуктів, то тут найбільш дефіцитна позиція спостерігається в категорії твердих сирів на зразок голландського — 292 г на місяць, сметани — 415 г, сиру — 830 г.

Компенсувати скромний продуктовий набір можна з допомогою картоплі близько 8 кг на місяць.

Термін експлуатації меблів встановлено у 20 — 25 років. Та й з посудом ситуація не краща. На одну сім'ю передбачено 6 ложок та виделок, які мають прослужити десятиліття. Така ж кількість тарілок має використовуватись 3 роки. А один чайник повинен вірно прослужити 9 років.

Що ж до непродовольчих товарів, то, згідно споживчого кошика, українцю має вистачати на рік пари шкарпеток та одних колготок і однієї пари білизни - на п'ять років. Одна середньостатистична родина має користуватися одним холодильником 15 років, одним телевізором - 10 років, а міняти люстру - раз на 25 років.

Водночас, якщо згідно з попереднім кошиком (діючий з 2000 по 2011 рр.) українець за добу мав з'їдати 275 г хліба, то з 2012 року - 106 г.

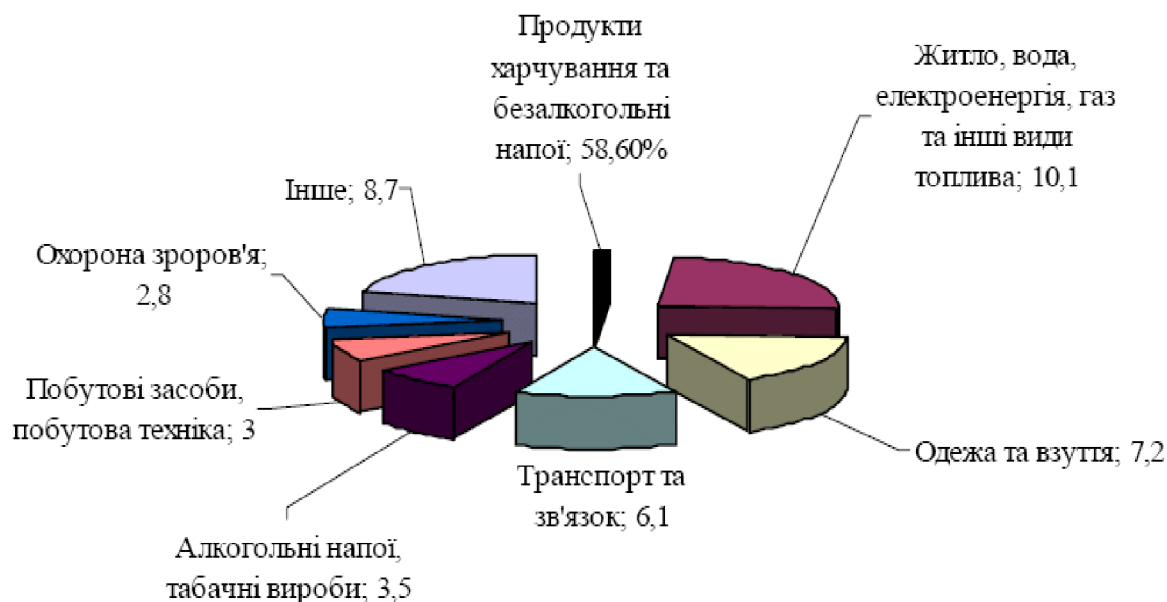

Рис. 1. Структура споживчого кошика в Україні у 2012 р., % *

*Розроблено автором самостійно на підставі даних Державного комітету статистики []

Оскільки споживчий кошик є базою для розрахунку величини прожиткового мінімуму, тому спробуємо виразити в грошовому вимірі діючу вартість споживчого кошика для працездатних осіб закладену в головному соціальному стандарті. Діючий розмір

прожиткового мінімуму для працездатних громадян станом на 01 січня 2013 року становить 1147 грн. Отже, споживчий кошик працюючого в розрахунку на місяць становитиме:

- 1) витрати на продукти харчування – 712 грн. або 62%;
- 2) витрати на непродовольчі товари – 117 грн. або 10%;
- 3) витрати на послуги — 218 грн. або 19%,
- 4) інше — 103 грн. або 9%.

Величина споживчого кошика не враховує низку життєво необхідних витрат: на будівництво чи купівлю житла або його наймання, оренду, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, тощо. У структурі цього показника для працездатних осіб не закладено прибутковий податок для фізичних осіб, а він, як відомо, є доволі відчутним для заробітної плати. Загострилася проблема включення до складу кошика споживання мінімальних витрат на послуги охорони здоров'я, освіти, транспорту, зв'язку, що дедалі більше стають платними й їх вартість постійно підвищується. Протягом останніх років різко збільшився обсяг платних послуг з охорони здоров'я, причому сплачувати за ці послуги людей змушує недостатнє загальне фінансування галузі. Послуги освіти також значною мірою фінансуються не державою.

Включення цих витрат у споживчий кошик відповідало б принципам формування прожиткового мінімуму, закріпленим в Законі України "Про прожитковий мінімум", а також міжнародним стандартам, визначеним Конвенцією МОП № 117 про основні цілі та норми соціальної політики.

Зазначимо також, що при розрахунках загального показника по Україні не враховуються регіональні відмінності цін на продовольчі та непродовольчі товари. Так, наприкінці 2012 року вартість кошика критичного споживання продуктів харчування в різних містах України, за даними Державного комітету статистики, становить від 350,0 грн. у Луцьку до 582,5 грн. у Сімферополі [9]. Також суттєво відрізняється вартість транспортних, комунальних та інших послуг.

На думку фахівців, норми, закладені в споживчому кошику українців, суттєво нижчі за фізіологічні, а набір непродовольчих товарів взагалі не забезпечує багатьох потреб сучасної людини.

На сьогодні фактично існує два кошики: на основі офіційного здійснюються офіційні розрахунки, перерахунки соціальних виплат; інший відображає реальний споживчий мінімум.

Експерти вважають, що при перерахуванні реальних витрат на асортимент кошика і прийнятті їх на державному рівні, видаткова частина бюджету має збільшитися принаймні в 3-5 разів. А розрахунки Федерації профспілок України показують, що вартість українського споживчого кошика має складати від 3000 грн. до 4000 грн. залежно від регіону [9].

На основі проведених нами розрахунків, реальна вартість споживчого кошика у Волинській області станом на 2013 рік становить 3026,66 грн., що майже в три рази перевищує затверджений розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб (табл. 2).

Як було зазначено, діючі нормативні акти встановлюють п'ятирічний термін для перегляду споживчого кошика, хоча цей період є занадто великим і не враховує реальних змін у споживанні громадян і росту темпів інфляції. Тому 8 лютого 2013 року у Верховній Раді було зареєстровано проект закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку формування та перегляду розміру прожиткового мінімуму", №2250 поданий фракцією "Батьківщина", з пропозицією зменшення цього періоду до трьох років. У випадку прийняття Закону, черговий перегляд вартості та структури споживчого кошика в

Україні буде заплановано на 2015 рік, що суттєво відобразиться на розмірі прожиткового мінімуму, мінімальних заробітної плати та пенсії.

Таблиця 2.

*Реальна вартість споживчого кошика зразка 2013 р. для Волинської області**

Категорії, згідно споживчого кошика	Встановлена норма на місяць	Ціна, грн.	Вартість, грн.
1. Продукти харчування, всього в тому числі:			1053,57
— м'ясо та м'ясопродукти, кг	4,13	40,02	165,28
— масло вершкове, кг	0,49	67,20	32,93
— молоко та молочні продукти, кг	19,41	21,38	414,99
— яйця, шт	18,0	1,15	17,25
— риба та рибні продукти, кг	1,32	24,36	32,16
— картопля, кг	8,0	2,40	19,2
— овочі, кг	8,84	10,82	95,65
— фрукти та ягоди, кг	5,64	25,35	142,97
— хліб і хлібобулочні вироби, кг	6,20	12,14	75,27
— олія, л	0,62	17,00	10,54
— цукор та кондитерські вироби, кг	2,35	20,14	47,33
2. Непродовольчі товари, всього в тому числі:			322,75
— одяг, білизна, взуття	x	x	222,06
— предмети гігієни, ліки та медикаменти	x	x	35,43
— меблі, посуд, предмети культурного характеру та господарські товари	x	x	62,39
— ведення особистого господарства	x	x	2,87
3. Послуги, всього в тому числі:			1040,02
— житло та комунальні послуги;	x	x	502,01
— транспортні послуги;	x	x	337,47
— зв'язок;	x	x	24,60
— культура, відпочинок;	x	x	80,39
— перебування дітей в дошкільних закладах.	21 день	4,55 (один день)	95,55
4. Податки, збори, єдиний соціальний внесок.			551,16
5. Алкогольні напої, тютюнові вироби.			59,16
Всього за місяць			3026,66

* Складено автором самостійно на підставі проведеного аналізу цін у Волинській області

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Спираючись на проведене дослідження можемо зробити наступні висновки.

По-перше, споживчий кошик працюючої людини - це сукупність наборів і послуг, необхідних для відтворення енергії, затраченої на інтелектуальні та фізичні дії людини в процесі її трудової й сімейної діяльності.

По-друге, спроможність споживчого кошика працюючої людини - це об'єм грошового доходу, необхідний для придбання сукупних наборів послуг, потрібних для повноцінної життєдіяльності людини.

По-третє, стан споживчого кошика працюючої людини в Україні можна оцінити як недостатньо-спроможний і який не сприяє підвищенню якості трудового життя працюючої людини.

По-четверте, реальна вартість споживчого кошика українця становить від 3000 до 4000 грн., залежно від регіону.

Практика формування проектів споживчого кошика в Україні виявила низку питань, що потребують вирішення та подальшого дослідження у найближчій перспективі. Робота з удосконалення споживчого кошика має передбачати:

1) Оновлення структури споживчого кошика. Структура споживання, яка переглядається один раз на 5 років, не встигає за реальними змінами в споживанні громадян. Необхідно актуалізувати набори продуктів харчування, змінити співвідношення продовольчих і непродовольчих витрат відповідно до фактичних витрат населення з урахуванням потреб нормального відтворення людини.

2) Врахування регіональних відмінностей. Оскільки при розрахунках загального показника споживчого кошика по Україні не враховуються регіональні відмінності цін на продовольчі і непродовольчі товари та послуги.

3) Перегляд фізіологічних норм. Норми, закладені до прожиткового мінімуму українців, суттєво нижчі за фізіологічні, а набір непродовольчих товарів взагалі не забезпечує багатьох потреб сучасної людини.

4) Врахування платних послуг. Особливу значущість набувають зміни в складі споживчого кошика у зв'язку зі змінами в сфері житлово-комунального господарства. Принциповим є врахування комерціалізації та платності послуг, зокрема освіти та охорони здоров'я, що не передбачено при розрахунках споживчого кошика.

5) Врахування суттєвого подорожчання основних продуктів харчування, адже саме вони чинять найбільший вплив на вартість споживчого кошика, щонайменше через кожні три роки.

Список використаних джерел

1. Бурлуцький С.В. Основні напрями вдосконалення законодавства України у сфері соціального захисту населення // Економіка та право. - 2009. - № 2. - С. 67-73.
2. Витрати на харчування у країнах світу. [Електронний ресурс] / Перша рейтингова система. — Електронні дані. — [Україна], 2013. - Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua/ua/suspilstvo/riven-zhittja/1506/> — Загол. з титул. екрану. — Мова: укр. — Останнє поновлення: 12.07.2012.
3. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. - К.: Знання, 2007. - 1072 с.
4. Мірошніченко С.Ю. Соціальні нормативи як критерії оцінки життєвого рівня населення // Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ. - 2006. - № 1. - С. 137-142.
5. Пищуліна О.М. Зміна методики розрахунку прожиткового мінімуму - крок до реформування соціальної політики // Стратегічні пріоритети. - 2009. - № 1(10). - С. 106-114.
6. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: [Електронний ресурс]: Постанова КМУ № 656 від 14 квітня 2000 р. — Електронні дані. — [Україна], 2013. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=656-2000-%EF&check=4/UMfPEGznhhVsC.Zi07h8z RH14KYs80msh8Ie6>.
7. Про мінімальний споживчий бюджет: [Електронний ресурс]: Закон України № 1284-ХІІ від 3 липня 1991 року — Електронні дані. — [Україна], 2013. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1284-12>

8. Про прожитковий мінімум: [Електронний ресурс] Закон України № 966-XIV від 15.07.1999 р — Електронні дані. — [Україна], 2013. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-14&key=4/UMfPEGznhhVsC.Zi07h8zRH14KYs80msh8Ie6>.
9. Соціально-економічний розвиток України: [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Електронні дані. — [Україна], 2013. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>. — Загол. з титул. екрану. — Мова: укр. — Опис зроблено: 20.03.2013.
10. Споживчий кошик: [Електронний ресурс] — Електронні дані. — [Україна], 2013. - Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Споживчий_кошик.— Загол. з титул. екрану. — Мова: укр. — Опис зроблено: 20.03.2013.

Кравчук Наталія Олегівна

викладач кафедри економіки та обліку

господарської діяльності

Нововолинський факультет

Тернопільський національний економічний університет

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті досліджено основні підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства, а також проаналізовано можливість використання окремих методик оцінки в сучасних умовах та запропоновано власний витратний підхід до оцінки інтелектуального капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, рентабельність, активи, людський капітал, ринковий капітал, структурний капітал, коефіцієнт Тобіна, збалансована система показників, навігатор Scandia.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність сучасного підприємства дедалі більшою мірою стає результатом ефективного використання унікальних за своєю природою факторів нематеріального характеру — таких, як знання й уміння співробітників, професійна кваліфікація, патенти, права на дизайн і торгові марки, відносини із споживачами, структура управління, інформаційні технології тощо, — поєднаних у категорію "інтелектуальний капітал". Саме тому важливо правильно оцінити вартість цієї категорії для того, щоб максимально ефективно розробити основні засади управління інтелектуальним капіталом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням оцінки інтелектуального капіталу підприємства займалися такі зарубіжні і вітчизняні науковці, як N.Bontis [7], І.Л. Назаренко [5], С.О. Білоус-Сергеева [1], О.В. Кендюхов [2], Г. Ступнікер [6] та ін.. Проте однозначного підходу до оцінки інтелектуального капіталу так і не визначено.

Постановка завдання. Зростання ролі інтелектуального капіталу в забезпеченні конкурентоспроможності підприємства висуває завдання оцінювання цього виду капіталу. Проблема вимірювання інтелектуального капіталу виявилась внаслідок зростання різниці між балансовою і ринковою вартістю підприємства. У другій половині ХХ ст. ця різниця стала настільки істотною, що досить актуальним стає пошук методів оцінювання інтелектуального капіталу як складника ринкової вартості підприємства.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні багато підприємств публікує звіти, в яких вони намагаються показати вартість підприємства, пов'язану зі знаннями і вмінням працівників, задоволенням клієнтів, діловою активністю, використовуваними високими технологіями тощо. Варто звернути увагу, що термін "інтелектуальний капітал" наразі не має однозначного загальноприйнятого трактування, для його оцінювання використовують різноманітні інструменти.

Зокрема, N. Bontis було запропоновано розділити методи оцінки інтелектуального капіталу на групи:

- безпосередні методи (direct intellectual capital methods), засновані на безпосередній грошовій оцінці різних складових інтелектуального капіталу;
- методи ринкової капіталізації (market capitalization methods) - оцінюють різницю між ринковою вартістю і балансовою вартістю активів;

- методи рентабельності активів (return on assets methods) - різниця між середньогалузевою рентабельністю активів і рентабельністю підприємства є додатковою ефективністю, яку генерує інтелектуальний капітал;

- індикаторні методи (scorecard methods), що оцінюють різні індекси та індикатори, які, як передбачається, впливають на величину інтелектуального капіталу. Оцінка в грошовій формі не здійснюється [8, с.41 – 46].

Варто зазначити, що перші три групи методик відповідають відомим в теорії оцінювання витратному, доходному і порівняльному підходам. Остання група – єдина, яка передбачає невартісну оцінку.

Згідно витратного підходу вартість інтелектуального капіталу варто визначати як суму вартостей людського капіталу, структурного (організаційного) та ринкового капіталу (рис. 1).

Рис.1. Вартість інтелектуального капіталу підприємства згідно витратного підходу*

*розроблено автором на основі [3,5]

Для порівняльної вартісної оцінки величини інтелектуального капіталу найбільш часто застосовується коефіцієнт Тобіна.

$$Kt = \frac{V_{\text{ринк}}}{V_{\text{бюд}} + V_{\text{спор}} + V_{\text{устат}} + V_{\text{зан}}}, \quad (2)$$

де K_t – коефіцієнт Тобіна;

- $V_{\text{ринк}}$ – ринкова вартість компанії, грош. од.;
 $V_{\text{буд}}$ – вартість будинків компанії, грош. од.;
 $V_{\text{спор}}$ – вартість споруджень компанії, грош.од.;
 $V_{\text{устат}}$ – вартість устаткування компанії, грош.од;
 $V_{\text{зап}}$ – вартість запасів компанії, грош.од..

Відношення ринкової ціни компанії до ціни заміщення її реальних активів зветься коефіцієнтом Тобіна на прізвище американського економіста, що вперше досліджував дане співвідношення. Ринкова ціна компанії найбільш вірогідно проявляється лише при реальній покупці її іншою компанією. Зокрема, аналітики відзначають, що підвищення індексу ділової репутації підприємства, яка є складовою інтелектуального підприємства, на 1 % дає приріст її ринкової вартості на 3 % [6].

Разом з тим, згідно доходного підходу до оцінки вартості інтелектуального капіталу підприємства варто застосовувати показники рентабельності, зокрема рентабельності продажів, рентабельності власного капіталу, оборотних і необоротних активів, інвестицій [1].

Якщо брати до уваги доцільність застосування різних підходів оцінки інтелектуального капіталу для різних об'єктів інтелектуального капіталу, то варто зазначити, що, наприклад, при оцінці ефективності патентів і ліцензій, торгової марки, франшизи, майнових прав, програмного забезпечення варто застосовувати доходний підхід. Оцінюючи робочу силу, збутові системи підприємства, рівень організаційної структури варто користуватись витратним підходом до оцінки інтелектуального капіталу.

Проте, найбільш особливими є індикаторні методи оцінки інтелектуального капіталу. Тут варто згадати такі методики як: Збалансована система показників Balanced Scorecard, навігатор Scandia, методику оцінки інтелектуального капіталу Маркова Н.С., С. Ілляшенка, А.Л. Гапоненка.

На початку 90-х років минулого століття два американські провідні менеджери – Девід Нортон і Роберт Каплан – запропонували світу бізнесу модель, яку вони назвали терміном "Balanced Scorecard" – "Збалансована система показників". Цю модель вони розробляли з єдиною ціллю: виявити нові способи підвищення ефективності діяльності і досягнення цілей бізнесу. Збалансована система показників — це система стратегічного управління організацією на підставі вимірювання та оцінки ефективності її діяльності за набором показників, підібраних таким чином, щоб врахувати всі суттєві (з точки зору стратегії) аспекти діяльності організації (фінансові, маркетингові, виробничі і т. ін.) [9]. Вона трансформує місію і загальну стратегію організації у систему взаємозв'язаних показників.

Українським ученим О.В. Кендюховим [2] запропоновано методику оцінки в основі якої закладено розрахунок і аналіз показників, які характеризують якісні та кількісні результати використання та відтворення персоніфікованого інтелектуального капіталу. О.В. Кендюхов поєднує ці показники у два блоки:

- показники, що характеризують творчу активність персоналу;
- показники, що характеризують економічну ефективність управління

Вартим уваги є досвід скандинавської фірми "Scandia". У 1995 р. це акціонерне товариство опублікувало річний звіт, в якому серед численних додатків був також і додаток, присвячений інтелектуальному капіталу. Запропонована в ньому модель вимірювання базувалась на припущенні, що фірма повинна бути у стані окреслити місію, з якої виникає стратегія. Своєю чергою, це мало забезпечити їй досягнення справжньої сталої вартості. Зі впровадженої стратегії виникали фактори успіху в формі цінностей які фірма

намагалась максималізувати. Вони були об'єднані в чотири групи фінанси, клієнти, процеси, розвиток. Працівники становили додаткову спільну для вказаних груп сферу [6].

Загалом оцінюючи інтелектуальний капітал індексні методи звертають увагу на освіту та досвід персоналу, плинність кадрів, обсяг науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, ступінь задоволеності роботою персоналу, ступінь розвитку організаційної культури підприємства, ділова репутація підприємства, сталість клієнтської бази, обсяг замовлень, рівень довіри до підприємства, вартість бренду.

Проте, при оцінці інтелектуального капіталу необхідно також врахувати, що його вартість зменшує втрата кваліфікованих кадрів внаслідок досягнення ними пенсійного віку, звільнення за власним бажанням, зниження освітнього рівня працівників.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, головна мета оцінки інтелектуального капіталу – забезпечення стійкого розвитку організації. Інтелектуальний капітал являє собою фундамент для майбутнього зростання. Тому його оцінка допомагає формувати довгострокову стратегію організації в постійно мінливій зовнішній обстановці й використовується як інструмент комунікацій. І саме на вдосконалення методик оцінки інтелектуального капіталу для максимально ефективного управління ним і повинні бути спрямовані наступні дослідження в цій галузі.

Список використаних джерел

1. Білоус-Сергєєва С.О. Оцінка інтелектуального капіталу промислового підприємства / О.С. Білоус-Сергєєва // Теоретичні і практичні аспекти інтелектуальної власності, 2011.
2. Кендюхов О.В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління [монографія] / О.В. Кендюхов; Національна академія наук України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк: ІЕП НАНУ України, 2006. – 307 с.
3. Кравчук Н.О. Теоретичні засади функціонування інтелектуального капіталу підприємства / Н.О. Кравчук // Інноваційна економіка, 2012. - № . С. -
4. Нагорна І.І. Сутність та оцінка інтелектуального капіталу на підприємстві / І.І. Нагорна // Економічний простір, 2011. - № 46. – С. 278 – 285.
5. Назаренко І.Л. Методика оцінки інтелектуального капіталу лінійних підприємств залізничного транспорту / І.Л. Назаренко, Т.О. Мороз // Вісник економіки транспорту і промисловості, 2011. - № 34. – С. 307-315.
6. Старик Р.Я. Методологічні аспекти оцінки рівня інтелектуального капіталу / Р.Я. Старик // Науковий вісник НЛТУ України, 2010. – №20. – С. 233 – 241.
7. Ступнікер Г. Формування і оцінка інтелектуального капіталу підприємства / Г. Ступнікер // Економічний аналіз, 2010. - № 5. –С. 189 – 192.
8. Bontis N. Assessing knowledge assets: a review of the models used to measure intellectual capital // International Journal of Management Reviews. 2001.- №3. – p. 41 – 60.
9. Understanding corporate value: managing and reporting intellectual capital /The Chartered Institute of Management Accountants (CIMA), www.cimaglobal.com. – 26 p.

Пасічник Тетяна Петрівна,
викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ БОРГОВОГО СТАНУ УКРАЇНИ: СЬОГОДЕННЯ ТА МАЙБУТНЄ

Анотація. У статті проаналізовано державний та гарантований державний борг України, досліджено динаміку загального державного боргу і ВВП країни зроблено прогноз державної заборгованості на найближчі роки з врахуванням зміни показника ВВП.

Ключові слова: боргова політика, бюджетний дефіцит, внутрішній державний борг, зовнішня заборгованість, фінансування державного бюджету.

Постановка проблеми. В останній час Україна зіткнулася зі значною кількістю економічних проблем, які на сьогоднішній день знаходяться на стадії вирішення. Це призводить до гальмуючих процесів на усіх рівнях соціально-економічного життя країни. Зміни у політиці Уряду, які пов'язані з питаннями грошово-кредитної та фіскальної політики і неспроможність держави самостійно вирішити проблеми фінансування видатків державного бюджету призводять до взяття в борг нових грошових коштів, які вливаючись у загальні фінансові ресурси держави впливають на подальший розвиток економіки країни. Такий процес влиття грошових коштів у кругообіг державних фінансових ресурсів не завжди призводить до позитивних зрушень. Циклічні коливання економіки, кризові ситуації на державному та міжнародному рівнях призводять до ускладнення повернення взятих у борг коштів, а іноді й взагалі країна неспроможна повернути борги та стикається з проблемою дефолту. Тому виявлення аналіз таких процесів та їх прогнозування є необхідним етапом у вирішенні економічних проблем нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням проблеми державного боргу займалися і займаються вчені багатьох країн. Ними досліджуються як теоретичні, так і практичні проблеми виникнення, обслуговування боргу та його наслідки для економіки. З ряду вчених, що досліджували дане питання можна виокремити В. Задоренко [1], В. Ланового [4], М. Мелика [5], Ю. Матвееву, [6], О. Орленко [7], В. Тропіну [12].

Постановка мети та завдання. Мета статті полягає у дослідженні державної заборгованості України, а також прогнозуванні обсягів цих показників на недалеку перспективу. Для досягнення поставленої мети дослідження передбачається низка завдань: провести аналіз динаміки державного боргу та показників ВВП, а також спрогнозувати обсяги прямого державного боргу та показника відношення державного боргу до ВВП України з метою корегування бюджетної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування внутрішнього та зовнішнього державного боргу є потужним важелем макроекономічного регулювання та інструментом реалізації економічної стратегії. За допомогою залучення додаткових фінансових ресурсів уряд може вирішувати конкретні завдання щодо підвищення соціальних стандартів, реалізації інвестиційних проектів, рефінансування боргів, зміцнення обороноздатності країни, припускаючи, що в майбутньому, після отримання соціально-економічного результату від використання позичкових коштів, борги можуть бути повернені. На жаль, у ході трансформаційних процесів формування державного боргу України відбувалося

значною мірою хаотично, під впливом потреб оперативного фінансування поточних бюджетних видатків, що наклало відбиток на його структуру та обсяги [4, с.3].

З даних таблиці 1 бачимо, що борг України з року в рік росте. Проте позитивним є скорочення приросту зовнішнього боргу і збільшення приросту внутрішнього, що є позитивним явищем, оскільки зменшується залежність України від зовнішніх кредиторів.

Вагомим показником державного боргу є його відношення до ВВП. Світова практика вважає критичною межею зростання державного боргу в розмірі 60% ВВП, але це для економіки розвинутих країн.

Таблиця 1

*Державний і гарантований державою борг України за 2010-2012рр., млн. грн.**

	Загальний борг			Зовнішній борг			Внутрішній борг		
на 01.01.2010	316884,6			211751,7			105132,9		
на 01.01.2011	432235,4	+115350,8	+36.4%	276745,6	+30.7%	155489,8	+47.9%		
на 01.01.2012	473121,6	+40886,2	+9.5%	299413,9	+8.2%	173707,7	+11.7%		
на 01.01.2013	515510,6	+42388,9	+9.0%	308999,8	+3.2%	206510,7	+18.9%		
на 01.02.2013	527451,8	+11941,2	+2.3%	309852,8	+0.3%	217599,0	+5.4%		

* Складено та розраховано автором на основі даних [3]

Так, фахівці МВФ установили, що "поворотним пунктом" для країн із низьким і середнім рівнем доходів (який відповідає середньому рівню боргового навантаження в рік, що передував року виникнення боргової кризи) є досягнення державним боргом рівня 43% ВВП. Однак країни із нерозвиненим інституційним середовищем і неефективною економічною політикою характеризуються підвищеними ризиками боргової кризи при досягненні державним боргом рівня 30% ВВП [7, с.17]. Користуючись даними таблиці 2 спостерігаємо значення даного показника на рівні, більшому 30%. Станом на 01.01.2013 співвідношення Державного боргу до ВВП становило майже 37%.

Таблиця 2

*Динаміка загального державного боргу і ВВП України за 2010-2012рр., млн.грн.**

Державний борг (всього)	Номинальний ВВП			Співвідношення (Держ. Борг / ВВП)				
на 01.01.2010	316885			за 2009	913345	34.7%		
на 01.01.2011	432235	+115351	+36.4%	за 2010	1082569	+169224	+18.5%	39.9%
на 01.01.2012	473122	+40886	+9.5%	за 2011	1316600	+234031	+21.6%	35.9%
на 01.01.2013	515511	+42389	+9.0%	за 2012	1408889	+92289	+7.0%	36.6%

* Складено та розраховано автором на основі даних [3]

За таких умов ситуація потребує рішучих дій. До прийняття нового Бюджетного кодексу України у 2010 році, всі надії поклалися на нього. Оскільки там конкретизовано умови та особливості здійснення операцій з державним та місцевим боргом, залученням державних та місцевих запозичень, визначено перелік джерел фінансування дефіциту бюджету тощо [1, с.8]. Проте відчутного покращення не відбулося. Боргова ситуація потребує покращення.

Так, у середньостроковій стратегії управління державним боргом на 2012-2014 роки було визначено, що рівень державного боргу у відповідних роках не повинен перевищувати 30, 25 та 25% ВВП. Зменшення рівня державного боргу передбачалося за рахунок прискорення економічного зростання. Однак у 2012 його не відбулося. В той же час, коли заплановано відношення обсягу державного боргу до внутрішнього валового продукту - на рівні не більш як 30%, фактично маємо 36,6%, і частку державного внутрішнього боргу лише 40%, замість запланованих 46% [8].

За прогнозами Програми управління державним боргом на 2013 рік, на кінець поточного року очікуваний обсяг державного боргу сягне 483.032,0 млн. грн., що приблизно становить 30,6% від ВВП, замість запланованих 25% [9].

Як наслідок, очікуваний рівень державного боргу у 2013 році зросте, порівняно із запланованим показником.

По-перше, внаслідок збільшення дефіциту бюджету та обсягу придбання фінансових активів. Так, у постанові КМУ "Про схвалення Прогнозу Державного бюджету України на 2013 і 2014 роки" передбачалося, що обсяг дефіциту державного бюджету складатиме в цих роках 13,9 млрд. грн. та 20,0 млрд. грн. або 0,8% та 1% ВВП відповідно, а щорічний обсяг придбання фінансових активів складе 0,3 млрд. грн. ВВП. Проте, враховуючи зростання циклічної складової сальдо бюджету у 2013 та 2014 роках (рис. 1), а також невирішення проблеми дефіциту НАК "Нафтогаз України" та Пенсійного фонду, обсяг дефіциту бюджету та витрат на придбання фінансових активів у 2013 р. перевищуватиме запланований рівень [10].

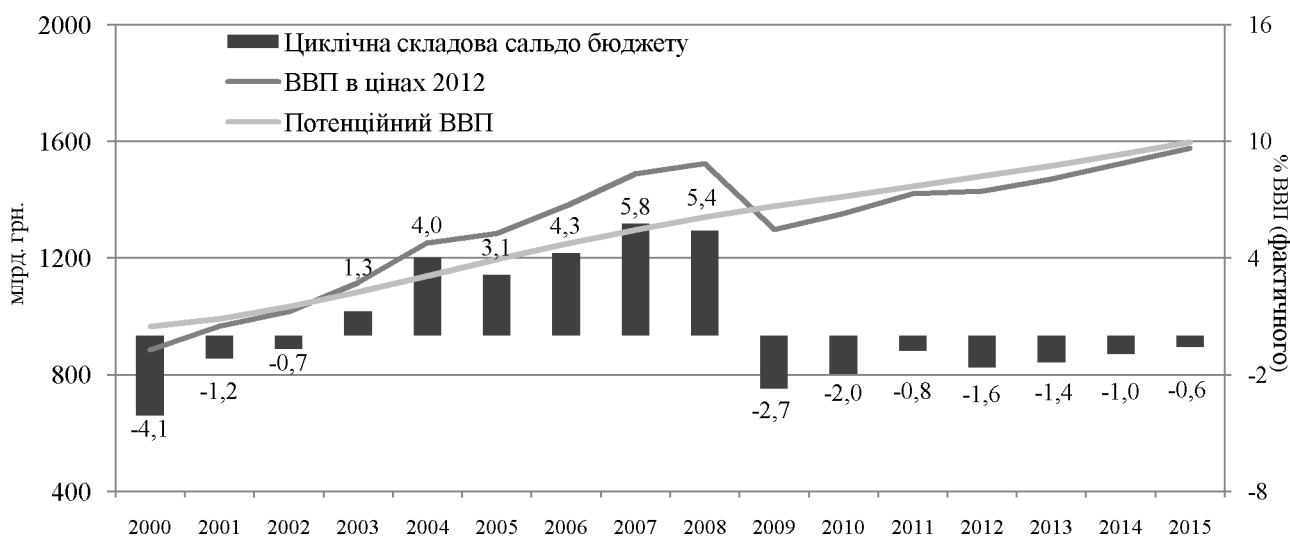

Рис. 1. Фактичний та потенційний ВВП, а також циклічна складова сальдо бюджету у 2000-2015 рр.[3]

Зокрема, відповідно до Закону України "Про державний бюджет на 2013 рік", обсяг дефіциту державного бюджету було збільшено до 50,4 млрд. грн. а обсяг придбання

фінансових активів до 14,7 млрд. грн. Це призведе до збільшення обсягу державного боргу у 2013 р. на більш ніж 40 млрд. грн. або на 3% ВВП, порівняно із плановими показниками [2].

По-друге, за рахунок зменшення прогнозного ВВП як бази порівняння обсягу державного боргу. Зокрема, згідно постанови КМУ від 31 серпня 2011 р. № 907 в редакції від 09.12.11 року, обсяг ВВП згідно песимістичного сценарію у 2013 та 2014 роках має становити 1687,8 та 1854,1 млрд. грн. відповідно. За постановою КМУ від 28 листопада 2012 р. № 1125 прогнозний обсяг ВВП на 2013 р. згідно оптимістичного сценарію становитиме 1576 млрд. грн. [11].

По-третє, за рахунок можливої девальвації національної валюти та відповідного зростання рівня державного боргу, номінованого у іноземній валюті. Прогнозний рівень державного боргу на 2013 рік, зафіксований у Законі України "Про Державний бюджет України на 2013 рік", 483 млрд. грн., або 30,6 % ВВП при девальвації 5% є оптимістичним сценарієм. За песимістичним сценарієм відбудеться девальвація національної валюти відносно долара США на 21%, та випуск ОВДП на 18 млрд. грн. Як наслідок, державний борг у 2013 році може зрости до 530 млрд. грн. Внаслідок девальвації відбудеться також зростання індексу дефлятора понад рівень визначений в урядовому прогнозі. Відповідно, номінальний обсяг ВВП у 2013 році може виявитись більшим за прогноз уряду за оптимістичним сценарієм (1576 млрд. грн.) й складатиме 1602 млрд. грн. За таких умов, рівень державного боргу щодо ВВП у 2013 році може скласти 32,2% ВВП.

При складанні ж прогнозу рівня державного боргу на 2014-2015 рр., доцільно виходити з таких передумов:

1) рівень державного боргу у 2013 р. становитиме 32,2% ВВП.

2) відбудеться зростання номінального ВВП на 11 та 10% до 1825 та 2008 млрд. грн. відповідно.

3) обсяг боргового фінансування державного бюджету відносно ВВП становитимуть по 2,4%. За таких умов максимальний обсяг державного боргу у 2014 році складатиме 578 млрд. грн. або 31,3% ВВП, та у 2015 році – 625 млрд. грн. або 30,8% ВВП [10].

Поряд зі збільшенням державного боргу з року в рік, постає проблема погашення вже взятих зобов'язань. Україна у найближчий час матиме кілька років з піковим навантаженням щодо виплати боргів (табл.3).

Таблиця 3

Погашення внутрішнього і зовнішнього боргу щорічно 2013-2025 рр., млрд. грн.*

Рік	Внутрішній борг	Зовнішній борг	Разом
2013	10,7	31,8	42,5
2014	9,2	19,9	29,1
2015	13,4	20,8	34,2
2016	7,9	11,2	19,1
2017	8,0	11,3	19,4
2018	11,6	2,7	14,3
2019	13,3	2,2	15,5
2020	6,3	10,1	16,4
2021	1,6	2Д	3,8
2022	1,6	1,9	3,5
2023	0,1	1,7	1,8

* Складено та розраховано автором на основі даних [3]

Так, Україні необхідно виплатити у 2013 і 2014 рр. відповідно 42,5 та 29,1 млрд. грн., у 2015 році Україні - 34,2 млрд. грн., а в 2016 році - 19,1 млрд. грн. При цьому слід зазначити,

що у разі зростання економіки, навіть середніми темпами (4-5% в рік), то питома вага 19,4 млрд. грн. у 2017 році буде набагато меншою ніж 42,5 млрд. грн. у 2013 році .

За прогнозами, ситуація з державним боргом та його зростанням невтішна і скоріше всього у найближчій перспективі такою й залишиться. Але й міжнародна статистика показує, що більшість країн світу, які розвиваються, мають значну залежність від зовнішніх запозичень [6, с.146].

Так, рейтинг країн, що мають найбільший обсяг зовнішньої заборгованості, за даними Світового банку, очолюють Сполучені Штати Америки. Валовий зовнішній борг цієї країни станом на початок 2013 р. сягнув 13980 млрд. дол. США. На другому місці Євросоюз з валовим зовнішнім боргом 13720 млрд. дол. США. Російська федерація, маючи зовнішню заборгованість в обсязі 480,2 млрд. дол. США, посіла 21 місце. Україна ж серед 199 країн світу в рейтингу знаходиться на 35 місці [5, с.255].

Безумовно, залучення позик для фінансування витрат бюджету є менш складним завданням, ніж добиватися зростання ВВП для збільшення доходів казни. Але здійснюючи таку боргову політику сьогодні, уряд закладає ризики фінансової нестабільності в майбутньому, тому потрібно вживати рішучі дії на шляху до вдосконалення боргової політики нашої держави [12, с.188].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Враховуючи проаналізовану боргову ситуацію України, можемо стверджувати, що на сьогодні вона знаходиться у керованому стані. Проте подальше зростання державного боргу може містити в собі значні ризики, гальмувати розвиток фінансової системи, погіршувати фінансову стійкість країни, що в кінцевому випадку може призвести до банкрутства та дефолту. Саме тому політика управління державним боргом України повинна орієнтуватися на інвестиційно-інноваційні фактори економічного зростання і будуватись таким чином, щоб час розрахунку з кредиторами припадав на час економічного піднесення.

При цьому значна увага має бути приділена розвитку та постійному вдосконаленню питання управління ризиками спроможності держави виконувати свої боргові зобов'язання (ризики платоспроможності) та удосконаленню механізмів реалізації боргової політики.

Список використаних джерел

1. Задоренко В. Державні запозичення: тенденції та наслідки. // Фінансовий ринок України. – 2012. - №3 (101). – С. 8.
2. Закон України "Про Державний бюджет України на 2013 рік". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>
3. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
4. Лановий В. Державний борг, зовнішні фактори та макроекономічна політика. – 2011. – №11 (97). – С. 3-4.
5. Малерик М. М. Структура боргового портфеля зовнішніх запозичень України. // Науковий вісник НЛТК. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 252-258.
6. Матвеева Ю. М. Аналіз зовнішнього державного боргу та макроекономічних показників за допомогою багатофакторного моделювання. // Збірник наукових праць МННЦТіС. – 2012. – випуск 17. – С. 143-169.
7. Орленко О. В. Управління державним боргом в умовах дисбалансів світової економіки. // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – №2. – С. 16-18.
8. Постанова КМУ від 10 травня 2012 р. №607 "Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2012-2014 роки". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/607-2012-%D0%BF>

9. Постанова КМУ від 5 квітня 2012 р. №318 "Про схвалення Прогнозу Державного бюджету України на 2013 і 2014 роки". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/318-2012-%D0%BF>

10. Постанова КМУ від 31 серпня 2011 р. № 907 "Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2013 і 2014 роки" – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/318-2012-%D0%BF/page>

11. Постанова КМУ від 28 листопада 2012 р. № 1125 "Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2013 рік та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 907". – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1125-2012-%D0%BF>

12. Тропіна В. Б. Боргова політика України в умовах економічної рецесії. // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. - №2(10). – С. 184-189.

Коханюк Оксана Миколаївна

викладач кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ РЕКЛАМИ ТА СПОСОБИ ЇЇ ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Розглянуто лексико-граматичні особливості перекладу англomовних письмових рекламних текстів, використані методи перекладацького та лінгвістичного аналізу, наведено особливості перекладу структурних частин рекламного тексту, засобів перекладу рекламних текстів, здійснено аналіз мовних особливостей англomовної реклами та способів її перекладу, а також висвітлені особливості перекладу рекламного тексту з урахуванням національно-культурних стереотипів, приводяться приклади курйозних випадків при перекладі рекламних текстів.

Ключові слова: переклад, рекламний текст, лінгвістика, граматики, слоган.

Постановка проблеми. Із розширенням міжнародних зв'язків нашої країни з іншими державами важливе значення набуває наявність у державі кваліфікованих спеціалістів з перекладу рекламного тексту. Дослідження особливостей перекладу письмових рекламних текстів актуальні не тільки в силу великої поширеності даного явища, але також з огляду на важливість реальності відбиття навколишньої дійсності при перекладі.

Особливого змісту набуває прихований сенс рекламного повідомлення, який важливо не втратити при перекладі рекламного тексту з інших мов, оскільки для кожної держави притаманні свої звичаї, соціальні комунікації, норми і канони спілкування. Реклама повинна «звучати», бути насиченою і гранично короткою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на численні дослідження рекламних текстів на сьогодні актуальними залишаються питання пов'язані із специфікою їх перекладу на різні мови. Аналіз джерел з цього питання дозволяє стверджувати, що під час перекладу рекламних текстів не завжди повною мірою враховуються їх специфічні лінгвістичні характеристики. При цьому необхідно зважати й на особливу комунікативну спрямованість рекламних повідомлень. Роботи таких визнаних теоретиків перекладу як А. А. Вейзе [8], Л. К. Латишева [16], дозволяють дізнатись більше про адекватність перекладу, проте не розкривають особливостей перекладу реклами.

Рекламні тексти були предметом детального розгляду в сучасній лінгвістиці. Так, аналізувався оцінний аспект рекламних текстів (Л. М. Киричук), творчий аспект рекламних текстів (А. В. Лілова), визначались комунікативні стратегії і тактики рекламного тексту (Е. В. Медведєва), структура маніпулятивного впливу (Е. С. Попова), основні ознаки рекламних текстів (Ю. В. Рождественський). Однак аналіз способів перекладу рекламних текстів є все ще недостатньо висвітленим питанням.

Постановка завдання. Метою публікації є аналіз та виявлення специфічних лінгвістичних характеристик рекламних текстів та способи їх перекладу на інші мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз джерел показав, що реклама грає в житті людини важливу роль. Вона впровадилася непомітно й поступово стала невід'ємною частиною нашого життя. Куди б ми не йшли, що б не робили, реклама постійно з нами. Це плакати, стенди, афіші, вітрини, календарі і буклети. Вона назавжди зайняла визначне місце на телебаченні й радіо, у газетах і журналах, а також у мережі Інтернет.

При цьому виявлено, що реклама – складний вид людської діяльності. Вона формується таким чином, щоб виявляти вплив на підсвідомість людини.

Мова реклами – мова підсвідомості. Пряме звернення до свідомості споживача працює не тільки в рекламі товарів промислового призначення.

З кожним днем реклама все більше поширюється в засобах масової інформації. Вона намагається проникнути у всі сфери нашого життя, відповідно привертаючи до себе увагу.

До того ж, завдяки якісним і кількісним змінам в перекладацькій діяльності, а також науковим розробкам на перший план вийшов інформативний переклад. Всі ці зміни мають безпосереднє відношення до рекламних текстів, які за своєю значимістю у світовому інформаційному процесі порівнюються із текстами новин в засобах масової інформації.

Мова реклами характеризується низкою специфічних особливостей, що виділяють її серед інших підтекстів (культури, літератури тощо). Основним завданням реклами є можливість справити враження, залишити про текст яскравий емоційний слід. Головним у сприйнятті рекламного тексту є реакція на образ, який залишається у пам'яті реципієнта. Саме для створення цього образу важливо максимально використовувати мовні засоби – ідіоматичні вирази, емоційно-оцінну лексику, незвичайні комбінації слів, які привертають увагу і легко запам'ятовуються.

Аналіз граматичної організації рекламних текстів свідчить про те, що для реклами характерним є вживання інверсії і пасивних конструкцій:

Detroit Edison is pleased to be ...;

If you are interested.

При цьому у рекламі рідко використовуються негативні конструкції, оскільки вони справляють негативне враження про товар або послугу, а саме цього рекламний текст повинен уникати, створюючи позитивний образ рекламованого товару чи послуги:

Looks good;

Tastes good;

Does you good;

It is an ideal choice.

Семантико-комунікативним завданням тексту реклами є заклик до дії, що зумовлює часте вживання дієслова порівняно з іншими частинами мови. Дієслово – єдина частина мови, що має форму імперативу: *Drink Cola, Buy popcorn*. Дієслова у рекламному тексті складають близько 50%. Крім того, у рекламі часто використовується дієслово *to let*, що створює своєрідну конструкцію запрошення до сумісної дії:

Let's make things better - (відомий рекламний слоган компанії Philips). Досить важливо семантично правильно використовувати у рекламі дієслова з найбільш точним значенням, оскільки саме вони залишають яскраве враження про сказане:

While mums and dads will enjoy the chance to unwind and soak up the sun.

У наведеному прикладі вживання дієслів *to unwind, to soak up* справляє враження відпочинку після важкої роботи і розслаблення під сонячними променями, а також символізує радість, позитивні емоції. Використання дієслів у поєднанні із словами *always, already* підсилює позитивну динаміку рекламованого об'єкту:

Always dreamt of having your own swimming pool?

Що стосується синтаксису, то найбільш яскраво вираженими рисами можна назвати стислість, телеграфний стиль рекламних текстів: *Drink Coca Cola,*

Delicious and Refreshing,

Solar Energy from BP Amoco.

Ще однією синтаксичною особливістю рекламних текстів є використання еліптичних конструкцій, в яких урізається тема (вже відома частина пропозиції) і виводиться на передній план рема (нова інформація, що привертає увагу своєю образністю). Це скорочення речення у жодному випадку не заважає розумінню змісту рекламного тексту, а навпаки справляє яскраве враження своєю стислістю:

Ideal for families замість *It is ideal for families;*

Got your attention, didn't it? замість *What you have read got your attention, didn't it?*

Слід зазначити, що перекладаючи такі речення, перекладач повинен зважати на те, що реклама є особливим засобом комунікації між виробником і потенційним споживачем [10].

Основними етапами еквівалентного перекладу рекламних текстів є виділення характерних особливостей мови реклами, розуміння їх дії на раціональну і емоційну сфери свідомості одержувача, а потім усунення мовного і культурно-етнічного бар'єру між

комунікантами. В цьому випадку перед фахівцем постає нелегке завдання – прогнозування лінгвоетнічної реакції звичайного споживача реклами на текст повідомлення мовою перекладу. Цей прогноз спирається на знання перекладачем особливостей національної психології, відмінностей в культурно-історичних традиціях, знання реалій, знання початкової мови і мови перекладу [16].

З першого погляду переклад назви торгової марки може видатись досить простим. Є загальноприйняті методи транскрипції і транслітерації іншомовних слів. Проте не можна забувати про таке важливе явище як іншомовна омонімія. Відомий болгарський перекладач С. Флорін так описує це явище: "Що робити, наприклад, коли правильна транскрипція іншомовного імені виявиться омонімом вульгарного, непристойного або просто комічного слова на мові перекладу? Тут вже справа не в "евфемізмі", а в тому, що це може додати пародійності, карикатурності серйозному або глибоко ліричному персонажеві твору" [29; с. 32].

Це застереження є дуже важливим для рекламних текстів. Не можна сподіватися на успіх рекламної компанії, якщо назва бренду або окремого продукту викликатиме у носіїв тієї чи іншої мови реакцію, на яку виробник не сподівався. Наприклад, відомо, що в Латинській Америці досить погано продавався автомобіль *Fierra* – недорога вантажівка, призначена для країн, що розвиваються. Головною причиною цього було те, що іспанське слово *fierra* означає "стара". Більшість людей не бажала їздити на машині з такою назвою.

Щодо особливостей підтексту реклами, то, як уже зазначалось, у ній простежується часте використання ідіом, які є одним із способів створення яскравого емоційного образу. Як відомо, послівний переклад ідіоматичних виразів є неприпустимим. Виходячи з вищезгаданої теорії динамічної еквівалентності, перекладач реклами повинен не лише знаходити якомога точніший еквівалент фразеологізму, але й передбачати лінгвоетнічну реакцію реципієнта рекламного тексту.

Так, представляючи на ринку Німеччини щипці для завивки волосся з функцією пари, менеджери не змінили назву приладу, а залишили англійську назву *Mist-Stick*. Знавці англійської мови чудово знають чим відрізняються англійські слова "*vapour*" і "*mist*". Перше частіше простежується у технічних і науково-популярних текстах у значенні "пара". Друге ж позначає цілу низку понять – "мла, серпанок, туман, мжичка". Очевидно, що товар, який розрахований на жіночу цільову аудиторію, лише виграє від такої образності. Але насправді вийшла комічна ситуація: німецькою мовою слово "*mist*" означає "добриво". Саме тому, перекладачеві краще було зупинитися на "*vapour*", яке простежується у більшості європейських мов [33].

Виходячи з аналізу вибірки можна зробити наступні висновки:

Підтекст реклами є частиною структури мови. Він охоплює низку характерних лінгвістичних особливостей, які додають рекламним текстам імпресивності та образності.

Головним засобом дії на реципієнта є образ. Образність є метою рекламного тексту і для її створення використовуються різноманітні засоби – ідіоми, конотація слів, еліптичні конструкції тощо.

Семантичним завданням тексту реклами є заклик до дії, який найкраще передається через дієслово – найдинамічнішу частину мови.

Ефективний переклад реклами пов'язаний з прогнозуванням лінгво-етнічної реакції одержувача тексту на мові перекладу. При цьому перекладач повинен мати певні знання особливостей національної психології, відмінностей в культурно-історичних традиціях, знання початкової мови та мови перекладу.

Важливим та нелегким завданням є переклад слогана. Адже він повинен бути коротким, зрозумілим для будь-якої аудиторії, точно передавати характер рекламованого продукту та легко запам'ятовуватись. Слоган також повинен бути оригінальним, привернути увагу, зацікавити людину. Для цього часто використовують слова з подвійним значенням, гру слів. Завдання перекладача полягає в тому, щоб відчути, що саме хотів сказати автор і в такій самій грайливій формі донести інформацію до іншомовної аудиторії.

Завдання перекладача – використати всі знання теоретичних основ перекладу для передачі комунікативної функції оригіналу, оскільки знання теоретичних основ перекладу та екстралінгвістичних реалій - необхідна умова адекватності перекладу.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Підсумовуючи все вищезазначене, нами зроблено висновки, що рекламні тексти повинні містити чіткі фактичні дані, вони повинні бути вичерпно викладені задля точного розуміння їх змісту. Зміст і форма рекламних текстів визначаються головною метою – викликати зацікавленість до товару. Правильно складений рекламний текст повинен привернути увагу слухача або читача та викликати бажання придбати рекламований товар.

Рекламний текст, у силу своєї специфіки, ніколи не слід перекладати дослівно, адже в цьому випадку він може втратити зміст і силу свого впливу. При перекладі рекламних текстів на інші мови необхідно враховувати етичні, психологічні характеристики аудиторії й споживача, специфіку мови й культуру країни, для якої даний текст призначений.

Вибір того чи іншого способу або прийому перекладу залежить від багатьох факторів. Це і характер перекладного тексту, і аудиторія споживача рекламної продукції, і особливості психології перекладача, його прихильність до певної літературної традиції.

Список використаних джерел

1. Аврасін В.М Соціальні та психолінгвістичні характеристики мови реклами. – М.: Международные отношения, 1996. – 196 с.
2. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1986. – 295с.
3. Бархударов Л. С. Уровни языковой иерархии и перевод. – Тетради переводчика., 6 вып. – М. Высшая школа, 1969. – 230 с.
4. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
5. Бернет Дж., Уэллс У., Мориарти С. Реклама: принципы и практика. – М.: Питер, 2003. – 800 с.
6. Бугрим В., Компанієць Т. Ментальність і реклама // Рекламист. – № 8. –С. 6-11.
7. Васильева Н.В Реклама для всех. – М.: ТЕСЕЙ, 2003. – 222 с.
8. Вейзе А., Киреев Н., Мирончиков И. Перевод технической литературы английского на русский. – М., 1997. – 112 с.
9. Ганич Д.И., Олейник И.С.. Російсько-український та українсько-російський словник. К., «Радянська школа».
10. Ерогова А. Теория и практика перевода экономических текстов с английского языка на русский. – М. : Международные отношения, 1974. – 192 с.
11. Кафтанджиев Х. Тексты печатной рекламы. – М.: Смысл, 1995. – 17 с.
12. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода. Учебное пособие. – М.: МГУ, 1999. – 133 с.
13. Комунікативна інтенція рекламного тексту. Київ. Гос. Лінгвіст. Ун-т Київ, 1996р. Всеукраїнської Наукової конференції 1995.
14. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 368 с.
15. Кунін А.В.. Англо-російський фразеологічний словник 20000 слів. М., 1984р.
16. Латышев К. Курс перевода. – М.: Международные отношения, 1981. – 248 с.
17. Лилова А. Введение в общую теорию перевода. – М.: Высшая школа, 1995. – 256 с.
18. Музыкант В.Л. Теория и практика современной рекламы. – М.: Евразийский регион, 1998. – 397 с.
19. Мюллер В.К. Англо-русский словарь. – М.: Русский язык, 1985. – 832 с.
20. Пирогова Ю.К., Паршин П.Б. Рекламный текст, семиотика и лингвистика. – М.: изд. Гребенникова 2000. – 250 с.
21. Полукаров В. Л. Рекламная коммуникация. – М.: 2002. – 340 с.
22. Пономарів О.Д., Різун В.В., Шевченко Л.Ю. та ін. Сучасна українська мова: Підручник: За ред. О.Д. Пономарева. – 2-ге вид., перероб. – К.: Либідь, 2001. – 400 с.
23. Парадигматичний аспект інтенсифікації в рекламі. Навч. посіб. – Уральськ: 1992. – 240 с.
24. Принципи когнітивної обробки реклами тексту. Навч. посіб. – Самарканд: 2002. – 286 с.
25. Рождественский Ю. В. Теория риторики. – М.: Добросвет, 1997. – 235 с.
26. Танака К. Средства словесной образности. – М.: 1994. – 240 с.
27. Титов В.М. Парадигма діалогу культури та освіти. – К.: 2004. – 148 с.

28. Уэллс У., Бернет Дж., Мориарти С. Реклама: принципы и практика. – СПб Питер, 2001. – 736 с.
29. Флорин С. Муки переводческие. – М.: Высшая школа, 1983. – 184 с.
30. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика. – М.: Воениздат, 1973. – 280 с.
31. Швейцер А. Д. Теория перевода. Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. – 364 с.
32. Dyer G. Advertising as Communication. – L.: Routledge, 1995. – 140 p.
33. Hawkins Del I., Best Roger J., Coney Kenneth A. Consumer behaviour. – Richard Irwin Inc, 1995.
34. Komissarov V.N., Korolova A.L. A manual of translation from English into Russian. – M: Vyssh.sk., 1990. – 127 p.

Майборода Михайло Васильович,
старший викладач кафедри загальноекономічних
та гуманітарних дисциплін,
Нововолинський факультет,
Тернопільський національний економічний університет

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни економіки України проявились у вигляді комплексних інституційних і структурних перетворень. Це створило підґрунтя для розвитку підприємств, зумовило необхідність дослідження проблем їхнього розвитку загалом і потенціалу розвитку торговельних підприємств системи споживчої кооперації зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у розвиток парадигми управління потенціалом підприємства є системні дослідження науковців: Л. Абалкіна, А. Анчишкіна, В. Архипова, М. Іванова, І. Лукінова, М. Макарової, І. Маркіної, Б. Мізюка, І. Отенка, М. Рогози та інших. Дослідженням безпосередньо потенціалу торговельного підприємства присвячені праці: І. Бланка, О. Березіна, І. Брітченка, О. Виноградової, Н. Краснокутської, Л. Лігоненко, А. Мазаракі, Н. Міщенко та Н. Ушакової. Теоретичні засади розвитку споживчої кооперації висвітлено у роботах В. Апопія, С. Бабенка, В. Власенка, В. Гончаренка, І. Маркіної, В. Марцина, М. Овчарука, А. Пантелеймоненка, М. Рогози, А. Семенова, Г. Скляра, В. Смірнова, М. Туган-Барановського, Ф. Хміля та інших.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних підходів щодо формування ефективного механізму управління потенціалом розвитку торговельних підприємств системи споживчої кооперації на основі виявлення та використання його можливостей суб'єктом господарювання.

Виклад основного матеріалу. Динаміка процесів, які відбуваються сьогодні в економічному житті держави, не можуть не позначитися на всіх її сферах. Особливої уваги при цьому заслуговує система споживчої кооперації України. У зв'язку з цим зазначаю, що хоча система споживчої кооперації в Україні та світі і переживає значні економічні перетворення, однак у країнах Центрально-Східної Європи кооперативний рух залишається досить поширеним, про що свідчить значна кількість високоефективних кооперативів.

- у Румунії зайнято в кооперації майже 23 % населення,
- в Латвії, Молдові, Словенії, Словаччині, Чехії 11–14 %,
- а частка членів кооперативів у загальній чисельності зайнятих сягає від 25 до 50 %.

Дослідження тенденцій розвитку кооперативного сектора в країнах з перехідною економікою виявило такі особливості цього процесу:

- ✓ держава сприяє кооперативній діяльності, усвідомлюючи значення кооперативів як для розвитку національної економіки в перехідний період, так і для інтеграції національних економік у світове господарство;
- ✓ кооперативні організації розвинених країн ЄС підтримують трансформаційні процеси в кооперативах Центрально-Східної Європи з метою їх пристосування до вимог глобалізованого світового господарства;

- ✓ кооперативи Центрально-Східної Європи, застосовуючи позитивний досвід кооперативів країн з розвинутою економікою і використовуючи прогресивні інноваційні методи і форми діяльності, підвищують свою конкурентоспроможність на національному та світовому ринках .

Для розв'язання цих і інших проблем, що нині виникають у підприємств споживчої кооперації, на нашу думку, необхідно виробити ефективну стратегію управління економічним потенціалом. Дане питання вивчали такі вчені, як Ігор Ансофф, Артур Томпсон і Девід Стрікленд, а також вітчизняні дослідники даної категорії: Шершньова Зоя Євгенівна , Оборська Сітлана Валентинівна , Алопій Віктор Володимирович.

Однак для досягнення необхідного рівня розвитку торговельним підприємствам споживчої кооперації необхідно поступово впроваджувати в систему управління новітні підходи, що широко застосовуються у економічно розвинених державах.

Серед найбільш поширених і застосовуваних у господарській практиці назвемо такі:

- ✓ систему збалансованих показників (BalancedScorecard), запропоновану американськими вченими Нортон і Капланом;
- ✓ систему поліпшення та вимірювання продуктивності Productivity Measurement and Enhancement System (ProMES);
- ✓ концепцію внутрішнього ринку (Hewlett Packard);
- ✓ вимірювання досягнень компанії «Ернст& Янг».

Кожна з цих систем має низку особливостей. Американські вчені Девід Нортон та Роберт Каплан стверджують, що збалансована система показників являє собою модель, за допомогою якої можна сформулювати стратегію і довести її до відома кожного працівника в найбільш послідовній і доступній формі. Основна ідея цієї моделі – надання менеджменту фірми (торговельного підприємства) компактної та найважливішої інформації, яка відображає всі аспекти діяльності організації.

Інформація в такій моделі поділяється на чотири блоки, які називаються перспективами:

- ✓ «Фінанси/Економіка»;
- ✓ «Ринок/Клієнти»;
- ✓ «Бізнес-процеси»;
- ✓ «Інфраструктура/Співробітники».

Система поліпшення та вимірювання продуктивності Productivity Measurement and Enhancement System (ProMES) побудована на трьох принципах:

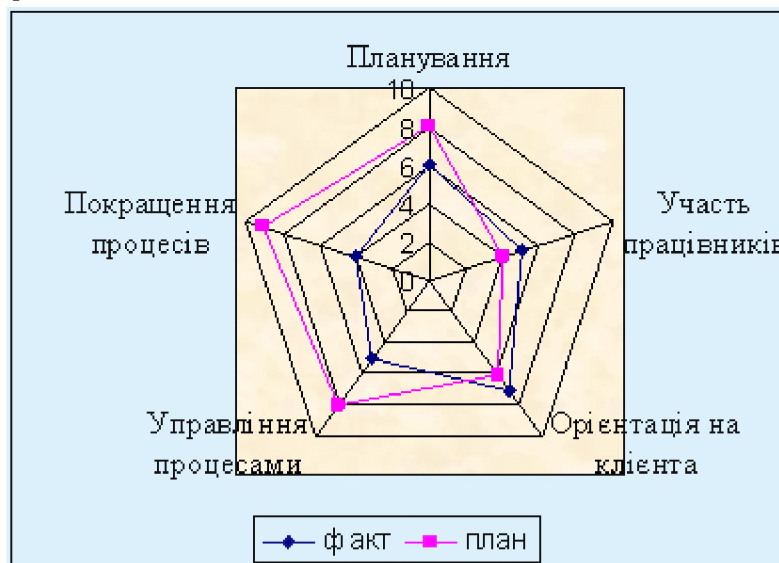
- ✓ об'єднання завдань;
- ✓ оцінка дій щодо їх досягнення;
- ✓ об'єднання та впровадження інформації минулих періодів з метою прогнозу.

Концепція внутрішнього ринку (HewlettPackard) – одна з найбільш внутрішньоспрямованих моделей оцінки результатів торговельного підприємства. Основою такої моделі є перехресна оцінка підрозділів одного торговельного підприємства. Алгоритм оцінки тут відбувається таким чином:

1. Опис процесів між підрозділами торговельного підприємства.
2. Встановлення параметрів вимірювання процесу.
3. Передбачення подальшого розвитку окремого підрозділу та торговельного підприємства попередніх оцінок.
4. Обговорення між підрозділами основних параметрів продукції, робіт, послуг і встановлення внутрішніх стандартів якості.
5. Фіксування стандартів якості та критеріїв їх виміру.

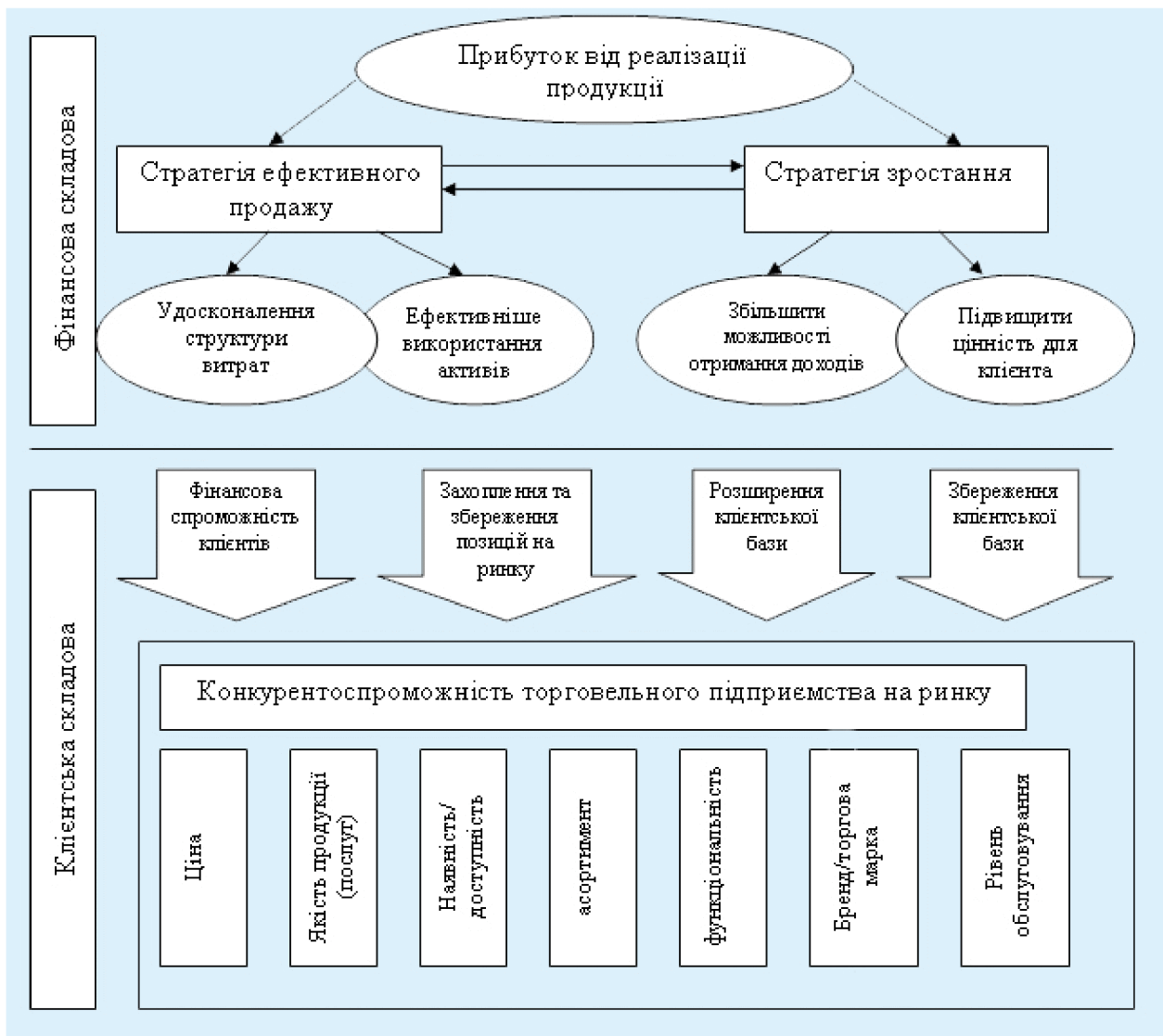
6. Проведення постійної оцінки та поліпшення поточної діяльності торговельного підприємства.

За результатами такої роботи кожний підрозділ складає звіт, в якому оцінюються п'ять сфер діяльності: планування, участь працівників, управління процесами й орієнтація на клієнта, поліпшення процесів.

Ще одна поширена концепція вимірювання досягнень, запропонована компанією «Ернст & Янг», полягає у тому, що складові частини загальної стратегії управління економічним потенціалом торговельного підприємства розглядаються окремо, і для кожної з них встановлюються критичні фактори ефективності з відповідними їм показниками. При цьому оцінюються окремо всі потенційні можливості торговельного підприємства – від фінансових результатів діяльності до показників задоволення клієнтів.

Проаналізувавши досвід світових компаній, ми пропонуємо для розвитку економічного потенціалу торговельних підприємств особливу увагу спрямувати на дослідження та удосконалення двох складових: фінансової та клієнтської.

Як ми бачимо на рисунку, удосконалення структури витрат та ефективне використання активів задовольнить стратегії ефективного продажу та зростання, що в свою чергу дасть змогу торговельним підприємствам споживчої кооперації збільшити можливості отримання доходів та підвищити цінність товарів і послуг для клієнта.

Врахування клієнтської складової торговельними підприємствами споживчої кооперації передбачає зробити акцент на таких інструментах маркетингової діяльності як: ціна, якість, наявність/доступність, асортимент, функціональність, бренд/торгова марка, рівень обслуговування, а також спільно при наявності таких компонентів як фінансова спроможність клієнтів; захоплення та збереження позицій на ринку; розширення клієнтської бази; збереження клієнтської бази, на мою думку це дасть можливість підвищити конкурентоспроможність торговельного підприємства на ринку.

Висновки. Отже, світовий досвід економічно розвинених країн свідчить, що у ході розробки стратегії управління економічним потенціалом торговельного підприємства у системі споживчої кооперації необхідно враховувати інноваційні підходи. Зокрема використання інноваційно-аналітичних систем, побудованих на принципах методології оцінки результатів, які становлять систему «аналіз – синтез – прийняття рішення», призводить до підвищення прибутковості діяльності, та є необхідною передумовою їх успішного функціонування, оскільки ефективною стратегією управління є лише та, що ґрунтується на конкретних показниках, які можна виміряти.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Стратегическое управление. Учеб. пособ. / Пер. с англ. – М.: Экономика, 2007. – 519 с.
2. Оборська С. В., Шершньова З. С. Стратегічне управління: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2009. – 384 с.
3. Злыдень И. Принципы системного управления конкурентным потенциалом предприятия // Бизнес-информ. – 2010. – № 7–8. – С. 66–70.
4. Каширин М. Эффективный инструмент управления компанией // РИСК. – 2004. – № 2. – С. 12–15.
5. Модель економічного зростання України в умовах дефіциту ресурсів: матеріали роботи “круглого столу” / За ред. д.е.н., проф. А. І. Мокія – Львів: ЛФ НІСД, 2011. – 90 с.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intalev.ru>
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua>

Бортнік Наталія Володимирівна,
Викладач кафедри загальнооекономічних та
гуманітарних дисциплін
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ

Анотація. У статті розглянуто процесуальні особливості обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України.

Ключові слова: запобіжний захід, злочинність, домашній арешт, підозрюваний, обвинувачений, електронні засоби контролю, орган внутрішніх справ.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів державної політики є протидія злочинності. Серед завдань, безпосередньо пов'язаних зі зміцненням правопорядку і подоланням злочинності, значне місце посідають заходи процесуального примусу й особливий їх різновид - запобіжні заходи. Проблема запобіжних заходів в кримінальному процесі розробляється ще з радянських часів. Їх перелік доповнювався з метою поліпшення здійснення кримінального судочинства, постійно дискутувалися питання включення до системи запобіжних заходів затримання підозрюваного, відсторонення обвинуваченого від посади, віддання під нагляд міліції, домашнього арешту.

Аналіз останніх досліджень. Питанням застосування запобіжних заходів присвячено праці відчизняних вчених: Ю. П. Аленіна, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевого, Л. М. Лобойко, П. І. Люблінського, В. Т. Маляренка, В. Т. Нора, І. Л. Петрухіна, В. В. Сташиса, Л. Д. Удалової, та інших. Ними досліджено лише загальні поняття запобіжних заходів, їх специфічні правові властивості, підстави застосування та окремі види запобіжних заходів. Однак, поки-що залишається недостатньо висвітленою практика та проблематика процесуальних особливостей обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі - КПК) від 19 листопада 2012 р. вніс суттєві зміни до системи заходів процесуального примусу. Не минули вони і таку важливу складову, як запобіжні заходи. Зокрема, у КПК відсутні підписка про невиїзд, порука громадської організації або трудового колективу, нагляд командування військової частини. Проте з'явилися нові запобіжні заходи: особисте зобов'язання, домашній арешт, серед яких на особливу увагу заслуговує саме домашній арешт.

Історії кримінального судочинства відомі різні види запобіжних заходів, і не тільки ті, що використовуються відповідно до чинного законодавства України. Так, статут Кримінального судочинства 1864 року серед інших запобіжних заходів передбачав домашній арешт- рекомендував використовувати його для тяжкохворих людей та матерів-годувальниць, однак на практиці він застосовувався, як правило, до високопоставлених або заможних осіб [1, 17].

До того ж, серед інших запобіжних заходів домашній арешт був передбачений Кримінально-процесуальним кодексом УРСР 1922 р. як обмеження волі у вигляді ізоляції за місцем проживання, з призначенням варту чи без такої. Цей вид процесуального примусу був досить дієвим. Також Кримінально-процесуальний кодекс УРСР 1922 р. увібрав багато положень статуту Кримінального судочинства, у тому числі й ті, що регламентували

застосування запобіжних заходів, зокрема домашній арешт, який досить широко застосовувався на практиці. Однак застосовувався домашній арешт дедалі рідше і вже до 50-х рр. XX ст. став анахронізмом, і до Кримінально-процесуального кодексу України 1960 р. не потрапив до переліку запобіжних заходів [1, 18]. Кримінально-процесуальне законодавство багатьох країн світу передбачає можливість застосування домашнього арешту як запобіжного заходу. Наприклад, його застосовують у Казахстані, Латвії, Литві, Німеччині, Росії, Швеції й інших країнах [1, 18].

Відповідно до положень кримінального процесуального законодавства України, зокрема згідно із ч. 1 ст. 181 КПК, домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби.

Виходячи з ідеї КПК та переліку запобіжних заходів, домашній арешт буде застосовуватись в тих випадках, коли застава є занадто м'яким запобіжним заходом, а тримання під вартою - занадто суворим. Частиною 2 ст. 181 КПК встановлено, що домашній арешт може бути застосований до особи, яка підозрюється (обвинувачується) у вчиненні злочину, відповідальність за який передбачено у вигляді позбавлення волі. Стаття 299 КПК містить певне застереження про недопустимість застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту під час досудового розслідування кримінальних проступків (кримінальний проступок у законопроекті від 28 лютого 2012 р. № 10126 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» визначається як діяння, за яке передбачено покарання у вигляді громадських робіт, або інше, більш м'яке покарання, за винятком основного покарання у вигляді штрафу в розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

Ми погоджуємося із висновком О.П. Кучинської щодо слушності застосування домашнього арешту до неповнолітніх осіб, котрі обвинувачуються у вчиненні злочинів. Оскільки, їхнє перебування в ізоляторі тимчасового тримання чи у слідчому ізоляторі не тільки не справляє виховного впливу, а навпаки - шкодить дитячій психіці. Такий запобіжний захід можна було б застосовувати й до цілої групи осіб із особливими потребами, перебування яких під вартою є небажаним, зокрема це особи, які страждають на певні хвороби, що не підлягають лікуванню, мають на утриманні неповнолітніх дітей, особи похилого віку [1, 19].

Разом з тим, свою думку про доцільність застосування домашнього арешту висловив начальник Головного слідчого управління МВС України В. І. Фаринник. Згідно з наведеною ним статистикою в 2011 р. було заарештовано 35 тис. осіб, з них тільки 27 тис. вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, за які передбачено покарання понад 5 років позбавлення волі. Інші 8 тис. осіб вчинили злочини середньої і невеликої тяжкості, однак були взяті під варту, оскільки перешкождали розслідуванню шляхом неявки в суд і в органи розслідування або чинили тиск на потерпілих і свідків. В. І. Фаринник вважає, що саме введення домашнього арешту допоможе розвантажити переповнені слідчі ізолятори [2].

Наше дослідження доповнимо розглядом процесуального оформлення домашнього арешту. Так, частиною 3 ст. 181 КПК передбачено, що про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту постановляється ухвала, яка передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного або обвинуваченого. Проте, на відміну від Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації (далі - КПК РФ), КПК України не містить ніяких вказівок щодо змісту такої ухвали, лише у частинах 3, 4 ст. 196 КПК наголошено, що в такій ухвалі має бути зазначено точну адресу житла, яке підозрюваному, обвинуваченому забороняється залишати, та дату закінчення дії такого

запобіжного заходу. Водночас відповідно до ч. 9 ст. 107 КПК РФ у постанові суду про обрання цього запобіжного заходу зазначаються: місце, в якому буде знаходитися підозрюваний або обвинувачений, термін домашнього арешту, час, протягом якого підозрюваному або обвинуваченому дозволено перебувати поза місцем виконання запобіжного заходу, заборони та (або) обмеження, встановлені щодо підозрюваного або обвинуваченого, місця, які йому дозволено відвідувати [3].

З метою уникнення перешкоджання провадженню у справі обвинуваченому (підозрюваному) може бути заборонене спілкування з журналістами, оголошення заяви через ЗМІ.

При обранні запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту суддя зобов'язаний керуватися ст. 178 КПК, в якій детально перераховані обставини, що враховуються при обранні запобіжного заходу. Це не тільки вагомість доказів або тривалість строку, що загрожує обвинуваченому, але і наявність у нього постійного місця проживання та роботи, міцність соціальних зв'язків, а також його репутація. Наприклад, було б нелогічно застосовувати домашній арешт до зловмисника, у якого немає житла. А людині з доброю репутацією, яка завдала шкоди на ґрунті ревнощів або помсти, можна дати шанс уникнути в'язниці. Варто зауважити, що домашній арешт не по винен обмежувати права та свободи людини, а тому вказівка в ухвалі на окремі обмеження має бути вмотивована судом.

Токійські правила, затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. № 45/110, передбачають, що конкретні обмеження для обвинуваченого (підозрюваного) формулюються в практичній і чіткій формі, і їх кількість по можливості зводиться до мінімуму (пункти 2.6; 12.2). У процесі застосування не пов'язаних із тюремним ув'язненням заходів дотримується право обвинуваченого на особисте життя, а також право на особисте життя його родини (п. 3.11) [5].

Відповідно до міжнародно-правових норм повинен бути встановлений спеціальний строк домашнього арешту. Так, у ч. 3 ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. передбачено, що кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення [6].

Водночас, КПК чітко встановлює строк можливого застосування домашнього арешту - 2 місяці (ч. 6 ст. 181). У разі необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 199 КПК. При цьому сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців, що стимулюватиме правоохоронні органи в стислі строки завершити досудове розслідування.

Після закінчення цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим (ч. 6 ст. 181 КПК). На жаль, законодавцем чітко не прописана процедура автоматичного скасування такого заходу, що може створити проблеми на практиці.

При цьому заслуговує на увагу порядок оскарження домашнього арешту. Так, ухвала слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні, а також про продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні може бути оскаржена в апеляційному порядку (п.п. 4, 5 ч.1 ст. 309 КПК). Відповідно до ч. 2 ст. 395 КПК апеляційна скарга на ухвалу слідчого судді

подається протягом п'яти днів з дня її оголошення та повинна відповідати вимогам, передбаченим ст. 396 КПК.

Що ж до провадження в суді касаційної інстанції, то згідно із ч. 4 ст. 424 КПК ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в касаційному порядку не підлягають.

Цікавим є питання про те, яким саме чином буде здійснюватися контроль за виконанням домашнього арешту. Статтею 181 КПК передбачено, що цим будуть займатися працівники органів внутрішніх справ, які з метою належного контролю за особою та за виконанням вимог, покладених на неї під час досудового розслідування, уповноважені з'являтися за місцем проживання цієї особи, вимагати надання усних чи письмових пояснень з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань.

Відповідно до ч. 4 ст. 181 КПК орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження.

Разом з тим, до новацій КПК слід віднести застосування електронних засобів контролю (далі - ЕЗК) при застосуванні домашнього арешту.

Варто дослідити історію запровадження таких електронних засобів контролю за кордоном. Так, у 1983 р. Верховний суд штату Нью-Мексико (США) вперше узаконив носіння натільних ЕЗК як одне із зобов'язань, що накладаються на осіб, до яких запобіжним заходом обрано домашній арешт. В наш час така система моніторингу використовується в 49-ти штатах США і ще в понад 60-ти країнах. За приблизними підрахунками, електронні браслети носять близько 200 тис. осіб, що перебувають у статусі підозрюваних, обвинувачених або засуджених [7].

Згідно із положеннями ст. 195 КПК застосування електронних засобів контролю полягає у закріпленні на тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження або іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю і негайно сигналізуватиме про спроби зробити щось подібне. До того ж цей пристрій не повинен завдавати значних незручностей, а тим більше становити небезпеку для життя і здоров'я особи. Забороняється застосовувати ЕЗК, які не пройшли сертифікацію відповідно до чинного законодавства.

Працівники органу внутрішніх справ при отриманні ухвали слідчого судді, суду про обрання підозрюваному (обвинуваченому) запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та постановленні на облік такої особи з метою здійснення контролю за її поведінкою застосовують ЕЗК, якщо такий обов'язок було покладено на підозрюваного (обвинуваченого) відповідною ухвалою, а також повідомляють про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження.

- Відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 9 серпня 2012 р. № 696 «Про затвердження Положення про порядок застосування електронних засобів контролю» на виконання ухвали слідчого судді, суду працівник органу внутрішніх справ:

а) негайно знайомить підозрюваного (обвинуваченого) з ухвалою слідчого судді, суду та вручає йому копію ухвали про застосування стосовно нього запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. Роз'яснює підозрюваному (обвинуваченому) сутність запобіжного заходу, обмеження, які визначені в ухвалі. Складає

протокол оголошення підозрюваному (обвинуваченому) ухвали слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу та вручення її копії;

Б) роз'яснює підозрюваному (обвинуваченому) вимоги, які пов'язані із застосуванням ЕЗК, що визначені в ухвалі слідчого судді, суду. Складає протокол про роз'яснення підозрюваному (обвинуваченому) обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК;

- за участю представника уповноваженого підрозділу, якому працівник органу внутрішніх справ вручає копію ухвали слідчого судді, суду, роз'яснює підозрюваному (обвинуваченому) правила користування ЕЗК, техніку безпеки поводження з ним. Складає протокол про роз'яснення підозрюваному (обвинуваченому) правил користування ЕЗК;

- може бути присутнім під час закріплення на тілі підозрюваного (обвинуваченого) електронного браслета або персонального трекера та приведення їх у дію;

- про закріплення на тілі підозрюваного (обвинуваченого) електронного браслета або персонального трекера негайно повідомляє слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд;

- про поведінку підозрюваного (обвинуваченого), а також порушення цією особою зобов'язань, зазначених в ухвалі, негайно інформує слідчого, прокурора та суд, тощо [8].

Крім електронного браслета відповідно до згаданого наказу МВС можна застосовувати й інші засоби електронного контролю за підозрюваними (обвинуваченими): електронний моніторинг, мобільний контрольний пристрій, мобільний пульт моніторингу, персональний трекер, ретранслятор, сервер моніторингу, стаціонарний пульт моніторингу, стаціонарний контрольний пристрій [8].

Однак не варто забувати, що електронна система відстеження є важливою, але не єдиною складовою інституту домашнього арешту. Він цілком може функціонувати і без неї, бо для контролю за дотриманням накладених судом обмежень можна використовувати і традиційні методи - раптові візити додому до заарештованих і перевірочні дзвінки на їхні домашні телефони.

За словами В. П. Пилипенка, загалом за кордоном понад 30 років використовуються 3 основних типи пристроїв для моніторингу перебування особи [7]. Перший та найпростіший тип (як у технологічному, так і в економічному плані) - це контроль за допомогою звичайної телефонної лінії. Сам по собі цей засіб контролю складається з двох пристроїв. Один, розміром із телефонний апарат, під'єднується до звичайної телефонної розетки, інший - легкий електронний браслет, що прикріплюється на зап'ястку особи або, найчастіше, на нозі в ділянці щиколотки. Між пристроями встановлено зв'язок, і коли браслет віддаляється на відстань, більшу від запрограмованої, подається сигнал тривоги. Він надходить на центральний сервер, а звідти - особі, яка здійснює безпосередній моніторинг конкретного правопорушника. Це може бути оператор за пультом спостереження в обласному відділенні внутрішніх справ, як у Росії, або офіцер із пробації, який отримує сигнал безпосередньо на свій іР'оупе, як у США. За домашнього арешту межі так званої допустимої зони можуть становити, наприклад, 30-50 м.

Другий тип - це аналогічний прилад моніторингу з використанням мобільного зв'язку. Така система стане в пригоді в містах, проте може виявитися неефективною в сільській місцевості, де стільниковий сигнал слабший.

Третій тип полягає у стеженні за допомогою глобальної системи позиціонування (GPS). Складається з того ж браслета, переносного навігатора та стаціонарного передавача, що поміщається вдома. Застосування такого типу моніторингу є дорогим, але це дає змогу встановити реальне місцезнаходження особи за допомогою системи супутникового стеження. Більшість країн використовують супутникову систему NAVSTAR GPS, а

Російська Федерація - ГЛОНАСС (Глобальну навігаційну супутникову систему), що залишилася ще з радянських часів.

У деяких країнах для більшої ефективності використовують змішані типи моніторингу. Принцип роботи всіх пристроїв один і той самий: пов'язані між собою стаціонарний передавач та персональний браслет, які фіксують перебування особи в певному місці. Різниця лише в способі зв'язку цього пристрою із центральним сервером.

Кримінальне законодавство багатьох держав чітко встановлює випадки, коли до особи можуть застосовуватися електронні засоби контролю, переважно - за скоєння дрібних злочинів.

Наприклад, у США електронні браслети носять особи, підозрювані чи вже засуджені за викрадення автомобілів, за злочини, пов'язані з наркотиками, а також особи, що порушують правила дорожнього руху

чи зловживають спиртними напоями. Застосовують такі засоби контролю й до осіб, причетних до статевих злочинів. У Швеції «контрольовану волю» можуть самостійно обрати для себе як альтернативу водії, винні в скоєнні ДТП [7].

У вітчизняному ж кримінальному процесі електронний моніторинг планується поки що лише як додаткова гарантія забезпечення виконання підозрюваним чи обвинуваченим своїх процесуальних обов'язків, основним з яких є з'явлення до суду. Хоча зарубіжне законодавство, на відміну від вітчизняного, більш досконало визначає порядок застосування такого запобіжного заходу, як домашній арешт, проте реалізація на практиці домашнього арешту є доцільною альтернативою утриманню особи під вартою.

Так, за даними, наведеними Генеральним прокурором України, впродовж 2012 р. у слідчих ізоляторах країни перебувало близько 40 тис. осіб і ще 150 тис. - в інших установах правоохоронних органів. На забезпечення утримання цих осіб було витрачено близько 6 млн гривень [9]. Як запобіжний захід домашній арешт дасть можливість скоротити кількість осіб, що знаходяться в слідчих ізоляторах, зменшити витрати державного бюджету на їх утримання, на оплату праці персоналу, на утримання будівель і споруд. Саме така економія коштів держбюджету надасть можливість закупити електронні браслети та інші необхідні прилади для контролю за підозрюваними, обвинуваченими. І найголовніше, домашній арешт забезпечить більшості цих осіб можливість зберегти себе в суспільстві.

Зазначений вид запобіжного заходу застосовується в більшості європейських країн, у тому числі й у Російській Федерації. Безпосередній аналіз практики кримінального судочинства зарубіжних країн та спілкування з колегами-слідчими дає підстави зробити висновки про вірність запровадження в КПК саме цього запобіжного заходу.

Аналіз статистики за 2011 рік засвідчив, що запобіжний захід у вигляді тримання під вартою застосовувався щодо 35044 осіб, з них 27101 особи вчинила тяжкі та особливо тяжкі злочини. Виходить, що майже до 8000 осіб був застосований запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, хоча вони вчинили злочини середньої тяжкості, але перешкоджали об'єктивному розслідуванню шляхом неявки до правоохоронного органу, фальсифікації доказів, впливу на учасників процесу тощо. У деяких випадках підозрювані (обвинувачені) змушені були "сидіти", оскільки не мали змогу підтвердити свою платоспроможність для обрання щодо них застави. А саме домашній арешт покликаний вирішити зазначені проблеми та стати проміжковим запобіжним заходом між заставою та триманням під вартою.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Підсумовуючи усе вище викладене, можна зробити висновок, що домашній арешт - більш гуманний запобіжний захід порівняно з триманням під вартою, його

запровадження є прогресивним для українського законодавства. Зважаючи на підвищену увагу з боку міжнародної спільноти до цих питань, рішень Європейського суду з прав людини щодо допущених в Україні порушень при взятті осіб під варту та їх подальшому триманні, зазначена тема втратить гостроту і нагальність після появи нового запобіжного заходу - домашнього арешту.

Запровадження домашнього арешту вдасться значною мірою розвантажити ізолятори тимчасового тримання осіб та слідчі ізолятори, кількість затриманих в яких не завжди відповідає можливості розміщення таких осіб, що відповідно призводить до порушень прав громадян.

До того ж, домашній арешт допоможе "не втратити себе в суспільстві" окремим категоріям громадян (дозволить деяким особам продовжувати працювати, забезпечувати себе та своїх рідних, підтримувати соціальні зв'язки тощо).

З психологічної точки зору, запобіжний засіб – домашній арешт має велике значення, зокрема: зважаючи на схильність особи, екс-мешканця слідчого ізолятора до вчинення у майбутньому правопорушень, домашній арешт сприятиме спілкуванню підозрюваного без заборони, заняттю спортом, користуванню мультимедійною технікою.

Хочемо також наголосити, що ми торкнулися лише окремих питань застосування домашнього арешту. Потребують подальших наукових розвідок пошук позитивних зарубіжних практик застосування запобіжного засобу такого типу та виявлення можливостей їх застосування у вітчизняній практиці.

Список використаних джерел

1. Вільгушинський М.Ю. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного захисту відповідно до кримінально-процесуального кодексу України / М.Ю. Вільгушинський, Ю.А. Ліхолетова // Адвокат, 2012. - № 11. - С. 9 -13.
2. Замість СІЗО – домашній арешт [Електронний ресурс] / Радіо «Свобода» // Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1326710885>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України, 2012. – № 3. – С. 90 - 91.
4. Кучинська О.П. Домашній арешт як запобіжний захід в кримінально-процесуальному законодавстві / О.П. Кучинська // Адвокат, 2010. - № 7. – С. 17 -19.
5. Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства в Україні (2006-2011 роки). Частина 1. Загальні положення і досудове провадження : монографія / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2012. – 288 с.
6. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України: Навчальний посібник / В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко. – Вид. 2-ге, доп. і переробл. – Атіка, 2007. – С. 175.
7. Попелюшко В.О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В.О. Попелюшко // Адвокат, 2012. – № 9. – С. 4 – 6.
8. Фаринник В. І. Домашній арешт – альтернатива триманню під вартою / В.І. Фаринник // Юридичний вісник України. – 2012. – № 25. – С. 23 -29.

Кроква Оксана Валеріївна,

викладач,

Нововолинський факультет,

Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА (на прикладі ПАТ «Нововолинська швейна фабрика»)

Анотація. У статті досліджено теоретичні аспекти оцінки ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства, розглянуто основні підходи до визначення сутності поняття фінансового стану. Проведено аналіз рентабельності, ліквідності, платоспроможності підприємства та запропоновано шляхи зміцнення його фінансового стану.

Ключові слова: фінансовий стан, оцінка фінансового стану підприємства, фінансова звітність, аналітичні показники, ліквідність, платоспроможність, рентабельність.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки основними чинниками життєдіяльності підприємства є високий рівень ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції та послуг. Дотримання таких критеріїв можливе лише за умов стабільного розвитку та забезпечення фінансової незалежності підприємства. Відтак, значно зростає роль своєчасного та якісного аналізу фінансового стану підприємств, оцінки рівня їх ліквідності, платоспроможності і фінансової стійкості та пошуку шляхів підвищення і зміцнення фінансової стабільності.

Особливого значення набуває об'єктивна оцінка фінансового стану підприємств за виникнення різноманітних форм власності, оскільки жодний власник не повинен нехтувати потенційними можливостями збільшення прибутку (доходу) фірми, які можна виявити тільки на підставі детального аналізу фінансового стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінки фінансового стану підприємства вивчали такі науковці, як Г.М. Азаренкова[1], М.Д.Білик[2], М.А. Болюх[3], А.Б. Борисов[4], М.Я. Дем'яненко[11], А.М. Поддєрьогін[8], Г.В. Савицька[9], О.С. Філімоненков[10], С.С. Черниш[12]. Разом з тим, невирішеними залишаються питання аналізу фінансового стану підприємства в сучасних умовах господарювання, що характеризуються постійним проявом кризових явищ в економіці. Враховуючи нинішню економічну ситуацію в країні, дана проблематика є гострою та потребує подальшого опрацювання, що і визначило вибір теми дослідження, зумовило її актуальність.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу фінансового стану промислового підприємства на прикладі ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» та виявлення існуючої проблематики з метою подальшого пошуку шляхів підвищення фінансового стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. В контексті вивчення проблематики оцінки фінансового стану доцільно розглянути та глибше дослідити зміст поняття фінансовий стан, що дозволить теоретично обґрунтувати сутність даної економічної категорії та визначити основні завдання аналізу фінансового стану. В економічній літературі існують різні підходи щодо визначення сутності фінансового стану підприємства. Проте, єдиної думки щодо розуміння змісту даного поняття дійти не вдалося.

Відповідно до трактування, поданого Г.В. Савицькою, фінансовий стан – це складна економічна категорія, що відображає на певний момент стан капіталу в процесі його

кругообороту і здатність суб'єкта господарювання до саморозвитку[9,577].

М.Д. Білик пропонує розуміти під фінансовим станом реальну (на фіксований момент часу) і потенційну фінансова спроможність підприємства забезпечити певний рівень фінансування поточної діяльності, саморозвитку та погашення зобов'язань перед підприємствами й державою [2, 122].

На думку науковця М.Я. Дем'яненка, фінансовий стан – це комплексне поняття, що відображає якісну сторону виробничої та фінансової діяльності та є результатом реалізації всіх елементів зовнішніх і внутрішніх фінансових відносин підприємства [11,507].

А.Б. Борисов вважає, що під фінансовим станом доцільно розуміти рівень забезпечення економічного суб'єкта коштами для здійснення господарської діяльності, підтримки нормального режиму роботи й своєчасного проведення розрахунків [4].

Вагомий внесок у дослідження фінансової стійкості підприємства зробила Г.О.Крамаренко, яка стверджує, що фінансовий стан являє собою найважливішу характеристику економічної діяльності підприємства в зовнішньому середовищі. Він визначає конкурентоспроможність підприємства, його потенціал в діловій співпраці, оцінює, якою мірою гарантовані економічні інтереси самого підприємства і його партнерів щодо фінансових та інших відносин [6,7].

Більш поглибленим і конкретизованим є визначення фінансового стану, запропоноване науковцем Поддєрьогіним А.М.. Вчений наголошує, що фінансовий стан підприємства - це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів [8].

На нашу думку, під фінансовим станом слід розуміти систему показників, що характеризують рівень ефективності виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємства на певний момент часу, враховуючи вплив ряду внутрішніх та зовнішніх факторів.

Слід зазначити, що оцінка фінансового стану підприємства проводиться з використанням системи методів та показників, які передбачають аналіз діяльності підприємства за різними напрямками, а саме[5]:

- оцінка майнового стану;
- аналіз ділової активності;
 - аналіз рентабельності;
 - аналіз ліквідності та платоспроможності;
 - аналіз фінансової стійкості;
- аналіз фінансових результатів діяльності підприємства.

Ми вважаємо за доцільне детально розглянути особливості аналізу рентабельності, ліквідності та платоспроможності підприємств, як найбільш важливих елементів комплексної системи оцінки фінансового стану.

Інформаційною базою нашого дослідження є фінансова звітність ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» за 2009-2012 роки.

Слід зазначити, що головною ознакою ефективної діяльності підприємства та його фінансової стабільності є рентабельність. При цьому, рівень прибутковості підприємства

характеризується як абсолютними (обсяг отриманого прибутку), так і відносними (коефіцієнти рентабельності) показниками.

Водночас, аналіз динаміки прибутку ПАТ "Нововолинська швейна фабрика" упродовж 2009-2012 років (рис. 1.1) показав її стрибкоподібний характер. Так, у 2010 та 2012 роках відстежень зниження обсягів прибутку порівняно з попередніми періодами.

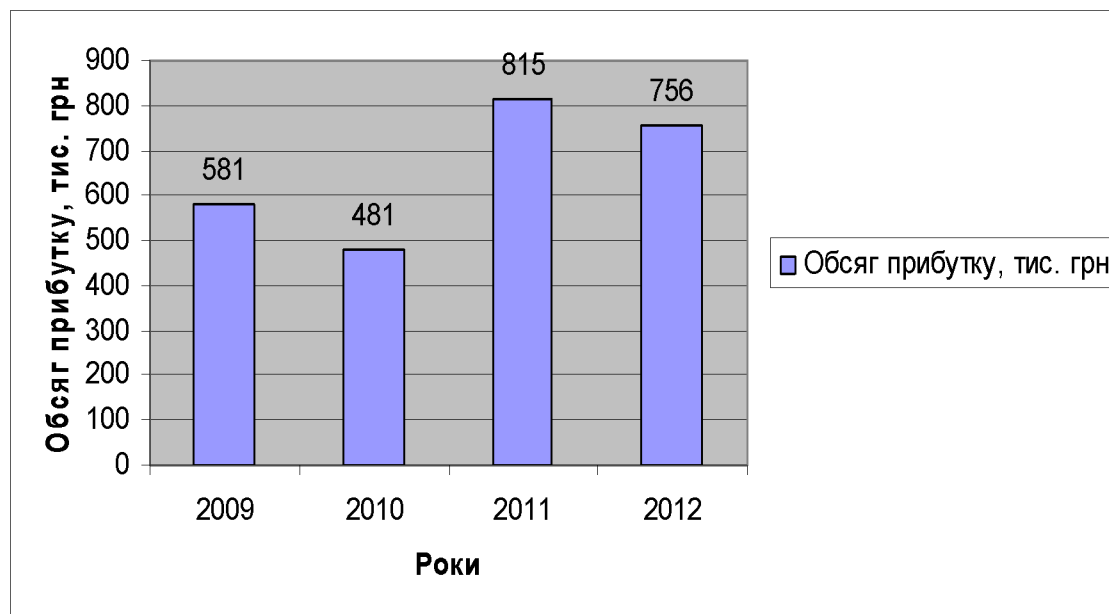

Рис. 1.1. Динаміка прибутку ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» упродовж 2009-2012 років*

*Розроблено автором

Найнижчий прибуток підприємство отримало у 2010 році (481 тис. грн.), найвищий – у 2011 (815 тис. грн.). У 2012 році обсяг прибутку ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» зменшився на 59 тис. грн., порівняно з аналогічним показником у 2011 році. Водночас, порівняно з базовим періодом (2009 рік), обсяг прибутку у 2012 році зріс на 175 тис. грн.

Разом з тим, аналіз відносних коефіцієнтів рентабельності (таблиця 1.1) свідчить про щорічне зростання рівня рентабельності підприємства за кожним з показників упродовж 2009-2011 років. Проте, у 2012 році значення коефіцієнтів рентабельності знизились, порівняно з попереднім періодом.

Таблиця 1.1

Динаміка показників рентабельності ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» упродовж 2009-2012 років*

Показники	Роки				Відхилення	
	2009	2010	2011	2012	2012/2009	2012/2011
Рентабельність продажу	0,13	0,15	0,20	0,15	0,02	-0,05
Рентабельність основної діяльності	0,15	0,18	0,24	0,17	0,02	-0,07
Рентабельність власного капіталу	0,56	0,82	1,21	0,89	0,32	-0,32
Рентабельність усього капіталу	0,39	0,58	0,76	0,61	0,22	-0,15
Рентабельність змінного капіталу	0,57	0,87	1,04	0,92	0,35	-0,12

*Складено автором

Зокрема, рентабельність продажу зменшилась на 0,05 (або на 5% у відсотковому вимірнику), рентабельність основної діяльності – на 0,07 (7%), рентабельність власного капіталу – на 0,32 (32%), рентабельність усього капіталу – на 0,15 (15%), рентабельність змінного капіталу – на 0,12 (12%).

Найвищого рівня рентабельності ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» досягла у 2011 році. В цілому за період з 2009 по 2012 роки, рентабельність підприємства зросла за усіма показниками. Таке явище є позитивним і свідчить про ефективне використання капіталу і ресурсів упродовж аналізованого періоду.

Не менш важливе значення для оцінки фінансового стану підприємства має аналіз ліквідності підприємства - здатності швидко продати активи й одержати грошові кошти для оплати своїх зобов'язань. Ліквідність характеризується співвідношенням величини високоліквідних активів (грошові кошти та їх еквіваленти, ринкові цінні папери, дебіторська заборгованість) і короткострокової заборгованості[7]. Отже, дослідимо показники ліквідності ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» та визначимо тенденцію їх зміни упродовж аналізованого періоду (табл. 1.2)

Таблиця 1.2

Динаміка коефіцієнтів ліквідності ПАТ «Нововолинська швейна фабрика»
упродовж 2010-2012 років*

Показники	Роки			Відхилення (+/-)	
	2010	2011	2012	2012/2010	2012/2011
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,01	0,53	0,06	0,05	-0,47
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,59	0,96	0,15	-0,43	-0,80
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,69	1,52	0,67	-0,01	-0,85
Маневреність грошових коштів	0,005	0,14	0,03	0,03	-0,11
Частка ВОК у покритті запасів	-5,46	4,89	-7,88	-2,41	-12,76
Коефіцієнт співвідношення власних і позикових коштів	1,95	3,68	1,97	0,02	-1,72

*Складено автором

Відтак, динаміка коефіцієнтів ліквідності упродовж аналізованого періоду не є однорідною. Спостерігається зростання показників у 2011 році, порівняно з 2010, та зниження їх значень у 2012 році, порівняно з попереднім періодом. Найвищого рівня ліквідності підприємство досягло у 2011 році, про що свідчить відповідність значень усіх коефіцієнтів встановленим нормативам. У 2012 році стан ліквідності погіршився, порівняно з попередніми періодами, що свідчить про зниження ефективності фінансово-господарської діяльності та погіршення фінансового стану.

Аналіз ліквідності ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» слід доповнити оцінкою платоспроможності, яка характеризує здатність підприємства своєчасно і повністю виконати свої платіжні зобов'язання за кредитними та іншими операціями грошового характеру, що мають певні терміни погашення. Поточну платоспроможність визначимо на підставі звітного балансу, порівнюючи платіжні засоби з поточними зобов'язаннями (таблиця 1.3)

Таблиця 1.3

Платіжний баланс ПАТ «Нововолинська швейна фабрика»
на 31 грудня 2012 року*

Показник	Актив		Показник	Пасив	
	на початок періоду, тис. грн	на кінець періоду, тис. грн		на початок періоду, тис. грн	на кінець періоду, тис. грн
Грошові кошти та їх еквіваленти	177	35	Заборгованість за позиною	-	105
Розрахунки з дебіторами	145	53	Заборгованість кредиторів	315	363
-	-	-	Векселі видані	-	-
Усього	322	88	Усього	315	468
Сальдо	-	380	Сальдо	7	-
Баланс	322	468	Баланс	322	468

* Складено автором

Отже, платіжний баланс ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» на початок 2012 року характеризується достатнім обсягом платіжних засобів для погашення термінових поточних зобов'язань. При цьому, на кінець року платоспроможність підприємства погіршилась, про що свідчить значне перевищення обсягу позикових ресурсів над засобами їх погашення.

З метою підвищення рівня фінансового стану підприємства нами запропоновано:

- оптимізувати дебіторську заборгованість підприємства;
- провести реструктуризацію кредиторської заборгованості шляхом трансформації короткострокових позик у довгострокові;
- збільшити обсяг власного обігового капіталу шляхом спрямування частини прибутку для поповнення оборотних засобів.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, у результаті проведеного дослідження, автором сформовано власну дефініцію фінансового стану підприємства, яку подано у такій редакції: це система показників, що характеризують рівень ефективності виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємства на певний момент часу, враховуючи вплив ряду внутрішніх та зовнішніх факторів. Проведений аналіз прибутковості ПАТ «Нововолинська швейна фабрика» показав, що упродовж аналізованого періоду підприємство працювало без збитків, а динаміка коефіцієнтів рентабельності була позитивною, за винятком незначного їх зниження у 2012 році. Оцінка ліквідності та платоспроможності свідчить про неефективну фінансову діяльність підприємства у зв'язку з недостатнім обсягом високоліквідних активів.

Слід зазначити, що нами досліджено лише окремі аспекти процесу оцінки фінансового стану. Подальших наукових розвідок потребує пошук моделі оптимізації фінансового стану підприємства.

Список використаних джерел

1. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: навчальний посібник[Електронний ресурс]/ Г.М. Азаренкова.- Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/finansi/finansi_pidpriyemstv_-_azarenkova_gm.
2. Білик М. Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємств/М.Д. Білик // Фінанси України. – 2005. – №3. – С.117-128.
3. Болюх М.А. Економічний аналіз: навчальний посібник[Електронний ресурс] / М.А. Болюх, В.З. Бурчевський.- Режим доступу: <http://books.br.com.ua/1624>.
4. Борисов А.Б. Большой экономический словарь/А.Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 2003. – 895 с.
5. Бусургіна М.А. Порівняння вітчизняного та зарубіжного досвіду аналізу фінансового стану підприємства [Електронний ресурс]/М.А. Бусургіна//Архив научных публикаций. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2011/Economics/10_83909.doc.htm
6. Крамаренко Г.О Фінансовий аналіз: підручник/ Г.О.Крамаренко, О.Є.Чорна. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.
7. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємства[Електронний ресурс] /Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник./А.М. Поддєрьогін.–Режим доступу: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/27/13/>.
8. Оцінка фінансового стану підприємства, її необхідність і значення[Електронний ресурс]/Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підручник.–Режим доступу: <http://books.efaculty.kiev.ua/finpd/2/r9/1.htm>
9. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навчальний посібник/ Г. В. Савицька. – К.: Знання, 2007. – 668 с.
10. Фінансова стійкість підприємства, її показники та методика їх розрахунку[Електронний ресурс] / Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: навчальний посібник/ О.С. Філімоненков.- Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/643/54/1/4/>
11. Фінансовий словник-довідник / За ред. М.Я. Дем'яненка. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.
12. Черниш С. С. - Економічний аналіз: навчальний посібник [Електронний ресурс]/ С.С. Черниш.- Режим доступу: http://ebooktime.net/book_29.html.

Кошлата Мар'яна Михайлівна

Тернопільський національний економічний факультет

Нововолинський факультет

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА МЕТОДІВ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Анотація. У статті проаналізовано сучасні визначення поняття «оптимальна структура капіталу акціонерного товариства». Досліджено методи оптимізації структури капіталу.

Ключові слова: акціонерне товариство, власний капітал, капітал акціонерного товариства, оптимальна структура капіталу підприємства.

Постановка проблеми. Більшість підприємств корпоративного типу функціонують у вигляді акціонерних товариств. Капітал підприємства виконує основні функції щодо акумуляції ресурсів та служить основою для інтеграційних процесів. Останнім часом в діяльності підприємств оптимізація структури капіталу на забезпечення підвищення його ринкової вартості. Але на сьогодні немає єдиного універсального методу оптимізації структури капіталу. Усе це вимагає пошуку джерел формування оптимальної структури акціонерного капіталу з врахуванням конкретних умов діяльності акціонерних товариств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування власного капіталу акціонерних підприємств, а також розробка напрямків його оптимізації завжди посідала важливе місце у роботах вчених, серед яких І. А. Бланк, Ю. О. Зборовська, О. С. Стоянова, О.О. Терещенко, Г.О. Швидаренко, Н. В. Шевчук. Однак розв'язання проблеми формування оптимальної структури акціонерного капіталу потребує подальшого розгляду та доопрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування рекомендацій щодо оптимізації структури капіталу акціонерних підприємств в сучасних умовах здійснення господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне функціонування акціонерних товариств залежить не лише від розміру власного капіталу, а й від його структури.

Ефективність функціонування будь-якого підприємства залежить від раціональної стратегії управління фінансовими ресурсами, наявними в його розпорядженні. При цьому власний капітал виступає одним з основних джерел фінансування [3, 75].

Питання оптимізації структури капіталу вже кілька десятиліть є предметом наукових дискусій. Під структурою капіталу розуміють співвідношення між власним і позиковим капіталом підприємства. Між власним і позиковим капіталом є певна відмінність, яка впливає з різного рівня їх доходності і рівня ризику для власників цього капіталу. Оцінка і порівняння вартості різних елементів капіталу дають можливість сформувати оптимальну структуру капіталу акціонерного товариства.

В сучасній економічній літературі досі немає однозначного трактування поняття «оптимальна структура капіталу».

Відповідно до трактування, поданого науковцем О. Стоянової, оптимальна структура капіталу – «... співвідношення власного та запозиченого капіталу, яке призводить до максимізації вартості акцій підприємств». Тобто критерієм оптимальності структури капіталу визначають максимальну ціну акцій підприємств [5, 325].

За твердженням науковця О. Терещенка метою оптимізації структури капіталу

підприємства є формування оптимального співвідношення різних джерел фінансування діяльності підприємства, при якому максимізується вартість самого підприємства [4, 224].

У розвитку критерію визначення оптимальності структури капіталу підприємства деякі автори акцентують увагу на виділенні ще одного критеріального аспекту, який і максимізує вартість підприємства. Це співвідношення рентабельності власного капіталу та фінансової стійкості підприємства. Саме цей критерій виділено такими авторами, як Павловська О., Притуляк Н., Невмержицька Н. Так, Бланк І. зазначає, що оптимальна структура капіталу – «...таке співвідношення використання власних та запозичених коштів, при якому забезпечується найбільш ефективна пропорційність між коефіцієнтом фінансової рентабельності та коефіцієнтом фінансової стійкості підприємства [1, 417].

На нашу думку, дефініцію «оптимальна структура капіталу акціонерних товариств», слід подати так: «... - це таке співвідношення власного та позиченого капіталу, яке призводить до максимізації вартості акцій та ринкової вартості підприємства». Саме таке тлумачення враховує специфіку організаційно-правової форми підприємства та цільову спрямованість.

Оптимальна структура капіталу є головною умовою стійкого розвитку будь-якого підприємства.

В процесі дослідження нами виявлено, що існують три методи оптимізації структури капіталу:

- оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації його вартості;
- оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації рівня фінансових ризиків;
- оптимізація структури капіталу за критерієм максимізації рівня прогнозованої фінансової рентабельності [6, 128].

З метою виявлення необхідної структури капіталу для підприємства, необхідно, по-перше, проаналізувати капітал підприємства за усіма критеріями з подальшим визначенням загальної потреби в ньому.

Головною метою аналізу капіталу є виявлення тенденцій динаміки обсягу та складу капіталу, їхній впливу на фінансову стійкість та ефективність використання капіталу.

Різноманітність методів оптимізації структури власного капіталу дає можливість власникам підприємства обирати найефективніший варіант.

Визначення оптимальної структури власного капіталу вимагає застосування як кількісних, так і якісних оцінок структури фінансових джерел. Оцінка показників ефективності управління капіталом має супроводжуватися експертним аналізом різноманітних факторів політики фінансування. В цілому, методи кількісної оцінки структури капіталу поділяються на три групи: аналіз бухгалтерських показників (надає лише приблизну оцінку); оцінка показників на основі фінансового аналізу компанії (передбачає використання показників ризику компанії); моделювання та побудова сценаріїв на основі фінансового аналізу компанії [2, 37].

Роль власного капіталу в економічному розвитку акціонерного підприємства і забезпеченні задоволення інтересів держави, власників і персоналу визначає його як головний об'єкт фінансового управління підприємством.

Кожне підприємство прагне ефективно управляти власним капіталом та його структурою, тобто досягнути такого співвідношення внутрішніх та зовнішніх джерел коштів, яке б здійснювало максимальний позитивний вплив на досягнення його стратегічних цілей.

До цього слід зазначити, що формуючи структуру капіталу підприємства власник має оцінити переваги вибраної ним структури капіталу. До переваг власного капіталу можна віднести такі твердження:

- власний капітал є фінансовою основою підприємства;
- залучення власного капіталу є більш простим порівняно з залученням позикового капіталу, бо пов'язане з тим, що із збільшенням капіталу власники та менеджери підприємства без необхідності отримання згоди з іншими господарюючими суб'єктами вирішують самостійно;
- власний капітал забезпечує більш високу можливість генерування прибутку в усіх сферах діяльності;

Разом з тим, слід зазначити, що у багатьох українських компаніях попередня оцінка структури капіталу здійснюється, як правило, лише на основі даних фінансової звітності. Водночас, неадекватність такого підходу є очевидною, а тому розробка будь-яких нормативних значень має базуватися не лише на розрахунку базових показників, а і на детальних статистичних дослідженнях.

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи усе вище зазначене, оптимальною структурою акціонерного товариства можна вважати таке співвідношення власного та позиченого капіталу, яке призводить до максимізації вартості акцій та ринкової вартості підприємства.

До основних методів оптимізації структури капіталу належать:

- оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації його вартості;
- оптимізація структури капіталу за критерієм мінімізації рівня фінансових ризиків;
- оптимізація структури капіталу за критерієм максимізації рівня прогнозованої фінансової рентабельності.

Хочемо наголосити, що ми торкнулися лише окремих аспектів побудови структури власного капіталу акціонерних товариств. Потребують подальших наукових розвідок методи оцінки структури капіталу підприємства такої організаційно-правової форми та пошук критеріїв формування оптимальної структури зазначених суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Бланк, И. А. Управление использованием капитала [Текст] / И. А. Бланк. – К. : Ника–Центр : Эльга, 2000. – 656 с.
2. Зборовська, Ю. О. Капітал підприємства: теоретичні аспекти визначення суті капіталу [Текст] / Ю. О. Зборовська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 7. – С. 35–39.
3. Квасницька, Р. Інструментарій та методи оптимізації цільової структури капіталу підприємства [Текст] / Р. Квасницька // Економіст. – 2005. – № 5. – С. 73–75.
4. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посібник / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.
5. Финансовый менеджмент / Е. С. Стоянова, Т. Б. Крилова, И. Т. Балабанов ; под. общ. ред. Е. С. Стояновой. – [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Перспектива, 2002. – 566 с.
6. Швиданенко, Г. О. Управління капіталом підприємства [Текст] : навчальний посібник / Г. О. Швиданенко, Н. В. Шевчук ; Мін-во освіти і науки України, Київський нац. економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. – К. : КНЕУ, 2007. – 440 с.

Почтарук Інна Станіславівна,
здобувач Інституту регіональних досліджень НАН України

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ В РОЗВИНЕНИХ ЕКОНОМІКАХ

Анотація. У статті охарактеризовано роль вугілля у господарській діяльності як важливого виду стратегічних енергоресурсів. Окреслено тенденції його видобування та споживання у світовому господарстві. Виокремлено основні проблеми розвитку вугільної галузі у різних країнах і прокласифіковано країни за групами щодо політики видобування та споживання вугілля.

Ключові слова: вугілля, вугільна галузь, країна, розвиток.

Постановка проблеми. В умовах кризових явищ та нестабільності розвитку економіки, погіршення макроекономічних показників та відчутного зниження рівня життя населення особливого значення набувають питання посилення конкурентоспроможності пріоритетних для державного розвитку галузей та господарських комплексів. У той же час посилюється роль регіонального розвитку на засадах ефективного використання матеріальних, кадрових, фінансових, інформаційних ресурсів та покращення рівня життя населення. Важливо визначити пріоритетні галузі економіки, які першочергово потребують конструктивних змін, оскільки вони мають суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток регіону. До них, без сумніву, відноситься вугільна галузь. Забезпечення її розвитку є стратегічним завданням для держави з огляду на те, що від її стабільної роботи залежить робота суміжних галузей – електроенергетики та металургії, а також забезпечення паливом та енергією комунально-побутового сектору країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад у розв'язок загальних та галузевих проблем розвитку вугільної галузі здійснили науковці О. Амоша, А. Кабанов, О. Кузьмич, Л. Рассуждай, Л. Стариченко, Д. Череватський, Е. Чуприна. Проте вагомий науковий доробок науковців не вичерпує потреби у дослідженнях специфіки функціонування вугільної промисловості в сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення теоретико-прикладних засад соціально-економічного розвитку вугільної галузі в розвинених економіках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Невід'ємним компонентом сталого економічного розвитку кожної країни є питання забезпеченості її основними видами паливно-енергетичних ресурсів. Звичайно, не всі країни містять у своїх надрах у достатніх для внутрішнього споживання обсягах стратегічні енергоресурси (багато країн отримує їх на засадах імпорту), проте усі змушені максимально раціоналізувати їх споживання та забезпечити доступність на перспективу.

До стратегічних енергоресурсів належить вугілля, яке, володіючи унікальними фізико-механічними і хімічними властивостями, протягом багатьох століть слугує суспільству важливим органічним видом палива. У господарській діяльності відрізняють кам'яне вугілля, антрацит (вугілля з найвищим ступенем вуглецю – 95-96 %), буре вугілля, або лігніти, і торф. Найчастіше використовують кам'яне вугілля, яке, у свою чергу, поділяється на енергетичне, сферою застосування якого є енергетика, побут, хімічна промисловість, та коксівне, яке використовується в основному в металургії.

Одним з найперспективніших вважається його використання на основі гідрогенізації (метод отримання з твердого палива синтетичного рідкого палива) для виробництва

рідинного та газоподібного палива. Лігніти і торф використовують переважно в побуті та на місцевих теплових електростанціях. Європейський досвід засвідчує, що в сучасних умовах використання бурого вугілля в енергетиці може бути рентабельним лише в разі його спалювання поблизу вугільних кар'єрів, що позбавляє витрат на транспортування.

Незважаючи на те, що вугілля поступилося сьогодні за значимістю місцем найголовнішого енергоресурсу нафті й газу, споживання його у світовому господарстві постійно зростає, що пов'язано із:

- невинним зростанням цін на вуглеводневі джерела енергії;
- потребою у виробництві більших обсягів електроенергії на обігрів, чи охолодження, спричиненою зміною кліматичних умов у багатьох країнах;
- покращанням соціально-економічних умов у багатьох раніше депресивних регіонах.

Власюк О.С. зазначає: "... у цілому ж промисловий видобуток вугілля здійснюють понад 50 країн світу, а споживають його – понад 70 країн (родовища вугілля виявлено більш як у 90 країнах світу)" [2, с.86]. На міжнародному вугільному ринку, за різними оцінками, сьогодні працює близько 140 активних виробників.

За оцінками експертів Комітету з енергетики ООН, вугілля забезпечує близько 27 % усього світового виробництва енергії, займає друге місце (24 %) у світовому балансі після нафти (39 %) та домінує у видобутку електроенергії (34 – 40 %) [6]. Загальні світові обсяги видобування вугілля щороку зростають у середньому на 4,5 %. У 2008 р. відбулося значне зростання цін на вугільну продукцію. Експерти галузі пов'язують цей факт із зміною статусу Китаю на світовому ринку вугілля: у 2004 р. Китай експортував приблизно 102 млн т вугільної продукції, а вже у 2007 р. почав її імпортувати [1].

Простежується цікава двостороння тенденція: у країнах, що розвиваються, особливо в Китаї (світовий лідер із споживання вугілля) – висхідна динаміка споживання вугілля, а в більшості передових країн світу вже протягом декількох десятиліть вона є спадною. Натомість в останніх відбуваються процеси, що визначають формування паливно-енергетичного балансу на довгострокову перспективу [8, с.9,10]:

1) значне зростання наукових розробок, особливо серед нових напрямів розвитку енергетики. Вагомим підтвердженням цього факту є зростаючі темпи подання патентних заявок у Європейський патентний офіс (рис. 1);

2) розвиток і використання екологічно чистих енергетичних технологій. Спалювання вугілля призводить до викидів значних обсягів парникових газів, відтак країни, де першочерговими пріоритетами є здоров'я населення та екологія, на перспективу будуть зменшувати використання вугілля, незважаючи на його цінову привабливість, та оснащувати виробництво сучасними інноваційними технологіями. Такі прогнози також оголосили у звіті Міжнародної енергетичної агенції за 2010 р. "Перспективи енергетичних технологій: сценарії і стратегії до 2050 року" [9];

3) перехід народного господарства із "сировинної економіки" до "інноваційної економіки", чи "економіки знань", що базується на інтелектуальних наукомістких ресурсах і технологіях та перетворює знання в основний чинник розвитку.

Важливо зазначити, що протягом останніх 50 років у багатьох країнах Європи вугільна галузь зазнала суттєвої реструктуризації. Однак різні можливості в економічному, фінансовому, політичному, геологічному, технологічному та соціальному аспектах змушували їх підбирати індивідуальні організаційно-економічні механізми щодо розвитку галузі, збереження енергетичної безпеки та соціально-економічної стабільності.

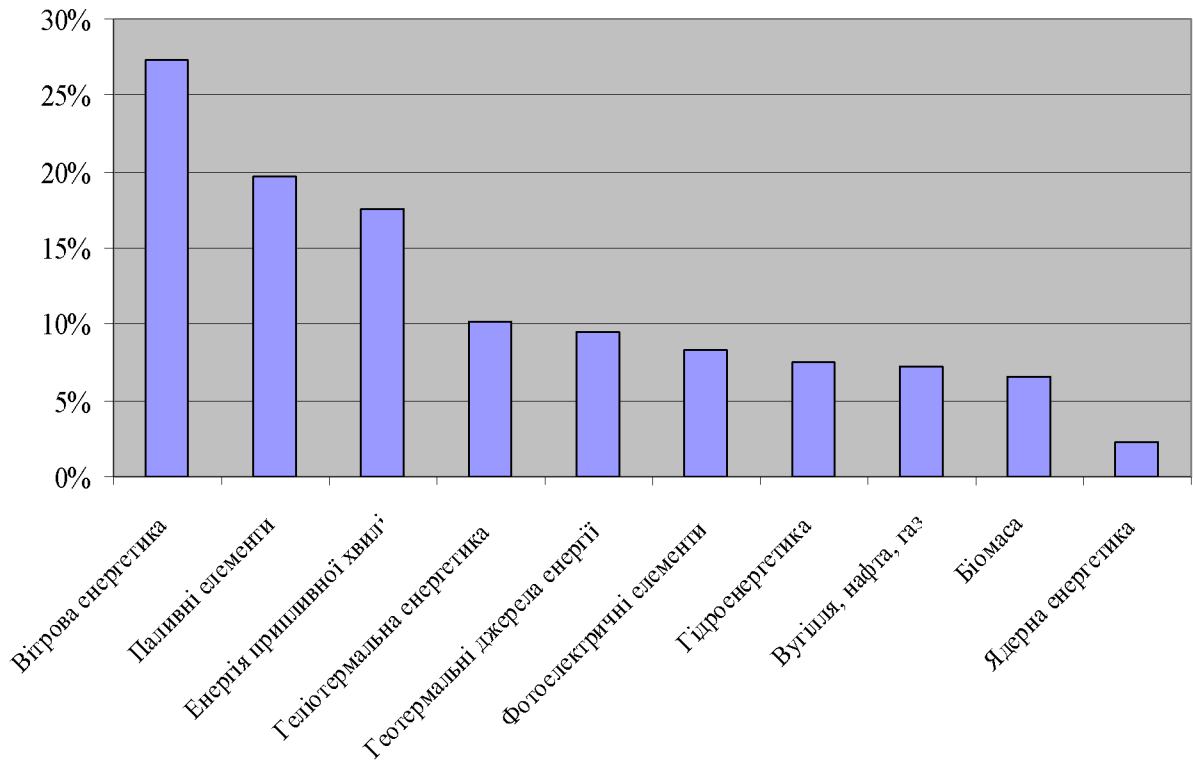

Рис. 1. Середні річні темпи приросту заявок, що були подані до Європейського патентного офісу протягом 1998-2009 рр. за напрямками енергетики *.

* Джерело: складено автором за даними [8].

Підсумовуючи шлях їхнього розвитку, можна виокремити такі основні проблемні блоки, з якими вони зіткнулися:

– необхідність пом'якшення соціальних наслідків. Владні структури багатьох країн змушені були оперативно забезпечити альтернативними робочими місцями скорочених із закритих шахт працівників, враховуючи їх вузькоспеціалізованість і часто непридатність до інших видів діяльності. Особливо важливим також було погашення соціальної напруги, яка панувала у монопромислових районах і містах, де вугільне підприємство нерідко було основним роботодавцем, забезпечуючи не лише робочі місця, а й більшість соціальних і культурних послуг населення, відповідно, формуючи купівельну спроможність останнього;

– позбавлення державних субсидій і необхідність залучення коштів у реалізацію проектів “нової” інфраструктури. Процес реструктуризації галузі досить капіталомісткий і дуже залежав від прямих іноземних інвестицій, особливо у східноєвропейських країнах;

– відсутність адекватної інформації щодо подальших напрямів політики реструктуризації. Найбільш чутливі до таких структурних змін суспільні групи страждали від перебування в інформаційному “вакуумі” через відсутність точної інформації про стан розвитку галузі, можливості та перспективи. Звільнені працівники, які володіли доступом до інформації та допоміжних послуг (сприяння зайнятості, перекваліфікація), мали вищі показники повторного працевлаштування, ніж ті, хто звернувся за такими послугами через тривалий час після втрати робочого місця.

Досить ґрунтовно визначає поняття реструктуризації відомий український вчений О.І. Амоша: “Реструктуризація – це складний економічний процес, спрямований на здійснення як стратегічних заходів, що проводяться в рамках стратегічного планування й

управління і закріплених в довгостроковій програмі розвитку галузі, так і на вироблення рішень у рамках оперативного і тактичного планування, що дозволить повернути підприємства до ефективного функціонування і розвитку шляхом санації підприємств” [3, с.199].

Початком реструктуризації вугільної галузі України можна вважати 1996 р. з виходом Указу Президента України № 116/96 “Про структурну перебудову вугільної промисловості” [5], основними цілями якої було:

- забезпечення вітчизняного ринку якісним вугіллем;
- підвищення рентабельності функціонування та досягнення економічної безпеки вугледобувних підприємств;
- забезпечення соціально-економічної стабільності у монопромислових вугільних регіонах.

Проте відсутніх позитивних структурних зрушень у галузі з того часу не відбулося. Сьогодні функціонування вугільної галузі в Україні характеризується двома суперечливими фактами:

1. Вуглевидобування є базовою галуззю вітчизняної енергетики, забезпечуючи 35 % виробництва електроенергії, а також 4,1 % від загальних обсягів реалізованої промислової продукції. Крім того, особливо відчутним є її соціальне значення, оскільки забезпечує близько 250 тисяч робочих місць із розміром заробітної плати вище середнього [10; 7].

2. З іншого боку, вугільна галузь є значним тягарем для бюджету через необхідність дотацій і субсидування, а також внаслідок давно застарілої матеріально-технічної бази, що створює умови підвищеної небезпеки для працівників і чинить негативний вплив на екологію.

На Європейському континенті Україна займає друге місце після Польщі за видобуванням кам'яного вугілля (табл. 1).

Таблиця 1

Найбільші виробники кам'яного вугілля в Європі
у 2010 – 2011 рр. (млн т)

Країна	2010 р.	2011 р.
Польща	76,6	76,3
Україна	54,4	61,8
Великобританія	18,4	18,3
Німеччина	14,1	13,0
Чехія	11,4	11,3
Іспанія	8,4	6,6

* Джерело: [7].

За оцінками деяких експертів [4], вітчизняна вугільна галузь за рівнем безпеки на виробництві відстає від європейських країн щонайменше на двадцять років. Стан галузі сьогодні нагадує Польщу початку 1990-х років або Німеччину початку 1960-х років.

Загалом можна умовно поділити країни за політикою видобування та споживання вугілля на чотири групи (табл. 2).

Таблиця 2

*Класифікація країн за політикою
видобування та споживання вугілля*

№ групи	Назва групи	Характеристика	Країни
1.	Виробники-експортери	Значні запаси вугілля. Сприятливі гірничо-геологічні умови експлуатації родовищ. Рентабельна галузь і слугує вагомим джерелом наповнення державного бюджету за рахунок експорту вугілля.	США, Канада, Колумбія, Австралія, ПАР, Індонезія
2.	Виробники-експортери-імпортери	Значні запаси вугілля. Не у всіх вугледобувних районах сприятливі гірничо-геологічні умови експлуатації родовищ. Багато шахт є нерентабельними та користуються державними субсидіями.	Україна, Польща, Росія, Казахстан
3.	Виробники-імпортери	Наявність запасів вугілля. Складні геологічні умови експлуатації родовищ. Скорочення видобутку внаслідок нерентабельності виробництва. Вуглевидобування здійснюється лише в обсягах, необхідних для внутрішнього споживання. Решта вугілля імпортується.	Великобританія, Німеччина, Франція, Індія
		Світовий лідер із споживання вугілля. Попри вагомні поклади, вугілля недостатньо для внутрішнього споживання, нестача забезпечується імпортом	Китай
4.	Імпортери	Незначні поклади вугілля або їх відсутність. Внаслідок вичерпності запасів та значного тиску конкуренції, виробництво вугілля визнано економічно недоцільним. Суттєво скоротили обсяги видобування або взагалі закрили вугільну промисловість. Внутрішні потреби країни у вугіллі забезпечуються за рахунок імпорту.	Бельгія, Нідерланди, Ірландія, Португалія, Франція Японія, Південна Корея, Тайвань та інші
		Наявність запасів інших видів енергоресурсів та активний розвиток альтернативних джерел енергії суттєво скоротили обсяги вуглевидобування. Внутрішні потреби задовольняються імпортом.	Італія, Іспанія, Фінляндія, Норвегія

* Джерело: складено автором за даними

Країни першої групи (США, Канада, Колумбія, Австралія, ПАР, Індонезія) відзначаються великими запасами вугілля, сприятливими геологічними умовами експлуатації родовищ, великими обсягами експорту вугілля. Вугільна галузь є високорентабельною і слугує вагомим джерелом доходів державного бюджету.

До другої групи (Україна, Польща, Росія, Казахстан) належать країни із великими запасами вугілля, проте зі складними геологічними умовами. Чимало підприємств вугільної промисловості працюють збитково. У Росії, Казахстані, Польщі припинене дотування галузі з бюджету, а субсидування здійснюється для ліквідації нерентабельних шахт, соціального забезпечення звільнених шахтарів, покриття боргів та екологічної стабілізації вугледобувних регіонів. Вугільна продукція як експортується, так і імпортується з інших країн.

Третю групу (Великобританія, Німеччина, Франція, Індія, Китай) становлять країни з обмеженими запасами вугілля, великою глибиною залягання продуктивних пластів вугілля (крім Китаю). Вугільний сектор у цих країнах вичерпав свій потенціал, вугільне виробництво не запезпечує в повному обсязі внутрішніх потреб країни, що компенсується імпортом з інших країн (першої групи). Зміна статусу Китаю на світовому енергетичному ринку зумовлена стрімким збільшенням внутрішнього попиту на вугільну продукцію (до 2007 р. Китай експортував вугілля).

До четвертої групи (Бельгія, Нідерланди, Ірландія, Португалія, Франція, Італія, Іспанія, Фінляндія, Норвегія, Японія, Південна Корея, Тайвань та інші) входять країни з вичерпаними запасами або без запасів вугільної сировини, внаслідок чого, а також значного тиску конкуренції, виробництво вугілля визнано економічно недоцільним. Внутрішні потреби країн у вугіллі забезпечуються за рахунок імпорту, незважаючи на значне зростання залежності більшості з них від зовнішнього постачання енергоресурсів (наприклад, Японії – до 93 %). Також тут простежується активний розвиток альтернативних джерел енергії.

Висновки з даного дослідження. Відчутна стагнація вугільного сектора економіки України сьогодні вимагає ґрунтовних досліджень теоретичних і прикладних аспектів щодо покращання функціонування вугільної галузі у розвинених економіках, позитивний досвід яких сприятиме розробці організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності вітчизняної вугільної галузі. Проте не кожен ефективний закордонний механізм може бути апробованим на сучасному “українському ґрунті”, оскільки кожній країні притаманні свої особливості, зумовлені її соціально-економічним розвитком, забезпеченістю енергоресурсами, інституційним забезпеченням і державним регулюванням, рівнем інтеграції з підприємствами суміжних галузей-споживачів вугільної продукції, політикою енерговиробництва і споживання, ступенем участі іноземного капіталу у вугільній промисловості тощо.

Список використаних джерел

1. Амоша О. Снег на шляпе моей... [електронний ресурс] / О. Амоша, Д. Череватский // Зеркало недели. – 2011. – № 34. – Режим доступу: http://zn.ua/ECONOMICS/sneg_na_shlyape_moeu-88376.html.
2. Власюк О.С., Прейгер Д.К. Вугілля як стратегічна енергетична перспектива України // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4. – С. 85–95.
3. Зарубіжний досвід реструктуризації вугільної промисловості та результати її проведення в Україні / О.І. Амоша, Л.М. Рассуждай, В.В. Полянський // Економіка пром-сті. — 2009. — № 5. — С. 199-205.
4. Польсько-німецький досвід для реформування українських вугільних шахт”: [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/182084>.
5. Указ Президента України від 07.02.1996 № 116/96 “Про структурну перебудову вугільної промисловості”: [Електронний ресурс]. – режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/96.

6. Щодо сприяння модернізації вугільної промисловості в процесі структурної трансформації економіки старопромислових регіонів: [Електронний ресурс] / Аналітична записка НІСД. – режим доступу: <http://dn.niss.gov.ua/articles/467>
7. Годовой отчет ДТЕК 2011. Эра роста: [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.dtek.com>.
8. Некрасов С.А. Экономические механизмы устойчивого развития угольной отрасли на основе инновационных ресурсосберегающих технологий: автор. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : спец. 05.02.22 – «Организация производства (промышленность)» / С.А. Некрасов. – Москва, 2012. – 29 с.
9. Перспективы энергетических технологий. Сценарии и стратегии до 2050 г: [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.iea.org/techno/etp/etp10
10. Чэнь Цянь. Экономическое обоснование роли угля в обеспечении эффективного использования ресурсного потенциала ТЭК: автор. дис. на соискание ученой степени канд. эк. наук : спец. 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами – промышленность) / Цянь Чэнь. – Москва, 2011. – 26 с.

Язвлюк Борис Олегович

к-т. екон. наук, доцент,
заступник завідувача магістратури факультету довузівської, післядипломної та магістерської
підготовки, доцент кафедри АМП
Тернопільський національний економічний університет

ІННОВАЦІЙНО КОМПЛЕКСНІ ШЛЯХИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ГАРАНТУВАННЯ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ТА ПОДОЛАННЯ АСИМЕТРІЇ РЕГІОНІВ

У статті розглянуто підходи до механізму коректування регіональної політики асиметрично розвинених регіонів як одного з найважливіших аспектів конкурентоспроможності.

Ключові слова: регіональна політика, конкурентоспроможність регіонів, асиметрія.

The article deals with approaches to regional policy adjustment mechanism asymmetrically developed regions as one of the most important aspects of competitiveness.

Key words: regional policy, regional competitiveness, asymmetry.

Постановка проблеми. Практичний досвід останніх років переконливо свідчить, що кризові явища які зумовлені сучасними викликами і стоять перед регіонами України, актуалізують необхідність та пошук нових інноваційних підходів до формування нової регіональної стратегії вектору просторової модернізації економіки як гарантування безпеки та конкурентоспроможності в період кризових явищ при реалізації регіональної політики та напрямів підвищення соціально-економічної безпеки регіонів.

У сучасний період органи регіонального й муніципального управління зіштовхнулися із проблемою асиметрії розвитку територій регіонів, що з кожним роком усе більше збільшується завдяки тенденції росту процесу міграції й урбанізації населення, що в основному знаходиться у працездатному віці; росту безперспективних поселень; нерівномірному розміщенню комплексів матеріального й нематеріального виробництва; нерівномірному розподілу інвестицій по муніципальних утвореннях регіону. У свою чергу, помірна асиметрія розвитку муніципальних утворень регіону може позитивним чином відобразитися на розвитку території. З цієї причини виникає необхідність визначення не тільки рівня асиметричності розвитку територій, але й граничного значення асиметричності, на підставі яких може коректуватися регіональна політика асиметрично розвиненої території, з метою її розвитку.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясування основних важелів впливу державного управління на процеси регіональної модернізації економіки в період кризових явищ, розробка інноваційної технології реалізації регіональної економічної політики просторових систем дослідити методичні засади стратегічного регіонального розвитку в Україні, виявити недоліки та перспективні напрями вдосконалення системи стратегічного планування соціально-економічного розвитку регіонів на основі аналітичного аналізу затверджених регіональних стратегій.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Існує певний сучасний пласт досліджень учених-економістів, з подолання асиметрії регіонів та складової модернізації економіки регіону в умовах глобалізації. Не зменшуючи значущість вкладу інших дослідників у яких є значний доробок щодо дослідження проблем регіонального розвитку

продуктивних сил, територіальної організації виробництва, можна відзначити у науковій літературі праці учених-економістів. Їм присвячені роботи: О. Алимova, О. Амоші, О. Агафоненка, Б. Андрушківа, П. Борщевського, С. Біла, П. Гайдуцького, В. Геєця, Б. Данилишина, М. Долішнього, Ф. Заставного, В. Захарченка, В. Ільчука, А. Мазура, Б. Патона, Т. Пепи, В. Удовиченка, П. Саблука, В. Семенова, В. Топіхи, Л. Федулової та багато інших інших.

Незважаючи на певні напрацювання в цьому напрямі, слід відзначити необхідність удосконалення методичних рекомендацій щодо розробки складової стратегії модернізації економіки регіону в умовах глобалізації.

Роботи, які б були присвячені виключно проблемам інноваційної комплексної складової модернізації економіки регіону в умовах глобалізації відсутні. Тому актуальними залишаються дослідження особливостей і специфіки сталої просторової модернізації регіональної економіки в контексті сучасної складової модернізації економіки регіону. Нерозв'язаність цілого ряду теоретичних і прикладних питань, відсутність комплексного вивчення закономірностей і тенденцій співпраці на основі узгодженої діяльності основних компонентів макроструктур обумовили вибір теми дослідження, його актуальність, мету та завдання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, конкурентоспроможність регіону - це комплексна характеристика регіону, що відображає привабливість даної території для державних, муніципальних структур і бізнес-співтовариства (з метою реалізації державних, регіональних і муніципальних програм і ведення підприємницької діяльності на даній території) і для населення (з метою проживання на даній території) у порівнянні з іншими територіями.

Збільшити конкурентоспроможність регіону можна за допомогою інноваційно комплексних шляхів та оптимального розміщення продуктивних сил і трудових ресурсів по внутрірегіональних територіях (внутрірегіональні території - це більш дрібні в порівнянні з регіонами таксономічні одиниці, такі як муніципальні райони, міські й сільські поселення, розташовані на території регіону). Оптимальне розміщення продуктивних сил і трудових ресурсів по внутрірегіональних територіях - це просторовий розподіл комплексів промисловості, сільського господарства й, відповідно, трудових ресурсів по території регіону таким чином, щоб дане розміщення сприяло розвитку регіону й підвищенню рівня конкурентоспроможності як внутрірегіональних територій, так і регіону в цілому.

В умовах докорінних господарських перетворень регіональна політика є одним з головних важелів, за допомогою яких здійснюється державне регулювання розвитку економіки. Крім того, на сьогоднішній день через посилення асиметричності розвитку територій, росту народногосподарських диспропорцій, збільшення числа депресивних територій виникла гостра необхідність у коректуванні регіональної політики.

На сьогоднішній день із феноменом «асиметричності розвитку територій» зіштовхуються органи влади на всіх рівнях владної ієрархії. Крім того, тенденція збільшення ступеня асиметричності розвитку територій збільшується, темпи даного збільшення зростають. Таким чином, виникає гостра необхідність коректувати політику органів влади таким чином, щоб вона була спрямована на згладжування високого рівня асиметрії розвитку територій. На наш погляд, регіональна асиметрія - це стійка в часі й просторі нерівномірність розвитку територій, що позитивно або негативно впливає на конкурентоспроможність регіону за допомогою зміни напрямків ресурсних потоків і потоків готової продукції як усередині одного регіону, так і за його межами.

Оцінку рівня асиметрії муніципальних утворень регіону можна проводити шляхом виявлення нерівномірності розвитку територій за допомогою розрахунку інтегральних кількісних рейтингів і виділення груп муніципальних утворень залежно від рівня їх розвитку, що буде сприяти розробці політики згладжування території для більш рівномірного розвитку регіону.

Для рівномірного динамічного розвитку регіону необхідне створення сприятливих умов для розвитку промислового комплексу, бізнесу на території всіх муніципальних утворень. Однією з основних умов є рівень асиметричності розвитку регіону з погляду бізнес-співтовариства й органів влади. Крім того, проживаюче на території регіону населення оцінює муніципальне утворення з погляду його привабливості по соціальним, економічним, екологічним і по ряду інших факторів. Результати оцінки асиметрії розвитку муніципальних утворень населенням вплинуть на ухвалення рішення про зміну місця проживання або про закріплення на певній території.

На наш погляд, необхідно розрізнити:

- економіко-інституціональну асиметрію (для органів влади, для яких асиметрія розвитку території є визначальним чинником для розробки й реалізації цільових програм; для бізнесу й підприємців, тобто юридичних або фізичних осіб, для яких асиметрія рівнів розвитку територій виступає визначальним фактором привабливості муніципального утворення для ведення справи);

- соціально-економічну асиметрію (для населення, для якого рівень асиметрії розвитку муніципального утворення є визначальним чинником для проживання на даній території).

Методика оцінки рівня асиметрії муніципального утворення регіону для органів влади, бізнесу й для населення включає етапи, представлені на рис 1.

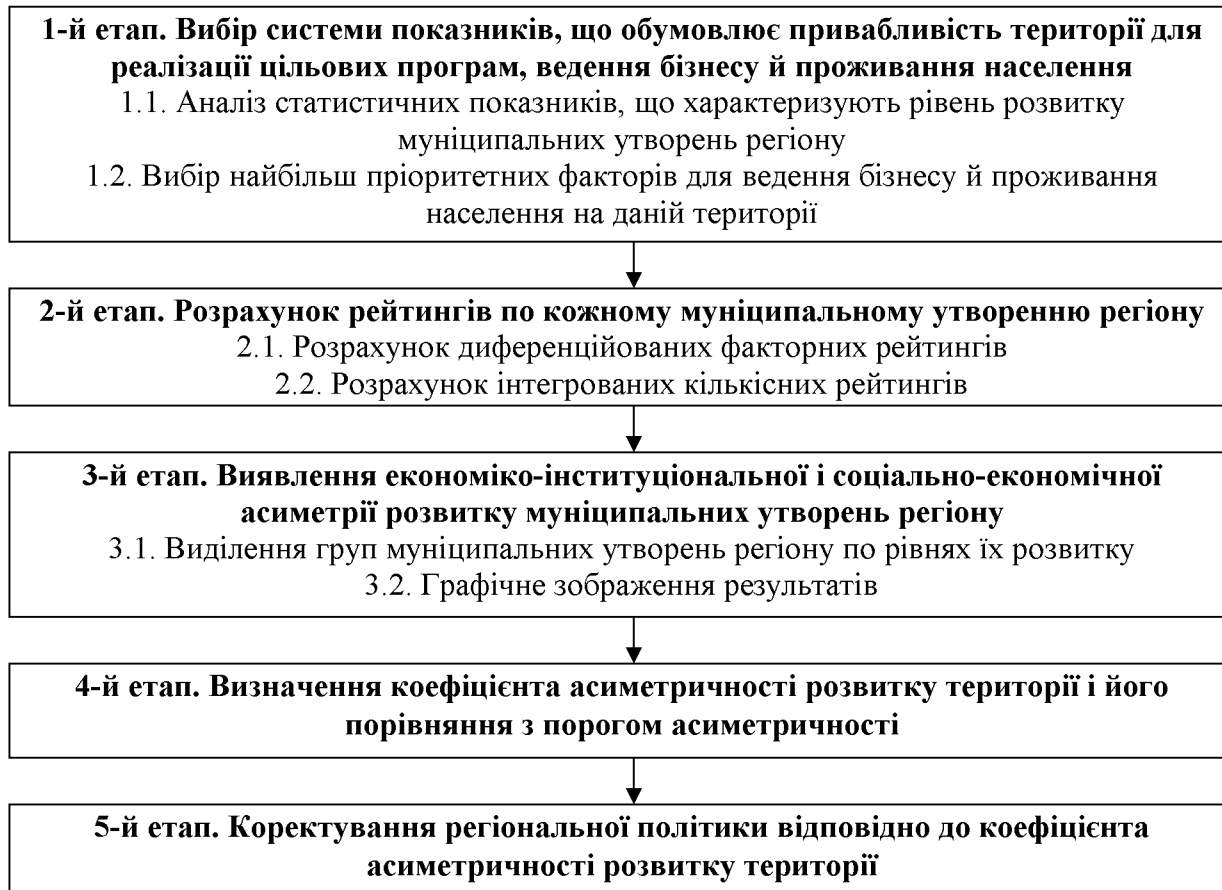

Рис. 1. Етапи методики оцінки рівня асиметрії муніципальних утворень регіону

Розглянемо алгоритм методики оцінки рівня асиметрії муніципальних утворень регіону для бізнесу, інститутів і для проживаючого на їх території населення більш докладно.

1. Аналіз статистичних показників, що характеризують рівень розвитку муніципального утворення регіону.

2. Вибір пріоритетних факторів адміністративних районів, що обумовлюють його привабливість для реалізації пілотних регіональних проектів, для ведення бізнесу й для проживання населення.

3. Виділення серед показників факторів мінімального (при його сприятливому впливі на розвиток території) або максимального (при несприятливому впливі) значення залежно від впливу на загальний рейтинг території.

4. Прирівнювання мінімального або максимального значення по кожному з факторів до одиниці й розподіл інших значень показників для інших муніципальних утворень на значення показника, прирівняного до одиниці. Таким чином, всі показники факторів приводяться до безрозмірного виду й характеризують собою диференційовані факторні рейтинги кожного з районів області (позитивні - зі знаком «плюс»; негативні - зі знаком «мінус»).

$$D(c)_{ij} = \frac{x(c)_{ij}}{x(\min)_i} \quad (1)$$

$$D(n)_{ij} = \frac{x(n)_{ij}}{x(\max)_i} \quad (2)$$

де $A(c)ij$ – диференційований рейтинг i -го фактору j -го муніципального утворення, що робить сприятливий вплив на розвиток території;

$A(i)ij$ – диференційований рейтинг i -го фактору j -го муніципального утворення, що робить несприятливий вплив на розвиток території;

$x(c)ij$ – показник сприятливого i -го фактору j -го муніципального утворення;

$x(i)ij$ – показник несприятливого i -го фактору j -го муніципального утворення;

$x(\min)_i$ – мінімальний показник i -го фактору по всім муніципальним утворенням при його сприятливому впливі на розвиток території;

$x(\max)_i$ – максимальний показник i -го фактору по всім муніципальним утворенням при несприятливому впливі.

5. Підсумовування диференційованих факторних рейтингів по кожному районі й визначення інтегральних кількісних рейтингів.

$$I_j = \sum D(c)_{ij} + \sum D(n)_{ij} = \frac{x(c)_{ij}}{x(\min)_i} + \frac{x(n)_{ij}}{x(\max)_i} \quad (3)$$

де I_j – інтегральний кількісний рейтинг j -го муніципального утворення.

6. Визначення груп муніципальних утворень регіону по рівнях їх розвитку. На підставі отриманих інтегральних кількісних рейтингів можна виділити наступні групи муніципальних утворень регіону (рис. 2).

Відстаючі муніципальні
утворення

Рівномірно-розвинені муніципальні
утворення

Передові муніципальні
утворення

Рис. 2. Групи муніципальних утворень за рівнем їх соціально-економічного розвитку: I_{min} - мінімальний інтегральний показник; I_{max} - максимальний інтегральний показник; I_1, I_2 - інтервал, що обмежує групу рівномірно-розвинених муніципальних утворень регіону

Показники I_1 та I_2 можна розрахувати по наступних формулах:

$$I_1 = \frac{3I_{min} + I_{max}}{4} \quad (4)$$

$$I_2 = \frac{I_{min} + 3I_{max}}{4} \quad (5)$$

Крім того, необхідно позначити границі, у межах яких показник асиметрії буде позитивно відображатися на розвитку регіону, і не буде вимагати коректування регіональної політики по напрямку згладжування нерівномірності розвитку муніципальних утворень. Перш ніж визначити граничне значення асиметричності розвитку території, необхідно розрахувати коефіцієнт асиметричності, що базується на інтегральних кількісних рейтингах асиметрії муніципальних утворень. Коефіцієнт асиметричності розвитку регіону можна розрахувати на основі коефіцієнта варіації, використовуваного для характеристики однорідності досліджуваної сукупності. Таким чином, середня арифметична зважена асиметричності розвитку територій A буде розраховуватися по формулі:

$$\bar{A} = \frac{\frac{1}{2} * f_1 * (I_{min} + I_1) + \frac{1}{2} * f_2 * (I_1 + I_2) + \frac{1}{2} * f_3 * (I_2 + I_{max})}{\sum f_i} \quad (6)$$

де f_1 – кількість муніципальних утворень, що мають інтегральний кількісний рейтинг асиметрії в інтервалі $[I_{min}; I_1]$;

f_2 – кількість муніципальних утворень, що мають інтегральний кількісний рейтинг асиметрії в інтервалі $[I_1; I_2]$;

f_3 – кількість муніципальних утворень, що мають інтегральний кількісний рейтинг асиметрії в інтервалі $[I_2; I_{max}]$.

Грунтуючись на даних, представлених вище, можна розрахувати коефіцієнт асиметричності розвитку території K_A по формулі:

$$K_A = \sqrt{\frac{(\frac{I_{min} + I_1}{2} - \bar{A})^2 * f_1 + (\frac{I_1 + I_2}{2} - \bar{A})^2 * f_2 + (\frac{I_2 + I_{max}}{2} - \bar{A})^2 * f_3}{\sum f_i * \bar{A}}} * 100\% \quad (7)$$

Статистична сукупність вважається прийнятно однорідною, якщо коефіцієнт варіації не перевищує 33%, отже, числове значення порогу асиметричності дорівнює 33%. Якщо коефіцієнт асиметричності регіону не досягає граничного значення, то асиметричність розвитку регіону вважається в межах норми, що не вимагає реалізації політики згладжування асиметрії. Якщо коефіцієнт асиметричності перевищує граничне значення, то рівень асиметрії вважається критичним, отже, у цьому випадку органам влади необхідно коректувати регіональну й муніципальну політику з урахуванням згладжування сильної асиметрії розвитку територій.

З урахуванням сказаного відношення до асиметричності території не може бути однозначним. Доведена до крайності, вона цілком може стати причиною дестабілізації регіону, що веде до руйнування його цілісності. Але асиметричність має й свої переваги, які потрібно враховувати не в меншому ступені, ніж її можливі недоліки.

Висновки з проведеного дослідження. За допомогою методики оцінки рівня асиметрії муніципальних утворень регіону можна визначити, що зміна адміністративно-

територіального поділу області позитивно відіб'ється на згладжуванні асиметрії розвитку внутрірегіональних територій.

Дане об'єднання приведе до того, що в слаборозвинених поселеннях будуть поступово підвищуватися основні показники, що характеризують життєзабезпечення населення. Крім того, така структура зміцнить центри, буде більш керованою, що дозволить скоротити управлінський персонал. Адміністративним районам при цьому необхідно додати статус муніципалітетів. Це забезпечить монолітне єдине керівництво регіоном.

Оптимальне розміщення комплексів промисловості дозволить підвищити стабільність розвитку муніципального сектора економіки й поліпшити якість життя населення, що можливо при використанні моделі приватно-державного партнерства, тобто при сприянні владних і підприємницьких структур.

Формування умов для розвитку підприємств і організацій різних галузей економіки дозволяє здійснити поступову диверсифікованість і підвищити стабільність розвитку економіки області. Відповідно до результатів багатофакторного аналізу, регіон має значну кількість природних ресурсів, які використовуються тільки на 20%, тому, варто коректувати розміщення галузей, що сприяє не тільки згладжуванню асиметрії розвитку муніципальних утворень області, але й динамічному розвитку регіону в цілому.

Якщо вважати, що саме інноваційна стратегія вектору просторової модернізації економіки забезпечать конкурентоспроможність регіонів, то можна вважати сформульовані вище дії – цілі забезпечать науково-технологічну безпеку реального сектора регіону України.

Вирішення такої ситуації вимагає творчого переосмислення і перероблення можливостей модернізації економіки та подолання асиметрії територіального розвитку.

Отримані автором основні теоретичні положення й висновки є основою для подальших наукових досліджень методологічних засад формування стратегії і тактики, регіонального виміру модернізації економіки та територіального розвитку.

Список використаної літератури:

1. Данилишин Б. М. Економіка природокористування: підручник / Б. М. Данилишин, М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К.: РВПС України НАН України, 2010. – 465 с.
2. Регіональна політика: методологія, методи, практика/ За ред. М.І. Долішнього. – Львів: Ін – т регіон. дослідж. НАН України, 2001 – 700 с.
3. Регіони України: стат. зб. Ч.1. - К.: Державний комітет статистики України, 2011. - 803 с.
4. Чумаченко Н.Г. Экономика региона: теоретические основы, функциональная деятельность / Чумаченко Н.Г. – Донецк: Промінь, 1995. – 52с.
5. Захарченко В. Обґрунтування територіальної концепції економічної безпеки / В. Захарченко // Регіональна економіка. – 2000. - № 2. – С. 120–127.
6. Язлюк Б. Інноваційно-інвестиційна практика: теорія та методика: Монографія / Б.Язлюк // Деп. в ДНТБ України, Академія соціального управління. - Тернопіль, 2010. - 223 с.
7. Язлюк Б. Інноваційно-комплексні шляхи розвитку малого підприємництва : [Монографія] / Б. Андрушків, Н. Кирич, Б. Язлюк / ТНТУ ім. І.Пулюя, Тернопіль, 2011. – 340с.
8. Язлюк Б. Методичні підходи до оцінки фінансово-економічної ефективності інноваційного розвитку підприємства та її безпеки / Б. Язлюк // Наук.збірник Львівського нац. уніве-ту ім. І.Франка Формування ринкової економіки в Україні – 2012. – Вип. 27. – С. 291-297
9. Язлюк Б. Основні управлінські технології при формуванні та реалізації інвестиційно-інноваційного бізнес-портфеля в умовах невизначеності майбутньої економічної ситуації / Б. Язлюк // Фінансова система України. Збірник наукових праць Острозької Академія. – 2012. – Вип. 19. – С 459-465 [Серія : економіка].

Собко Наталія Ігорівна

магістр з міжнародної економіки

Тернопільський національний економічний університет

СТРАТЕГІЧНІ ШЛЯХИ ПРИСКОРЕНОЇ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОГРАМИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ

Актуальність. На сьогоднішній день термін «модернізація» стає досить популярним і набирає все більше і більше обертів, але досі відсутнє цілісне бачення цього процесу, як в змістовному, так і операційному плані, що і актуалізує дослідження та запропоновані підходи до вирішення проблем економіки в період кризової атмосфери українського суспільства останніх років за рахунок кроків комплексної програми модернізації регіонів. Весь суспільний розвиток сучасного світу проходить під знаком модернізації. Німеччина в шістдесятих роках, Японія в сімдесятих, Південна Корея у вісімдесятих, Китай в дев'яності - всі ці країни пройшли через складний і болісний період модернізації своїх економік. І хоча кожен прорив володів специфічними особливостями, непорушними залишалися три фактори: сильна, зацікавлена в економічному розвитку влади, використання через придбання, а іноді - банальна крадіжка іноземних технологій і завжди - орієнтація на споживчий ринок [2].

Метою дослідження є розроблення стратегічних шляхів модернізації економіки регіонів.

Найбільш ваговитий внесок у розвиток науки про діяльність регіонів і їх стратегічні шляхи розвитку зробили учені і практики, серед яких можна відзначити наступних: І.А. Бланк, А.Г. Загородній, В.І. Ярочкин, В.К. Сенчагов, Б.В. Губін, А.С. Соснін та інші. Проблеми оцінки ефективності, конкурентоспроможності та стратегії інноваційної діяльності досліджувалися у працях відомих учених-економістів, таких як: П.І. Гайдуцький, В.М. Геєць, Б.М. Андрушків, М.В. Зубець, А. А. Пересада, І.І. Лукінов, П.Т. Саблук, О. Є. Кузьмін, Д. С. Львова, Б. Є. Патона, Л. І. Федулової та ін.

У цих роботах приділяється багато уваги обґрунтуванню теоретичних аспектів здійснення інновацій, їх впровадження у практику життєдіяльності, оцінці ефективності інноваційної діяльності та її стратегії.

Разом з тим незважаючи на велику кількість досліджень та публікацій, питання стратегії як складової економічної безпеки сучасного інноваційного розвитку регіонів в цілому не мають достатнього глибокого дослідження та висвітлення, та є перспективним і актуальним напрямом для подальшої науково-дослідної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Економічні проблеми такого рівня складності, з якими зараз зіткнулися і всі регіони України і навряд чи зможуть подолати самостійно, тому мова повинна вестись і про стратегію прискореної комплексної програми модернізації економіки регіонів і її реалізацію для подолання асиметрії територіального розвитку.

Головною метою територіального розвитку, на нашу думку, є розробка ідеї про значний прогрес у розвитку держави, через проведення прискореної комплексної реалізації модернізації економіки регіонів, де макроекономічна стратегія, модернізація та інновації виступають засобом досягнення цієї мети. Особливе значення при цьому має виділення в якості найважливішої задачі розвиток складової частини соціально-економічної політики регіонів.

Прискорена комплексна стратегія модернізації економіки в широкому сенсі цього слова - це процес цілеспрямованого системного перетворення, велика кількість одночасних змін у різних сферах соціуму, економічних політичних, культурних, соціальних і науково-технічних механізмів розвитку суспільства, тобто це будь динамічне, свідомо регульоване і якісне поліпшення в економічній і політичній сферах, підвищення ефективності та продуктивності праці на основі інновацій як ключовий фактор розвитку України та її регіонів.

В основі прискореної комплексної стратегії модернізації лежить комплексне впровадження сучасних технологій виробництва та енергозберігаючих технологій з урахуванням зниження екологічного навантаження на навколишнє середовище. Перш за все, це має відбуватися в базовій галузі кожного регіону. Завдяки цьому буде забезпечено сталий розвиток економіки регіонів та, відповідно, підвищення соціальних стандартів життя громадян.

Основою основ сучасної регіональної політики має стати єдність, цілісність та спільність України.

Отже, неможливість досягнення вагомих позитивних результатів у підвищенні конкурентоспроможності регіонів України обумовлюється такими проблемами:

- модернізації виробництва, забезпечення нової якості економічної системи, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках та забезпечення стабільного довгострокового економічного зростання на основі інноваційної моделі розвитку потребують активізації дій держави у сфері управління інноваційною сферою, удосконалення фінансових, інституційних, організаційних, правових та інших інструментів державного управління;

- відсутність стратегії підвищення конкурентоспроможності національної економіки та її суб'єктів господарювання, стратегії переходу України до інноваційної моделі розвитку і, як наслідок, – механізму їх причинно-наслідкових зв'язків та гармонізації. Така ситуація не стимулює суттєвого зростання попиту на інновації, що загрожує наростанням ознак системної кризи, у т.ч. технологічної несумісності та неможливості формування єдиного наукового і технологічного простору, що ускладнюється у ряді випадків ігноруванням законодавства у сфері розвитку високоукладної економіки. Аналіз змін у структурі інноваційних витрат свідчить про формування стійких ознак стагнації інноваційної сфери та прогресуюче відставання інноваційної складової розвитку України від розвинутих країн;

- руйнування потужного науково-технічного потенціалу та неспроможність значного числа інституційних перетворень сформувати інтегрований механізм сприяння розвитку інноваційної діяльності, створення інноваційно-сприятливого середовища та виховання інноваційно-активного індивіда. Наслідком таких негативних явищ стало зменшення привабливості і конкурентоспроможності сфери науково-технічної діяльності і вплив інтелектуального потенціалу з цієї сфери;

- відсутність ефективного (у першу чергу, за критеріями економії часу виробника і споживача) механізму виявлення, форматування і комерціалізації інновацій, який би узгоджував інтереси всіх учасників інноваційного процесу. Відсутність такого ланцюга узгоджених заходів призводить до перехоплення значного числа вітчизняних революційних інновацій зарубіжними конкурентами, значного знецінення наукових розробок через неоперативність їх виявлення і реалізації;

- відсутність достатніх фінансових ресурсів, що не дає змоги реалізувати перспективні, однак високоризикові, проекти, а також співпрацювати з іноземними

партнерами на паритетних умовах. Брак фінансових ресурсів обумовлює можливість домінування іноземного партнера у співпраці та прийнятті ключових рішень щодо механізмів реалізації проектів чи програм, виборі місця розташування об'єктів, розподілі доходів;

— слабкий рівень абсорбції національною економікою і окремими суб'єктами господарювання результатів міжнародних і вітчизняних інноваційних проектів та інших розробок через низький рівень науково-технічного розвитку, застарілу структуру економіки, що знаходиться на межі структурної кризи і зростаючої несумісності з передовими економіками;

— фактична втрата (як мінімум – розпорошення) висококваліфікованого персоналу високотехнологічних і наукоємних виробництв. Твердження багатьох фахівців про наявність в Україні висококваліфікованої робочої сили є висновком, що базується на тенденціях минулих років. Сьогодні персонал переважної більшості великих і середніх підприємств, особливо тих, що належали до військово-промислового комплексу, має відмінну від десятилітньої давності структуру, кваліфікацію і мотивацію трудової діяльності. Найнебезпечнішою у цьому контексті є тенденція руйнування наймасовішої в Україні категорії персоналу – виробничого. Така ситуація призвела до відсутності у багатьох суб'єктів господарювання порогового рівня для абсорбції і продукування інновацій;

— повільні темпи створення національної креативної мережі та мотивації до творчої діяльності, що сформувало тенденцію руйнування або неперспективного використання накопиченого технологічного потенціалу через реалізацію необґрунтованих проектів конверсії, диверсифікації, реструктуризації. У такій ситуації зарубіжні партнери прагнуть реалізувати власні інтереси і отримати права на розробки українських науковців, особливо за умови недосконалої механізму захисту права власників інтелектуального продукту в Україні [3].

Розвиваючи ідеї, проведення прискореної комплексної реалізації модернізації економіки, потрібно визначити те, на що ми будемо спиратися в досягненні такого ривка, тобто визначити «точки зростання» і «точки ризику». Беручи до уваги всі умови і стан світової економіки, потрібно сконцентруватися на внутрішньому розвитку регіонів України. Вимагається своєрідний «новий стратегічний план» модернізації виробництва для відновлення і ренесансу Української економіки та людського потенціалу.

В умовах сьогоденної об'єктивності особливого значення набувають можливості окремого регіону, що формуватиме безпеку держави, залишаючись при цьому стійкою і прогресуючою територією, здатної ефективно нейтралізувати економічні загрози або запобігати їх появі.

Економічна безпека регіону - це система заходів щодо відбиття економічного простору регіону від зовнішніх і внутрішніх загроз, що перешкоджають ефективному функціонуванню складових регіональної економіки: інституційної інфраструктури (органів адміністративно-територіального управління і фінансово-кредитних інститутів); власне сфери виробництва; об'єктів транспорту і зв'язку; науки та наукових установ; систем життєзабезпечення; соціальної сфери.

Іншими словами, прискорена комплексна стратегія модернізації економіки і економічна безпека регіону - це сукупність поточного стану умов і факторів, що характеризують стабільність, стійкість розвитку економічної території, певну незалежність та інтеграцію з економікою країни, яка виражається в таких проявах:

- міжрегіональне партнерство як напрям підвищення соціально-економічного розвитку територій;
- можливості проводити власну економічну політику всередині країни;
- удосконалення регіональної бюджетної політики;
- можливості врівноважено реагувати на різкі геополітичні зміни в країні;
- можливості здійснювати або хоча б почати здійснення суттєвих економічних заходів (не чекаючи допомоги з центру) при соціально вибухових ситуацій на територіях, пов'язаних із локальними «економічними» хворобами;
- розвиток інституційних механізмів модернізації економіки регіонів;
- можливості стабільно підтримувати відповідність існуючих (діючих) на території економічних нормативів світовій практиці, що дозволило б зберегти або відновити гідний рівень життя населення;
- побудова ефективної системи забезпечення регіональної безпеки та зміцнення її провідних органів [1; 3; 4; 5].

Для успішної прискореної комплексної програми модернізації, населення повинне прийняти модернізацію як національну ідею, зрозуміти її необхідність і підтримати активними діями.

Рішення такої ситуації вимагає творчого переосмислення та переробки можливостей модернізації економіки та подолання асиметрії територіального розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Серед вищеперерахованих пропозицій, що сприяють активізації інноваційної стратегії у регіональному розвитку, значну роль відіграє використання потенціалу та переваг міжрегіонального співробітництва, що сприяє розвитку внутрішнього ринку, посилює економічну та соціальну єдність країни. Інноваційний складник міжрегіонального співробітництва повинен бути зорієнтований на синергетичний ефект: досягнення стабільного збалансованого соціально-економічного розвитку на загальнонаціональному рівні завдяки підвищенню конкурентоспроможності регіонів. За рахунок реалізації спільних (міжрегіональних) проектів у сфері виробництва, послуг, інфраструктурного забезпечення за рахунок чого поліпшиться соціально-економічна ситуація в регіонах, зокрема посиляться економічна взаємодія проблемних (старопромислових, сільських, віддалених) територій з регіонами-лідерами; вирівнюється диспропорції регіонального розвитку, створяться можливості для оволодіння новими, раніше не задіяними ресурсами розвитку. Нові можливості відкриють для України міжнародне, міжрегіональне співробітництво на рівні транскордонної, транснаціональної та міжрегіональної кооперації з країнами-сусідами.

Список використаних джерел

1. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2850-IV [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/lavs/main.cgi?nreg=2850-15>
2. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова КМУ від 21 липня 2006 р. № 1001 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/lavs/main.cgi?nreg=1001-2006-%EF>
3. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості. Збірник матеріалів «круглого столу» / за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.

Чобаль Людмила Юрївна,

викладач Ужгородського торгово-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ДИНАМІКА ОСНОВНИХ ПОКАЗНИКІВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ

Анотація. Висвітлено вагомий вплив транспортного комплексу на розвиток національного господарства. Досліджено динаміку основних показників функціонування транспорту в Україні, відображено їх взаємозв'язки та проаналізовано тенденції розвитку.

Ключові слова: залізничний транспорт, автомобільний транспорт, авіаційний транспорт, річковий транспорт, морський транспорт, транспортний комплекс.

Постановка проблеми. Сприятливе географічне положення України, її кліматичні умови, розміщення продуктивних сил на її території визначають достатньо високу ступінь залежності економіки країни від функціонування транспорту – однієї з найважливіших галузей матеріального виробництва, яка забезпечує виробничі і невиробничі потреби економіки та населення в усіх видах перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку транспорту присвячені роботи відомих українських і зарубіжних науковців, зокрема С. Абта, О. Андрущенко, Ю. Барабаша, Я. Вітковського, О. Дейнеки, В. Диканя, Є. Ерфана, Г. Кірпи, К. Кльозе, Ю. Пашенка, Л. Позднякової, Ф. Пфоля, І. Фехнера, Ю. Цветова, І. Шевченко, Н. Якименка та інших.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження динаміки основних показників функціонування транспорту в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транспортний комплекс України представляється залізничним, автомобільним, водним, повітряним, міським електротранспортом, трубопровідним та електронним видами транспорту, кожен з яких, в межах транспортної системи країни, виконує свої функції відповідно до географічних, техніко-економічних, історичних особливостей та потреб у перевезенні пасажирів і вантажів.

Загалом транспорт можна класифікувати за різними критеріями:

1. За сферами використання:

1.1) загального користування;

1.2) особистого користування;

1.3) відомчого користування (внутрішньовиробничий, внутрішньобудівельний, внутрішньо заводський, внутрішньопортовий) [1];

2. За видами перевезень:

2.1) пасажирський;

2.2) вантажний.

3. За видами транспортних засобів:

3.1) універсальні (залізничний, автомобільний, водний, авіаційний, міський електротранспорт (у т. ч. метрополітен);

3.2) спеціалізовані (трубопровідний, електронний)

Місце транспорту в економіці країни є досить значним [2]:

– частка транспортної діяльності у створенні валової доданої вартості становить 13 %;

– у сфері транспорту працює понад 935 тис. штатних працівників (5 % усього зайнятого населення);

– вартість основних засобів виробництва (за первинною оцінкою) складає 35 % від загальної вартості виробничого потенціалу країни;

– у деяких галузях промисловості (нафтова промисловість, лісова промисловість) транспортні витрати досягають 50 % собівартості її продукції.

За даними Державної служби статистики України загальна національна транспортна мережа включає 21,6 тис. км залізничних колій, 166,0 тис. км автомобільних доріг з твердим покриттям, 4,8 тис. км магістральних нафтопроводів, 39,9 тис. км газопроводів та 1,0 тис. км аміакопроводів, 2,1 тис. км експлуатаційних річкових судноплавних шляхів з виходом до Азовського та Чорного морів [4].

Найбільші обсяги перевезень вантажів за усіма видами транспорту простежуються у 2007-2008 роках (крім трубопровідного). Найменші за період 2004-2011 років – у 2009 році. Якщо враховувати перевезення, що виконані для власних потреб і комерційні вантажні перевезення фізичних осіб-підприємців, то автомобільний транспорт лідирує – 1253 млн т у 2011 році, що майже втричі більше від залізничного (469 млн т у 2011 році) (таблиця 1).

Таблиця 1

Перевезення вантажів за видами транспорту (млн т) [4]

Транспорт	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Перевезення вантажів за видами транспорту (млн т)											
всього	1529	1558	1654	1731	1805	1873	1990	1972	1625	1765	1887
залізничний	357	393	445	462	450	479	514	499	391	433	469
морський	6,3	8,8	9	9	8	9	9	8	5	4	4
річковий	8,3	7,6	10	12	13	14	15	11	5	7	6
автомобільний*											
у т.ч.	939	947	973	1027	1121	1167	1255	1267	1069	1168	1253
автопідприємства	99	94	106	111	106	124	134	131	87	99	118
авіаційний	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
трубопровідний	218	201	217	221	213	204	196	187	155	153	155
Вантажооборот за видами транспорту (млрд ткм)											
всього	394,1	411,3	457,5	480,1	473,6	494,6	510,2	507,7	395,7	418,7	445,7
залізничний	172,8	193,1	225,3	234,0	224,0	240,8	262,5	257,0	196,2	218,1	243,9
морський	8,6	8,8	9,9	9,3	9,6	12,1	12,9	11,3	5,2	5,2	5,1
річковий	5,9	4,2	4,7	5,6	6,3	6,3	5,7	4,5	2,8	3,8	2,2
автомобільний*											
у т.ч.	19,3	20,6	24,4	28,8	35,3	40,6	46,6	54,9	49,2	53,9	57,3
автопідприємства	5,8	7,5	8,6	10,0	11,6	13,1	15,0	15,8	14,2	17,0	17,4
авіаційний	0,0	0,4	0,5	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
трубопровідний	187,5	184,2	192,7	202,1	198,1	194,5	182,1	179,6	141,9	137,3	136,8

* З урахуванням перевезень, виконаних для власних потреб. З 2002 року - з урахуванням комерційних вантажних перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями.

У 2011 році обсяги перевезень вантажів порівняно з 2010 роком збільшилися на 6,9 % і становили 1887 млн т. Вантажооборот склав 445,7 млрд ткм і зріс на 6,5 %.

В порівнянні з 2010 роком збільшилися на 8,4 % перевезення вантажів залізницями. Мало місце зростання перевезення таких номенклатурних груп вантажів: лісових вантажів – на 7,8 %; будівельних матеріалів – на 19,9 %; нафти і нафтопродуктів – на 9,9 %; коксу – на 7,3 %; залізної та марганцевої руди – на 9,3 %; хімічних і мінеральних добрив – на 23,4 %; кам'яного вугілля – на 4,1 %; чорних металів (з брухтом) – на 7,1 %; цементу – на 5,2 %; зерна і продуктів перемелу – на 13,0 % [4].

На протязі року зменшив перевезення вантажів на 10,8 % вітчизняний морський та річковий торговельний флот, у закордонному сполученні – на 19,5 %, в цілому замовникам доставлено 9,9 млн т вантажів. Порівняно з 2010 роком скоротилися на 18,2 % перевезення вантажів підприємствами річкового транспорту, проте морського транспорту – зросли на 1,9 %.

В порівнянні з 2010 роком збільшилися на 7,2 % обсяги перевезень вантажів автомобільним транспортом (1253 млн т вантажів, з урахуванням перевезень фізичними особами-підприємцями та підприємствами інших галузей економіки) та зріс на 6,3 % вантажооборот (57,3 млрд ткм).

Магістральними трубопроводами транспортовано 155,0 млн т вантажів, що на 1,0 % більше, ніж за 2010 рік. Транспортування газу зросло на 4,7 %, аміаку – на 19,0 %. Перекачка нафти скоротилася на 15,4 %. Транзит нафти скоротився на 11,8 %. Транзит аміаку зріс на 20,4 %, газу – на 5,7 % [4].

За 2011 рік у загальному обсязі експорту послуг приблизно 35 % припадало на послуги вантажного транспорту. У порівнянні з попереднім роком експорт послуг вантажного транспорту зріс на 13,4 % і становив 4,9 млрд дол. США. По відношенні до 2010 року простежується зростання експорту послуг по всіх видах транспорту: трубопровідним транспортом надано послуг на 11,8 % більше (на 3,8 млрд дол. США); морським – на 3,4 % (на 49,8 млн дол.); залізничним – на 21,3 % (на 488,5 млн дол.); авіаційним – на 11,9% (на 308,7 млн дол.); іншими видами транспорту – на 29,1 % (на 270,7 млн дол.).

У загальному обсязі імпорту частка вантажних транспортних послуг у 2011 році становила 2,3 %. Загалом вантажні транспортні послуги з імпорту зросли у порівнянні з 2010 роком на 23 % (143,3 млн дол США). Зростання відбулося майже по всіх видах транспорту крім трубопровідного: залізничним транспортом – на 25,2 % більше (42,1 млн дол.); авіаційним – на 77,5 % (15,4 млн дол.); морським – на 3,9 % (36,4 млн дол.); трубопровідним транспортом – на 9,7 % менше ніж у 2010 році (0,5 млн дол.); іншими видами транспорту – на 26,2 % більше (48,9 млн дол.) [4].

На протязі 2011 року послугами пасажирського транспорту скористалися приблизно 7 млрд пасажирів, що на 2,0 % більше, ніж за 2010 рік. За 2011 рік залізничним транспортом відправлено 429,8 млн. пасажирів (з урахуванням перевезень пасажирів міською електричкою), що на 0,6 % більше, ніж за попередній рік. Послугами автомобільного транспорту (з урахуванням перевезень фізичними особами-підприємцями) скористалися на 3,1 % менше – 3,6 млрд пасажирів. Перевезення пасажирів автотранспортом фізичних осіб-підприємців зменшилися на 8,6 %. У порівнянні з 2010 роком зросли на 6,3 % обсяги перевезень пасажирів морським транспортом і закордонні перевезення пасажирів – на 22,3 %. Натомість зменшилися на 2,3 % перевезення пасажирів річковими шляхами, а закордонні перевезення – зросли на 66,7 %. Кількість перевезених пасажирів авіаційним транспортом за 2011 рік збільшилася на 22,9 %.

Зросли міжнародні пасажиропотоки в аеропортах України. За 2011 рік з них відправлено за кордон 5050,8 тис. пасажирів, що на 21,8 % більше, ніж за 2010 рік. В той же час до України прибуло з-за кордону 5050,2 тис. пасажирів (на 21,7% більше). Перевезення пасажирів трамваями у 2011 році у порівнянні з попереднім роком зросли на 11,8 %, тролейбусами – на 11,9 %, метрополітенами – на 2,3 % [4].

Протягом 2005-2011 років левову частку обсягів транзитних вантажопотоків територією України (без урахування трубопровідного транспорту) склали перевезення залізничним транспортом – 90,2 % у середньому за період (таблиця 2). З 2007 року відбувалося поступове зменшення обсягів перевезень вантажів залізничним транспортом, що пов'язано із збільшенням частки обсягів перевезень автомобільним (з 0,6 до 5 млн т) і морським (з 3,8 до 3,9 млн т) видами транспорту.

Таблиця 2

Динаміка транзитних вантажопотоків за видами транспорту, тис. т [3]

Види транспорту	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	205565,25	222948,1	386956,6	325423	178134,1	152353,8	151243,0
трубопровідним	127921,9	143721,2	279802,4	223497,9	127981,7	99440,26	93119,52
Усього без трубопровідного	77643,35	79226,9	107154,2	101925,1	50152,4	52913,54	58123,48
%	100	100	100	100	100	100	100
залізничним	73221,04	75050,72	99882,37	93347,6	44834,64	44511,77	48669,54
%	94,3	94,7	93,3	91,6	89,4	84,1	83,7
морським	3765,54	2516,11	2693,97	3486,97	1899,38	3660,41	3912,07
%	4,9	3,2	2,5	3,4	3,8	6,9	6,7
автомобільним	636,1	1614,14	4494,61	4908,71	3354,2	4649,12	5011,2
%	0,8	2,0	4,2	4,8	6,7	8,8	8,7
річковим	10,11	18,5	37,43	74,73	0	0	0
%	0,0	0,0	0,0	0,1	–	–	–
авіаційним	1,4	1,17	1,28	1,54	1,17	1,58	2,8
%	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
інше	9,16	26,33	44,54	105,54	62,94	90,64	527,84
%	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2	0,9

За аналізований період також простежується динамічне використання повітряного простору України, де обсяги перевезень транзитних вантажів авіаційним транспортом зросли удвічі (з 1,4 до 2,8 тис. т), однак їхня частка у структурі загальних перевезень вантажів залишається мізерною. Із 2005 року по 2008 рік відбувалося зростання обсягів транзитних вантажів, що перевозилися річковим транспортом (з 10,1 до 74,7 тис. т), проте з 2009 року вони повністю втрапилися, що, за експертними оцінками, пов'язано із впливом фінансової кризи. Найпершими були втрачені транзитні вантажопотоки, що прямували через річкові порти України з країн Європи (Албанії) та Канади до країн СНД (Російської Федерації та Казахстану) у прямому напрямку та з країн СНД (Російської Федерації, Казахстану та Узбекистану) до країн ЄС (Греції, Італії), Європи (Албанії), Азії (Сирійської Арабської Республіки) та Африки (Анголи) у зворотному напрямку [5].

Важливо відзначити також зміни у географії транзитних вантажних перевезень. У 2007 році частка країн СНД у транзитних перевезеннях територією України складала 63,2 %, ЄС – 5,3 %, інших країн – 31,6 % (без урахування трубопровідного транспорту), а в 2010 році ці частки становили відповідно 85,4; 6,2 і 8,4 %. Такі зміни підтверджують поступову концентрацію вітчизняних транзитних послуг на теренах СНД та ЄС, що є позитивним фактором розвитку транзитного потенціалу України.

Висновки з даного дослідження. Сьогодні до транспорту висуваються високі вимоги щодо якості перевезення пасажирів і переміщення вантажів, що пов'язано із динамічним розвитком національного господарства у контексті все більш інтенсивнішої глобалізації, зокрема господарських зв'язків між підприємствами і підвищеною рухливістю населення. Попри загалом зростаючу за останні роки динаміку основних показників розвитку транспорту, у цій сфері ще є багато проблем, які потребують негайного вирішення. Україна

повинна неодмінно враховувати своє сприятливе географічне положення та розвивати й ефективно використовувати наявний потенціал транспортної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Гавриленко Н.Г. Особенности циклического развития транспортного комплекса России: монография. – Омск: СибАДИ, 2011. – 212 с.
2. Стратегічні напрями розвитку транспортної галузі України у післякризовий період: аналіт. доп. / Д. К. Прейгер, О. В. Собкевич, О. Ю. Ємельянова; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 112 с.
3. Транзитні перевезення вантажів за період 2005-2011 років. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Транспорт і зв'язок України у 2011 р. Статистичний збірник / ред. Н.В. Власенко. – Київ, 2012. – 273 с.
5. Щодо реалізації та розвитку транзитного потенціалу України. Національний інститут стратегічних досліджень. Аналітична записка / Д. К. Прейгер, О. В. Собкевич, О. Ю. Ємельянова. – [Електронний ресурс]. – режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/818/>.

СТУДЕНСЬКІ НАУКОВІ МАТЕРІАЛИ

**за підсумками науково-практичної конференції:
«Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні,
екологічні, гуманітарні та правові проблеми»**

Литвинюк Віталій Віталійович

студент групи Фнв -41, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Кравчук Наталія Олегівна

викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В ЗАХІДНОМУ ПРИКОРДОННОМУ РЕГІОНІ (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Анотація. У статті досліджено основні форми тіньової економіки в прикордонному регіоні Волинської області. Проаналізовано обсяги та чинники формування вказаного явища, а також розроблені рекомендації щодо поступового скорочення рівня тінізації економіки в Західному прикордонному регіоні.

Ключові слова: тіньова економіка, прикордонний регіон, контрабанда, митниця, експорт, імпорт товарів.

Постановка проблеми. Проблема існування тіньових процесів в економіці в умовах глобалізації стає актуальною для країн світу як загалом, так і для національних економік, а також для її регіонів. У світовій економічній системі спостерігається загрозлива тенденція – прискорене зростання тіньового сектора порівняно з офіційною економікою, яке характерне для всіх регіонів, але особливо помітне у прикордонному регіоні. За оцінками Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР), тіньова економіка за останні сім років зростала щорічно на 6,2 %, а загальне економічне зростання становило в середньому 3,5 %. Поширення такого небезпечного явища, як тінізація економіки, визнано однією із загроз національної та регіональної економічної безпеки, що й зумовило вибір аналізу причин існування тіньової економіки у прикордонному з регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми аналізу особливостей тіньової економіки присвячено низку праць таких учених економістів і юристів, як М.Я. Азаров, О.І. Барановський, З.С. Варналій [4], М.І. Карлін [1], В.Я. Хойка, Р.Я. Чайковський [5], [6] та ін. При цьому проблема аналізу тіньової економіки саме в прикордонному регіоні є малодослідженою, оскільки має свої особливості.

Постановка мети та завдання. Метою роботи є з'ясування основних видів тіньової діяльності у прикордонному регіоні Волинської області, та різних чинників, які впливають на існування та розвиток середовища тіньової економіки у прикордонних регіонах, насамперед, у Західному регіоні України, а також розробка рекомендацій щодо подолання даного явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення ефективної конкурентоспроможної економіки, збалансоване поєднання соціального та економічного розвитку суспільства, побудова в Україні економіки успішного європейського зразка неможливі без суттєвого зниження рівня тінізації української економіки. Обсяги тіньової економіки у високорозвинених країнах становлять 17 % валового внутрішнього продукту (ВВП), у країнах, що розвиваються, – 40 % ВВП, у країнах із перехідною економікою – понад 20 % ВВП [5]. За даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі України на основі зваженого показника фінансового, монетарного, «електричного» і «витрат населення» методів, частка тіньової економіки у ВВП України у 2012 році становила 34 % [3]. Також

потрібно зазначити, що частка тіньової економіки у прикордонних регіонах є вищою, ніж у цілому по країні (це зумовлено низкою факторів, джерелоутворюючим яких є наявність кордону).

З-поміж факторів, що сприяли зародженню та зміцненню тіньової економіки в Західному прикордонному регіоні України, необхідно виділити такі:

- відсутність повноцінного ринкового середовища;
- важкість податкового навантаження;
- наявність недостатньо контрольованого кордону, що розділяв різні господарські системи;
- поширення прихованої зайнятості;
- структурні диспропорції в економіці [6].

Надмірна важкість податкового навантаження визнається одним з найвпливовіших чинників, що стимулюють зростання тіньової економіки та активізацію кримінальної економічної діяльності. Підпорядкованість податкової політики виключно поточним фіскальним інтересам, а саме – максимальному залученню надходжень до місцевих та державного бюджетів, зумовлює надмірний податковий тиск на господарські суб'єкти. Це, знов-таки, стимулює приховування реальних обсягів економічної діяльності, виведення її у «тінь».

Для порівняння у Греції, Італії, Бельгії і Швеції найвищі податки в Європі (72–78 %). У цих самих країнах – найрозвиненіший тіньовий сектор. Водночас розвинені країни з найменшим рівнем податкового тягаря – США і Швейцарія (41,4 % і 39,7 % відповідно) – мають порівняно невеликий тіньовий сектор. За оцінкою професора Шнайдера, саме через прямі і непрямі податки 55 % підприємств переходять в тіньовий сектор.

Досить поширеним явищем у прикордонних територіях Західного регіону є контрабанда. При цьому найбільшу питому вагу на території Волинської області займають контрабандні товари легкої промисловості (новий та уживаний одяг), побутова б/у техніка, товари харчової промисловості (зокрема, м'ясо та ковбасні вироби, цибуля, кондитерські вироби, молочна продукція), побутова хімія, шини та запчастини до автомобілів, саджанці різноманітних квітів. Що стосується товарів легкої та хімічної промисловості, то стан внутрішнього ринку цих товарів за умови нелегального імпорту за заниженою митною вартістю та в кількості, що значно перевищує внутрішнє виробництво, є головною проблемою вітчизняних виробників. Визначальні чинники поширення контрабанди наведені на рис. 1.

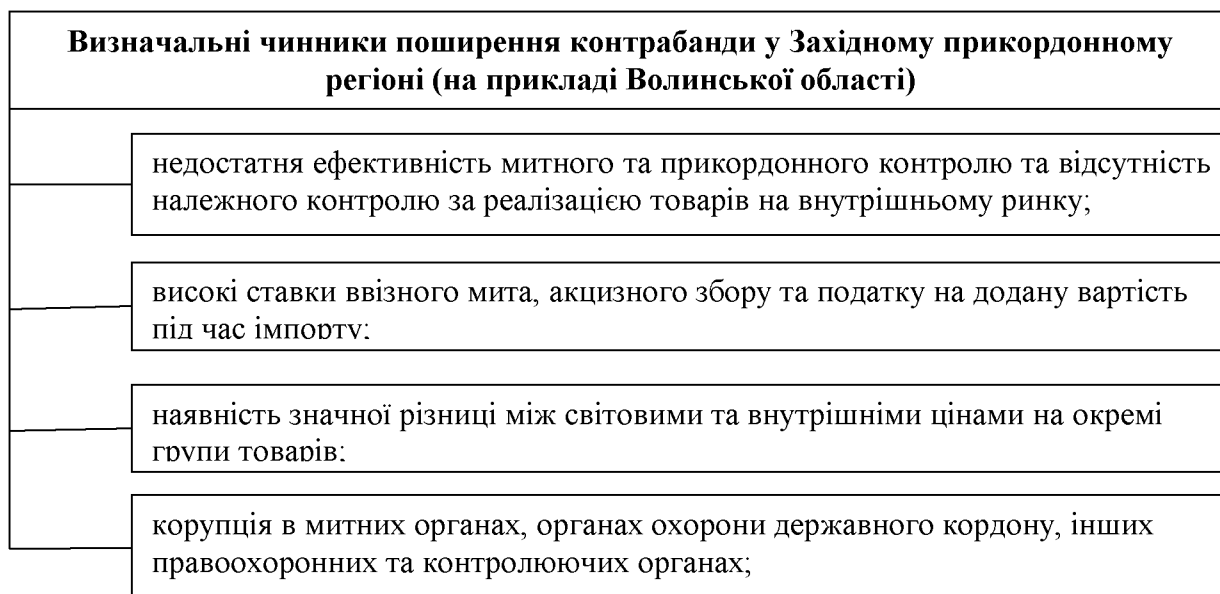

Рис. 1. Визначальні чинники поширення контрабанди у Західному прикордонному регіоні (на прикладі Волинської області) [розроблено автором на основі [1], [2],[5]]

Серед своєрідного "експорту" українських товарів варто виділити тютюнові вироби, що становить понад 80 % експортованої контрабанди навіть попри те, що ввезення тютюнових виробів у країни Європейського Союзу обмежене до мінімуму, а санкції проти порушників стали жорсткішими. Але оскільки різниця в цінах складає 500 %, "тютюнова контрабанда" набуває колосальних розмірів [5]. Доходить до того, що тютюнові вироби вивозять навіть під виглядом дипломатичної пошти. Крім тютюнових, "популярними товарами експорту" з України є алкогольні вироби, та нафтопродукти (зокрема, дизпаливо, різниця в цінах на яке складала 3 грн. за 1 л).

Особливу роль у поширенні контрабанди відіграє людський чинник. За інформацією правоохоронних органів, переважна більшість злочинів, пов'язаних із незаконним переміщенням вантажів через державний кордон, скоєно з використанням корумпованих зв'язків із посадовими особами митних органів, органів охорони державного кордону та інших контролюючих органів. Найпоширенішими протиправними діями є: незаконне звільнення вантажів від митного огляду; опломбування транспортних засобів без огляду вантажу; оформлення подвійних митних документів; заниження митної вартості товару і т.д. Також мають місце факти переміщення через митний кордон поза пунктами пропуску, недекларування товарів тощо.

Вагоме місце в тіньовій діяльності на прикордонній території займає реалізація конфіскованих матеріальних засобів. Левову частку такого "конфіскату" становлять автомобілі, ціна яких складає більше 200 тисяч гривень.

Вирішення проблем мінімізації корупційних виявів потребує встановлення суворого контролю за виконанням антикорупційних програм і рішень в усіх ланках державного апарату; створення надійного організаційно-правового, фінансового забезпечення діяльності правоохоронних органів і судів; проведення всемасштабної ревізії нормативно-правових актів міністерств, відомств, органів місцевої влади щодо їх відповідності Конституції України та антикорупційним законам України. Паралельно з рішучими діями правоохоронних органів із запобігання та подолання корупції необхідно розвивати і

посилювати рівень суспільного контролю за діяльністю посадових осіб прикордонного регіону з широким залученням громадськості та засобів масової інформації [1].

Оптимізувавши чисельність владних структур, слід забезпечити їх працівникам оплату праці, яка б гарантувала високий рівень життя. Позбавлення статусу державного службовця має бути відчутною втратою матеріального добробуту. Необхідно розробити чіткий механізм ротації керівних управлінських кадрів, який передбачав би залучення до управління найбільш професійно підготовлених осіб. Має діяти механізм зворотного зв'язку між тривалістю перебування на керівних посадах та результатами діяльності.

Суттєвою проблемою для прикордонних регіонів є і «тіньове працевлаштування». Найтипівішими формами прояву тіньової зайнятості є вулична торгівля, послуги населенню з будівництва, приватне репетиторство, різноманітна посередницька діяльність, сезонні с/г роботи. У той же час боротися з тіньовою зайнятістю у прикордонних регіонах України дуже важко, оскільки доходи, отримані від тіньових заробітків у сусідніх країнах, значно перевищують зарплату в Україні. Особливо це стосується сезонних робіт у сільському господарстві й заготівлі дарів лісу (для порівняння за місяць сезонних робіт у Польщі можна заробити від 4000 до 6500 грн.).

Роль неформальної зайнятості для прикордонної економіки неоднозначна. Важко заперечити її позитивну функцію у забезпеченні додатковими робочими місцями і підвищенні доходів населення, розширенні виробництва товарів і послуг. Тіньова зайнятість у депресивних регіонах пом'якшує наслідки різкого падіння рівня життя і зростання безробіття. Разом із тим у тіньовому секторі відсутні гарантії працевлаштування, оплати праці та соціального страхування, безпеки праці, створюються умови для втягування значної частини населення у кримінальні відносини. У свою чергу, держава та місцеві громади втрачають значні кошти внаслідок приховування доходів від оподаткування.

Зважаючи на те, що тіньова економіка є основним джерелом життєзабезпечення значних прошарків західного прикордонного регіону України, сьогодні необхідно уникнути однобічного підходу до проблем тінізації й урахувати, які збитки буде завдано населенню даного регіону у разі посиленого скорочення тіньової сфери, оцінити можливості держави компенсувати ці втрати. Таким чином, принципової ваги сьогодні набувають методи легалізації тіньової економіки західного прикордонного регіону України, які б гарантували збереження людського потенціалу даного регіону через підвищення ефективності та прибутковості легального виробництва і збільшення на цій основі кількості робочих місць та підвищення реальних доходів населення.

Єдино можлива стратегія детінізації економіки західного прикордонного регіону України полягає у створенні більш вигідних умов господарювання у легальному секторі. Це досягається шляхом поєднання адміністративно-обмежувальних та економіко-правових заходів, перші з яких мають спрямовуватися на ускладнення тіньової діяльності, а другі – на створення сприятливого підприємницького клімату в регіоні з метою легалізації тіньової зайнятості та тіньових доходів населення [1].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок у напрямку. Таким чином проаналізувавши основні форми тіньової економіки в Західному прикордонному регіоні варто вдосконалити нормативно-правову базу щодо регулювання експорту та імпорту товарів, проводити постійний моніторинг та стан економіки в прикордонному регіоні, розробити дієві заходи на державному рівні щодо подолання корупції в митних органах, знизити обсяги митних зборів на вказані групи товарів для того, щоб все ж збільшити надходження до Держбюджету і частково вивести капітал "із тіні".

Крім цього, варто подбати про добробут населення прикордонного регіону, підвищивши соціальні стандарти та реформувавши системи оплати праці, для того, щоб гарантувати зайнятість в Україні, а не за кордоном.

Список використаних джерел

1. Карлін М.І. Шляхи боротьби з тіньовою економікою в Західному прикордонному регіоні /М.І. Карлін, Р.Й. Чайковський // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vpu/ekon/2008_6/3.pdf
2. Контрабанда – вперед / Газета Тиждень.ua, 2009// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Publication/1842>
3. Тенденції тіньової економіки в Україні в I кварталі 2012 року: аналітична доповідь /Міністерство економічного розвитку та торгівлі України, Управління макроекономічного прогнозування Відділ економічної безпеки та детінізації економіки.
4. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З. С. Варналія.– К.: НІСД, 2006.– 576 с.
5. Чайковський Р.Й. Особливості та форми тіньової економіки в прикордонному регіоні / Р.Й. Чайковський //Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2007. - № 12. – С. 189 – 195.
6. Чайковський Р.Й. Причини існування тіньової економіки у прикордонному з Європейським союзом регіоні [Електронний ресурс] / Р.Й. Чайковський // Режим доступу: ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/1162

Кушнірук Сергій Романович

студент групи 2-ЕП-10, спеціальність «Економіка підприємства», ДВНЗ
«Нововолинський електромеханічний коледж»

Науковий керівник: викладач Харчук Людмила Миколаївна

комп'ютерно-економічний відділ,
ДВНЗ «Нововолинський електромеханічний коледж»

ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ ЗЕД УКРАЇНИ В ХХІ СТОЛІТТІ

Анотація. У статті розглянуто наукові основи зовнішньоекономічної діяльності, проблеми розвитку, сучасні форми конкурентної боротьби на зовнішніх ринках. Проведений аналіз структури зовнішньої торгівлі України, а також аналіз вступу України до ЄС. Розроблено пропозиції щодо інтеграції України до Європейського союзу та вдосконалення зовнішніх економічних зв'язків.

Ключові слова: ЗЕД, ЄС, СНД, ВВП, інтеграція, Україна, торгівля, експорт, імпорт, взаємозв'язки.

Постановка проблеми. Роль зовнішньоекономічної діяльності в сучасній Україні завжди була і залишається пріоритетним напрямом політики держави, що створює основи для розвитку вигідної торгівлі і сприятливого інвестиційного клімату в країні. З одного боку ЗЕД стала одним з головних джерел доходів державного бюджету, а значить - найважливішим чинником вирішення ключових економічних і соціальних завдань. З іншого боку - вона є явищем новим, а тому знаходиться в стадії становлення, і сама потребує відповідної підтримки і тому ЗЕД природним чином обтяжена численними проблемами. Їх діапазон виявився дуже широким, від недостатнього досвіду суб'єктів ЗЕД та перетворення її самої в основний засіб відтоку капіталу з країни, до необхідності освоєння сучасних форм конкурентної боротьби на зовнішніх ринках і формування відносин з міжнародними економічними організаціями, що відповідають інтересам України.

Серед таких головних проблем можна виділити:

1. Більш високий рівень державного регулювання у порівнянні з іншими країнами, що несе за собою проблеми в узгодженні різних питань у міністерствах, відомствах, місцевих адміністраціях та передбачає чималі витрати часу і зусиль суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. Високий рівень бюрократії в нашій країні є одним з найбільш гальмуючих факторів розвитку зовнішньоекономічних відносин.

2. Нестабільність законодавства в цілому та законодавчої бази відносно здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Якщо на перших етапах незалежності України переважала лібералізація міжнародного бізнесу, то в останні роки дедалі більшу роль відіграє протекціонізм. Це ускладнює розробку довгострокових стратегій для підприємства.

3. Політична та економічна нестабільність в державі. Це визначальні фактори розвитку міжнародних відносин, зв'язків, зовнішньоторгівельної політики, які потрібно розглядати системно, так як зовнішньоекономічна діяльність є структурним елементом загальнодержавних процесів.

4. Недостатньо розвинута система міжнародних банківських розрахунків, що гальмує рух валютних потоків українських учасників світового ринку, підвищує рівень кредитних і валютних ризиків та ін.

5. Низький імідж українських підприємств як міжнародних партнерів на закордонних ринках. Добре відомо, що керівники зовнішньоекономічних підрозділів і підприємств у цілому проводять міжнародні операції за процедурами, далекими від світових стандартів. У цьому розрізі особливо велика роль відводиться тіньовим капіталам та прибуткам.

6. Низька конкурентоспроможність продукції вітчизняного виробництва, що більшою мірою зумовлена недостатнім рівнем якості в порівнянні з іноземними товарами-аналогами.

7. Недостатня кваліфікація персоналу, зайнятого в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю. Зокрема, це визначається не відповідністю рівня освіти в Україні порівняно з міжнародними стандартами [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зовнішньоекономічної діяльності вивчали такі українські вчені, як В.Василенко, В.Дергачова та ін.. Причини, що перешкоджають вступу України в Європейський Союз назвав голова Представництва Європейської комісії Ієн Боуг. В кінці лютого 2013 року заступник голови Секретаріату Президента Олександр Чалий заявив, що українська сторона фактично завершила розробку положення поглибленої угоди з Євросоюзом, що стосується асоційованого членства країни в ЄС. А нещодавно прем'єр-міністр Польщі Дональд Туск повідомив, що Варшава готова підтримати ідею Франції і Німеччини про створення в рамках ЄС Середземноморського союзу в обмін на відкриття перспективи членства в ЄС для України. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження.

Постановка мети та завдання. Метою статті є розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо пріоритетів розвитку зовнішньоекономічної політики України. Наведенні також практичні завдання, які потрібно виконувати для підвищення ефективності зовнішньоекономічних зв'язків України, а саме:

1. Здійснити вдосконалення законодавчої бази, щодо діяльності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

2. Скоротити громітку процедуру збирання документів та реєстрації суб'єктів даної діяльності.

3. По мірі можливості анулювати значні труднощі в засвоєнні вітчизняними товаровиробниками зарубіжних ринків, з причин недосконалості форм фінансових розрахунків, нерозвиненості транспортної і ринкової інфраструктури, практики регулювання митних процедур і оподаткування.

4. Підвищити якість продукції, яка б відповідала європейським стандартам якості та вимогам споживачів, а також інші невирішені завдання [4].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розглянемо товарну структуру зовнішньої торгівлі України:

За 2012р. експорт товарів склав 68809,8 млн. дол. США, імпорт - 84658,1 млн. дол. Порівняно з 2011р. експорт збільшився на 0,6%, імпорт - на 2,5%. Від'ємне сальдо становило - 15848,3 млн. дол. (за 2011р. також від'ємне - 14214 млн. дол.).

Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,81 (за 2011р. - 0,83).

Зовнішньоторговельні операції проводились з партнерами із 215 країн світу.

Обсяги експорту товарів до країн СНД становили 36,8% від загального обсягу експорту, Азії - 25,7%, Європи - 25,3%, у т.ч. до країн Європейського Союзу - 24,8%, Африки - 8,2%, Америки - 3,8%, Австралії і Океанії - 0,1%.

Найсуттєвіші експортні поставки здійснювались до Російської Федерації -25,6% від загального обсягу експорту (залізничні локомотиви, чорні метали, механічні машини), Туреччини - 5,4% (чорні метали, жири та олії тваринного або рослинного походження, добрива), Єгипту - 4,2% (зернові культури, чорні метали, жири та олії тваринного або рослинного походження), Польщі - 3,7% (чорні метали, руди, шлак і зола, насіння і плоди олійних рослин), Італії (чорні метали, насіння і плоди олійних рослин, зернові культури) та Казахстану (залізничні локомотиви, вироби з чорних металів, механічні машини) - по 3,6%, Індії - 3,3% (жири та олії тваринного або рослинного походження, палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, добрива).

Серед найбільших країн-партнерів експорт товарів збільшився до Єгипту у 2,2 рази, Казахстану - на 32,4%. Одночасно скоротився до Італії на 18,4%, Російської Федерації - на 11% та Польщі - на 7,8%.

Основу товарної структури українського експорту склали чорні метали та вироби з них - 26,4% від загального обсягу експорту (зменшення обсягів на 14,7% проти 2011р.). Продукти рослинного походження становили 13,4% (збільшення на 66,6%), мінеральні продукти - 11,1% (зменшення на 25,4%), механічні та електричні машини - 10,2% (збільшення на 4%), засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби - 8,7% (збільшення на 22,8%), продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості - 7,4% (зменшення на 6,1%), жири та олії тваринного або рослинного походження - 6,1% (збільшення на 24%), готові харчові продукти - 5,1% (збільшення на 18,9%).

У загальному обсязі експорту товарів у порівнянні з відповідним періодом попереднього року збільшилась частка зернових культур з 5,3% до 10,2%, жирів та олій тваринного або рослинного походження - з 5% до 6,1%, залізничних локомотивів - з 5,6% до 6%, механічних машин - з 5,2% до 5,5%. Зменшилась натомість частка чорних металів з 27% до 22,3%, палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки - з 8,3% до 5,3%, руд, шлаку і золи - з 5,7% до 4,8%.

У звітному періоді збільшився експорт окремих товарів: цукру білого у 26,4 рази (Казахстан, Киргизстан, Молдова, Республіка), пшениці - у 2,2 рази (Єгипет, Іспанія, Марокко), кукурудзи - у 2 рази (Іспанія, Єгипет, Іран, Ісламська Республіка), тепловозів - на 42,2% (Російська Федерація, Азербайджан, Казахстан), ячменю - на 29% (Саудівська Аравія, Іран, Ісламська Республіка, Лівійська Арабська Джамахірія), олії соняшникової - на 26,3% (Індія, Єгипет, Іран, Ісламська Республіка), лікарських засобів - на 26,2% (Узбекистан, Російська Федерація, Білорусь), сигарет з тютюну і його замінників - на 15,9% (Грузія, Молдова, Республіка, Азербайджан), моніторів та телепроекторів - на 11,4% (Угорщина, Російська Федерація, Молдова, Республіка), хлібу, кондитерських виробів - на 8,8% (Російська Федерація, Казахстан, Азербайджан).

За видами економічної діяльності найбільші експортні поставки здійснювали підприємства металургійного виробництва - 25,3% від загального обсягу експорту (зменшення проти 2011р. на 12,6%), оптової торгівлі і посередництва в оптовій торгівлі - 21,7% (збільшення на 32,2%), з виробництва інших транспортних засобів -7% (збільшення на 10,2%), хімічного виробництва - 5,9% (зменшення на 2%), з виробництва харчових продуктів, напоїв - 4,7% (збільшення на 1%), з добування металевих руд - 4,3% (зменшення на 16%), з виробництва машин та устаткування -3,8% (збільшення на 4,4%) та сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг - 3,4% (збільшення у 2,2 рази).

Імпорт з країн СНД становив 40,7% від загального обсягу, Європи - 32,5%, у т.ч. з країн Європейського Союзу - 30,9%, Азії - 20,2%, Америки - 5,3%, Африки -1%, Австралії і Океанії - 0,2%.

У загальному обсязі імпорту найбільші надходження здійснювались з Російської Федерації - 32,4% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини, чорні метали), Китаю - 9,3% (електричні та механічні машини, взуття), Німеччини - 8% (механічні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного, фармацевтична продукція), Білорусі - 6% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, засоби наземного транспорту, крім залізничного, добрива), Польщі - 4,2% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, пластмаси, полімерні матеріали, папір та картон), США - 3,4% (палива мінеральні, нафта і продукти її перегонки, механічні машини, засоби наземного транспорту, крім залізничного) та Італії - 2,6% (механічні та електричні машини, пластмаси, полімерні матеріали).

Збільшились імпортні поставки з Китаю - на 26%, Білорусі на 20,3%, США та Польщі - на 12,1%, Італії - на 11,4%. Поставки з Російської Федерації зменшились на 5,9%.

У загальному обсязі імпорту товарів збільшилась частка засобів наземного транспорту, крім залізничного - з 6,6% до 7%, фармацевтичної продукції - з 3,5% до 3,9%. Частка палив мінеральних, нафти і продуктів її перегонки зменшилась з 34,6% до 30,9%, чорних металів - з 3,4% до 2,7%.

У звітному періоді спостерігалось збільшення імпорту окремих товарів: свинини свіжої, охолодженої або мороженої у 2,8 рази (Бразилія, Німеччина, Польща), м'яса та їстівних субпродуктів свійської птиці - у 2,6 рази (США, Німеччина, Угорщина), коксу і напівкоксу з кам'яного вугілля - у 2,4 рази (Польща, Російська Федерація, Чехія), насіння соняшника - на 65,2% (США, Туреччина, Франція), риби свіжої, охолодженої або мороженої - на 44,8% (Норвегія, Ісландія, США), руд та концентратів залізних - на 44,1% (Російська Федерація, Велика Британія, Канада - на 23,5%.

В Україну за 2012р. надійшло іноземної давальницької сировини на 3406,1 млн. дол. (зменшення на 27,6% порівняно з 2011р.). Найбільші поставки здійснювались з Російської Федерації, Німеччини та Китаю. Експорт готової продукції з імпоротної давальницької сировини становив 5081 млн. дол. (менше на 19,5%).

Експорт давальницької сировини становив 118,2 млн. дол. (на 11,8% більше, ніж у 2011 р.). У той же час до України імпортовано готової продукції, виготовленої з давальницької сировини, на 161,6 млн. дол. (зростання на 92,5%). Найбільші поставки здійснювались з Швейцарії, Швеції та Німеччини. Найбільші імпортні поставки здійснювали підприємства оптової торгівлі і посередництва в оптовій торгівлі - 30% від загального обсягу імпорту (збільшення на 5%), з торгівлі автомобілями та мотоциклами, їх технічного обслуговування та ремонту - 7,6% (збільшення на 11,3%) та металургійного виробництва - 4,8% (зменшення на 8,6%).

Найактивніше здійснювали експортно-імпортні операції підприємства м. Києва, Донецької, Дніпропетровської, Київської, Луганської та Одеської областей.

У грудні 2012р. експорт товарів зменшився порівняно з листопадом 2012р. на 6%, імпорт збільшився на 13,5% і становили відповідно 5591,5 млн. дол. та 7809,5 млн. доларів. Від'ємне сальдо у грудні 2012р. становило - 2218 млн. дол. (у листопаді 2012р. також від'ємне - 928,6 млн. доларів).

На основі вище наведених даних, ми бачимо, що Україна проводить активну торговельну політику з безліччю країн світу [6].

Так як зовнішня торгівля безпосередньо пов'язана з обсягами Внутрішнього Валового Продукту, то наведемо статистичні дані ВВП за 2012 рік в таблиці 1 [5].

Серед пріоритетних напрямків двостороннього співробітництва було визнано розвиток відносин з найрозвиненішими країнами Заходу – державами "великої сімки", яким належить провідна роль в сучасній міжнародній системі, зокрема у всесвітньому економічному комплексі й в міжнародних інституційних механізмах управління глобальними й регіональними процесами.

Особливого значення для України на міжнародній арені, набули відносини із Сполученими Штатами Америки – країною, яка після закінчення періоду "холодної війни" залишилася, по суті, єдиною наддержавою у світі.

Починаючи з 1996 р. українсько-американські відносини вийшли на рівень стратегічного партнерства, а роль України у зовнішній політиці США постійно підвищується. Це партнерство стало вагомим чинником євроатлантичної стабільності й безпеки, важливим елементом нової архітектури безпеки у ХХІ ст., цілком природним є бажання України розвивати тісні відносини з НАТО.

Паралельно з європейським і євроатлантичним розвивався і регіональний напрямок зовнішньої політики України.

Наступним завданням у цьому напрямку після вступу України в 1992 р. до ОБСЄ було отримання нашої державою членства в Раді Європи.

9 листопада 1995 р. Україна офіційно приєдналася до цієї організації [4].

Таблиця 1.

Статистичні дані ВВП України за 2012р.[5]

Валовий внутрішній продукт України в 2012 році в млн. грн.	Номінальний ВВП (в фактичних цінах)	Реальний ВВП (в цінах 2011 року)	Різниця (реальний – номінальний ВВП)		Номінальний ВВП в USD (в млн. дол.)
I квартал	296970	287047	-9923	-3.3%	37176,7
II квартал	351777	323036	-28741	-8.2%	44027,4
III квартал	392080	365644	-26436	-6.7%	49053,2

Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу

Взагалі відносини України ЄС були започатковані після здобуття незалежності України. Тоді вперше і пролунав заклик Євросоюзу до України підтримувати із державами – членами відкритий діалог та відкриті стосунки.

Позиція України щодо Євросоюзу була сформована вперше на законодавчому рівні в Основних напрямках зовнішньої політики України, що були схвалені Верховною Радою України 2 липня 1993 р. Ось починаючи із цього моменту Україна почала тяжіти до європейського інтеграційного об'єднання і від того моменту намагалась все ж таки приєднатись до ЄС, ці намагання ми можемо спостерігати і до сьогоднішнього дня [1].

Слід також підкреслити вигоди для України після вступу до Європейського Союзу:

1. Політичні вигоди – будучи членом ЄС, Україна буде залучена до Спільної європейської політики безпеки та оборони (СЄПБО), яка гарантуватиме Україні державний суверенітет та територіальну недоторканість.

2. Економічні вигоди – перш за все це макроекономічна стабільність, додаткові інвестиції в економіку країни, надання субсидій сільському господарству та отримання позитивного сальдо торговельного балансу.

Щодо макроекономічної стабільності, то у цьому випадку мається на увазі, при вступі до ЄС Україна має підтягнути свої економічні показники до європейських стандартів, створити досить розвинений ринок, закріпити тенденції до економічного зростання, що саме по собі принесе Україні уже позитивні результати. Україна також отримує переваги від запровадження єдиної валюти при вступі в ЄС.

Щодо додаткових інвестицій в економіку України, то європейський ринок є великим ринком збуту виробів та джерелом задоволення потреб.

Слід зазначити, що за підсумками 2011 року об'єм прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в Україну із країн ЄС склав 4 млрд. дол. США. Значний об'єм прямих інвестицій із країн ЄС зосереджений на підприємствах промисловості – 33,4%, в фінансових установах акумульовано – 33,1% прямих інвестицій від загального обсягу надходжень до України.

Окрім цього ЄС максимально сприятиме інтеграції українських енергетичних, транспортних та телекомунікаційних мереж в європейську інфраструктуру.

3. Соціальні вигоди – передбачають ефективний захист прав людини в інституціях ЄС, відкриття кордонів для вільного пересування населення, тобто шенгенська зона, яка передбачає вільне пересування осіб в межах ЄС, забезпечення високого рівня життя населення та інше.

Визначимо перспективи та можливості України від вступу до Європейського Союзу:

1. Політичні перспективи – передбачають стабільність політичної системи, сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин.

2. Економічні перспективи – передбачають забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу, а також впровадження стандартів ЄС у виробництві.

3. Соціальні перспективи – мають на меті формування середнього класу та проведення реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту.

Переглянемо недоліки вступу України до Європейського Союзу:

1. Політичні недоліки несуть із собою часткову втрату суверенітету та підпорядкування територій органам ЄС, невизначеність стратегії розвитку, що також не дуже добре вплине на економічний стан, оскільки між країнами ЄС існує в деякій мірі висока конкуренція в деяких галузях, тому потрібно буде переорієнтуватись на менш конкурентні галузі, а також негативним чинником буде погіршення взаємин із країнами СНД, а особливо із Росією, оскільки на сьогоднішній день перед Україною стоїть також питання про співпрацю із Митним Союзом Росії, Білорусії та Казахстану.

2. Економічні недоліки – передбачають втрату конкурентоспроможності певних галузей, складність переходу на європейський рівень цін, квотування певних видів товарів.

3. Соціальні недоліки - це ускладнення візового режиму із східними сусідами.

Розглянемо загрози від вступу України до Європейського Союзу:

1. Політичні загрози – це небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом.

2. Економічні загрози – передбачають можливе переміщення до України шкідливих виробництв, використання України як сировинного придатку, використання українців як дешевої робочої сили.

3. Соціальні загрози - передбачають поглиблення демографічного спаду, незаконну міграція та вплив висококваліфікованих кадрів.

Всі вище наведені сильні та слабкі сторони стосовно вступу України до Європейського Союзу переглянемо в таблиці 2 [2].

Таблиця 2.

Аналіз вступу України до ЄС [2]

Сила	Слабкість
<p>1. Політичні вигоди:</p> <ul style="list-style-type: none"> - європейська колективна безпека. <p>2. Економічні вигоди:</p> <ul style="list-style-type: none"> - макроекономічна стабільність; - додаткові інвестиції в українську економіку; - надання субсидій сільському господарству; - отримання позитивного сальдо торговельного балансу; - спільні митні тарифи; - кількісні обмеження імпорту; - антидемпінгова політика; - протекціонізм і контроль експорту. <p>3. Соціальні вигоди:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ефективний захист прав людини в інституціях ЄС; - відкриття кордонів для вільного пересування населення; - забезпечення високого рівня життя населення. 	<p>1. Політичні недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - часткова втрата суверенітету; - невизначеність стратегій розвитку ЄС; - погіршення відносин з країнами СНД. <p>2. Економічні недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - втрата конкурентоспроможності певних галузей; - складність переходу на європейський рівень цін; - квотування певних видів товарів. <p>3. Соціальні недоліки:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ускладнення візового режиму із східними сусідами.
Можливості	Загрози
<p>1. Політичні перспективи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - встановлення стабільної політичної системи; - сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин. <p>2. Економічні перспективи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу; - упровадження стандартів ЄС у виробництві. <p>3. Соціальні перспективи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - формування середнього класу; - реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту. 	<p>1. Політичні загрози:</p> <ul style="list-style-type: none"> - небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом. <p>2. Економічні загрози:</p> <ul style="list-style-type: none"> - можливе переміщення до України шкідливих виробництв; - використання України як сировинного придатку; - використання України як дешевої робочої сили. <p>3. Соціальні загрози:</p> <ul style="list-style-type: none"> - поглиблення демографічного спаду; - незаконна міграція та вплив кадрів.

Але, на жаль, за прогнозами економістів, наша країна до 2020 року не стане членом ЄС, оскільки на даний момент ЄС переживає кризу. Також вступ України до цього інтеграційного об'єднання унеможлиблюється тим, що до ЄС приєднається країна, яка потребуватиме дуже серйозних компенсацій від закриття цілих галузей промисловості. Оскільки в ЄС є строго квотована планова економіка, яка передбачає, що кожна держава, яка вступає в Європейський Союз, повинна включатись у спільний ринок і відповідно вона

повинна запроваджувати квоти на виробництво тієї чи іншої продукції, тому для ЄС на даному етапі не вигідно приймати Україну до себе і це і є однією із проблем інтеграції України [2].

Ще однією проблемою інтеграції України до ЄС є не гармонізоване до європейських стандартів українське законодавство. Повинна здійснитись адаптація українського законодавства із європейським, це має здійснюватись за рахунок реформування української правової системи та поступове приведення її у відповідність із європейськими стандартами. Ця адаптація повинна охопити приблизно усі сфери права, такі як: приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, життя та здоров'я, навколишнього середовища та багато іншого. Але на даному етапі для України здійснення таких заходів є неможливими [1].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Узагальнюючи результати розслідування щодо інтеграційних процесів України в контексті даного дослідження слід розуміти, що європейська інтеграція для України є шляхом покращення та модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вільний рух в середині інтеграційного об'єднання кваліфікованої робочої сили, товарів, послуг, факторів виробництва, а також це все передбачає вихід на єдиний спільний ринок. Співробітництво України з ЄС сприятиме наближенню нашої держави до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя та добробуту населення.

Перспективи подальшого розвитку та вдосконалення зовнішніх економічних зв'язків України пов'язані з проведенням єдиної зовнішньоекономічної політики держави, реалізацією її економічних інтересів і безпеки, проникненням та зміцненням позицій національного товаровиробника на зовнішніх ринках товарів та послуг, посиленням конкурентоспроможності української продукції, збільшенням її експорту, надходжень іноземних інвестицій, здійсненням контролю за надходженням в Україну валютних цінностей, захистом прав і законних інтересів України, вітчизняних та зарубіжних суб'єктів господарської діяльності.

Слід зазначити, що основними пріоритетами розвитку України, на думку вчених – економістів, має стати нижченаведені статті:

1. Трансформація політичного визначення України як держави з перехідною економікою до юридичного закріплення її статусу в законодавстві ЄС з метою отримання відповідних торговельно-економічних, фінансово-кредитних, інвестиційних преференцій.
2. Розширення доступу українських товарів, зокрема таких важливих, як текстиль, продукція металургійної промисловості та сільського господарства на європейські ринки.
3. Підтримка ефективних національних товаровиробників шляхом вдосконалення міжнародно-правового механізму захисту їх інтересів, зокрема через укладення відповідних галузевих угод, зняття існуючих бар'єрів у торгівлі та поглиблення виробничої кооперації.
4. Гармонізація економічного законодавства відповідно до стандартів Європейського Союзу та світової системи торгівлі ГАТТ/СОТ з урахуванням національних економічних інтересів і специфіки економіки України.
5. Основним етапом на шляху набуття Україною повноправного членства в ЄС має стати створення економічних і правових передумов для початку переговорів про створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк О. В., Румянцев А. П. Економічна інтеграція в сучасному світі. — К.: Наукова думка, 1991.
2. Пироженко О.В. Європейська інтеграція України як проблема економічної діяльності.
[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.vkontexte.ru/>.
3. Чалий В. Перспективи євроінтеграції України // Аргументы и факты – 2007 - № 25 с. 6 – 10.
4. Щедрова Г.П., Барановський Ф.В., Новакова О.В., Пашина Н.П. та ін. "Основи політології":
Навчальний посібник. - Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2005.
5. Державний комітет статистики України.
[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
6. Міністерство економічно розвитку і торгівлі України.
[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrexport.gov.ua>.

Балюк Наталія Григорівна

студентка групи 2-ЕП-10, спеціальність «Економіка підприємства», ДВНЗ
«Нововолинський електромеханічний коледж»

Науковий керівник: **викладач Ятчук Валентина Сигізмундівна**

комп'ютерно-економічний відділ,
ДВНЗ «Нововолинський електромеханічний коледж»

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У статті досліджено і проаналізовано показники розвитку машинобудування України, виявлено тенденції і висвітлено стан функціонування машинобудівної галузі в сучасних умовах ринкової економіки та глобальної економічної кризи.

Ключові слова: промисловість, машинобудування, стан галузі, підприємства, аналіз, показники розвитку.

Постановка проблеми. Машинобудування сьогодні – це основа економіки будь-якої країни світу. Машинобудівна галузь відіграє вирішальну роль у створенні матеріально-технічної бази господарства. У сучасних умовах йому відведено винятково важливу роль у прискоренні науково-технічного прогресу. Випускаючи засоби виробництва для різних галузей народного господарства, машинобудування забезпечує комплексну механізацію та автоматизацію виробництва. Останніми роками склалася складна ситуація в машинобудівному комплексі України. Відбувся спад обсягів виробництва, погіршилися показники оновлення продукції, яка випускається підприємствами, спостерігається надзвичайно низький рівень інноваційних процесів. Галузь виявилася неконкурентоспроможною на світовому ринку [4-7]. Розвиток машинобудівної галузі та її проблеми потребують додаткових досліджень для визначення завдань, які потребують негайного вирішення, через визначальну роль галузі в економіці країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам машинобудівного комплексу, управлінню конкурентоспроможністю, перспективам розвитку машинобудування присвячені роботи вітчизняних вчених А. О. Касича [1], Д. В. Малащука [3], Н. В. Дація, О. П. Романка, Н. В. Тарасової, О. О. Шапунова та ін. В роботах науковців зазначаються окремі проблеми, тенденції та перспективи розвитку машинобудування в Україні. Водночас недостатньо розкрито стан машинобудівного комплексу за умов глобальної економічної кризи (ГЕК).

Постановка мети та завдання. Метою статті є аналіз показників розвитку машинобудування України та дослідження стану і тенденцій розвитку машинобудівної галузі в сучасних умовах ринкової економіки та глобальної економічної кризи (ГЕК). Завданням дослідження є визначення особливостей, виявлення проблем розвитку машинобудівної галузі, визначити вплив фінансово-економічної кризи на основні показники діяльності машинобудівних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Машинобудування – провідна галузь промисловості, що випускає найрізноманітнішу продукцію, яка потрібна кожній галузі господарського комплексу країни. Машинобудування забезпечує технічну озброєність,

комплексну механізацію, автоматизацію виробництва. Тому рівень розвитку машинобудівного комплексу значною мірою визначає економічний розвиток країни загалом.

На початку 1990-х років машинобудуванню належало понад 30% загального обсягу промислової продукції. Економічна криза 1990-х років та світова фінансова криза 2008-2010 років негативно позначилися на роботі машинобудівних підприємств України. На сьогодні, внаслідок зупинки багатьох потужних підприємств, обсяги продукції значно зменшилися, а окремі виробництва взагалі зникли. Найбільший спад відбувся в галузях важкого (передусім енергетичного, гірничошахтного), сільськогос-подарського машинобудування, автомобілет-а приладобудування, верстатобудування тощо. У результаті цього частка вартості продукції машинобудування у період 2000-2009 рр. зменшилася приблизно до 15% усього промислового виробництва. Навпаки, в економічно розвинутих країнах частка машинобудівних виробництв складає від 30% до 50% загального обсягу випуску промислової продукції (в Японії – 51,5%, Німеччині – 53,6%, Італії – 36,4% [2]).

Проаналізуємо основні показники діяльності машинобудівної галузі України. Так, за даними головного управління статистики Держкомстату України, у грудні 2010 року порівняно з попереднім місяцем та груднем 2009 року промислове виробництво зросло відповідно на 4,7% та 12,5%. За підсумками 2010 року промислове виробництво збільшилось на 11,0%, але ж у 2009 році воно зменшилось на 21,9% порівняно з 2008 роком. Протягом II–IV кварталів 2010 року у галузі спостерігалась позитивна динаміка виробництва продукції проти попереднього кварталу – приріст продукції склав відповідно 6,2%, 3,9% та 7,7%. Збільшення випуску продукції спостерігалось майже за всіма основними видами промислової діяльності. Однак промислові підприємства з виробництва устаткування, транспортних засобів найбільше постраждали під час ГЕК на відміну від підприємств, що працюють у сфері електричного, електронного та оптичного виробництва (кількість прибуткових підприємств склала приблизно 62% у 2009 році). Тенденції зміни обсягів виробництва деяких основних видів промислової продукції вітчизняних підприємств за 2010-2012 рр., які визначені на основі даних головного управління статистики Держкомстату України, показані на рис. 1.

Таблиця 1- Динаміка промислової продукції машинобудування за 2007-2012 роки. [8]

Показник	Роки					
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Індекс промислової продукції (машинобудування), у % до попереднього року	128	107,1	111,8	119	100,3	55,1
Обсяги реалізованої продукції машинобудування, млн. грн.	1916,39	2445,93	2332,66	2709,43	3686,42	4480,71
Обсяги реалізованої продукції машинобудування, % до підсумку	31,0	31,7	25,9	26,6	27,4	36,2

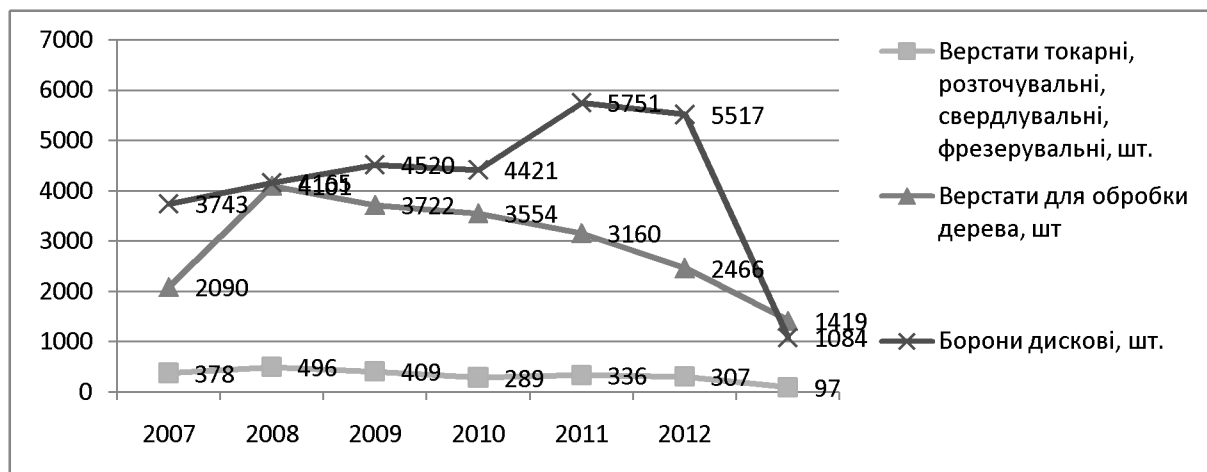

Рис. 1. Тенденції зміни виробництва деяких основних видів промислової продукції підприємств України за 2007-2012рр.[8]

Негативно впливає на результат виробничо-комерційної діяльності машинобудівних підприємств критичний рівень зносу устаткування, що складає близько 70%. Машинобудування України не в змозі забезпечити промисловість власною продукцією, що спонукає до придбання імпортних засобів, і, відповідно, спричиняє зростання імпорту. Низький рівень інтенсивності відновлення основних засобів призводить до того, що більшість виробів українських підприємств програють за показниками якості іноземним зразкам та не відповідають світовим стандартам через високу ресурсо- та енергомісткість. Одночасно зі вказаними проблемами у діяльності промислових підприємств спостерігаємо також непередбачене зростання цін на комплектуючі. При проведенні порівняльного аналізу цін на комплектуючі для виробів приладобудівних заводів за період з 2011 по 2012 рр. було виявлено зростання цін на 100-200%.

Фінансові результати машинобудівних підприємств України від звичайної діяльності до оподаткування за період 2008-2012 рр. показано на рис. 2.

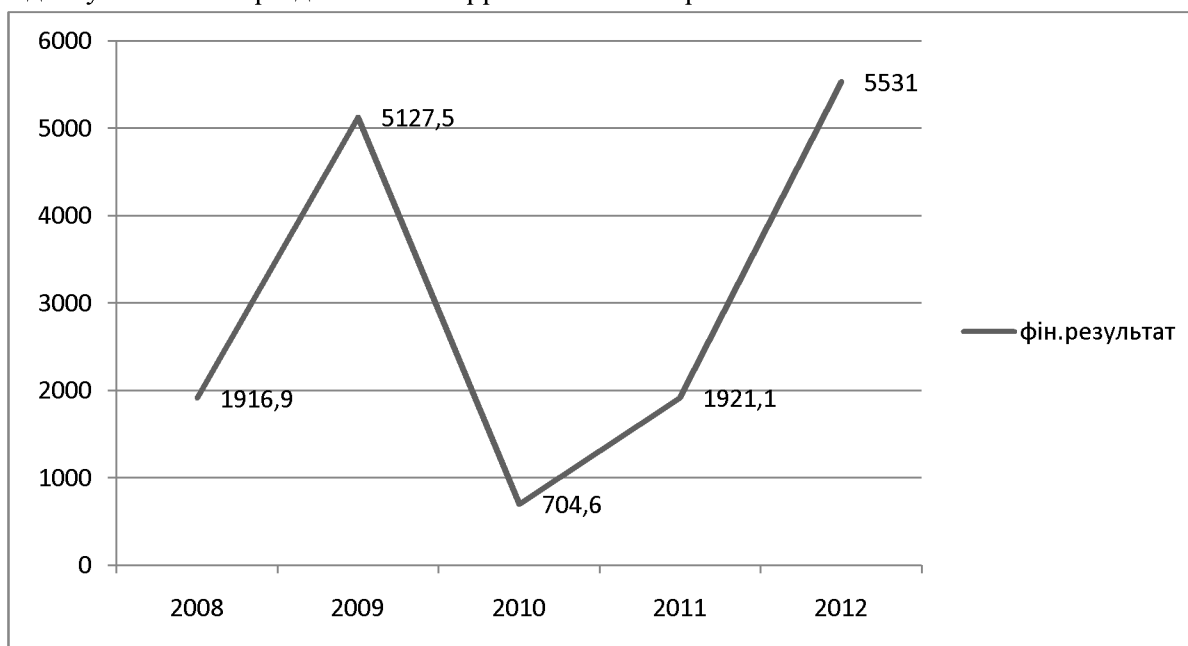

Рис. 2. Фінансовий результат машинобудівних підприємств від звичайної діяльності до оподаткування за 2008-2012 рр. [8]

Бачимо, що найбільш успішною діяльністю машинобудівних підприємств була у 2009 та 2012 роках, проте при досить високих темпах зростання рівень рентабельності в галузі був і залишається досить низьким – 1,5-3,4%, що пояснюється не лише об'єктивними причинами, а й неспроможністю керівництва ефективно управляти прибутками та витратами підприємства в умовах підвищеного ризику. Динаміка експорту продукції машинобудівної галузі за період 2008-2012 роки показана на рис. 3.

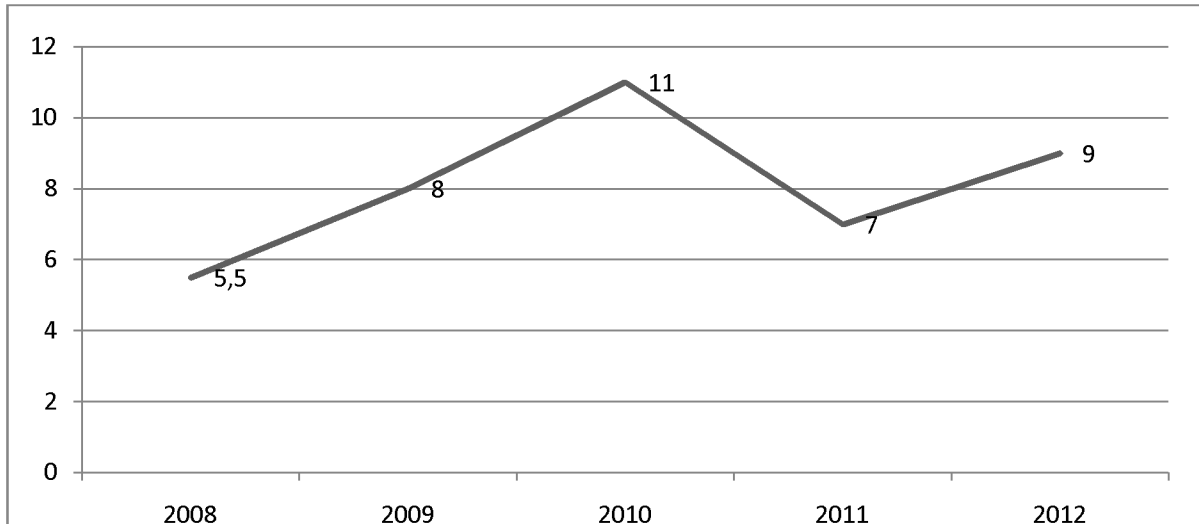

Рис. 3. Динаміка експорту продукції машинобудівної галузі за 2008-2012 рр. [8]

Середній щорічний обсяг експорту машинобудівної продукції за період 2008-2012 рр. склав 8,1 млрд. дол. США. Це значно менше, ніж експорт з країн-лідерів світової економіки (табл.2), та для того, щоб продукція вітчизняної машинобудівної галузі була конкурентоздатною, щоб вийти на світові ринки та закріпитися на них, машинобудування має бути носієм сучасних технологій та останніх розробок в цій сфері. Одним з основних показників розвитку машинобудування вважається рівень інноваційної активності промислових підприємств, що залишається надто низьким, оскільки частка підприємств, що впроваджують інновації, ледь перевищує 10%, а питома вага реалізованої інноваційної продукції скоротилася до 5% (табл. 3)

Таблиця 2

Об'єм експорту світових лідерів з виробництва продукції машинобудування (2012 р.) [8]

Країна	Об'єм експорту, млрд. дол. США
Німеччина	209,7
США	127
Японія	116,5
Італія	99,4
Китай	94

Необхідність оновлення устаткування та впровадження новітніх технологій назріла давно, але через брак фінансових ресурсів проблеми відновлення виробничого потенціалу галузі на основі використання інноваційних технологій, реалізації вітчизняних наукових розробок, подальшої зміни структури товарного виробництва і розвитку наукомісткого машинобудування, забезпечення конкурентоспроможності кінцевої продукції вирішуються надто повільно.

Таблиця 3

Інноваційна активність промислових підприємств за 2008-2012 рр. [8]

Показник	Роки				
	2008	2009	2010	2011	2012
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	8,2	10,0	11,5	10,8	10,7
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	-	6,7	6,7	5,9	4,8
Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	3152	2408	2526	2446	2685
з них нові види техніки	657	786	881	758	641
Впроваджено нові технологічні процеси, процесів	1808	1145	1419	1647	1893
у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	690	424	634	680	753

Низький рівень інноваційної активності підприємств стримує розвиток галузі та не дозволяє вітчизняній продукції конкурувати з іноземною і завойовувати нові ринки збуту. Враховуючи ситуацію, яка склалася з машинобудівною галуззю в Україні, вважаємо за необхідне звернути увагу і на проблему з потребою підприємств у кваліфікованих працівниках.

Динаміка потреби підприємств у працівниках за професійними групами показана у таблиці 4.

Таблиця 4

Динаміка потреби підприємств у працівниках за професійними групами у 1999-2012 рр. (на кінець звітнього періоду; тис. осіб) [8]

Рік	Професійні групи				
	фахівці	технічні службовці	кваліфіковані робітники з інструментом	робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	найпростіші професії
2007	17,4	5,1	56,0	39,6	22,5
2008	15,4	5,3	50,7	33,4	24,2
2009	15,6	6,4	48,8	31,7	23,1
2010	12,1	3,8	20,1	14,4	13,6
2011	9,1	2,4	11,4	7,7	10,0
2012	7,4	2,2	13,2	7,9	9,9

З табл. 4 бачимо, що потреба машинобудівних підприємств у працівниках залишається високою. Через низький рівень заробітної плати молоді фахівці не мають бажання працювати у цій сфері, а більшість досвідчених працівників промислових

підприємств мають пенсійний вік. Така ситуація є загрозовою для машинобудівної галузі. Втрачаючи кваліфікованих працівників, які звільняються або виходять на пенсію, машинобудівні підприємства не мають можливості підготувати їм гідну заміну, що звичайно знаходить своє відображення в більш низькій якості виконання роботи.

На сьогодні розвиток підприємницької діяльності та, зокрема, машинобудування стримується як зовнішніми для них чинниками, такими як: недооцінкою ролі машинобудівної галузі в економіці країни, неповною відповідністю методів державного управління законам ринкової економіки, обмеженістю фінансових ресурсів для інноваційної та інвестиційної діяльності, неконтрольованим зростанням цін на комплектуючі, матеріали, енергоресурси, тощо, високим рівнем державних боргів, недостатнім розвитком фінансової та грошово-кредитної систем, високими ставками кредитування комерційних банків, відсталістю законодавчої та нормативної бази, проблемною організацією бюджетної та податкової систем, відсутністю чітких національних пріоритетів внутрішньої та зовнішньоекономічної діяльності, так і внутрішніми, а саме: нестачею обігових коштів у підприємств, низькою інноваційною активністю підприємств, зношенням основної частини основних фондів, недостатнім рівнем наукового обґрунтування підприємницьких рішень, що не дозволяє належним чином опрацьовувати належну стратегію і тактику фінансово-господарської діяльності.

Сучасні підприємства машинобудівного комплексу змушені працювати у швидкозмінному середовищі, через що їм необхідно оцінювати, враховувати, передбачати його майбутні зміни, правильно формувати довгострокові цілі, виробничі програми та розробляти відповідні конкурентні стратегії.

Висновки з даного дослідження та перспективи. Машинобудування визначає виробничий потенціал країни, забезпечує функціонування провідних галузей економіки. Підприємства машинобудування, працюючи в умовах нестабільного зовнішнього середовища, яке динамічно змінюється, не в змозі швидко адаптуватися, досягти високих результатів розвитку та конкурувати з іноземними підприємствами. Зростання ризику діяльності підприємств в ринкових умовах потребує вдосконалення аналітичних інструментів прийняття планових фінансових рішень, більш активного використання економіко-математичних моделей у фінансовому менеджменті підприємства з врахуванням умов ринкової економіки. Подальші дослідження вбачаються у пошуку та детальному розгляді можливих шляхів виходу машинобудування України з такого становища. Для виходу із нестабільності в галузі машинобудування необхідно застосовувати ефективні механізми господарювання (макроекономічні та мікроекономічні). На рівні держави реалізуються макроекономічні механізми, на рівні підприємства – мікроекономічні. Основні макроекономічні механізми – це механізм державного регулювання та ринковий механізм. Основою розвитку машинобудівних підприємств є ефективні державні механізми господарювання: адміністративно-правові, бюджетно-податкові, грошово-кредитні. Для забезпечення конкурентоспроможності підприємств машинобудування необхідно застосовувати ефективні механізми господарювання на мікро- та макрорівні.

Список використаних джерел

1. Касич А. О. Стратегічні орієнтири фінноваційного розвитку машинобудування України / А. О. Касич // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №7. – С. 32–40.
2. Климович Н. І. Діагностика конкурентоспроможності підприємств машинобудівної галузі в ринкових умовах / Н. І. Климович // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – №1(8). – С. 58–63.

3. Малащук Д. В. Особливості інноваційного потенціалу машинобудування України / Д. В. Малащук // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №2. – С. 111–120.
4. Малихіна Т. І. Управління конкурентоспроможністю підприємств машинобудування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Т. І. Малихіна. – Запоріжжя, 2006. – 20 с.
5. Покатаєва К. П. Управління інвестиційною діяльністю підприємств машинобудування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / К. П. Покатаєва. – Х., 2008. – 20 с.
6. Пухальський В. В. Механізм управління інвестиційною діяльністю промислового підприємства (на прикладі машинобудування) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / В. В. Пухальський. – Хмельницький, 2004. – 20 с.
7. Савицкая А. Л. Ресурсы повашения конкурентоспособности предприятия на основе патентования методов хозяйственной деятельности : дис. канд. екон. наук : 08.00.05 / Савицкая Анна Леонидовна. – Москва, 2004. – 216 с.
8. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

Тимовський Роман Олександрович,
студент групи 2 ЕП-10, спеціальність "Економіка підприємства",
ДВНЗ "Нововолинський електромеханічний коледж"

Науковий керівник: **Ятчук Валентина Сигізмундівна**,
комп'ютерно-економічний відділ
ДВНЗ "Нововолинський електромеханічний коледж"

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСТ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА НОВОВОЛИНСЬКА)

Анотація. У статті дано аналіз основних соціально-економічних показників малих міст України за один з останніх років. На підставі проведеного аналізу виділено ключові проблеми розвитку та життєдіяльності малих міст України. Подано шляхи подолання цих проблем.

Ключові слова: малі міста, соціально-економічний розвиток, доходи місцевих бюджетів, житлово-комунальне господарство, органи місцевого самоврядування, територія пріоритетного розвитку.

Постановка проблеми. Малі міста повинні бути фундаментом для стійкого соціально-економічного розвитку країни. В Україні ж склалася ситуація, в якій більшість малих міст перебувають в кризовій ситуації. Міста масово й шаленими темпами деградують, молодь назавжди виїжджає з малих міст в мегаполіси. Попри те, що більшість малих міст України мають певний потенціал для розвитку, механізми для його реалізації здебільшого відсутні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми занепаду малих міст України вивчали такі науковці як Артеменко А.Г.^[1], Боршош І.С., Вишиванюк М.М. – Інститут регіональних досліджень НАН України. Велику кількість публікацій з цього питання оприлюднила Асоціація малих міст України. Однак у більшості публікацій дані лише загальні рекомендації щодо подолання цієї проблеми. Це свідчить про актуальність вирішення цієї проблеми на прикладі конкретних міст з типовими проблемами.

Постановка мети та завдань. Метою дослідження є визначення причин занепаду малих міст України. Завданням є розробка теоретичних і практичних рекомендацій подолання цих проблем на прикладі міста Нововолинська.

Виклад основного матеріалу дослідження. До категорії малих міст належать міста з чисельністю населення до 50 тис. чоловік. Малі міста є найчисленнішою за кількісним складом групою міст, значна частина їх — це адміністративні центри районів. В Україні нараховувалося понад 350 малих міст (3/4 загальної кількості міст України), в яких проживало майже 13 % населення країни (близько 19% міського населення).

На сучасному етапі в малих містах склалася складна економічна та соціальна ситуація, передусім у сфері формування і функціонування ринку праці. Особливістю економічного становища малих міст є те, що більшість із них створилася на основі одного-двох підприємств. Від роботи таких підприємств повністю залежить економічний стан людей. Спад виробництва, дестабілізація соціально-економічного та фінансового стану в Україні послабили економічну базу малих міст. При проведенні економічних реформ недостатньо врахована специфіка малих міст, що призвело до безробіття в значних масштабах.

Виконання соціально-економічних і культурних програм розвитку територіальних громад цих міст не забезпечено фінансовими ресурсами.

Розглянемо проблемні аспекти розвитку малих міст України на основі аналізу їх соціально-економічних показників:

- З 2004 року питома вага доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України перебувала в межах 25%. Середній відсоток розміру дотації від доходів міських бюджетів за малими містами України, що мають статус міст обласного значення та чисельність до 50 тис. мешканців, склав 23,7%. І це при тому, що середня доля офіційних трансфертів цих міст у відсотках до доходів міських бюджетів становить 51,6%. Тобто фактично на 75% фінансова спроможність малих міст України залежить від зовнішніх надходжень.

- Цікавим є зіставлення середнього показника середньомісячної заробітної плати робітників і службовців, зайнятих в економіці малих міст, розрахованого для міст обласного значення з чисельністю до 50 тис. мешканців, та аналогічного показника за тією ж кількістю міст обласного значення з чисельністю понад 50 тис. мешканців. Отже, середній показник середньомісячної заробітної плати робітників і службовців малих міст обласного значення з чисельністю до 50 тис. мешканців складає 2169 грн., аналогічний середній показник для міст обласного значення з чисельністю понад 50 тис. мешканців – 2226 грн. Таким чином, навіть у межах однієї категорії міст України на відносно невеликому діапазоні можна прослідкувати тенденцію нерівності умов оплати праці, а якщо її екстраполювати на співвідношення за цим показником малих і великих міст України, то перевага на користь останніх є очевидною. Все це жодним чином не може сприяти соціально-економічному розвитку малих міст України.

- Розглянемо показники інвестицій в основний капітал з 2010 року щодо категорії міст з чисельністю до 50 тис. мешканців. Близько половини загального обсягу всіх інвестицій (47%) складає інвестування за рахунок власних коштів підприємств та організацій, розташованих на території цих малих міст. Сума інвестування за рахунок державних коштів і коштів місцевих бюджетів дорівнює всього лише 10% від усього обсягу інвестицій за цією категорією малих міст. І навіть у межах такого низького відсотка обсяг коштів місцевих бюджетів не сягає й третини. Кошти ж іноземних інвесторів у загальному обсязі інвестицій у відсотковому вимірі є також незначними. Це свідчить про вкрай низьку зацікавленість іноземних інвесторів щодо перспектив розвитку економіки малих міст України.

- Побутово-господарську картину життєдіяльності малих міст України ілюструє аналіз статистики деяких показників сфери житлово-комунального господарства. Наприклад, питома вага житлової площі, обладнаної центральним опаленням, складає 71%. З огляду на загальну потребу зменшення споживання газу в країні та побічних витрат при транспортуванні цього виду палива до кінцевого споживача, величина цього показника є неприпустимо високою, адже розвиток тенденції переходу на автономне опалення, застосування якого призведе до економного споживання палива, відбувається доволі повільно.

- Середній показник охоплення дітей дошкільними закладами освіти в малих містах обласного значення становить 71%. Це свідчить про те, що майже третина дітей малих міст України не залучена до дошкільної освіти.

Ще більш негативними показниками є кількість лікарів усіх спеціальностей, кількість середнього медичного персоналу та кількість лікарняних ліжок на 1000 населення. Середня величина першого показника у малих містах обласного значення становить лише 8, другого –

20, третього – 13. Цими показниками підтверджується дефіцит лікарів на регіональному рівні.

Проаналізувавши вищенаведені показники можна виділити наступні найбільш гострі проблеми малих міст:

- одностороння спеціалізація підприємств і недостатня завантаженість їх потужностей;
- нерозвинутість сфери обслуговування, що ускладнює ситуацію у сфері зайнятості населення та породжує демографічні проблеми малих міст;
- незадовільний стан житлово-комунального господарства, недостатньо розвинута система водо-, енерго-, теплопостачання та каналізаційних мереж. У багатьох малих містах об'єкти систем водо-, енерго-, теплопостачання знаходяться в аварійному стані. Дорожнє господарство не покращується, що стримує розвиток транспортних міжміських, міжрегіональних зв'язків та зв'язків із сільськими населеними пунктами в зоні впливу малого міста;
- будівництво житла та об'єктів інфраструктури, благоустрій міст практично не ведеться;
- низький рівень розвитку соціальної інфраструктури, сфери соціальних послуг (освіти, медичного обслуговування, культури);
- незадовільно вирішуються питання стосовно раціонального використання земельних, водних, інших природних ресурсів.

Причини, що привели до занепаду і шляхи їх подолання розглянемо на прикладі міста Нововолинська.

На сьогоднішній день Нововолинськ має типові проблеми для монофункціонального міста, тобто міста, яке було створене навколо одного-двох підприємств. Після розпаду СРСР занепало місто-утворююче підприємство – завод "СТО", стала занепадати вугільна промисловість, яка була основним видом діяльності міста. Внаслідок цих процесів на початку XXI ст. місто перебувало в кризовому стані. Вирішити ці проблеми мали за рахунок створення території пріоритетного розвитку (ТПР) у 2001 році. За цей період за рахунок іноземного капіталу було створено підприємства – "БРВ", "Кроноспан", "Алюглас". Проте 2005 року було скасовано дію закону про ТПР, тому в місті не було вирішено всіх наявних проблем. З наведеної таблиці чітко бачимо, що скасування ТПР привело до значного скорочення створення робочих місць.

Таблиця 1. Кількість створених нових робочих місць за період 2000-2009 рр.

Показник	Роки									
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Створення нових робочих місць	125	272	503	542	304	222	191	-	28	31

Внаслідок закриття шахт (шістьох), було втрачено 3000-3500 робочих місць. Вирішити це питання має введення в експлуатацію Шахти №10. Проте, за словами експертів, на ній зможуть працевлаштуватися максимум 1500 людей.

В сучасних умовах для Нововолинська є ефективними інтенсивні шляхи розвитку та інвестиційно-інноваційна модель розвитку міста. Нововолинськ має потенціал для розвитку, але потрібно розробити шляхи його реалізації; потрібно ефективніше використовувати наявні ресурси; визначити, які сфери бізнесу є найкращими для розвитку в місті, і яким чином місцева влада може сприяти їх становленню та зростанню.

Виділимо наступні шляхи розвитку міста:

- сприяння місцевої влади найбільш перспективним сферам бізнесу (Наприклад, в останні роки у місті домінує не вугільна, а переробна промисловість. Її питома вага в економіці досягла понад 90 %, проте в будівництво Шахти №10, станом на 1 січня 2013 року, інвестували понад 1 млрд. грн. В діючі шахти потрібно інвестувати кошти для їх переоснащення, тому що наявне обладнання не дозволяє ефективно видобувати вугілля з глибоких пластів. Виходячи з цього місцева влада повинна прийняти рішення, чи потрібно вкладати гроші в вугільну промисловість, чи спрямувати ці кошти на розвиток більш ефективних, на сьогоднішній день, галузей промисловості);

- розвиток транскордонного співробітництва, прикордонної інфраструктури;

- розвиток соціальної інфраструктури, житлово-комунального комплексу, транспортної системи (для ефективніших відносин з навколишніми селами);

- забезпечення випереджального розвитку провідних галузей промисловості шляхом продовження будівництва виробничих цехів ТзОВ "Кроноспан УА", будівництво другої черги виробничих потужностей ТзОВ "БРВ" та "Алюглас";

- пошуки стратегічних інвесторів для завершення будівництва фабрики рулонних пакувальних матеріалів, для відновлення роботи ВАТ "Оснастка" (або для ефективного використання її площ і можливостей), для ефективного використання потужностей ДП "РМЗ".

Всі ці заходи повинні припинити відтік молоді, яка виїжджає в великі міста замість того, щоб вдосконалювати і приносити користь своєму місту; дати поштовх для подальшого розвитку міста.

На прикладі міста Нововолинська ми бачимо, що створення територій пріоритетного розвитку є одним з найефективніших методів вирішення проблем монофункціональних міст. Приплив іноземного капіталу дав поштовх для розвитку міста, проте місцева влада повинна активніше співпрацювати з інвесторами (наприклад, надаючи їм пільги) для того, щоб стимулювати їх і в подальшому вкладати капітал в підприємства міста.

В ході розвитку малих міст на загальнодержавному рівні основна увага повинна приділятися наступним пунктам:

- система малих міст не є однорідною, а потребує групування за певними функціональними ознаками. Це дасть змогу уникнути абстрактних підходів при виробленні стратегій розвитку малих міст;

- малі міста володіють розгалуженим ресурсним потенціалом, який, проте, не є самодостатнім і без зовнішніх впливів не може забезпечити їх стабільний розвиток. Зокрема, виробничо-господарський потенціал більшості малих міст не відповідає сучасним ринковим вимогам і потребує комплексної модернізації та переоснащення. На загальнодержавному рівні повинні бути створені умови для спрямування інвестиційних потоків у розвиток малих міст, а на місцевому рівні – створення сприятливого середовища розвитку підприємництва, підвищення інвестиційної привабливості та іміджу малого міста;

- основним суб'єктом управління соціально-економічним розвитком малих міст і реалізатором функцій з його забезпечення повинні стати органи місцевого самоврядування. Це потребує дотримання принципів їх фінансової, правової та організаційної автономії. Використовуючи економічні, адміністративні та правові важелі регулювання, органи місцевого самоврядування повинні спрямовувати управлінську діяльність керівників підприємницьких структур, закладів соціальної сфери, громадських організацій в рамках наперед визначених стратегічних, тактичних та оперативних програмних орієнтирів розвитку міста;

- підвищення ролі місцевих податків і зборів в фінансових ресурсах малого міста.

Урахування специфіки та проблем малих міст, їх значущості в соціально-економічному житті країни має бути однією з головних процедур під час реалізації економічних реформ у країні.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Використання потенціалу малих міст в Україні сприятиме закладенню передумов для підтримки стабільності та ринкової спрямованості економічних процесів. Малі міста повинні розглядатися як опорні точки формування повноцінного первинного рівня адміністративно-територіального устрою в країні. При вирішенні проблем малих міст повинні братися до уваги інтенсивні шляхи розвитку міст (використання наявного потенціалу) і інноваційно-інвестиційні моделі розвитку міста.

При подальших дослідженнях цієї проблеми науковці повинні скласти чітку класифікацію малих міст за певними функціональними ознаками і відповідно до неї розробляти стратегії розвитку однорідних груп міст. Це дасть змогу складати чіткі програми розвитку цих міст

Список використаних джерел

1. Артеменко. А.Г. Проблемні аспекти розвитку малих міст України на підставі аналізу їх основних соціально-економічних показників.
2. Зінь. Е.А Регіональна економіка /2007р.
3. Соскін О.І. Інноваційно-інвестиційна модель розвитку міста / Журнал "Економічний часопис ХХІ" - №8 – 2003. – С. 27-29.

Кучер Віталій Сергійович

студент групи Фнв-31, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Румянцева Галина Іванівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

ФІНАНСОВА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто наукові основи забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Її вирішення має стати одним із головних елементів реформування місцевих фінансів України, зорієнтованого на більш повне задоволення потреб та інтересів територіальних громад, підвищення ефективності фінансової діяльності органів місцевого самоврядування й активізацію економічного та соціального розвитку адміністративно - територіальних одиниць.

Ключові слова: фінансування, фінансова незалежність, самоврядування, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, нормативно-правові акти.

Постановка проблеми. В сучасних умовах питання пошуку ефективної моделі формування доходів місцевих бюджетів стає невідкладним. Низький рівень частки власних доходів робить діючу систему акумулювання доходів місцевих бюджетів України неефективною, внаслідок чого відбувається зменшення бюджетного фінансування, що призводить до поглиблення існуючих проблем на місцевому рівні, які пов'язані із незадовільним фінансовим становищем комунальних підприємств, зношеністю інфраструктури, зростанням заборгованості за комунальні послуги та соціальну нерівність. Обмежені повноваження місцевих органів влади у наповненні дохідної частини бюджету стають визначальним фактором, який стримує економічний та соціальний розвиток регіонів. Тобто, у сучасних умовах зростає роль місцевих бюджетів у проведенні економічної і регіональної політики, вирішенні соціальних проблем, забезпеченні фінансування основної мережі дошкільних закладів освіти, шкіл, медичних та соціальних установ.

Незважаючи на значний науковий доробок, проблематика фінансової незалежності органів місцевого самоврядування на сучасному етапі висвітлена недостатньо повно та всебічно. Незначну увагу приділено також дослідженню чинників, які обмежують бюджетну самостійність місцевого самоврядування, не вироблено єдиного підходу до оцінювання бюджетної самостійності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема забезпечення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування та реалізації їхнього бюджетного потенціалу присвячено значну кількість наукових публікацій. У різні періоди вагомий внесок у дослідження окремих аспектів цієї проблематики зробили українські та російські вчені: Д. Боголепов, О. Василик, О. Кириленко, А. Марков, В. Нечаєв, К. Павлюк.

Постановка мети та завдання. Метою даної публікації є дослідження особливостей формування місцевих бюджетів як головної складової місцевих фінансів та розроблення теоретичних й методологічних положень і практичних завдань щодо зміцнення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обов'язковою умовою існування дієвого інституту самоврядування є формування більшої частини доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів, які самостійно встановлюються органами самоврядування. Стосовно бюджетних видатків в науковій літературі домінує точка зору щодо здійснення їх за принципом субсидіарності, де за рівних умов пріоритет надається нижчим, а не вищим рівням влади.

Але реалізація законодавчо закріпленого права кожного адміністративно-територіального утворення на економічну самостійність неможлива без наявності в кожного органу влади власного бюджету і права його складання, затвердження і виконання без втручання ззовні [2].

В результаті дослідження нами виявлено, що бюджет є складною економічною категорією, оскільки це система економічних відносин, які складаються в суспільстві в процесі формування, розподілу і використання централізованого грошового фонду країни, призначеного для задоволення суспільних потреб [2]. Фінансовий бік незалежності місцевих органів влади є визначальним, адже від фінансових можливостей залежать у кінцевому підсумку їх реальні владні функції.

Фінансову незалежність місцевого самоврядування треба розглядати насамперед як економічний простір для його діяльності у межах певної території на принципах економічної ефективності та економічної доцільності. Пріоритетною умовою в даному разі повинна бути сукупність територіальних інтересів, що відображають особливості економічних і соціальних умов регіону.

Передумовою фінансової незалежності місцевого самоврядування є розумна, з точки зору економічної доцільності, децентралізація влади і адекватний розподіл повноважень, відповідальності, а отже, і фінансово- економічної бази між центром і регіонами, місцевими органами управління. Межі фінансової незалежності місцевого самоврядування зажди повинні визначатись у законодавчому порядку, тобто закон повинен чітко окреслювати функції місцевого самоврядування і відповідно до них джерела ресурсів, які становитимуть фінансове забезпечення цих функцій.

Отже, під фінансовою незалежністю місцевого самоврядування розуміється можливість самостійного вирішення питань комплексного фінансового забезпечення економічного і соціального розвитку даної території, що входять до компетенції відповідного рівня місцевого управління.

На сучасному етапі розвитку Української держави питання фінансової основи місцевого самоврядування набуває дедалі більшого значення, а тому потребує пильного вивчення. У першу чергу на особливу увагу заслуговують нормативно-правові акти міжнародного характеру, адже чітка позиція України щодо необхідності європейської інтеграції вимагає від нашої держави проведення активної роботи з приведення засад функціонування системи органів місцевого самоврядування у відповідність до європейських стандартів. Європейська хартія місцевого самоврядування, що була ратифікована Україною, є передовим і надзвичайно важливим документом, основною метою якого є створення умов для формування, функціонування та розвитку справді незалежної та ефективної системи місцевого самоврядування. Одним з основних, закладених у Хартії принципів побудови системи органів місцевого самоврядування, є принцип їх фінансової незалежності на всіх рівнях, що передбачає активну участь місцевих громад через обрані ними органи в усіх стадіях бюджетного процесу: на даний час в Україні це має місце лише на рівні населених пунктів і не виконується повністю на рівні районів та областей.

Як зазначається в Європейській хартії місцевого самоврядування, "органи місцевого самоврядування мають право у рамках національної економічної політики на власні адекватні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень. Обсяг фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування повинен відповідати функціям, передбаченим Конституцією або законом" [4].

Конституція України визначає основи фінансового забезпечення функціонування місцевого самоврядування. Так, у ст. 142 зазначається, що фінансовою основою місцевого самоврядування, окрім іншого, є доходи місцевих бюджетів. У контексті визначення матеріальної та фінансової основ місцевого самоврядування територіальні громади міст, сіл, селищ та їх об'єднань визнаються суб'єктами права комунальної власності, що зумовлює потребу в існуванні їх відповідних органів, які від імені цих громад та в їх інтересах мають здійснювати управління об'єктами зазначеної власності [1, 53].

За даними Державної казначейської служби України, до загального та спеціального фондів місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів) надійшло 38,8 млрд. грн., що на 20,4 %, або на 6,6 млрд. грн., більше за відповідний показник минулого року. Без урахування міжбюджетних трансфертів надійшло 18,6 млрд. грн., що на 9,4 % більше, ніж у I кварталі 2010 року [5].

Рівень виконання річного плану доходів, затвердженого місцевими радами, становив 22,3 %. Рівень виконання річного розрахункового показника Міністерства фінансів України на 2011 рік склав 23,0% (у 2010 році - 22,9 %).

Виконання дохідної частини місцевих бюджетів характеризують дані, наведені у таблиці 1.

Таблиця 1.

*Динаміка надходження доходів місцевих бюджетів
(без урахування міжбюджетних трансфертів) за 2009-2011 років**

Доходи	Факт за 2009 рік	Факт за 2010 рік	Розрахункові показники МФУ на 2011 рік	Затверджено місцевими радами на 2011 рік	Факт за 2011 рік	Виконання розрахункових показників МФУ, %	Виконання планів, затверджених місцевими радами, %
Усього, млн. грн., у т.ч.:	15 889,7	17 024,7	81 043,7	83 424,2	18 624,9	23,0	22,3
- загальний фонд	13 375,0	14 393,3	69 756,9	70 951,7	15 394,7	22,1	21,7
- спеціальний фонд	2 514,7	2 631,4	11 286,8	12 472,5	3 230,2	28,6	25,9

* Побудовано автором за джерелами [7,8]

Так, частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті становила 22,1%, що на 3,3 в. п. менше за відповідний показник 2010 року. Водночас частка доходів загального фонду місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету зменшилася на 6,3 в. п. і склала 21,5 %. За питомою вагою доходів спеціального фонду місцевих бюджетів відмічається збільшення на 7,7 в. п. до 24,9 %(див. рисунок 1) [5].

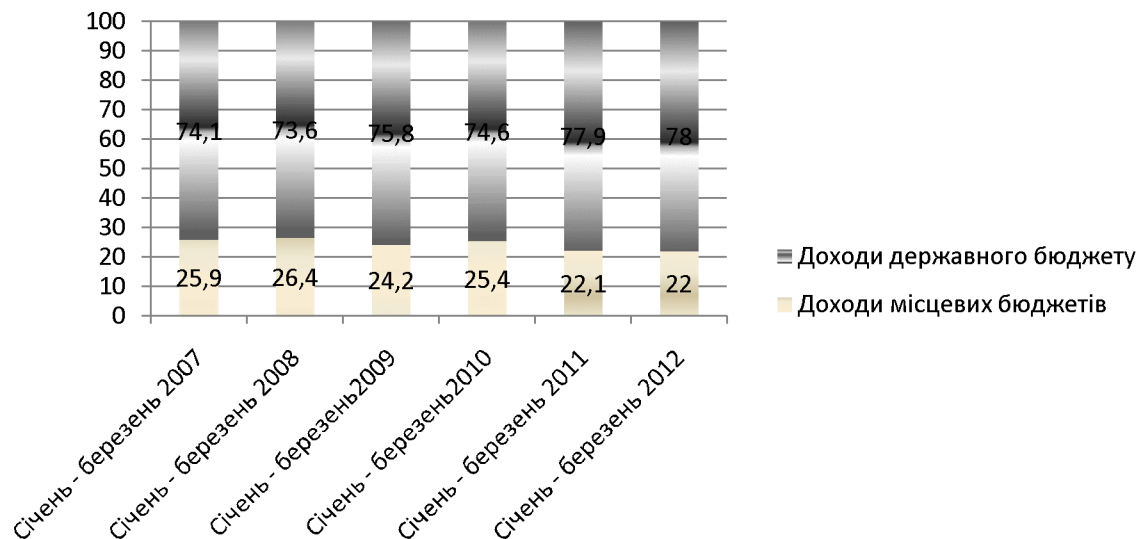

Рис. 1. Частка доходів державного та місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету упродовж 2007–2012 років [5].

Динаміка щомісячних надходжень доходів місцевих бюджетів в цілому повторює тенденції останніх років (див. рисунок 2). Водночас відмічається певне збільшення цих доходів, що в основному пов'язано зі зростанням надходжень від податку з доходів фізичних осіб та зборів за спеціальне використання природних ресурсів [5].

Рис. 2. Динаміка щомісячних надходжень доходів місцевих бюджетів (без міжбюджетних трансфертів) упродовж 2009–2012 років*

*Побудовано автором за джерелами [7,8]

Досвід формування місцевих бюджетів після набуття чинності положень нового Бюджетного кодексу не підтверджує повної фінансової самостійності місцевих бюджетів. Так, згідно із Законом України "Про державний бюджет України на 2011 рік", лише обмежену кількість бюджетів АТО визнано фінансово спроможними.

При цьому, конкретизуючи фінансовий потенціал м. Нововолинськ (Волинська обл.), варто зазначити, міський бюджет є дотаційним, оскільки за рахунок власних коштів формується лише 33 % доходів бюджетів, а 67 % - це міжбюджетні трансферти. Водночас виявлено, що бюджетоутворюючим податком є податок на доходи фізичних осіб, який становить 22,3 % у доходах бюджету міста [8].

Аналіз практики процесів формування та мобілізації доходів місцевих бюджетів територіальної громади м. Нововолинськ дав змогу виявити:

- трансферти посідають найбільшу частку (67 %) у структурі доходів бюджету міста;
- частка податкових надходжень становить 32,5 %, неподаткових - лише 0,42 %;
- обмеженість повноважень органів місцевого самоврядування у питаннях розширення переліку неподаткових надходжень;

- незважаючи на існування відповідної законодавчої бази щодо бюджетної сфери, не створено чіткого механізму формування доходів місцевих бюджетів, про що свідчать проблеми їх наповнюваності;

- відсутність практики органів місцевого самоврядування (ОМС) з випуску місцевих позик з метою формування доходної частини бюджетів на регіональному рівні [3];

- низький рівень дієвості ОМС у частині мобілізації фінансових ресурсів шляхом розміщення коштів бюджету міста на депозитних рахунках в установах банків, про це свідчить незначна частка таких доходів у структурі доходів місцевих бюджетів (лише 0,07 %);

- за умов прийняття нового бюджетного кодексу України продовження практики визначення обсягів трансфертів місцевим бюджетам без урахування показника результативності трансфертної політики, зокрема середньодушового показника валової доданої вартості регіонального продукту [6];

- приналежність територіальної громади міста до регіонів-реципієнтів, які підкреслюються обсягами дотацій вирівнювання, частка якої у 2011 р. становила 34,83 % [8];

- недосконалість методики оцінювання соціально-економічного розвитку міста (регіону) за умови виділення трансфертів, зокрема не врахування показників щодо оцінювання діяльності місцевих органів влади в частині наповнення бюджетів на регіональному рівні [7].

До того ж, у 2008 – 2012 рр. типовими порушеннями при виконанні місцевих бюджетів та наповненні їх дохідної частини, які виявили державні контролери, були:

- недотримання вимог бюджетної класифікації, здійснення видатків, сутність яких не відповідає напрямам, визначеним законодавством, меті, на виконання якої ці кошти виділяються розпорядникам та одержувачам бюджетних коштів;

- порушення норм бюджетного законодавства щодо зарахування окремих доходів до місцевих бюджетів відповідного рівня;

- недотримання вимог законодавства в частині формування й використання коштів резервного фонду місцевих бюджетів;

- затвердження в кошторисах бюджетних видатків, не передбачених законодавством та не підтверджених відповідними розрахунками;

- порушення законодавства з питань закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти; недотримання законодавства з питань оплати праці [3].

Крім, зазначених фінансових порушень, існує низка проблем, що перешкоджають наповненню дохідної бази місцевих бюджетів, це:

- в Україні органи місцевої влади не мають реальних важелів для контролю значної частини власних доходів місцевих бюджетів;

- зростання питомої ваги міжбюджетних трансфертів більш ніж удвічі, що є відображенням тенденції поступового поглиблення залежності регіонів від центральної влади;

- велика кількість дотаційних сільських бюджетів близько 93%, аз них 79% - глибоко дотаційні або зовсім бідні;
- мізерність дохідної бази адміністративно-територіальних формувань;
- відсутність реальних механізмів забезпечення зростання фінансової незалежності регіонів та розвитку демократії.

Головними кроками, що сприятимуть покращенню та наповненню дохідної частини місцевих бюджетів, є проведення наступних заходів:

- доцільно закріпити за місцевими бюджетами нормативи відрахувань від таких загальнодержавних податків, як ПДВ та податок на прибуток підприємств, які становлять близько 60 % податкових надходжень зведеного бюджету;
- створення правової бази для реалізації цілей державної регіональної фінансової політики;
- проведення адміністративно-територіальної реформи;
- повинні розробляти конкретні механізми стимулювання збільшення обсягів виробництва, ВВП, обсягу інвестицій і рівня доходів населення відповідно до інноваційного напряму економічного розвитку з урахуванням соціально-економічних особливостей територій;
- розробку організаційних механізмів досягнення цілей державної регіональної фінансової політики;
- впорядкувати основні витратні повноваження між рівнями бюджетів на основі принципу субсидіарності та розмежування витрат органів місцевого самоврядування на виконання делегованих державою і власних повноважень;
- запровадження і використання арсеналу фінансових інструментів досягнення її цілей;
- публічне обговорення щорічних звітів про виконання місцевих бюджетів органами місцевого самоврядування стане перешкодою для зловживань представників влади.

Отже, ефективність запропонованих заходів із реформування місцевих бюджетів підвищила б рівень забезпечення місцевих бюджетів реальними фінансовими ресурсами з метою ефективного здійснення повноважень органів місцевого самоврядування.

Водночас слід зазначити, що навіть в контексті прийняття нового Бюджетного кодексу (2010 р.) важливою особливістю фінансової незалежності місцевого самоврядування залишається її відносний характер. Проте, на нашу думку, трансферти є економічно виправданими за умов неспроможності органів влади різних рівнів рівномірно організувати корисність місцевих суспільних благ і послуг, а через оподаткування досягнути фіскальної еквівалентності, тобто привести у відповідність коло користувачів благами і послугами і тих, хто платить податки до бюджету відповідного рівня.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Підсумовуючи усе вище викладене, слід зазначити, що доходна база місцевих бюджетів на сьогоднішній день неспроможна самостійно фінансувати усі видатки місцевих бюджетів, особливо делеговані повноваження. Основною причиною вважаємо наявність виявлених вад системи формування доходів місцевих бюджетів: через брак чітких правил встановлення доходних та видаткових повноважень має місце плутанина щодо того, який рівень бюджету має фінансувати ті чи інші повноваження; поєднання трансфертів та розщеплення загальнодержавних податків між рівнями бюджетів не забезпечує необхідними фінансовими ресурсами ті регіони, які більше потребують цих ресурсів; спосіб надання офіційних трансфертів заохочує органи місцевого самоврядування до зниження наявних доходних джерел і завищення видаткових потреб з метою отримання більшого їх обсягу та відсутність чинників для

економічного розвитку регіонів, коли незначними у структурі доходів місцевих бюджетів є власні доходи. Провідну роль серед власних доходів місцевого самоврядування запропоновано покласти на прибутковий податок з громадян, акцизний податок та частину надходжень від ПДВ, які доцільно передати на місцевий рівень із розмежуванням цих доходів між ланками органів місцевого самоврядування у відповідності із структурою повноважень певного шабля влади.

Нами запропоновано запровадити такі вихідні елементи бюджетної реформи: науково обґрунтовану державну політику щодо формування доходів місцевих бюджетів, законодавчо закріплену Податковим та Бюджетним Кодексами України; систему оподаткування, яка повинна мати інвестиційну і соціальну спрямованість, основою якої повинні стати прямі податки; розширення прав у сфері оподаткування органів місцевого самоврядування із подальшим розширенням ролі місцевих податків та зборів; чітке визначення критеріїв коригувань та змін в обрахунку міжбюджетних трансфертів.

Хочемо також наголосити, що ми торкнулися лише окремих аспектів фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Потребують подальших наукових розвідок пошук ефективних засобів та методів управління місцевими бюджетами і процесами справляння податків в зарубіжних країнах. Навіть негативний зарубіжний досвід може бути корисним для вироблення зваженої політики формування місцевих бюджетів в Україні.

Список використаних джерел

1. Борденюк В. Деякі проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування міст з районним поділом / В. Борденюк // Право України. - 2009. - № 2. - С. 53-57.
2. Бюджетний кодекс України. – Х. : Одіссей, 2005. – 104 с.
3. Бюджетний кодекс України. – Харків : Вид-во "Одіссей", 2010. – 128 с.
4. Закон України "Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування" від 15 липня 1997 р. // ВВР України. - 1997. - № 38. - Ст. 249.
5. ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи», USAID. – К., 2011. – 121 с.
6. Луніна І.О. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / І.О. Луніна, О.П. Кириленко, А.В. Лучка та ін. / за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної; НАН України. – К. : Вид-во Інституту економіки та прогнозування, - 2010. – 320 с.
7. Показники виконання Державного бюджету України за 2010 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main>.
8. Рішення Нововолинської міської ради Волинської області від 30.XII.2010 р., № 4/37 "Про міський бюджет на 2011 рік". [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gov.ua/download/pish_rady/2010/434.30.12.2010.htm.

Левчук Іван Едуардович,
студент групи 2-ЕП-10, спеціальність "Економіка підприємства"
ДВНЗ "Нововолинський електромеханічний коледж"

Науковий керівник: Ятчук Валентина Сигізмундівна,
комп'ютерно-економічний відділ,
ДВНЗ "Нововолинський електромеханічний коледж"

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ГАЗОВОГО РИНКУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан українського газового ринку. Проведено аналіз перспектив розвитку газового сектору держави. Показано напрями щодо його покращення.

Ключові слова: газ, договори, відносини, перспектива, реформа.

Постановка проблеми. Залежність України від поставок російського газу, спричинене не вигідними договорами 2009 року. Пошук шляхів видобутку власного газу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку газового ринку України вивчали провідні українські вчені та експерти: І. В. Діяк, головний радник Голови правління НАК "Нафтогаз України"; О. І. Соскін, професор Національної академії управління; О. С. Тодійчук, президент Київського міжнародного енергоклубу та ін. Велика кількість публікацій свідчать про актуальність теми і потребу в її розкритті.

Постановка мети та завдання. Метою дослідження є визначення причин збитковості газового сектору України. Завданням є проаналізувати можливості подолання газової кризи та знайти шляхи її подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно газового контракту від 19 січня 2009 року із Росією, Україна зобов'язалась закупити 52 млрд. куб. м газу. Також країна могла без штрафу для себе знижувати обсяг до 41 мільярда кубометрів. Тим не менш Росія висуває Україні безпрецедентно жорсткі умови, які зокрема полягають у тому, що за недобір газу ми виявимося тричі покарані, оскільки мусимо:

- 1) заплатити за невибраний газ із коефіцієнтом 0,8 його вартості (із розрахунку середньорічної ціни);
- 2) сплатити штрафні санкції, які вираховуватимуться від обсягу 40 млрд. куб. м газу по кожному окремо місяцю (на сьогодні штрафні санкції становили б майже \$7 млрд.);
- 3) погодитися на переведення України на зовсім інший спосіб співробітництва, а саме на режим передоплати, якщо розрахунки за газ здійснюватимуться НАК "Нафтогаз України" невчасно.

Протягом останнього року українська сторона інформувала російську про те, що потреба України в російському газі буде менша, ніж це передбачено дійсним контрактом. Україна просила "Газпром" зменшити постачання, але не добилася успіху. Тим не менш, в 2012 році вона закупила всього 24 мільярди кубометрів газу.

Перегляд газових угод означав би для Росії скорочення прибутків, а оскільки десь половина російського бюджету тримається на надходженнях від експорту енергоносіїв, то це мало б наслідки державного масштабу.

Однак договір між компаніями в 2009 році був підписаний за формулою "take or pay" (бери або плати), не передбачає зменшення оплати при зниженні обсягів закупівель. Тому

Компанія "Газпром" виставила українському "Нафтогазу" рахунок на 7 мільярдів доларів за порушення зобов'язань по закупівлях газу в 2012 році.

Подібні газові контракти зазвичай не є дуже прозорими. З першого погляду не так вже й легко визначити, за ким тут правда. Абсолютно очевидним, втім, є те, що над цим контрактом висить "політична хмара". "Газпром", до речі, вже переглянув політику ціноутворення на постачання природного газу для своїх західних партнерів з країн ЄС. Але не з Україною. А це демонструє, що російські довгострокові газові контракти за формулою "take or pay", з цінами, індексованими до ціни на нафту, вже не можна вважати ринковими. Тобто, вся ця система більше не є адекватною.

Втім, Україна – не єдина держава, яка залежить від російського газу. Якщо підрахувати частку імпортованих енергоносіїв, то виявиться, що Україна настільки ж залежна, як і більшість європейських держав. Наша держава перебуває на рівні Німеччини або Австрії. Скоріш за все, міф про енергетичну залежність культивується тими, хто зацікавлений у збільшенні обсягів споживання енергоносіїв в Україні. Таким чином, Україна повинна шукати можливості для власного видобутку.

Після створення Південного потоку, у Росії з'являться нові споживачі, що призведе, відповідно, до переорієнтування частини видобутку на азійсько-тихоокеанський регіон. Тому Україні може просто не залишитись російського газу. Слід буде розраховувати на власний видобуток, власні резерви. Протягом 2013-2015 років Україні слід насамперед опікуватися скороченням газомісткості своєї економіки і впровадженням енергоефективних заходів, зробивши саме їх пріоритетними напрямками розвитку енергетики.

Отже, дискримінаційні щодо України контракти від 19 січня 2009 року – одна із двох ключових причин, що призвели до фінансового падіння НАК "Нафтогаз України" у боргову яму, а точніше – боргову прірву. Друга причина – неререформованість і неготовність українського газового сектору працювати в умовах ринкових відносин. А скрутне фінансове становище НАК "Нафтогаз України", в свою чергу, спричинює дефіцит бюджету країни, що має суттєвий вплив на її економіку.

З вище сказаного бачимо, що в теперішній період Україна знаходиться у дуже скрутному енергетичному становищі, яке спричинене завищеною ціною на газ, неререформованістю газового сектору і тому подібними причинами.

Саме тому уже навесні минулого року "Нафтогаз" уклав угоду з німецьким газовим трейдером RWE Supply & Trading на постачання 5 мільярдів кубометрів газу в 2013 році. Зазначена угода створює юридичні основи для можливого постачання природного газу компанії з боку RWEST і, разом з тим, не містить зобов'язань сторін по обов'язковому здійсненню покупки або продажу енергоресурсу. При цьому, такі заходи дозволять знизити ціну імпортного газу на вітчизняному ринку, яка відповідатиме ціні на ринках Європи.

Угода з RWE Supply & Trading – це відчутний крок у діяльності уряду України, що дозволить певним чином урівноважити ситуацію на газовому ринку нашої держави.

Однак максимальний обсяг газу, який може бути поставлений в Україну німецьким газовим трейдером RWE Supply & Trading за рамковою угодою, становить 10 млрд. куб. м., що не може повністю забезпечити Україну, тому необхідним кроком для нашої держави в найближчій перспективі має бути видобуток власного газу.

Однією з альтернатив може слугувати видобуток газу в мілководній частині українського сектору шельфу Чорного та Азовського морів (до 120 метрів). За даними "Чорноморнафтогаз", прогностичні запаси цього джерела сягають 1,2 трлн куб. м. У січні-лютому 2013 року Державне акціонерне товариство "Чорноморнафтогаз" добуло 227 млн.

кубометрів природного газу. Про це повідомляє прес-служба підприємства. У порівнянні з результатами аналогічного періоду 2012 року зростання склало 31,7 відсоток або більше 54 мільйонів кубометрів. Як зазначають в "Чорноморнафтогазі", збільшення видобутку природного газу стало результатом активних робіт компанії по дооблаштуванню діючих і введенню в експлуатацію нових родовищ на шельфі Чорного моря, зокрема, Одеського родовища газу, розташованого в 155 кілометрах від кримського узбережжя. Річний план 2012 року, затверджений на рівні 1,171 млрд. кубометрів, було перевиконано на 3 млн. кубометрів. У цьому році заплановано введення в експлуатацію ще двох видобувних платформ на Одеському та однієї - на сусідньому Безіменному родовищі.

Освоєння промислів з використанням високотехнологічних бурових установок "Петро Годованець" і "Незалежність" дозволить "Чорноморнафтогазу" в 2013 році збільшити річний видобуток природного газу на шельфі Чорного і Азовського морів на 40 відсотків і довести його до 1 млрд. 649 млн. кубометрів.

Отож, компанія продовжує у встановлені терміни реалізовувати свою виробничу програму, яка передбачає триразове збільшення видобутку газу до 2016 року і вихід 2015 році на 3 млрд. кубометрів щорічного видобутку.

Ще одним пріоритетним напрямом у розвитку газової індустрії України є видобуток сланцевого газу.

24 січня 2013 року уряд України уклав договір з компанією Royal Dutch Shell про спільну розробку та розділ сланцевого газу на Юзівському родовищі. Початковий етап геологічного вивчення передбачає отримання двовимірних та тривимірних сейсмічних даних та буріння 15 свердловин на Юзівській ділянці. Передбачається, що це дозволить провести ефективну розвідку та оцінку покладів вуглеводнів, зокрема, оцінку потенціалу природного газу у піщаниках Юзівської площі. Українські запаси сланцевого газу оцінюються як одні із найбільших у Європі - після Польщі, Франції та Норвегії, і коливаються у межах від 1,2 до 4 трильйонів кубометрів. У Києві розраховують, що у разі початку промислового видобутку газу це родовище може давати від 5 до 20 мільярдів кубометрів газу на рік (при тому, що у 2013 року Україна хоче імпортувати лише 20 мільярдів кубів російського газу). Відомо також, що угода газових розробок підписана строком на 50 років і на етапі розвідки Shell інвестує у проект 410 мільйонів доларів. Якщо ж результати цієї розвідки будуть успішними, то інвестиції, як очікують у Києві, сягнуть щонайменше 10 мільярдів доларів. Видобувні ресурси сторони поділять порівну. Shell приступить до бурових робіт на протязі 2013 року, а комерційна розробка газоносних сланців почнеться не раніше, ніж через п'ять років. Незважаючи на це, українська сторона вже зараз намагається використати факт підписання угоди з Shell в якості аргументу для зниження тарифів на газ, що поставляється в переговорах з "Газпромом". Однак представники російської компанії відзначають, що не можуть погодитися з такою позицією української сторони. За оцінками консалтингових компаній через 7-10 років Україна може перетворитися на експортера газу.

Розвиток сектора сланцевого газу повинен стати елементом модернізації газового сектора в Україні. Якщо сектор розвиватиметься, а на газовому ринку будуть проведені реформи згідно з засадами антимонопольної політики ЄС, і Київ зуміє позбутися своєї залежності від поставок газу з Росії, тоді українці реально відчують зміну ситуації, бо в результаті ціни будуть падати, оскільки отримувачі газу матимуть вибір.

Але після підписання угоди з Shell не вщухають розмови про можливе завдання шкоди екології нашої держави. Звичайно, треба сказати відверто, певні проблеми і певна загроза екології є, як втім і при будь-якому практично промисловому виробництві. Але, скажімо, не

треба говорити про те, якої шкоди екології приносить металургійний або хімічний завод та інші виробництва, тобто в будь-якому промисловому виробництві є ризики. Однак закордонні спеціалісти запевняють, що видобуток сланцевого газу в Україні при дотриманні відповідних норм матиме мінімальний ризик для довкілля.

Висновки з даного дослідження. Отже дискримінаційні газові угоди, які були укладені взимку 2009 року, спричинили неприйнятну для України та її населення ціну на газ, яка є найвищою у Європі. Тому для того щоб зменшити вплив Росії на Україну, наша держава повинна шукати альтернативні джерела постачання газу. Але основним пріоритетним напрямком роботи уряду повинно стати збільшення власного видобутку газу. Перспективним газовим родовищем є шельф Чорного моря в якому за прогнозами експертів знаходиться біля

1 трлн. куб. м. газу. Також надзвичайно важливим є видобуток сланцевого газу. Вже підписаний відповідний договір з нідерландською компанією Royal Dutch Shell, що за підтвердження очікуваних прогнозів покладів газу дозволить Україні в найближчі 5-10 років видобувати 5- 20 млрд. куб. м. газу.

Список використаних джерел

1. Науковий журнал "Економічний часопис – XXI". - 2009. - Ст.21-28 .
2. Химко М. П., Фролов В. А. та ін. Розрахунок параметрів газотранспортних систем// Нафтова та газова промисловість. - № 3, 2006. - Ст.33-37.
3. Яновський А. Газообеспечение и транспортировка природного газа //Підприємництво, господарство і право. - №11. - Ст.109-115.

Лушакевич Катерина Андріївна
студентка групи Фнв -31, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Хільчук Ольга Іванівна
викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В УКРАЇНІ

Анотація. Розглянуто питання захисту прав споживачів у нашій державі, особливості і структуру законодавства, що регулює захист прав споживачів. Охарактеризовано особливості гарантійних термінів на деякі групи товарів. Досліджено роботу державних органів із питань захисту прав споживачів на території Волинської області проведено у впродовж 2012 року.

Ключові слова: права споживачів, консьюмерський рух, Закон України «Про захист прав споживачів», виробник, споживач, якість товару, гарантійний термін.

Постановка проблеми. Проблема захисту прав споживачів вже давно отримала міжнародне значення і актуальність її теоретичного дослідження навряд чи може викликати сумнів. У світовій практиці вироблений цілий комплекс основоположних прав споживачів, до яких належать права на отримання якісних і безпечних товарів (робіт, послуг), на освіту, інформацію, повне відшкодування заподіяної шкоди, на судовий захист, право на об'єднання в громадська організації і ряд інших.

Проблема захисту прав споживачів - це комплексна, багатоаспектна проблема, яка безпосередньо пов'язана зі зміцненням національної безпеки держави та захистом її громадян. Вона торкається всього ланцюга виробничих відносин: товаровиробник-торгівля-споживач, і в кожній ланці цих відносин має свої специфіку й особливості.

Широке розповсюдження на українському ринку неякісної, фальсифікованої, зокрема контрафактної харчової продукції, розширення експортно-імпорتنих постачань призводить до порушення прав споживачів, адже згідно Закону України "Про захист прав споживачів" кожен має право на «необхідну і достовірну інформацію при придбанні товарів». Для забезпечення цього права необхідний жорсткий державний контроль у всіх сферах, пов'язаних з виробництвом і реалізацією споживчих товарів, направлений на своєчасне виявлення фальсифікованих товарів, інформація про які є свідомо неповною і недостовірною.

Висвітлена проблема характеризується актуальністю і нагальністю її вирішення. Хоча структурі споживчого права більш адекватно відповідає лише Закон України «Про захист прав споживачів», але й він має значні прорахунки, статтям якого не можна дати однозначну позитивну оцінку. Тому є багато невирішених проблемних питань застосування самого Закону, нагальність яких очевидна з розвитком консьюмерського руху, появою фахівців з питань захисту прав споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти захисту споживачів в Україні стосується безпосередню кожного громадянина. Вивченням, розробкою та розвитком такого комплексного міжгалузевого правового інституту, як захист

прав споживачів, займалися і займаються українські вчені: Н.А. Язвинська, І.О. Корнієнко, І.В. Іваненко, С.А. Зверева О. Осетинський, М. Будьовий, Є.Фесенко та ін.

Постановка мети та завдання. Метою дослідження є розробка визначень основних теоретичних понять; визначення сфери правового регулювання відносин, що складаються в процесі захисту прав споживачів та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення механізму правового регулювання відшкодування моральної шкоди.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі основні завдання: визначити поняття захист прав споживачів; розробити критерії якості товарів та послуг в Україні та світі; провести аналіз законодавства України про захист прав споживачів; визначити правові гарантії забезпечення належної якості товарів; охарактеризувати права споживача у разі придбання ними товару неналежної якості; дослідити шляхи подолання проблем застосування законодавства про захист прав споживачів; сформулювати особливості відповідальності за порушення законодавства про захист прав споживачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше про права споживачів заговорили після виступу Джона Кеннеді у Конгресі США 15 березня 1962 року. У промові були сформовані чотири головних права для покупця: на безпеку, на інформацію, на вибір і право бути почутим. Пізніше до них додали ще чотири: право на відшкодування збитків, на споживацьку освіту, на задоволення базових потреб і на здорове довкілля. Одразу після проголошення Конвенції ООН стосовно прав споживачів, у світі сформувався справжній консьюмерський рух, який згодом переріс у потужну організацію із філіями по всій земній кулі. Консьмеризм (англ. Consumer — споживач) — організовані дії, акції, спільні програми щодо захисту інтересів споживачів товарів, послуг від свавілля здійснюваного недобросовісними товаровиробниками, комерсантами, торговцями. 15 березня згідно рішення ООН 1983 року відзначається Всесвітній день прав споживачів [10].

У всьому цивілізованому світі споживчий рух не переймається політичними та бізнесовими інтересами, адже права споживачів однакові для всіх. Лише інтереси суспільства щодо якості та безпеки споживання, підвищення рівня життя, пропаганда здорового способу життя та культури споживання становлять пріоритети розвитку громадського руху споживачів. Всесвітньо визнані права споживачів мають діяти в Україні, щоб кожна людина почувала себе гідно та не принижено у стосунках з продавцями та виробниками, а влада мала забезпечувати створення відповідального законодавства та суворий контроль його виконання.

Захист прав споживачів є одним з найважливіших напрямків діяльності, що потребує постійного контролю з боку держави. Задоволення потреб споживачів у продовольчих і промислових товарах, надання побутових і комунальних послуг повинне здійснюватися на основі твердих вимог до якості й безпеки товарів та послуг, які чітко були б оговорені у нормативних документах. Захист прав споживачів має за мету: інформувати споживачів про товари та послуги, що є на споживчому ринку; захистити споживача, якщо його права обмежуються.

Перш за все, захист споживачів в Україні гарантує Конституція. Так, у статті 42 Конституції України записано «Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів».

Основним документом у сфері захисту прав споживачів є закон України «Про захист прав споживачів». Схема взаємовідносин між споживачем та товаровиробником згідно з законом представлена на рис. 1.

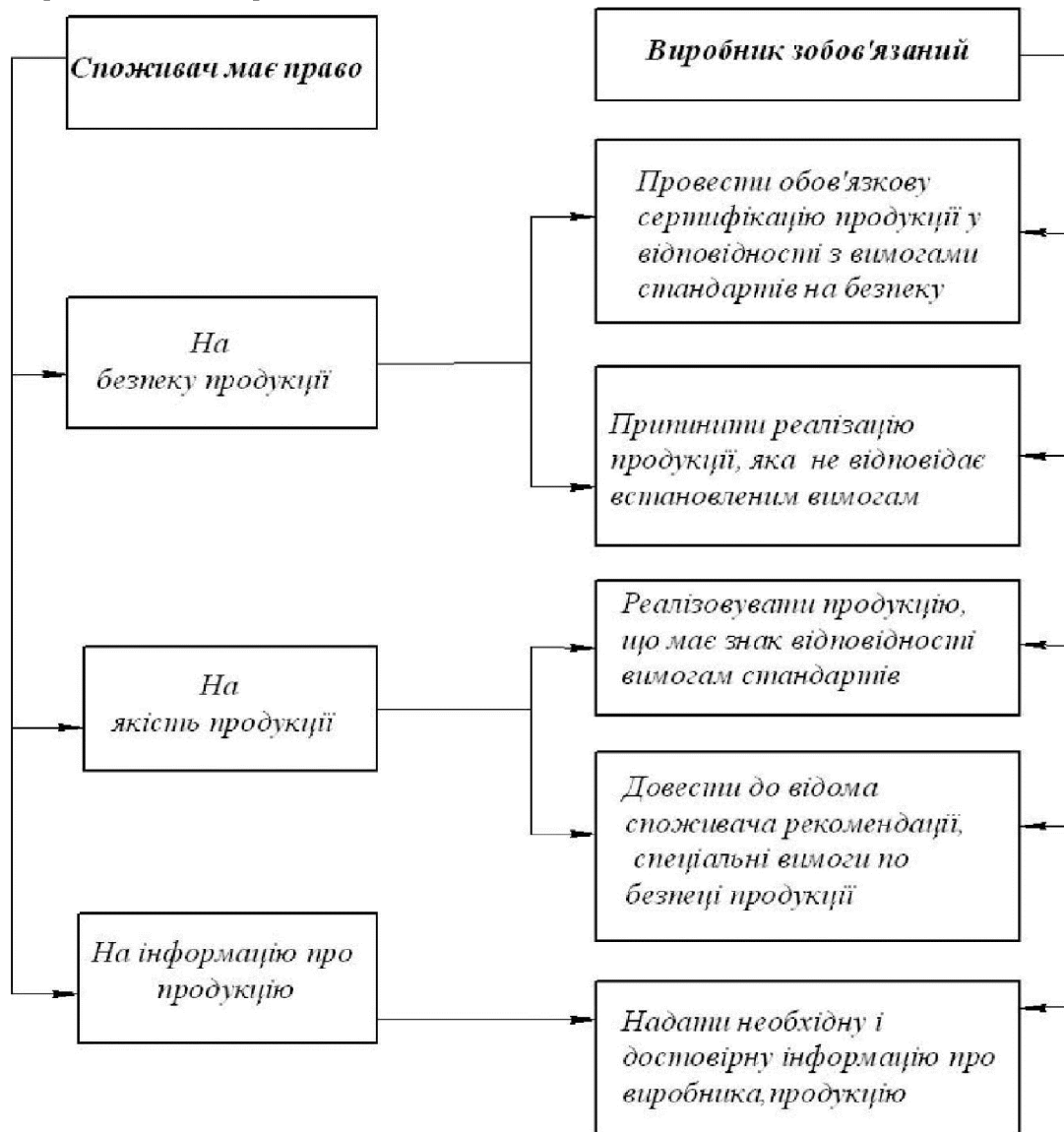

Рис. 1. Взаємовідносини споживача та виробника продукції у відповідності з законодавством України [9]

Крім того сьогодні нормативно-правова база консьюмеризма на Україні, окрім вищезазваного Закону «Про захист прав споживачів», налічує більше 30 законів і підзаконних нормативних актів. Захист прав споживачів має здійснюватися також відповідно до вимог міжнародного права. Так, згідно зі ст. 3 Закону України "Про захист прав споживачів", якщо міжнародним договором України встановлено інші правила, ніж ті, що є в законодавстві України про захист прав споживачів, то на її території застосовуються правила міжнародного договору.

Закон України "Про захист прав споживачів", прийнятий Верховною Радою України 1 грудня 2005 р., змістив багато прогресивних положень, спрямованих на посилений захист прав громадян-споживачів. На відміну від Закону у редакції 1991 р., де було допущено ряд істотних прорахунків, зумовлених відсутністю досвіду в такій сфері нормотворчості. У ньому були заповнені окремі прогалини в регулюванні відносин за участю споживачів-громадян.

Закон України "Про захист прав споживачів" у редакції 2005 р. складається з преамбули, п'яти розділів ("Загальні положення", "Права споживачів та їх захист", "Громадські організації споживачів (об'єднання споживачів)", "Діяльність органів влади у сфері захисту прав споживачів", "Прикінцеві положення") і містить 32 статті [6].

Центральне місце в Законі України "Про захист прав споживачів" займає розділ II "Права споживачів та їх захист". Усі його норми умовно можна поділити на:

1) організаційно-правові, які визначають повноваження Держкомітету України у справах захисту прав споживачів та інших органів державної виконавчої влади, обов'язки і відповідальність службових осіб державних органів та правовий захист службових осіб Держкомітету у справах захисту прав споживачів і його органів;

2) правостановлюючі норми, які визначають права споживачів — переддоговірні, договірні та права у разі порушення умов договору;

3) правозобов'язуючі норми, які зобов'язують продавців, виконавців, виготівників забезпечити дотримання певних вимог щодо якості товарів (послуг, робіт), безпеки, гарантійних термінів до вступу в договірні відносини із споживачами;

4) праворегулюючі норми, які регулюють відносини, що виникли між продавцями (виконавцями) і покупцями (замовниками) як сторонами договору та визначають правові наслідки порушення прав споживачів;

5) правозахисні норми, які встановлюють організаційно-процесуальні способи захисту порушених прав споживачів [1].

Основним органом, що здійснює державний контроль за дотриманням вимог законодавства України про захист прав споживачів є Держспоживстандарт України. Також створена система громадських консьюмерських товариств: Українська асоціація споживачів, Українська асоціація якості, незалежні об'єднання споживачів, Українська партія захисту прав споживачів, Всеукраїнська федерація споживачів «ПУЛЬС».

Створена Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів. Інспекція є центральним органом виконавчої влади з реалізації державної політики у сфері захисту прав споживачів. 9 грудня 2010 року Указом Президента України № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» реорганізовано Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики, який виконував функції державного контролю у сфері захисту прав споживачів, та створено Державну службу технічного регулювання України з ідентичними функціями.

За попередній рік до Держспоживінспекції поскаржились понад 96 тисяч українців. 88 % заяв фахівці задовольнили на користь споживачів. Практично кожен, хто звернувся по допомогу, зміг захистити та відстояти свої права [10].

За словами, Олега Кобельков, начальника відділу Управління захисту прав споживачів та реклами Держспоживінспекції України, «Найбільш люди скаржаться послуги. Третина цих скарг – це житлово-комунальні послуги. Також нас дуже зараз турбує якість товарів у Інтернет-магазинах та через телевізійні програми».

В Україні з'явився унікальний віртуальний проект - незалежна дошка скарг та відгуків jaloba.com.ua. Головною метою створення цього порталу є підвищення якості послуг та продукції, що реалізуються на вітчизняному ринку [2].

Однак, законодавча база України потребує вдосконалення, реформування механізму фінансування заходів захисту прав споживачів та підтримки громадських організацій споживачів на державному ринку.

Залишається проблемним питання забезпечення прав споживачів на належну якість товарів. На ринок продовжують надходити неякісні та фальсифіковані товари, підробки, продукти, які не відповідають вимогам нормативних документів та є небезпечними для вживання.

Як відомо, захист прав споживачів – це складова частина захисту прав людини. У державах з розвинутою економікою споживач є керівним важелем на ринку. А це можливо лише за активної життєвої позиції кожного громадянина країни й державної підтримки.

На відміну від України країни з демократичними цивілізованими ринковими відносинами ведуть наполегливу та цілеспрямовану боротьбу за споживчу безпеку. Проблема захисту прав споживачів та якість життя є пріоритетними питаннями національної безпеки та знаходяться у фокусі економічних інтересів держави, суспільства та громадян.

Ще зовсім недавно увесь світ шокувала справа про отруєння сотень тисяч китайських малюків токсичною речовиною меламіном, коли за рішенням суду двоє звинувачуваних бізнесменів отримали найвищу міру покарання, а двоє — позиттєве ув'язнення.

Показовою в плані захисту споживачів є масштабна компанія проти засилля китайських товарів та фальсифікованої продукції, що була розгорнута в Росії та ряді європейських країн.

У розвинених країнах вже давно і міцно затвердився принцип: «споживач завжди правий», «споживач — король ринку». Цивілізований діалог між владою, бізнесом і споживачем налагоджений і закріплений на законодавчому рівні. Так, ще в 1973 р. Парламентська Асамблея Ради Європи прийняла «Хартію захисту споживачів», в якій визначені основні принципи державної політики по захисту прав споживачів і виписані обов'язки влади перед споживачами.

Загальносвітове визнання права споживачів отримали і в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1985 р., яка позначила основні права споживачів :

- 1) захист споживачів від збитку їх здоров'ю і безпеці;
- 2) сприяння економічним інтересам споживачів і захист цих інтересів;
- 3) доступ споживачів до відповідної інформації, необхідної для компетентного вибору відповідно до індивідуальних запитів і потреб;
- 4) просвіта споживачів;
- 5) наявність ефективних процедур розгляду скарг споживачів;
- 6) свобода створювати споживчі і інші відповідні групи або організації, і можливість для таких організацій висловлювати свою точку зору в процесі ухвалення рішень, що зачіпають їх інтереси.

Саме у «Керівних принципах по захисту прав споживачів» визначено, що для забезпечення і проведення національної політики у сфері захисту прав споживачів уряд зобов'язаний на належному рівні створити відповідну інфраструктуру. Червоною ниткою через документ проходить ідея відповідальності уряду і його зобов'язань по відношенню до споживачів. В «Хартії основних прав і свобод Європейського Союзу», прийнятої в 2000 році записано, що «для політиків немає важливішого завдання, ніж захист прав і інтересів споживачів» [4].

Наприклад, у Німеччині суспільна організація Stiftung Warentest (Інститут незалежного споживчого тестування) користується найбільшим рівнем довіри населення країни завдяки своїй багаторічній та нещадній боротьбі за обізнаність споживачів про якість товарів та послуг. Німецький споживач отримує достовірну та об'єктивну інформацію про продукцію, що придбаває. Важливу роль в контролі за якістю у всьому світі відіграють й багаторічні традиції, які не дозволяють, наприклад, аргентинському м'ясникові навіть припустити

можливість додавання сої у вироблену ним м'ясну ковбаску. Якщо ж хтось з виробників «попадається на обмані», то це фактично означає банкрутство і подальшу неможливість для нього і його сім'ї займатися своїм ремеслом.

В Україні ж, виробники тих же ковбас змагаються між собою за мінімальний вміст м'яса, не соромлячись при цьому обманювати споживачів про реальний склад продукції, що випускається. Виробники, що піймалися ж, як правило, легко вирішують виниклі проблеми з контролюючими органами. На жаль, сприяють розповсюдженню фальсифікованої продукції як мережі супермаркетів, так і самі споживачі, продовжуючи купувати продукт, навіть наперед знаючи про неприйнятну якість.

Виробник зобов'язаний забезпечити можливість використання товару за призначенням протягом терміну його служби, передбаченого нормативним документом або встановленого ним за домовленістю із споживачем, а в разі відсутності таких термінів – протягом 10 років. Виробник зобов'язаний забезпечити технічне обслуговування та гарантійний ремонт товару, а також випуск і поставку для підприємств, що здійснюють технічне обслуговування та ремонт, в необхідних обсягах і асортименті запасних частин протягом усього терміну його виробництва, а після зняття з виробництва – протягом терміну служби, в разі відсутності такого терміну – протягом 10 років. Продаж товарів, на яких термін придатності не зазначений або зазначений з порушенням вимог нормативних документів, а також товарів, термін придатності яких минув, забороняється.

Слід звернути увагу на особливості гарантійного обслуговування сезонних товарів в Україні, який починає обчислюватися з початку відповідного сезону:

1) одяг, хутряні вироби:

- товари весняно-літнього асортименту, гарантійний термін встановлюється з 1 квітня;
- товари осінньо-зимового — з 1 жовтня.

2) взуття:

- зимового асортименту — з 15 листопада по 15 березня;
- весняно-осіннього — з 15 березня по 15 травня;
- літнього — з 15 травня по 15 вересня [6].

Також правилами роздрібної торгівлі непродовольчими товарами передбачено вручення покупцеві пам'ятки, де роз'яснюється правильний догляд за взуттям. Якщо на взутті виявлено дефекти протягом визначеного гарантійного строку, то споживач має право на безкоштовний ремонт взуття. Він його сам ремонтує, а потім надає продавцю документи, що засвідчують вартість ремонту, для відшкодування збитків. Або, якщо покупець погодиться, йому зменшують вартість товару.

У разі коли під час гарантійного терміну необхідно визначити причини втрати якості товару, продавець зобов'язаний у триденний термін з дня одержання від споживача письмової заяви організувати проведення експертизи товару. Експертиза провадиться за рахунок продавця. Якщо в результаті експертизи буде доведено, що недоліки виникли після передачі товару споживачеві внаслідок порушення ним встановлених правил використання, зберігання чи транспортування, дій третіх осіб, вимоги споживача не підлягають задоволенню, а споживач зобов'язаний відшкодувати продавцю витрати на проведення експертизи. Споживач, продавець мають право оскаржувати висновки експертизи у судовому порядку.

Стосовно товарів, на які гарантійні терміни не встановлено, споживач має право пред'явити продавцю (виробнику, виконавцю) відповідні вимоги, якщо недоліки були

виявлені протягом шести місяців, а стосовно нерухомого майна – не пізніше трьох років від дня передачі їх споживачеві.

Потрібно мати на увазі те, що при виконанні гарантійних ремонтів гарантійний термін збільшується на час перебування товару в ремонті. Зазначений час обчислюється від дня, коли споживач звернувся з вимогою про усунення недоліків. При обміні товару його гарантійний термін обчислюється заново від дня обміну. Під час заміни товару з недоліками на товар аналогічної марки належної якості, ціна на який змінилася, перерахунок вартості не провадиться. Під час заміни товару з недоліками на такий же товар іншої марки перерахунок вартості провадиться виходячи з цін, що діяли на час обміну.

Начальник інспекції з питань захисту прав споживачів у Волинській області Іван Смоленга, закликає кожного боротися за якість життя. Волинські споживачі можуть почуватись захищеними. Наша область єдина в Україні, де на регіональному рівні ще в березні 2012 року обласна рада затвердила програму прав захисту споживачів із питань якості і безпеки життя людини на період до 2015 року [7]. Над розробкою цього документу працювали спеціалісти Державної інспекції з питань захисту прав споживачів, громадської організації «Союз споживачів України» та ДП «Волиньстандартметрологія».

На реалізацію таких заходів у бюджеті Волинської області передбачено кошти у розмірі 680 тисяч гривень. Сама програма розрахована на 4 роки. Метою програми є забезпечення реалізації на території області державної політики щодо захисту прав споживачів та розв'язання комплексу проблем у сфері захисту прав споживачів шляхом:

- удосконалення захисту прав та інтересів споживачів;
- підвищення рівня захисту здоров'я та безпеки споживачів;
- створення належних умов для реалізації громадянами-споживачами своїх законних інтересів і прав на території області;
- забезпечення високого правового рівня захисту з боку державних органів, поінформованість, відшкодування збитків, сприяння діяльності громадських організацій споживачів, що закріплено ст.42 Конституції України.

Аналіз справ споживчого ринку України свідчить про те, що кількість порушень вимог законодавства у сфері захисту прав споживачів за останній час не зменшується. Ринок продовжує насичуватись сурогатами, неякісними, фальсифікованими та небезпечними для людей товарами, передусім харчовими продуктами та алкогольними напоями.

Як приклад, нами було проаналізовано основні показники роботи Управління у справах захисту споживачів у Волинській області за 2012 рік. Управлінням протягом 2012 року було перевірено 612 суб'єктів господарської діяльності в тому числі (рис. 1):

- у сфері торгівлі продовольчими товарами та продукцією ресторанного господарства – 192;
- у сфері торгівлі непродовольчими товарами -229;
- у сфері послуг-191 [8].

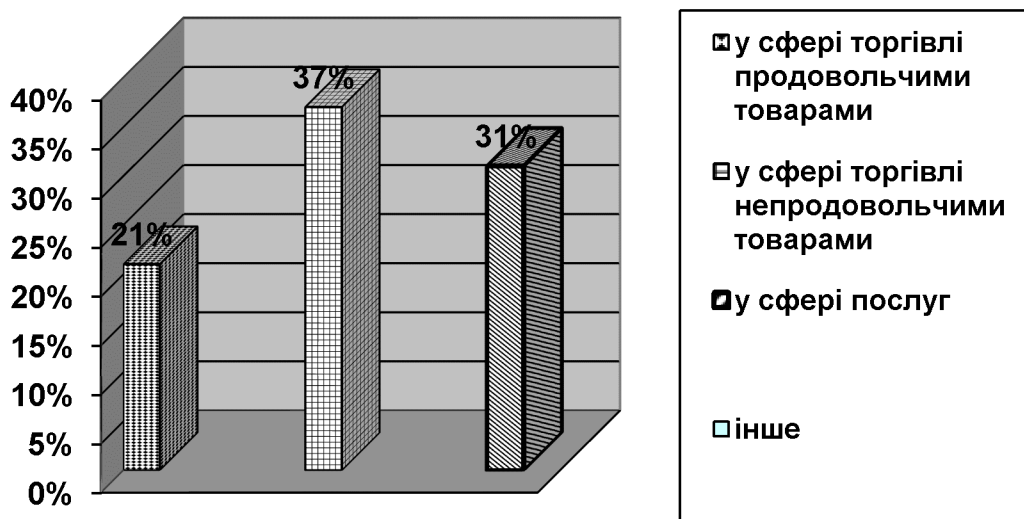

Рис 1. Чисельність перевірених суб'єктів господарювання в 2012 році на території Волинської області, %*

*Розроблено автором самостійно на основі джерела [8]

Порушення виявлені у 435 суб'єктів господарської діяльності, що становить 71% від перевірених. Всього виявлено 1211 видів порушень, з них у сфері торгівлі продовольчими товарами та продукцією ресторанного господарства 625 або 51%; у сфері торгівлі непродовольчими товарами 431 або 35%; у сфері послуг 155 або 12%.

Найбільш поширені види порушень: продаж (реалізація) товарів (робіт, послуг) без відповідних супровідних документів – 259; відсутність своєчасної та повної інформації про товари (роботи, послуги) – 690; виробництво, продаж (реалізація) товарів (робіт, послуг), які не відповідають вимогам нормативних документів – 222 та ін.

Перевірено якість товарів (робіт, послуг) на суму 3,5 млн. грн.; забраковано та знято з реалізації продукції на суму 523 тис. грн., з них у сфері торгівлі продовольчими товарами та продукцією ресторанного господарства 91 510 тис. грн.; у сфері торгівлі непродовольчими товарами 126 820 тис. грн.; у сфері послуг 304 700 тис. грн. [8].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Впровадження консьюмерської політики зовсім не означає, що проблема забезпечення і захисту прав споживачів в Україні остаточно вирішена. Передусім існує необхідність в удосконаленні чинного законодавства, що регулює стосунки в цій сфері, що є постійним і головним завданням правової держави, адже сфера дії захисту споживачів значно розширилась з часу прийняття Закону і не враховую деякі моменти, наприклад, не висвітлено захист прав споживачів житлово-комунальних послуг.

Таким чином, проблема захисту прав споживачів не може бути вирішена зусиллями однієї організації. Це проблема комплексна, для вирішення якої потрібно об'єднати зусилля держави, громадських організацій, науковців та споживачів. Поєднання технічного регулювання із захистом прав споживачів надасть можливість враховувати споживчі інтереси при розробленні стандартів, нормативних та законодавчих документів, які б відповідали міжнародним вимогам.

Список використаних джерел

1. Бедратий В. Якість життя та захист прав споживачів / В. Бедратий, В. Кирилов, К. Бляха / Стандартизація, сертифікація, якість. — № 3, 2008. — с. 60-66.
2. Богданов Я.С., Лаппо І.М., Проблеми захисту прав споживачів: [Електронний ресурс] // Дні науки - 2012: Збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції: В 3т. - Красноармійськ: КП ДонНТУ, 2012. — Т.2. — С.9 — Режим доступу до журналу: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/13070/1/4.Богданов.pdf>.
3. Доповідь голови правління Спілки споживачів Л. Школьника «Потребительский рынок в Украине: социально-экономические реалии и перспективы развития».
4. Зверева О. В. Захист споживчого ринку — один із пріоритетних напрямів державної політики // Вісник ІСПД НАН України. — №1, 2012 — С. 64.
5. Пічутін О. Людини не повинна залишатися наодинці зі своїми проблемами / Стандартизація, сертифікація, якість. — № 4, 2007. — с. 68-70.
6. Про захист прав споживачів: [Електронний ресурс] Закон України від 01 грудня 2005 року. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.
7. Сайт програми захисту споживачів у Волинській області [Електронний ресурс]: — Режим доступу: <http://volynrada.gov.ua/session>.
8. Сайт Волинської Обласної Державної Адміністрації: [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://vvrada.lutsk.ua/index.php>.
9. Теорія держави і права, захист прав споживачів: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://referatcentral.org.ua/theory_state_law_load.php?id=755&startext=6.
10. 15 березня в усьому світі відзначають День прав споживачів / ТЕЛЕКОМПАНІЯ «КІІВ». — Україна, 2013. — Режим доступу: <http://www.kievtv.com.ua/news/novini-stn/15-bereznja-v-usomu-sv-t-v-dznachayut-den-prav-spozhivach-v.html>. -- Опис зроблено 20.03.2013.

Марущак Павло Петрович

студент групи Фнв-41, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Римар Ольга Григорівна,

к.е.н., викладач кафедри фінансів
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

НАФТОПЕРЕРОБНА ГАЛУЗЬ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. Стаття направлена на комплексне дослідження напрямків розвитку нафтопереробної галузі України у ринкових умовах із врахуванням залежності нафтопереробних заводів (НПЗ) від зовнішніх поставок нафти, відповідності європейським стандартам якості, рівня завантаженості потужностей НПЗ та глибини переробки нафти.

Ключові слова: нафтопереробні заводи, нафтопереробна галузь, нафтопродукти, імпортерна сировина, стратегія розвитку, переробка нафти.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в Україні вимагає адекватних перетворень в усіх сферах економічної діяльності, у тому числі й у такій складовій цілісного паливно-енергетичного комплексу як нафтопереробна галузь.

Проблема забезпечення життєво необхідними паливно-мастильними матеріалами потребує нових підходів до функціонування і подальшій оптимізації діяльності нафтопереробних заводів, які працюють як на власній так і на імпортованій сировині. Комплексне дослідження галузі із аналізом показників провідних НПЗ, а саме обсягів зовнішніх поставок нафти, рівня завантаженості їх потужностей, забезпечення глибини переробки нафти допоможе окреслити перспективні напрямки розвитку нафтопереробної галузі України в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування нафтопереробної галузі приділяється велика увага в дослідженнях науковців-економістів, а саме Г.В. Бурлаки, Н. В. Тихоміної, Л.В. Баб'яка, А.Ю. Дронова, А.Ю. Лобицького, О.М. Моцяка, Г.В. Куценка, Р.В. Шерсток та інших. Однак, всі вони у своїх публікаціях підіймають проблематику інвестиційного процесу у нафтопереробній галузі, у той же час не достатньо глибоко досліджуються питання розвитку, проблеми функціонування та забезпеченості джерелами постачання нафтою нафтопереробних заводів України.

Постановка мети і завдання. Метою статті є дослідження проблем сучасного стану розвитку нафтопереробної галузі України й обґрунтування напрямків її подальшого розвитку із врахуванням зарубіжного досвіду. Завданнями статті є дослідження обсягів споживання нафтопродуктів в Україні, аналіз показників діяльності провідних НПЗ, розробка оптимальної стратегії розвитку нафтопереробної галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині Україна серед провідних країн світу посідає по щорічному видобутку нафти (3-4 млн. тонн) 19 місце. Потреби країни в нафті становлять 35-40 млн. тонн на рік. Забезпечуючи її лише на 10 %, за рахунок власного видобутку, Україна залишається імпортером нафти, навіть якщо справдяться прогнози щодо власного видобутку цих ресурсів [5].

Споживання нафти в країні щороку становить 11,3 % від загального обсягу енергоносіїв, тоді як світовий показник – 35,6 %, а у країнах ЄС – 25-40%, при цьому у колишньому СРСР – 17,8 %. За цих умов задоволення власної потреби в нафті та нафтопродуктах відбувається в основному за рахунок їх імпорту, що негативно позначилося на енергетичній безпеці держави й економіці в цілому [2].

Слід зазначити, що у січні 2013 року згідно даних Держкомстату Україна зменшила імпорт нафти в грошовому еквіваленті на 31,2 % - до 60,401 млн. дол. із 87,849 млн. дол. у грудні 2012 року, однак, серед імпорту нафтопродуктів домінують моторні палива, що свідчить про низький рівень технологій глибини переробки нафти. Це є причиною значних обсягів експорту мазуту. Зазначимо, що нафтопереробні заводи України у січні 2013 року скоротили обсяг первинної переробки нафти до 0,2 млн. тонн, що на 64 % менше показника січня 2012 року.

З метою забезпечення завантаженості НПЗ в Україні і враховуючи прогнозні рівні видобутку вуглеводневої сировини, які затвердженні програмою «Енергетична стратегія України на період до 2030 року» розробленою Міністерством палива та енергетики України, визначено потребу в імпорті нафти у 2010-2015 рр., у кількості 23,3 та 26,7 млн. тонн відповідно, у 2020 році – 29,1 млн. тонн й у 2030 році – 30,4 млн. тонн [3].

Зауважимо, що структура поставок нафти на НПЗ і ГПЗ України формується в основному за рахунок імпортованої нафти, яка належить Російській Федерації.

Стан нафтопереробних заводів України нині критичний, один за одним вони припиняють свою діяльність, так як стають нерентабельними, причина полягає у збільшенні акцизів на нафтопродукти (з 2013 р.) і адміністративному заморожуванні цін на них на російському ринку. З I кварталу 2012 року нафтопереробка залишається збитковою. Аналізуючи ринок нафтопродуктів та їх імпортерів нами було виявлено, що здійснювати поставки нафтопродуктів на український ринок нафтовикам невигідно – вони конкурують з дешевою білоруською продукцією (створення у 2010 р. Митного союзу забезпечило Білорусію поставками російської нафти на пільгових умовах). Зазначене спричинило таку ситуацію при якій українські нафтопродукти вироблені з російської нафти стали неконкурентноспроможними на внутрішньому ринку.

На сьогодні в Україні з шести існуючих нафтопереробних заводів стало функціонують тільки декілька – «Укртатнафта» і Надвірнянський НПЗ. У 2005 році зупинився Херсонський НПЗ, ВАТ «Нафтопереробний комплекс «Галичина», з початку 2010 року не діє Одеський НПЗ (Лукоїл), а з початку 2012 року – Дрогобицький НПЗ [7].

Причина, яка спричинила закриття НПЗ є зростання акцизів на нафтопродукти з 2012 року у Російській Федерації і адміністративна заморозка цін на них на російському ринку. З 1 січня акцизи на нафтопродукти в Росії вирости в середньому на 30 коп. на 1 літр.

Так, нещодавно завершив свою діяльність у березні 2013 року Лисичанський НПЗ, на якому перероблялося 300 тис. тонн нафти, а отримані нафтопродукти постачалися в південні регіони Росії. Отже, як ми бачимо українські НПЗ не захищені від недобросовісної конкуренції при здійсненні імпорту нафтопродуктів в Україну.

Досліджуючи діяльність провідних НПЗ України, нами виявлено, що ВАТ «НПК – Галичина» має в наявності технологічні потужності, що дозволяють переробляти до 2,3 млн. тонн нафти в рік. Окрім того на даних потужностях товариство виробляє продукцію, що відповідає вимогам діючих державних стандартів України та в асортименті якого є:

- бензин автомобільний марок: А-80, А-92, А-95 згідно ДСТУ 4063-2001;
- дизельне паливо марок: зимове 3-0,20-(-25), літнє Л-0,20-40 згідно ДСТУ 3868-99;

- паливо нафтове мазут марок: М-40, М-100 згідно ДСТУ 4058-2001;
- пічне паливо побутове ППП-1,1 згідно ГСТУ 320.00149943.010-98;
- гас освітлювальний марки ГО-20 згідно ТУ У 00149943.470.-96;
- гази вуглеводневі скраплені паливні для комунально-побутового споживання марки СПБТ згідно ДСТУ 4047-2001;
- гази вуглеводневі скраплені для автомобільного транспорту марки ПБА згідно ГОСТ 27578-87;
- нафтовий розчинник «Нефрас» С-50/170 згідно ГОСТ 8505-80;
- парафіни нафтові тверді марок: Т-1, Т-2, Т-3 згідно ДСТУ 4153-2003;
- бітуми нафтові будівельні БНБ 70/30 згідно ДСТУ 4148-2003;
- бітуми нафтові дорожні в'язкі БНД 60/90, БНД 90/130 згідно ДСТУ 4044-2001;
- бітум нафтовий покрівельний БНП 45/190 згідно ДСТУ 4818:2007.

Аби досягнути європейських стандартів якості моторних палив, що відповідають специфікації Євро-5, було розроблено мастер-план розвитку і техніко-економічне обґрунтування (ТЕО) реконструкції підприємства та затверджено акціонерами товариства «Програма реконструкції ВАТ «НПК – Галичина до 2015 р.», яка направлена на реалізацію у 2 етапи:

Перший етап на будівництво установок призначених для покращення якості моторних палив у відповідності до європейської специфікації Євро-5 та дотримання екологічних вимог до охорони навколишнього середовища.

Другий етап – оптимізація виробництва за рахунок поглиблення переробки нафти понад 92 % і збільшення переробки нафти до 3,3 млн. тонн на рік та будівництво об'єктів загальнозаводського господарства.

Проаналізувавши діяльність транснаціональної фінансово-промислової нафтової компанії «Укртатнафта» зазначимо, що чистий прибуток за січень-вересень 2012 року становить 369 млн. 639 тис. грн., проти збиткової діяльності 2011 р. у розмірі – 517 млн. 169 тис. грн.

Зауважимо, що на сьогодні спостерігається падіння виробництва паливно-мастильної продукції майже на всіх НПЗ України, про що свідчать дані (табл.1).

Таблиця 1.

*Динаміка виробництва паливно-мастильних матеріалів на НПЗ України за 2012 рік, %**

Нафтопереробний завод	Бензин	Дизпаливо	Мазут
«Укртатнафта»	-40,1	-45,6	-62
Кременчуцький НПЗ	+7,5	+1,9	-23,5
Лисичанський НПЗ	-1,6	+2,1	+0,4

* Складено автором на основі джерела [4]

Отже, як ілюструють дані табл. 1 нафтопереробна галузь планомірно занепадає, про що також свідчать статистичні дані Державного комітету статистики України (табл. 2).

Таблиця 2.

*Динаміка виробництва нафтопродуктів в Україні, млн. тонн**

Роки	2004	2009	2010	2011	2012
Нафта	3	2,9	2,6	2,42	2,29
Бензин	5	3,26	2,86	2,84	1,63
Дизаливо	6,27	3,9	3,71	2,66	1,37

* Складено автором на основі джерела [7]

Дані табл. 2 свідчать, що обсяги видобутку нафти та виробництво нафтопродуктів щорічно знижуються. Однією з причин, що провокує падіння показників виробництва, на нашу думку, є недостатня завантаженість виробничих потужностей та відсутність модернізації НПЗ за західноєвропейським зразком. Для порівняння потужності українських НПЗ завантажені від 12,2 % до 25,4 % , при цьому відповідний показник по НПЗ у США – 86,1 %, країнах Європи та Азії – 83,2 %, Китаю – 87,4 %, Японії – 85,7% [1].

За умови модернізації (за західноєвропейським типом) вітчизняні НПЗ спроможні забезпечити національні потреби в широкому асортименті нафтопродуктів і значну частину експортувати за кордон.

Так, найближчий сусід України – Польща зуміла модернізувати НПЗ, покращити їх функціонування при невеликих потужностях. Співпрацюючи з відомими нафтовими компаніями Заходу (французький концерн Elf, французькою фірмою Emulbitume), запровадження італійської технології VISCOLUBE з гідроочищення відпрацьованих масел, польський НПЗ «Egnige» був визнаний лідером з регенерації відпрацьованих масел [1].

Зауважимо, що однією із проблем забезпечення ефективного розвитку нафтопереробної промисловості України є також недостатня глибина переробки нафти, що спричиняє низьку якість продукції, її невідповідність європейським стандартам.

Проте, якщо врахувати деякі дослідження у нафтопереробній галузі з досвіду зарубіжних НПЗ і оснастити вітчизняні НПЗ новим устаткуванням з ізомеризації доочищення дизпалива, то це значно збільшить глибину переробки нафти з 52 % до 78 % і наблизить нас до європейських вимог [6].

Ураховуючи, що глибина переробки нафти в Росії в середньому становить 71%, а на найбільш сучасному Омському НПЗ - 83,4%, стає очевидним, що нафтопереробна промисловість нашого найбільшого торговельного партнера набуває набагато вищого технологічного рівня в порівнянні з НПЗ України [6].

Враховуючи моральне зношення нафтопереробного обладнання, нами пропонується здійснити заміну застарілого обладнання новими технологічними лініями, що забезпечить виробництво новітніх нафтопродуктів з глибинною переробкою не нижче 90 % [3].

Проте, необхідно констатувати, що рівень технічної оснащеності вітчизняних нафтопереробних підприємств надзвичайно низький, про що, передусім, свідчить недостатня глибина переробки нафти й низька частка відбору світлих нафтопродуктів, окрім того до 58 % зношені основні фонди більшості технологічних установок нафтопереробних заводів України, а також відносно низьке завантаження виробничих потужностей підприємств [8].

Для вітчизняних нафтопереробних заводів виробництво нафтопродуктів європейського рівня - це питання значних інвестицій у технологічне оснащення та реконструкцію. Сьогодні найближчими до України виробниками бензину євростандарту є Прибалтика, Білорусь, Румунія та Польща. З цих країн імпортується пальне стандарту Євро-3 і Євро-4 в нашу мережу АЗС. Отже, імпорт продукції є, а власна переробка

нафтопродуктів у недостатньому обсязі. При цьому значні обсяги нафтопродуктів імпортуються в Україну із сусідніх держав (рис. 1).

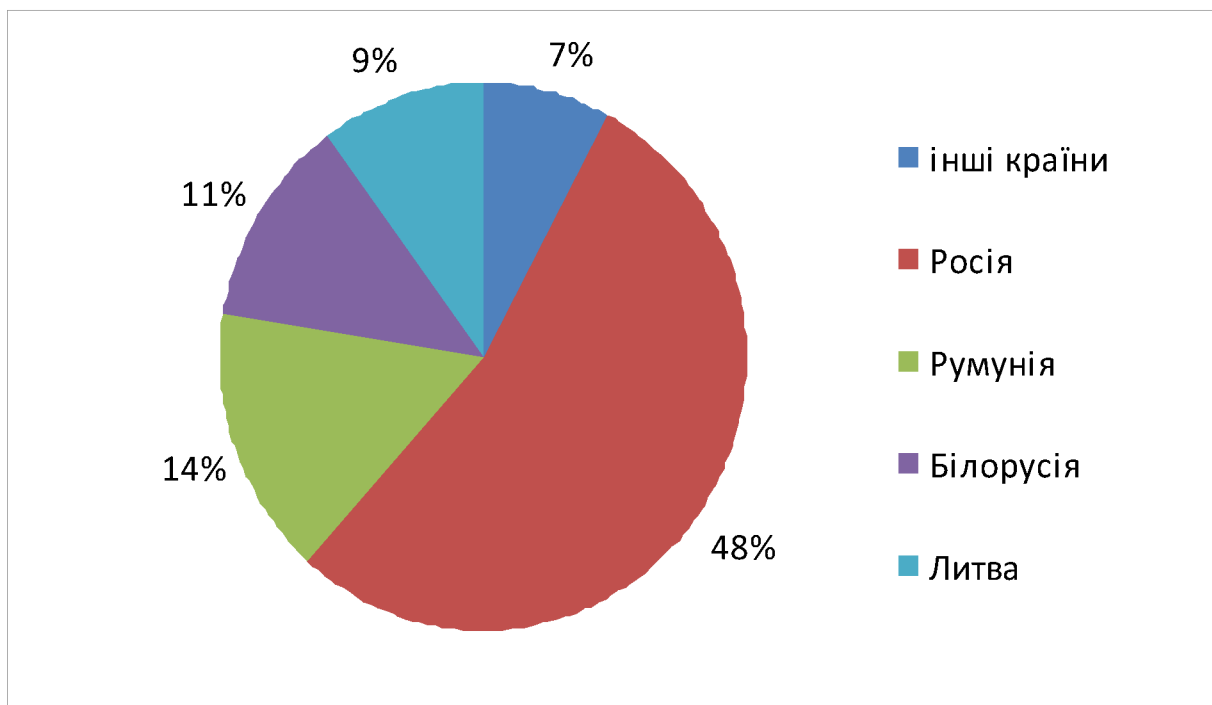

Рис. 1. Структура обсягів імпорту нафтопродуктів в Україну [12]

Щодо експорту нафтопродуктів, то Україна експортує у європейські країни (Велику Британію, Кіпр, Латвію, Румунію, Італію тощо) переважно мазут, ціна за який на 17,7% нижча від ціни імпортової нафти [9]. Таким чином, експортуючи щороку мільйони тонн мазуту, вітчизняні НПЗ, по суті, субсидюють інші країни на мільярди доларів. Це пояснюється тим, що вони не можуть вилучати з важких залишків нафти легкі фракції моторного палива. На нашу думку, ситуація може змінитися лише при модернізації українських НПЗ, і саме тоді з'явиться можливість експортувати не тільки мазут, але і дизельне паливо і автомобільний бензин.

Проведені нами дослідження дозволили виділити наступні два можливі етапи стратегічного розвитку нафтопереробної галузі України. Зокрема, на першому етапі (до 2015 р.) необхідно завершити цикл глибокої переробки нафти шляхом будівництва установок каталітичного крекінгу, гідрокрекінгу й вісбрекінгу, а також коксування та виробництва бітуму, що дозволить довести її глибину переробки до 73-75%. Також цей етап передбачає модернізацію установки гідроочищення і каталітичного риформінгу, а також побудову установки ізомеризації й алкілування з метою випуску високоякісних моторних палив. Другий етап (2015-2025 рр.) націлений на глибоку переробку нафти, яка має бути доведена до 85% шляхом будівництва установок деасфальтизації, деметалізації і коксування гудрону, гідрокрекінгу вакуумного газойлю і деасфальтизатів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. На відміну від розвинутих країн світу, кризові явища в нафтопереробній галузі України розпочалися ще у 90-тих роках, що супроводжувалося втратою державних структур і зміною пріоритетів діяльності НПЗ, а саме провідне місце посіло не виробництво нафтопродуктів, а торгівля ними за оптимальну ціну. Окрім того, дефіцит власних паливних ресурсів спричинив необхідність збільшення їх імпорту, а за умов недостатньої кількості фінансових ресурсів це спонукало утворенню та накопиченню державного боргу України.

Зважаючи на особливість досліджуваної проблематики та на певні труднощі нафтопереробної галузі України доцільно було б здійснити державну підтримку процесів модернізації та реконструкції вже існуючих НПЗ для того, щоб збільшити показники переробки нафти до рівня глибокої схеми, тобто до 90-95 %. Також координувати роботу НПЗ із галузевими проектно-дослідними інститутами аби захистити інтереси споживачів нафтопродуктів. Оптимальна була би розробка для окремих НПЗ України програми диверсифікації імпорту нафти з урахуванням географічного розташування, наявності терміналів і нафтопроводів. Позитивні результати отримали б при процесі переорієнтації НПЗ країни на використання більш якісної нафти з районів Каспійського і Північного морів, Африки, країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону та інших регіонів світу, що дозволило б поряд з економічними вигодами значно знизити екологічне навантаження.

Зважаючи на наявність власних нафтових родовищ необхідно виконати програму з інтенсифікації видобутку нафти на українських землях, у т.ч. на шельфах Чорного й Азовського морів.

Забезпечення сталого розвитку нафтопереробної промисловості можливе при посиленій ролі держави у створенні митних бар'єрів, які б запобігали проникненню на національний ринок низькоякісної нафти і нафтопродуктів.

Насамкінець відзначимо, що результатом реалізації стратегії розвитку нафтопереробної галузі України повинні стати структурні зміни у діяльності НПЗ та підвищення інноваційного рівня їх потужностей, саме на це і повинні бути спрямовані наступні наукові дослідження.

Список використаних джерел

1. Бурлака Г. Стратегія нафтопродуктозабезпечення як складова енергобезпеки України / Бурлака Г., Бурлака В. // Актуальні проблеми економіки.-2009.-№9.-С.42-50.
2. Бурлака В.Сучасні тенденції на українському ринку нафти і нафтопродуктів [Текст] / В. Бурлака // Діловий вісник. - 2009. - № 4.-С. 14-15.
3. Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Електронний ресурс] / Міністерство палива та енергетики України. - К.2005. - Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc (26.07.2010). - Назва з екрана.
4. Інформаційна довідка про основні показники розвитку галузей паливно-енергетичного комплексу України [Електронний ресурс] // ПЕК України. Статистика: [сайт] / Міністерство палива та енергетики України. — Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua> (26.07.2010). — Назва з екрана.
5. Левченко Г. Вертикальна інтеграція в нафтовій галузі України / Г. Шевченко // Економіст.-2005.-№5.- С. 46-51.
6. Мельник Т. Проблемні питання розвитку ринку нафти і нафтопродуктів в Україні [Текст] / Т. Мельник // Економіст. - 2008. - № 3. - С. 38-40.
7. Нафтопереробна промисловість України: хто винен в занепаді і як її відродити ? [Електронний ресурс] / Олег Соскін // Інтернет газета: [сайт] - Режим доступу: <http://vgoles.com.ua/economic/324.html>.
8. Тимохіна Н. В. Проблеми та перспективи розвитку нафтопереробної галузі України [Електронний ресурс] / Н. В. Тимохіна / Соціум. Наука. Культура : [сайт] ; Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференція. - Режим доступу : <http://V/intkonf.org/timohina-nvproblems-ta-ferspeivi-rozvitku-pajoregobpoYIlaGpц-икга> уті (26.07.2010). - Назва з екрана.
9. Шевцов А. Нафта і нафтопродукти. Перспективи стабільності ринку: (аналітичні записки НІСД щодо проблем і подій суспільного розвитку) [Електронний ресурс] / А. Шевцов, М. Земляний, В. Вербинський // Аналітичні матеріали НІСД : [сайт]; Нац. інститут стратегічних досліджень при Президентові України. - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/desember08/24.htm> (26.07.2010). - Назва з екрана.

Мельникова Тетяна Валеріївна,
студентка групи Фнвс-51, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Римар Ольга Григорівна,
к.е.н., викладач кафедри фінансів,
Нововолинський факультет Тернопільський національний економічний університет

СТАН ТА РОЗВИТОК ЛІЗИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто та проаналізовано сучасний стан розвитку ринку лізингових послуг в Україні, визначені на ньому найбільш потужні лізингові компанії та їх вплив на національну економіку. Розроблено й обґрунтовано комплекс пропозицій щодо розвитку в Україні стабільного, прозорого, заснованого на конкурентних засадах ринку лізингу, який сприятиме процесу швидкого оновлення основних засобів підприємств.

Ключові слова: лізинг, лізингова послуга, лізингові компанії, основні фонди, галузі економіки.

Постановка проблеми. Стратегічними завданнями будь-якої держави є сталий розвиток національної економіки шляхом значного збільшення обсягів інвестицій, оновлення техніки та технологій на вітчизняних підприємствах, забезпечення конкурентоздатності їх продукції, розвитку малого та середнього бізнесу, створення нових робочих місць, підвищення матеріального забезпечення та рівня життя населення.

Світова практика довела, що лізинг є ефективним інвестиційним механізмом і важливим елементом державної економічної та інвестиційної політики. Вважаючи на той факт, що станом на 2012 рік рівень зносу основних засобів в Україні становить у середньому 50%, а в сільському господарстві, промисловості, будівництві, водному і авіаційному транспорті 60%, гостро відчувається потреба в оновленні основних фондів в усіх галузях економіки. І таке оновлення можна успішно здійснити з використанням сучасної фінансової послуги, як лізинг, який у зарубіжній практиці давно вже став альтернативою банківського кредитування. Його чисельні переваги, на відміну від традиційного банківського фінансування, спрямовані на вирішення проблем нестачі капіталу та проблем ліквідності, з якими часто стикаються українські підприємства. Отже, необхідність розвитку ринку лізингових послуг, активної участі лізингових компаній у фінансуванні галузей економіки України є досить актуальним в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання лізингу висвітлювали у своїх працях науковці С. Брус [1, с.79], Р. Капроні [4, с.93], С. Кисіль, Я. Онищук [6, с.108], Н. Резанова, Г. Холодний [12, с.89], та інші. Однак, попри їхні вагомні здобутки та ґрунтовні праці, в цій сфері ще залишається коло невирішених питань щодо оптимізації діяльності ринку лізингу в Україні.

Постановка мети та завдання. Метою даної статті є здійснення аналізу ринку лізингових послуг та розробка пропозицій щодо покращення його стану.

Виклад завдання основного матеріалу дослідження. У світовій економіці лізинг займає друге місце за обсягом інвестицій після банківського кредитування. Як відомо, це один із прогресивних методів матеріально-технічного забезпечення виробництва. Саме лізинг уможлиблює використання новітньої техніки й передових технологій, оновлення,

модернізацію обладнання для підвищення власної ефективності підприємства та його конкурентоспроможності [12, с.33].

Через відмінності економічних і податкових систем, законодавчих баз різних країн, а також через особливості цього виду фінансових послуг на сьогодні не існує єдиного визначення поняття “лізинг”, зокрема, виділяють такі його формулювання: вид інвестиційної діяльності, спосіб кредитування, довгострокова оренда, відносини найму, спосіб купівлі-продажу засобів виробництва чи права користування майном, або ж управління майном за дорученням довірителя [5, с.93].

Зауважимо, що в Україні фінансова оренда з'явилася на початку 1990-х років і на сьогодні є потужним, висококонкурентним фінансовим інструментом із безліччю переваг (рис. 1).

Рис. 1 Переваги лізингу над іншими формами фінансування [1, с.77]

Звичайно, ринок лізингових послуг в Україні, встановлюється попри широку розповсюдженість лізингу у розвинутих країнах, в економічному середовищі України такий вид взаємовідносин ще дуже мало поширений через його порівняну новизну, брак досвіду і недосконалість законодавчої бази

[15, с.93]. При цьому українські компанії до лізингу відносяться набагато прохолодніше, ніж західні підприємства. Проте, не дивлячись на новизну фінансової послуги, ринок лізингу в Україні стрімко розвивається і з року в рік на ньому все більше з'являється лізингових компаній та юридичних осіб, котрі надають лізингові послуги. На сьогодні лідером за обсягами активів є п'ять найпотужніших компаній, які надають усі види та форми лізингових послуг (табл. 1).

Таблиця 1

Найпотужніші лізингові компанії України*

№ з/п	Назва лізингової компанії	Активи, млн. грн. за 9 місяців 2012 року
1.	Райффайзен Лізинг Аваль	752,202
2.	УніКредит Лізинг	729,061
3.	ОТП Лізинг	548,311
4.	Порше Лізинг Україна	400,018
5.	Український Лізинговий Фонд	364,000

*Складено автором за джерелом[9]

Аналізуючи дані Нацкомфінпослуг можна констатувати, що на 30 вересня 2012 року мають право надавати фінансові послуги та перебувають на обліку в Нацкомфінпослуг 235 юридичних осіб-лізингодавців, а у державному реєстрі фінансових установ внесена інформація про 94 фінансові компанії, що надають послуги фінансового лізингу [3].

Нами було виявлено, що нині в Україні найпоширенішими є лізинг вантажних автомобілів, морських та повітряних суден, комп'ютерної техніки. Постачання автотехніки та обладнання на лізинговій основі пропонують такі компанії як, "RENAULT", "DAF", "SCANIA", "IBM", "HP" та інші. Цілий ряд закордонних компаній висловили готовність розвивати співробітництво з вітчизняними лізинговими компаніями щодо поставки в Україну на лізинговій основі сільськогосподарської та тракторної техніки й обладнання – "John Dear", "Bizon", "NEUERO", "URSUS", "PROCOP"; будівельної техніки – "Caterpillar", "ZEPPELIN", "TATRA", "Condor"; авто техніки – "MAH", "Mercedes", "Mitsubishi", "Volvo", "Shcoda". Так, українські міжнародні перевізники за допомогою лізингу поновили свій автомобільний парк на суму понад 380 млн. дол. США [4, с.97].

Серед усіх лізингових компаній хочемо виокремити лідера ринку лізингових послуг, універсальну лізингову компанію – Райффайзенг Лізинг Аваль. Потрібно відзначити, що це фінансова компанія, яка пропонує увесь спектр лізингових послуг для фізичних та юридичних осіб за такими напрямками (рис. 2).

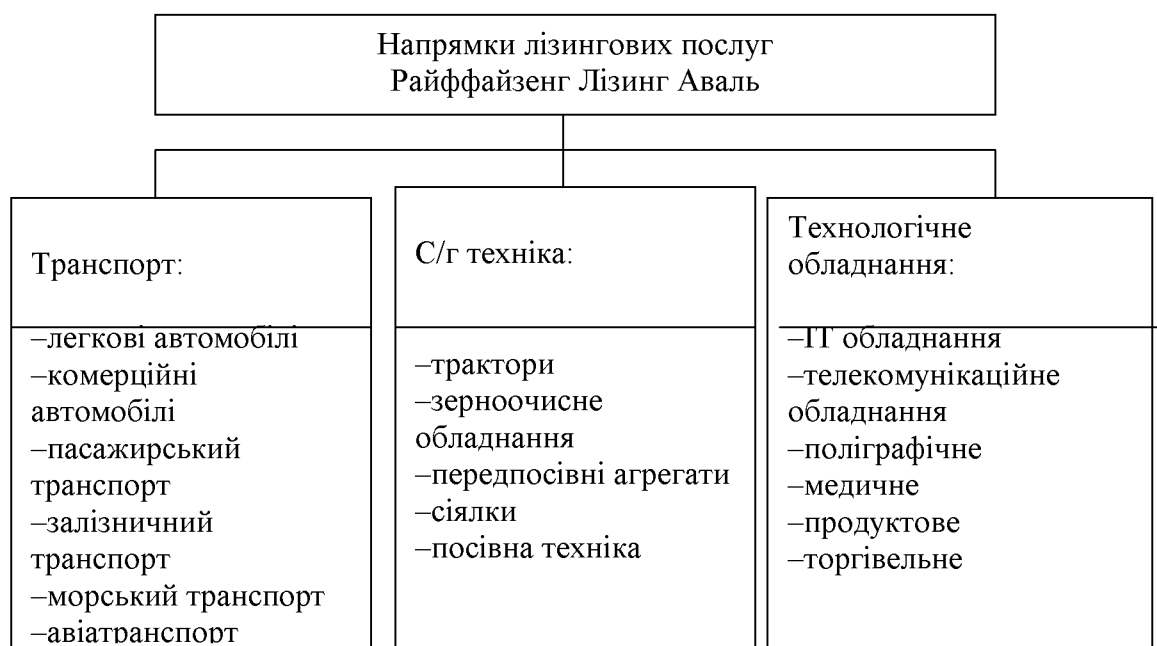

Рис. 2 Напрямки лізингових послуг компанії РЛЛ[9]

Іншим лідером на ринку лізингової оренди є ТОВ "УніКредит Лізинг". Лізинг спрямований на забезпечення клієнтів продуктами в галузі транспорту і обладнання, окрім лізингу компанія також надає послуги в галузі страхування [11].

ТОВ «ОТП Лізинг» працює у всіх сегментах ринку з провідними виробниками техніки, обладнання та автомобілів, надаючи послуги фінансового лізингу [7].

Порше Лізинг Україна – це лізингова компанія, яка пропонує спектр послуг як для фізичних так і для юридичних осіб, з такими офіційними дилерами як: Volkswagen, Audi, SEAT або Porsche на вигідних умовах фінансування [8].

Український Лізинговий Фонд – це компанія, яка представляє широкий набір лізингових послуг для малого та середнього бізнесу та фізичних осіб, зареєстрованих на території України, працює за такими напрямками діяльності: лізинг легкових автомобілів, лізинг автобусів, лізинг вантажного транспорту, лізинг спецтехніки [10].

За результатами другого кварталу 2012 року РІА займає перше місце за обсягами бізнесу серед лізингових компаній [9].

Разом із тим, протягом 9 місяців 2012 року фінансовими компаніями та юридичними особами, які не мають статусу фінансових установ, але які можуть згідно з законодавством надавати фінансові послуги, укладено 8558 договорів фінансового лізингу на суму 12953 млн. грн. Вартість об'єктів лізингу, що є предметом договорів, укладених протягом 9 місяців 2012 року, становить 10346,3 млн. грн. [3].

Підкреслимо, що близько 99,9% усіх послуг фінансового лізингу надається юридичними особами – суб'єктами господарювання, які не є фінансовими установами (табл. 2).

Таблиця 2

Вартість та кількість фінансового лізингу, укладених юридичними особами та фінансовими компаніями за 9 місяців 2010-2012 рр.

Період	Вартість договорів фінансового лізингу укладених за період, (млн. грн.)		Кількість договорів фінансового лізингу (од.) укладених за період	
	юридичними особами	фізичними особами	юридичними особами	фізичними особами
9 місяців 2010 р.	2 765,0	4,0	3 127	6
9 місяців 2011 р.	8 442,5	9,1	7 339	12
9 місяців 2012 р.	12 951,4	1,6	8 553	5

* Складено автором за джерелом[3]

Провівши аналіз з потреби лізингових послуг у різних галузях економіки нами було виявлено, що за підсумками 9 місяців 2012 року найбільшими споживачами лізингових послуг є: транспортна галузь, сільське господарство, сфера послуг. Обсяг лізингових операцій за галузями представлена нами на рисунках 3 і 4.

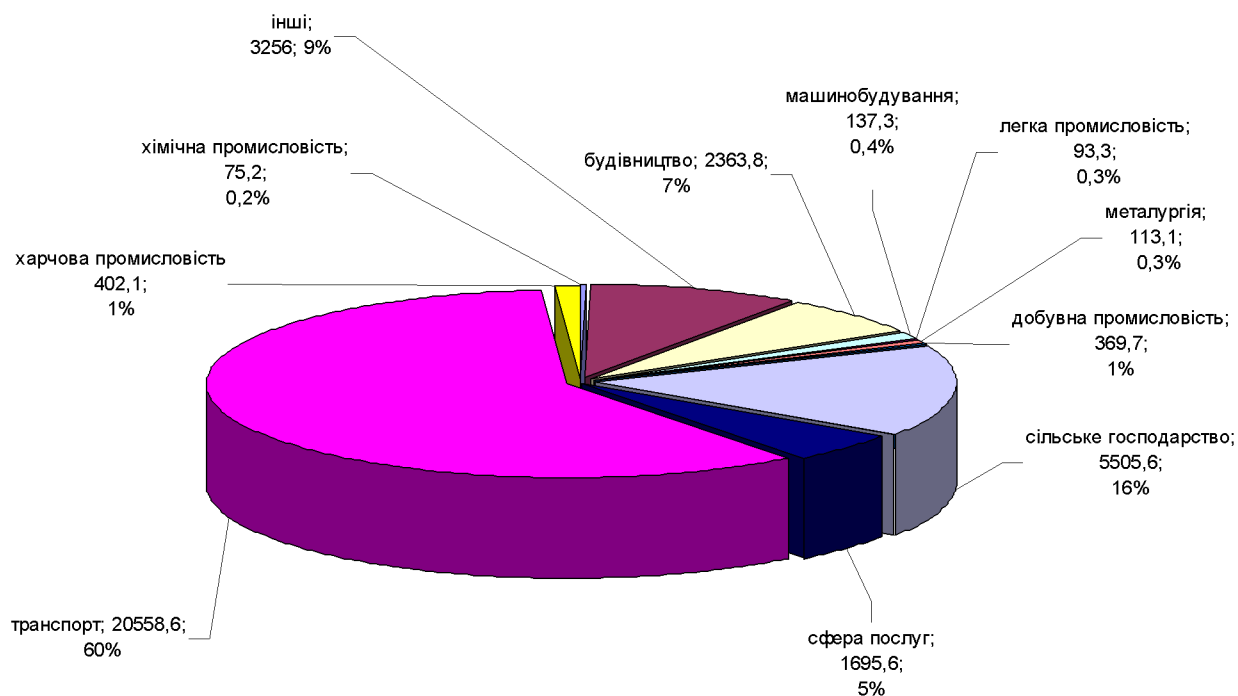

Рис. 3 Розподіл вартості чинних договорів фінансового лізингу за галузями станом на 30.09.2011 (млн. грн.) [3]

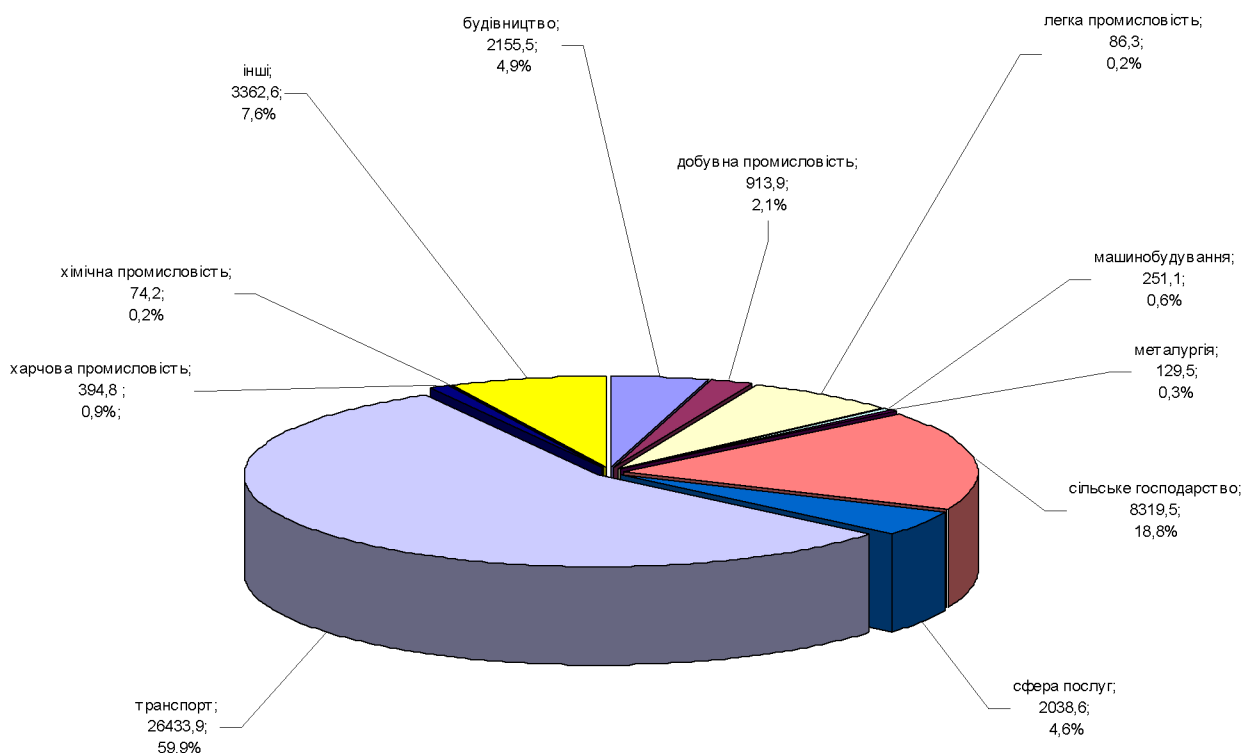

Рис. 4 Розподіл вартості чинних договорів фінансового лізингу за галузями станом на 30.09.2012 (млн. грн.) [3]

Так як в Україні спостерігається тенденція до зростання обсягів лізингових операцій, кількості угод, вартості активів, наданих в лізинг та розвиток лізингу в цілому існують певні чинники, що стримують його розвиток, зокрема [1, с.83]:

- недосконалість законодавчого забезпечення;
- недостатня інтеграція у міжнародне законодавче поле щодо лізингу;

- несприятливий податковий клімат;
- недостатній розвиток та обмежене використання інфраструктури лізингу (бюро кредитних історій, механізм страхування фінансових ризиків тощо);
- недостатність кваліфікованих кадрів у сфері лізингу та низький рівень обізнаності з питань лізингу серед представників малого та середнього бізнесу.

Проаналізувавши всі ці проблемні аспекти, що стримують розвиток ринку лізингових послуг, нами окреслено певні пропозиції, які б створили умови для його подальшої оптимізації як одного з ефективних механізмів інвестування в оновлення основних засобів:

- удосконалення національного законодавства з питань лізингу, інтеграція його у міжнародне;
- створення умов для запровадження механізму рефінансування портфелів лізингових угод;
- створення умов для зростання фінансової стійкості лізингодавців, збільшення їх капіталізації, впровадження лізинговими компаніями сучасних систем ризик-менеджменту;
- розвиток інфраструктури лізингу та оптимізація її використання учасниками ринку;
- активна державна політика щодо формування та розвитку ринку лізингу в Україні.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Отже, в умовах динамічного розвитку економічних процесів у світі, ринок лізингових послуг в Україні повинен всіляко розвиватися і удосконалюватись та забезпечувати високі темпи економічного зростання країни.

Саме лізингові послуги є рушійною силою розвитку малого і середнього бізнесу, сільського господарства і інших галузей економіки, які дозволяють суттєво підвищити продуктивність та сприяють нарощенню обсягів виробництва, допомагають впровадити ресурсозберігаючі технології, зменшити енергоємність та матеріалоемність виробництва, підняти економічну та технічну безпеку виробництва, покращити умови праці на підприємствах.

Список використаних джерел

1. Брус С. І. Розвиток ринку лізингових послуг в Україні / С. І. Брус // Фінанси України. – 2008. - №11. — С. 75—85.
2. Газман В. Д. Финансовый лизинг: Учебное пособие. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 392 с.
3. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України: [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. — Режим доступу : www.dfp.gov.ua.
4. Капрони Р. Лізинг в Україні / Капрони Р., Кисіль С., Рязанова Н. та ін. – МФК, 2007. – 142 с.
5. Лісовська Н. Фінансово-економічна сутність лізингової діяльності / Н. Лісовська // Вісник КНТЕУ. — 2010. — № 1. — С. 92—101.
6. Онищук Я.В. Розвиток лізингу в Україні //Фінанси України. - 2005. - №7 . - С. 106 - 109.
7. Товариство з обмеженою відповідальністю "ОТП Лізинг": [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. — Режим доступу_ <http://otpleasing.com.ua/>.
8. Товариство з обмеженою відповідальністю "Порше Лізинг Україна": [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. — Режим доступу_ <http://www.porscheleasing.com.ua/>.
9. Товариство з обмеженою відповідальністю "Райффайзен Лізинг Аваль": [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. — Режим доступу_ <http://www.rla.com.ua/>.
10. Товариство з обмеженою відповідальністю "Український Лізинговий Фонд" [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. — Режим доступу : <http://transmarket.ua/finansirovanie/lizing/ukrainskiy-lizingovy-fond>.
11. Товариство з обмеженою відповідальністю "УніКредит Лізинг" [Електронний ресурс]. Офіційний сайт. — Режим доступу_ <http://www.unicreditleasing.ua>.
12. Холодний Г. О. Лізинг в інвестиційному механізмі інноваційного розвитку підприємств: учебник / Г.О. Холодний; Харк. Нац. екон. ун-т – наук. вид – Х.: ХНЕУ, 2007. — 196 с.

Новосад Сергій Олегович

студент групи Фнв-41, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Хільчук Ольга Іванівна

викладача кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

ЗАОЩАДЖЕННЯ У СТРУКТУРІ БЮДЖЕТУ ДОМОГОСПОДАРСТВА

Анотація. У статті розглянуто питання бюджету домогосподарства, основні напрями за якими здійснюється наповнення бюджету та особливості структури. Проаналізовано питання диверсифікації заощаджень.

Ключові слова: особисті фінанси, домогосподарства, заощадження, валюта, депозити, диверсифікація.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки практично перед кожною людиною або домогосподарством постає проблема управління власними фінансами: витратити чи заощаджувати? Якщо інвестувати, то в яких обсягах і куди?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансів домогосподарств та зокрема особистих фінансів розглядали такі науковці, як: С.І. Юрій, В.М. Федосов[1], О.М. Гладун та інші. Проте у більшості наукових досліджень мало уваги приділено власне стану ринку депозитів, цінних металів та вплив їх на заощадження домогосподарств.

Постановка мети та завдання. Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій щодо диверсифікації заощаджень. Завданням являється ознайомлення з методами диверсифікації заощаджень домогосподарств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах бюджету домогосподарства, крім загальних, можуть формуватися і відокремлені грошові фонди (як індивідуальні чи спільні, так і фонди споживання або нагромадження). Важливим елементом являються заощадження — частина грошових доходів населення, яка не витрачається на споживання і призначена для забезпечення потреб у майбутньому. Вони бувають мотивовані і немотивовані. Диверсифікувати заощадження можливо за рахунок зберігання заощаджень на депозитах, в цінних металах, валюті.

Бюджет домогосподарства — баланс фактичних доходів і витрат домогосподарства за визначений період часу (квартал, місяць, рік) та фінансова база життя, що надає домогосподарству власного стилю споживання та життєдіяльності [1, с.352].

За своїм матеріальним змістом бюджет домогосподарства — форма утворення і використання фондів грошових коштів, що об'єднує сукупні доходи і витрати, забезпечуючи особисті потреби домогосподарства.

Типовий бюджет домогосподарства має такий вигляд (табл. 1).

Таблиця 1.

Структура бюджету домогосподарства

Доходи	Витрати
Оплата праці	Придбання продовольчих товарів (харчування)
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	Придбання непродовольчих товарів
Доходи від продажу продукції та майна	Оплата житла і комунальних послуг
Доходи від власності	Оплата послуг культурно-побутового призначення
Пенсії, стипендії, допомоги	Сплата податків
Грошова допомога від родичів та інших осіб	Транспортні витрати
Вартість спожитої продукції від самозаготівель	Витрати на освіту, охорону здоров'я
Пільги та субсидії безготівкові	Витрати, пов'язані з веденням власного присадибного господарства
Вартість подарованого майна	Інвестиційні витрати
Заощадження, позики, повернені борги	Інші
Інші	

У межах бюджету домогосподарства, крім загальних, можуть формуватися і відокремлені грошові фонди (як індивідуальні чи спільні, так і фонди споживання або нагромадження). Індивідуальні грошові фонди, на відміну від спільних, призначених для купівлі предметів спільного вжитку, використовуються для придбання різних товарів, оплати медичних та освітніх послуг окремих членів домогосподарства. Грошові фонди нагромадження створюються з метою фінансування майбутніх капітальних та поточних витрат, включаючи купівлю об'єктів нерухомості, формування первинного капіталу для заняття підприємницькою діяльністю чи відпочинку, оплати медичних послуг або забезпечення гідного життя у старості.

У складі бюджету домогосподарства виділяють постійні та змінні доходи і витрати. Постійні доходи та витрати, мають місце у теперішньому, так і майбутніх фінансових періодах. Прикладом постійного фінансового доходу може бути заробітна плата за основним місцем роботи, довічна рента тощо. Доходи або витрати, які у майбутньому можуть зникнути - змінні доходи та витрати.

Формування і використання ресурсів домогосподарств залежить від двох основних видів чинників: зовнішніх і внутрішніх.

Зовнішній вплив на формування ресурсів домогосподарств здійснюється державою та окремими юридичними особами через систему пенсійного забезпечення, виплату стипендій, безоплатне або пільгове навчання, медичне обслуговування, надання путівок тощо. Цей вплив здійснює політика держави і місцевих органів влади щодо сплати податків, зборів та надання пільг і виплати допомог з відповідних фондів грошових коштів.

Внутрішнім чинником, що впливає на доходи домогосподарств, є господарська діяльність домогосподарства, яка включає виконання домашньої роботи, роботу в особистому підсобному господарстві, роботу за межами домогосподарства і діяльність домогосподарства як самостійної одиниці на ринку товарів і послуг. Вплив на використання ресурсів домогосподарств мають пріоритети членів сім'ї у цей період часу.

Домогосподарства є важливою складовою фінансової системи країни, тому з метою самовідтворення і розвитку отримують певні доходи: від найманої праці, підприємницької діяльності, власності, трансферти та ін. Величина цих доходів є однією з найважливіших характеристик рівня життя населення. Сукупні доходи характеризують обсяг матеріальних та інших благ, які надходять у розпорядження домогосподарства в результаті розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту. Водночас рівень доходів, а також обсяг і структура споживання слугують показником соціального статусу людини і становища у суспільстві.

В умовах ринкової економіки практично перед кожною людиною або домогосподарством постає проблема управління власними фінансами: витратити чи заощаджувати? Якщо інвестувати, то в яких обсягах і куди? На жаль, населення України через недостатній розвиток фінансових ринків має досить обмежений вибір інструментів капіталізації грошових заощаджень.

Заощадження — частина грошових доходів населення, яка не витрачається на споживання і призначена для забезпечення потреб у майбутньому.

Виділяють мотивовані і немотивовані заощадження домогосподарств. Основні мотиви для здійснення заощаджень можна об'єднати в такі групи:

- придбання дорогих товарів;
- непередбачувані витрати;
- витрати майбутніх періодів (весілля, освіта та ін.);
- звичка заощаджувати кошти;
- заощадження з метою отримання прибутку.

Немотивовані заощадження домогосподарств виникають внаслідок перевищення платоспроможності над рівнем потреб. Це може відбуватися у таких випадках:

- рівень доходів досить великий, тобто домогосподарство має змогу задовольнити нинішні потреби;
- рівень пропозиції та якість пропонованих товарів або послуг не може задовольнити попит споживачів;
- у державі реалізується ефективна політика, спрямована на підвищення рівня заощаджень домогосподарств.

За характером мобілізації заощадження домогосподарств поділяють на організовані та неорганізовані. Організовані заощадження — заощадження населення, мобілізацію і розміщення яких здійснює банківська система або небанківські фінансово-кредитні установи. В Україні поки найдоступнішою формою організованих заощаджень населення є банківські депозити. Тому надзвичайно актуальним завданням у сучасних умовах є стимулювання організованих заощаджень громадян шляхом створення сприятливого економіко-правового середовища для розвитку небанківських фінансово-кредитних установ (страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, інвестиційних фондів, кредитних спілок тощо). Неорганізовані грошові заощадження населення — кошти, що зберігаються безпосередньо у населення готівкою у національній та іноземній валютах. До них належать також зберігання коштів у вигляді коштовностей, дорогоцінних металів, дорогих товарів

тривалого користування тощо. Масове зберігання людьми грошей у готівці (неорганізовані заощадження), незважаючи на всі звернення щодо використання раціональніших форм збереження заощаджень і підтримки національної економіки, значною мірою пояснюється природним суб'єктивним відчуттям ризику можливих збитків, яке посилюється вкрай негативним досвідом, набутим у часи гіперінфляції, сертифікаційної приватизації та фінансових пірамід.

Перед населенням постійно постає питання, в якому вигляді доцільніше зберігати кошти. Домогосподарство усвідомлює, що зберігання коштів у банківських установах буде обтяжене депозитним ризиком. Депозитний ризик — можливість повного чи часткового неповернення вкладів або затримка їхнього повернення через імовірне банкрутство банку. Цей ризик може бути спричинений неправильним оцінюванням та невдалим вибором банківської установи для здійснення депозитних операцій. Зниження депозитного ризику можна забезпечити низкою методів та інструментів, зокрема шляхом страхування депозитних вкладів, формуванням депозитного портфеля домогосподарства тощо.

Практика свідчить, що значна частина громадян переконана у потребі диверсифікації своїх вкладів на депозитних рахунках у кількох банках, і хоча роздрібнення вкладів населення створює певні незручності для вкладників, водночас воно дає змогу знизити ступінь депозитного ризику. У цьому контексті домогосподарство цікавлять в основному такі показники:

- ризик можливого банкрутства комерційних банків;
- публічний рейтинг банків;
- ставки відсотків за депозитами.

Однією з ключових проблем у цій сфері є обмежений доступ до інформації про поточний фінансовий стан банків, яким домогосподарства довірили чи могли б довірити на зберігання свої заощадження. Для України ця проблема особливо актуальна. У згаданому контексті необхідним є розвиток ефективної інфраструктури фінансових ринків, яка могла б слугувати додатковим стимулом до зростання обсягів організованих заощаджень населення. Україні потрібна система рейтингових агентств, яка б сприяла забезпеченню прозорості у процесі прийняття важливих фінансово-інвестиційних рішень. Актуальним також є завдання щодо створення широкої мережі державної та комерційної систем інформаційно-консультативного обслуговування населення (консалтингових фірм), чому активно має сприяти держава.

Серед різноманітних форм заощаджень домогосподарств, як стверджують фінансисти, на сьогодні найефективнішою є банківські метали, проте ця форма заощаджень має і певні недоліки. Банківські метали продаються тільки у формі злитків, які не кожне середнє українське домогосподарство може дозволити собі придбати. До того ж злитки металів не мають високої ліквідності. Позитивним фактором є те, що дорогоцінні метали цінувались завжди, і сьогодні їх вартість продовжує зростати. Заощадження на основі банківських металів підходять для отримання прибутку та у деяких випадках для забезпечення майбутніх планових витрат. Однак спираючись на рис.1, можна стверджувати, що ця форма заощаджень є найбільш ефективною у довгостроковій перспективі.

Заощадження на 4-х місячний термін з 06.2010 по 09.2010 не виявиться ефективним, так як, в червні ціна купівлі становила 331 грн/грам та через в вересні продажна ціна складала 328 грн/грам, при тому, що ціна на золото не падала, різницю здебільшого складала банківську маржу.

Проте заощадження на більш довгостроковому мету (1 рік) виявляються більш ефективними: придбавши золото в червні 2010 за ціною купівлі 331 грн/грам через рік — в червні 2011р. вартість золота зростає до 382 грн/грам, що більше купівельної ціни в 2010р. на 51 грн/грам або 15%.

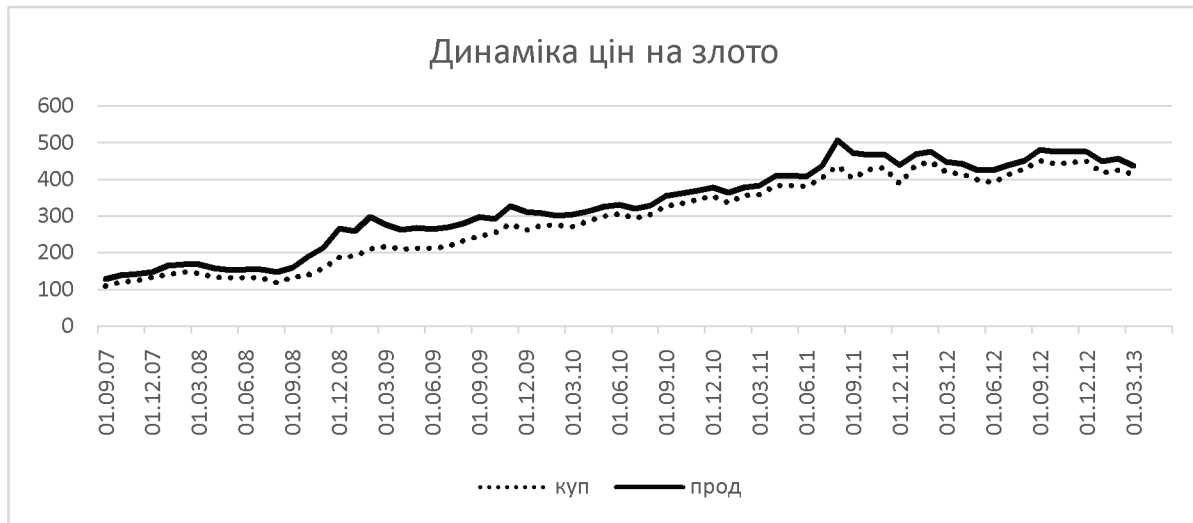
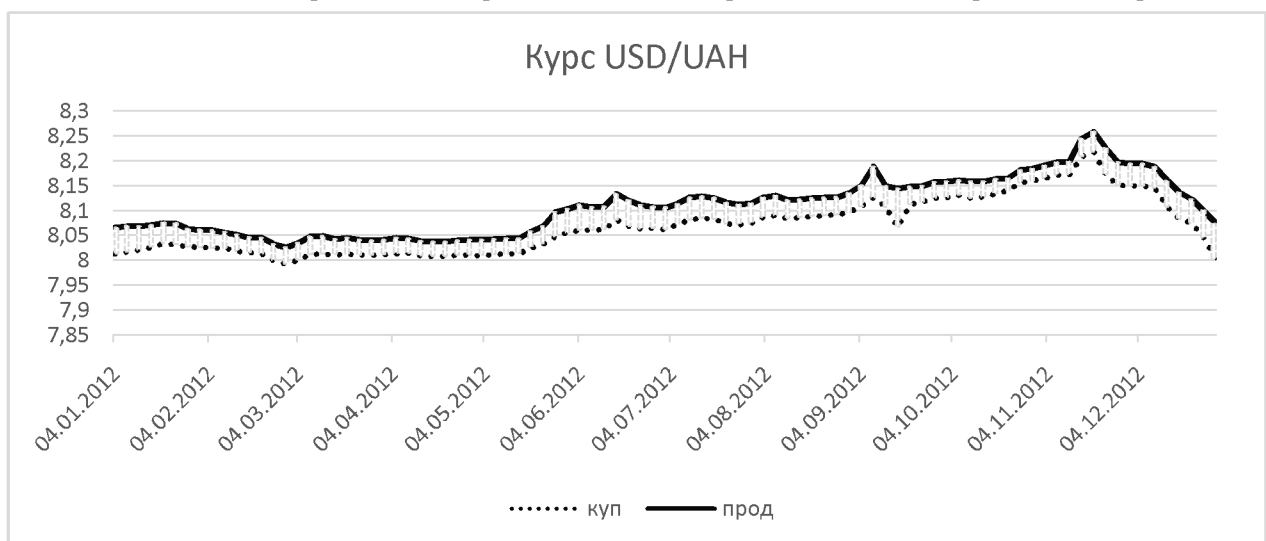

Рис.1. Динаміка середніх цін купівлі та продажу 1 гр. XAU/UAH в банках України [2]

Перевага гривневих депозитів полягає у тому, що вони компенсують вплив інфляції, проте їх ліквідність, тобто здатність якнайшвидше перетворюватися на товари і послуги, при строковому депозиті різко знижується. Така форма може використовуватися домогосподарствами для отримання прибутку, забезпечення майбутніх потреб, купівлі дорогих товарів, а також іноді може діяти мотив звички домогосподарства до заощадження,[1, с 360].

Депозити в іноземній валюті можуть принести як прибуток, так і збиток. Результат залежить від динаміки валютного курсу гривні. Ліквідність коштів у такій формі є дещо нижчою за попередню форму заощаджень.

Реальна вартість заощаджень національної валюти в готівковій формі має тенденцію до зниження під впливом інфляційного зростання цін в Україні. Істотною перевагою зберігання

коштів у готівці є високий рівень їх ліквідності.

Рис.2. Валютний курс гривні до долара [2]

Заощадження у готівковій формі іноземної валюти мають досить високий рівень ліквідності. Водночас це є досить нестабільним фінансовим активом, що зумовлюється

ймовірністю різкої ревальвації гривні (як було у 2005р., коли домогосподарства, які зберігали іноземну готівку, втратили кошти, незважаючи на те, що у попередні роки вони отримували прибутки). Така нестабільність є основним аргументом проти заощадження коштів в іноземній валюті. Навіть якщо курс іноземної валюти до гривні за період залишиться незмінним, домогосподарство все одно втрачає кошти, адже курс купівлі валюти завжди менший, ніж курс її продажу. Тобто щоб досягти своєрідного порогу рентабельності, потрібно, щоб наприкінці періоду курс купівлі іноземної валюти зріс до рівня курсу продажу на початку періоду.

З рис.2 ми можемо помітити, що протягом року в середньому маржа банку складала 0,04 грн. від операції продажу-купівлі не зважаючи на коливання валют. Для забезпечення ефективності операції купівлі-продажу необхідно розраховувати на підняття курсу хочаб на 4 копійки мінімум. Також варто відзначити, що депозити в іноземній валюті мають менші процентні ставки порівняно з такими в гривні. Депозити в гривні по процентах в 2-3 рази вигідніші за валютні: депозити в гривні – 15-20%, депозити в USD - 6-9%

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Отже, залежно від мотивів заощадження домогосподарствам потрібно вибирати конкретну їх форму, яка буде максимально сприяти досягненню поставлених цілей. При прийнятті рішення про форму заощадження потрібно враховувати також інфляційний фон країни і те, що реальна вартість грошей буде змінюватись.

Варто відзначити що можливості заощадження населення значною мірою залежать від економічної політики держави і економічної ситуації країни в цілому. Тому можливості диверсифікації збережень будуть розширюватися з розвитком держави.

Список використаних джерел

1. Дельта банк: [Електронний ресурс]: Офіційний сайт. — [Україна], 2002-2013. — Електронні дані. — Режим доступу: <http://deltabank.com.ua/personal/deposits/>.
2. КредитПром банк: [Електронний ресурс]: Офіційний сайт. — [Україна], 2002-2013. — Електронні дані. — Режим доступу: <http://www.kreditprombank.com/>.
3. Приватбанк: [Електронний ресурс]: Офіційний сайт. — [Україна], 2013. — Електронні дані. — Режим доступу: <http://privatbank.ua/ua/depozity/>.
4. Райффайзен банк Аваль: [Електронний ресурс]: Офіційний сайт. — [Україна], 2002-2013. — Електронні дані. — Режим доступу: <http://www.aval.ua/>.
5. Фінанси: Підручник / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. - К.: Знання, Ф59 2008. — 611с.
6. Динамика изменения наличного курса 1USD/1UAH Украина: [Електронний ресурс] -- [Україна], 2013. — Електронні дані. — Режим доступу: <http://charts.finance.ua>.

Пасальська Юлія Вікторівна,

студентка групи Фнв – 31, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Кравчук Наталія Олегівна

викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

ВПЛИВ РЕКЛАМИ ТА ЕЛЕМЕНТІВ НЕЙРОМАРКЕТИНГУ НА СВІДОМІСТЬ СПОЖИВАЧІВ

Анотація. У статті досліджено інструменти впливу реклами на свідомість споживача, зокрема елементи нейромаркетингу: гама кольорів, звуки та аромати. Визначено основні методи реклами та розглянуто психологічні аспекти впливу реклами на свідомість споживачів, а також засади ефективності здійснення рекламної діяльності.

Ключові слова: реклама, нейромаркетинг, звук, колір, свідомість, психологія реклами, навіювання, торгова марка, рекламний слоган.

Постановка проблеми. Останнім часом реклама все більш агресивно втручається в наше життя і намагається стати невід'ємною його частиною. Вона поступово проникає в усі його сфери, однак несе з собою більше негативу для споживачів, аніж користі. Слід пам'ятати, що вона має за мету привернути якомога більше уваги до товару, її єдине завдання - скоріше і дорожче продати його. Тому досить актуальним є визначення основних інструментів впливу реклами на свідомість споживачів задля перешкоди потрапляння їх у "рекламні пастки".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню реклами як засобу психологічного впливу на свідомість споживача, а також елементам нейромаркетингу, присвячені роботи як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, слід виділити роботи Д. Маерса, М. А. Мануйлова, Т. Кьонінга, Дж. Б. Уотсона, Ю. А. Шерковіна, Н. Штельма [6], А. Колеснікова [3], Є.Ю. Кан [2], Ю.С. Турзаєвої, Л.Г. Стецури [5], Ю.Б. Миронова, Р.М. Крамар [4]. Проте, оскільки нейромаркетинг вважається відносно новою складовою маркетингу, однозначної думки щодо впливу його інструментів на свідомість споживачів немає, що і зумовило вибір напряму нашого дослідження.

Постановка мети та завдання. На сьогоднішній день, реклама має винятковий вплив на свідомість людини. Завдяки їй ми обираємо, що саме купити, куди піти і яким бути. В чому ж секрет такого сильного впливу реклами на споживача? На які механізми нашої підсвідомості впливає реклама? Саме на відповіді до цих питань і спрямоване наше дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. В радянські часи існував певний набір продукції визначених марок. Конкуренції на товар як такої і не було. Відповідно і реклама в тому розумінні, в якому ми її зараз маємо, не існувала. Були лише заклики та лозунги: "Зберігайте гроші в ощадкасі!", "Літайте літаками Аерофлоту!". Фактично це була прареклама. Поняття реклами у нас з'явилося після розпаду Союзу, разом з ринковою економікою та появою товарів іноземних виробників. З того часу змінилося формулювання текстів: зменшилася частота використання дієслів закличного характеру.

На нашу думку, реклама - це не витвір мистецтва, де метою творця є самовираження, а діяльність, пов'язана з виробництвом, для якого є важливим в першу чергу її ефективність, досягнення цілей, тобто збільшення прибутку. Процеси сприйняття й розуміння реклами, формування позитивного ставлення та цікавості до рекламованого товару, поява бажання придбати його - це процеси, що обумовлені певними психологічними характеристиками людей, для яких саме та реклама призначена. Тому вона має бути побудована з урахуванням цих характеристик та законів, які управляють даними процесами. Внаслідок яких погляди науковців можна поділити на 2 групи: "критиків" та "прихильників" реклами.

"Критики" реклами, аргументують свою позицію тим, що реклама спотворює сутність ринку, бо в ідеалі, ринок - це змагання саме якості товарів чи послуг. А за допомогою реклами змагаються "казки" про їх якість.

"Прихильники" реклами наполягають на тому, що реклама — це необхідний елемент ринку і підкреслюють, що основною функцією реклами є інформування споживачів про наявність, властивості і призначення товарів.

Однак, впродовж останніх років ця функція істотно змінилась. Тепер основою реклами можна вважати створення штучного попиту на різноманітні нові товари, які частіше за все виявляються товарами сумнівної якості. Виникла ж подібна проблема в зв'язку з прискореним процесом відновлення товарів. У такій ситуації реклама не лише не може, вона просто не здатна належним чином виконати покладені на неї функції стороннього інформування, а отже в умовах, що склалися на сьогодні вона змушена займатися дезінформацією.

Але, слід зауважити, що для того, щоб подібна реклама спрацьовувала, свідомість споживачів має бути сприйнятливою. Мова вже не йде ні про яке інформування - треба переконати потенційних споживачів в необхідності купити товар. Для цього використовують наступні методи реклами:

- інформаційний метод належить до найпоширеніших, проте деякі види реклами дають нам інформацію про продукт або товар і намагаються вплинути на переконання — складовий елемент наших установок. Така реклама пояснює, для чого призначений товар, і описує його властивості. Для цього типу реклами ідеально підходять газети і журнали.

- часто використовується метод поради — зберегти гроші або одержати якіснішу послугу або товар. Відчуття того, що Ви робите вигідну покупку, могутній засіб мотивації, коли Ви вирішуєте щось купити. Наприклад, реклама Отр банку.

- емоційний метод дуже часто реклама впливає на емоційну складову наших установок. Вплив на емоції часто найкращий спосіб вплинути на наші переконання і, зрештою на поведінку. Наприклад, багато рекламних кліпів і постерів звернені до нашої любові, сім'ї, хороших часів та відчуттів, з якими вони пов'язані, до друзів. Реклама звертається до нас і просить: подзвоніть своїм друзям, доведіть їм свою любов, купіть алмази і квіти, і покажіть їм, як ви про них піклуєтеся тощо (наприклад, реклама "Київстар").

- мабуть, найефективніший метод продажів — той, при якому описується, що товар може забезпечити хороший психічний стан людини і задовольнити її особисті потреби. Наприклад, реклама йогурту Activia.

- психологічний метод застосовується, щоб у глядача або читача виникло відчуття власної унікальності або створилося відчуття унікальності нової речі. Для прикладу реклама продукції Axe effect, Dirol mystery.

- патріотичні методи у рекламі досить поширений заклик до національної гордості (часто трапляється в рекламі в період проведення Олімпійських ігор чи розіграшів Кубка

Світу). Наприклад, пиво "Чернігівське" – генеральний спонсор національної збірної України з футболу.

- гумористичний метод досить ефективний у продажах. Телебачення дає особливо багато можливостей для жартівливої реклами, хоча і на радіо в рекламі теж достатньо смішних речей. А деякі особливо вдалі, наповнені жартами і гумором рекламні компанії стають класикою. Для прикладу реклама знижок у "Фокстрот", реклама снодійного "Донорміл".

- реклама із використанням знаменитостей та фахівців різних галузей. Багаті та ліниві рекламодавці роблять акцент на кумирів глядачів. Зокрема, реклама корму для котів Sheba з Євою Лонгорією, реклама жувальної гумки Orbit з Антоніо Бандерасом, реклама підгузників Nuggies з Ані Лорак, реклама косметики "Чистая линия" і т.д.

Для того, щоб привести споживача до покупки товару, рекламісти використовують різні "пастки" - інструменти впливу реклами. Одними із прикладів подібних "пасток" є так звані "чарівні" слова: новий, безкоштовно, розпродаж, знижка, отримай подарунок, ексклюзивний, уперше, лише сьогодні, простий (без проблем і т.п.). Варто виокремити рекламні слогани, які також бувають "пастками", наприклад:

- "Samsung-будь лідером!"; "Молодь обирає Pepsi!";

- "Приєднуйся до кращих!"; "Ти досі не з нами? Не прогав свій шанс!" (конкурентна боротьба за право споживання товару);

- "Вимагай більшого!"; "Бери все від життя!" (стимулювання споживання товару);

- "Лише сьогодні!"; "Зараз або ніколи!"; "Поспішай! До кінця акції..." (примушує споживача поспішати придбати товар "доки він є у наявності");

- "Не має мобільного?!" (створення ефекту "білої ворони" або "прибульця з іншої планети").

Таким чином, використовуючи певні ретельно підібрані слова, можна програмувати людину на певну поведінку. Неможливо не згадати реклами препаратів "Амізон", "Копацил", під час трансляції яких постійно звучить назва препарату, яка так чи інакше запам'ятовується споживачами.

Вчені дійшли висновку, що вплив здійснюють не лише слова, а й звуки, кольори, аромати, тобто елементи нейромаркетингу.

Вперше концепцію нейромаркетингу розробили в 1990-х роках психологи Гарвардського університету. В основу технології був покладений принцип, згідно з яким основна частина (90%) мислячої діяльності людини, у т.ч. емоції, здійснюється в підсвідомості. Різновидами нейромаркетингу є мерчандайзинг, аромомаркетинг, звуковий дизайн (рис. 1).

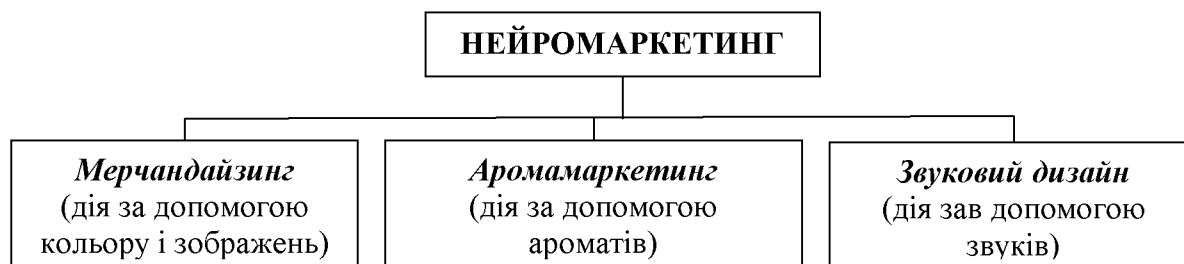

Рис. 1. Різновиди нейромаркетингу [3]

Знаменитий маркетинговий консультант Мартін Ліндстром упевнений, що сенсорний маркетинг допомагає виробити у людини умовний рефлекс: коли людина чує певну музику, відчуває запах або бачить поєднання кольорів – у неї виникають чіткі асоціації з певним

брендом. Він стверджує, що в боротьбі за покупця переможе той, хто ефективно використовуватиме всі п'ять органів чуттів: зір, слух, відчуття, смак, нюх.

Наприклад, використання різноманітних ароматів представлено впровадженням різних ароматичних логотипів, журнальних вставок зі зразками запахів парфумерної продукції тощо. Також ароматизують різні приміщення, спеціально підбирають запахи: торгові - з метою збільшення продажів, офісні - для підвищення працездатності, суспільні - для зниження агресії тощо. Помічено, що покупцям-жінкам більше подобаються квіткові аромати, тим часом чоловіки краще сприймають терпкіші й стримані запахи.

Наступною складовою сенсорного маркетингу є колір. Оптимальний вибір домінуючої барви або поєднання кольорів із врахуванням національно-етнічних, історичних або релігійних особливостей, характерних для регіону, в якому використовують рекламу, дає змогу створювати рекламну продукцію посиленого впливу. Для прикладу, змінивши колір банок на синій, «Пепсі-кола» домоглася, що на російському ринку рівень відомості даної торгової марки, як свідчить статистика, підвищився з 10% до 73%. Вміле використання кольору допомагає візуальному представленню обраної позиції товару (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика використання колірної гами в рекламі [3]

Колір	Характеристика	Приклади використання
Червоний	Символізує силу волі, активність, агресивність, дає змогу швидко повернути до себе повагу.	Напій Coca Cola, батончик Kit Kat, бренди Nestle, Kodak, МТС, Life
Помаранчевий	Додає активності і створює відчуття внутрішньої рівноваги, допомагає викликати приплив життєвих сил.	Медикаменти (Піковіт), дитячі товари (Pampers), галузей охорони здоров'я й освіти.
Жовтий	Додає рівноваги емоціям, вгамовує душевне хвилювання, налаштовує на комунікабельність.	Цукерки, пиво, тютюн, безалкогольні напої (АВК, Рогань, Сармат, Живчик, Fanta)
Зелений	Символізує молодість, свіжість, здоров'я, знімає гостроту переживань.	Медичні товари, косметичні засоби, побутова хімія (Доместос, Тімотеї, Чиста лінія, Сіф)
Рожевий	Підсилює почуття людей, робить їх уважнішими, ласкавими й чуйними, асоціюється з романтичністю й жіночністю.	Парфумерна продукція, товари для жінок та дітей, послуги шлюбних агентств і сімейних центрів (Космо, Lacosta)
Блакитний	Колір дружньої прихильності, миру, морської свіжості.	Охолоджувальні напої (Миргородська, Боржомі)
Синій	Концентрує увагу на необхідному, швидко повертає до себе увагу.	Мінеральні води, безалкогольні напої, техніка (Pepsi, Sandora, Beko, Nivea)
Фіолетовий	Колір романтики, внутрішньої зосередженості, містики, загадковості; бентежить, спроможний викликати підсвідомий страх.	Йогурт Danissimo спокуса, парфуми Fergie, книга "Гаррі Поттер"
Чорний	Колір само занурення: він допомагає сконцентруватися на виконанні певного завдання; відчуття самостійності й ізоляції від зовнішнього світу.	Автомобілі, годинники (Tissot), дорогі спиртні напої (Red laybl), музичні інструменти.
Білий	Колір повної відкритості, не спричиняє жодних неприємних відчуттів.	Товари, придбання яких потребує великих фінансових витрат: автомобілі, холодильники, комп'ютери тощо (Toshiba)

Ще однією складовою нейромаркетингу є звуковий дизайн. Музика впливає на настрій покупців не менше, ніж колір. Тому в ряді країн у великих універсальних магазинах створюють м'який музичний фон. Навіть винайдений відповідний стиль такої музики - "muzak". Американські фахівці стверджують, що цей музичний фон значно сприяє збільшенню товарообігу. За даними дослідницького агентства Magram Market Research,

розмірені (близько 60 тактів за хвилину) мелодії частіше підштовхують людей до імпульсних покупок. Людина під їхньою дією може витратити на 35 - 40% більше грошей, ніж збиралася [2]. Така музика рекомендована магазинам середньої і вищої цінової категорії - їх клієнти можуть дозволити собі незаплановані витрати. У недорогих магазинах краще використовувати енергійну музику (90 - 110 тактів за хвилину), під яку люди швидше зважуються зробити покупку. Увечері ж, коли покупців небагато, краще використовувати спокійну мелодію, що спонукає затриматися в магазині. А в часи пік - динамічну музику, котру формує швидкий темп і провокує на покупку [3].

Реклама – це тип комунікації, призначений для переконання (тобто він чинить той чи інший вплив на слухача чи глядача). Цей ефект може виявлятися на поведінці (людина купує рекламований товар), установках (людині подобається така продукція), або реклама може чинити когнітивний вплив (людина дізнається про властивості даного товару). Рекламуватися може не тільки якийсь окремих бренд, але й послуги, дії, думки. Люди можуть навіть не помічати того, як цитують уривки з телепередач або фільмів, проектують ситуації з телебачення на власний життєвий досвід. Ми не завжди помічаємо, як нав'язуються нам стереотипи. Жінки у більшості фільмів виконують або пасивну роль або роль жертви. В рекламі ж їм нав'язується роль домогосподарок (миючі засоби, приладдя для приготування їжі тощо). Чоловіки ж здебільшого герої, рятувальники планети. За рекламним сценарієм вони п'ють пиво, горілку, займаються екстремальними видами спорту.

Ефективність впливу реклами на свідомість споживачів багато в чому залежить від того, наскільки в ній враховуються особливості психічних процесів людини.

На сьогоднішній день творці реклами просто зобов'язані бути психологами. Адже, головною особливістю новітніх технологій рекламування та їх відмінністю від звичних прийомів паблік рилейшнз є вплив на підсвідомість людини. Фахівці з психології твердять, що лише 3% діяльності людини контролює свідомість, а решту 97% – підсвідомість, тому нескладно зрозуміти причини ефективності таких технологій.

Серед технологій впливу на підсвідомість можна виділити нейролінгвістичне програмування (НЛП) та еріксоніанський гіпноз. Винахідниками НЛП вважаються американські психіатри Бендлер і Гріндер, які на підставі аналізу діяльності кращих психіатрів та психологів світу вибудували систему для лікування хворих. Невдовзі їх винахід привернув увагу бізнесменів, політиків, іміджмейкерів та фахівців з реклами.

Термін "психологія реклами" сьогодні вже досить добре відомий. Перші психологічні науково-прикладні дослідження в області реклами почали проводитися на рубежі XIX - XX століть. Однак і сьогодні вони як і раніше актуальні. Зокрема, актуальним явищем сьогодення є використання рекламою методів навіювання і переконання. Навіювання - це засіб впливу, розрахований на некритичне сприйняття інформації, бо свідомість споживачів сприймає її не на основі доказів, а на основі престижу джерел. Розрізняють психомоторне навіювання (покупець готовий погоджуватися із інформацією, на основі некритичності сприйняття) і престижне навіювання (його думка змінюється під впливом інформації, отриманої із авторитетного для нього джерела) [4, с. 56].

Переконання також являє собою засіб впливу на свідомість покупців, однак, при використанні цього методу реклама звертається до раціонального мислення людини, з метою змінити її погляди або сформувані нові. Таким чином, переконання - це засіб, розрахований на логічне сприйняття, підтверджене фактами і доказами.

У людини існує система установок, стереотипів, через які можна і потрібно формувати образ, причому, в сукупності з зображально-виражальними засобами мови. Реклама досягне

мети лише в тому випадку, якщо при її створенні будуть враховуватися особливості людської психіки. Загальноприйнятою моделлю сприйняття реклами прийнято вважати AIDMA model, що припускає наступний ланцюжок "Увага – Інтерес – Бажання – Мотив – Дія" (рис. 2).

Щодо ставлення українського населення до реклами, то станом на 2012 рік статистичні опитування дозволили виявити нам наступне:

- 19,3% відчують потребу в рекламі; 75,3% такої потреби не відчують;
- 17,9% повністю або частково довіряють рекламі; не довіряють взагалі - 50,2%;
- 18,8% позитивно ставляться до телереклами; 45,9% - негативно;
- 19,6% позитивно ставляться до радіореклами; 20,3% - негативно;
- 34,7% позитивно ставляться до реклами в пресі і лише 12,9% негативно;
- 26,0% позитивно ставляться до рекламних бігбордів; 26,0% негативно [5].

Отже найбільш позитивно українці ставляться до реклами в пресі, тому що подібна реклама нікому нічого не нав'язує, на неї звертає увагу лише той, кому вона дійсно потрібна, на відміну від телереклами. Для порівняння реклама в США грає життєво важливу роль як стимулятор економічного зростання. Її можна вважати так само розважальною стороною американського життя, а багато хто з фахівців ставляться до реклами як до справжніх творів мистецтва. Як і у всьому світі, увагу жителів Росії найбільше приваблює телевізійна реклама (61,2%). Більше чверті росіян (26,2%) взагалі не звертають уваги ні на які види реклами [5].

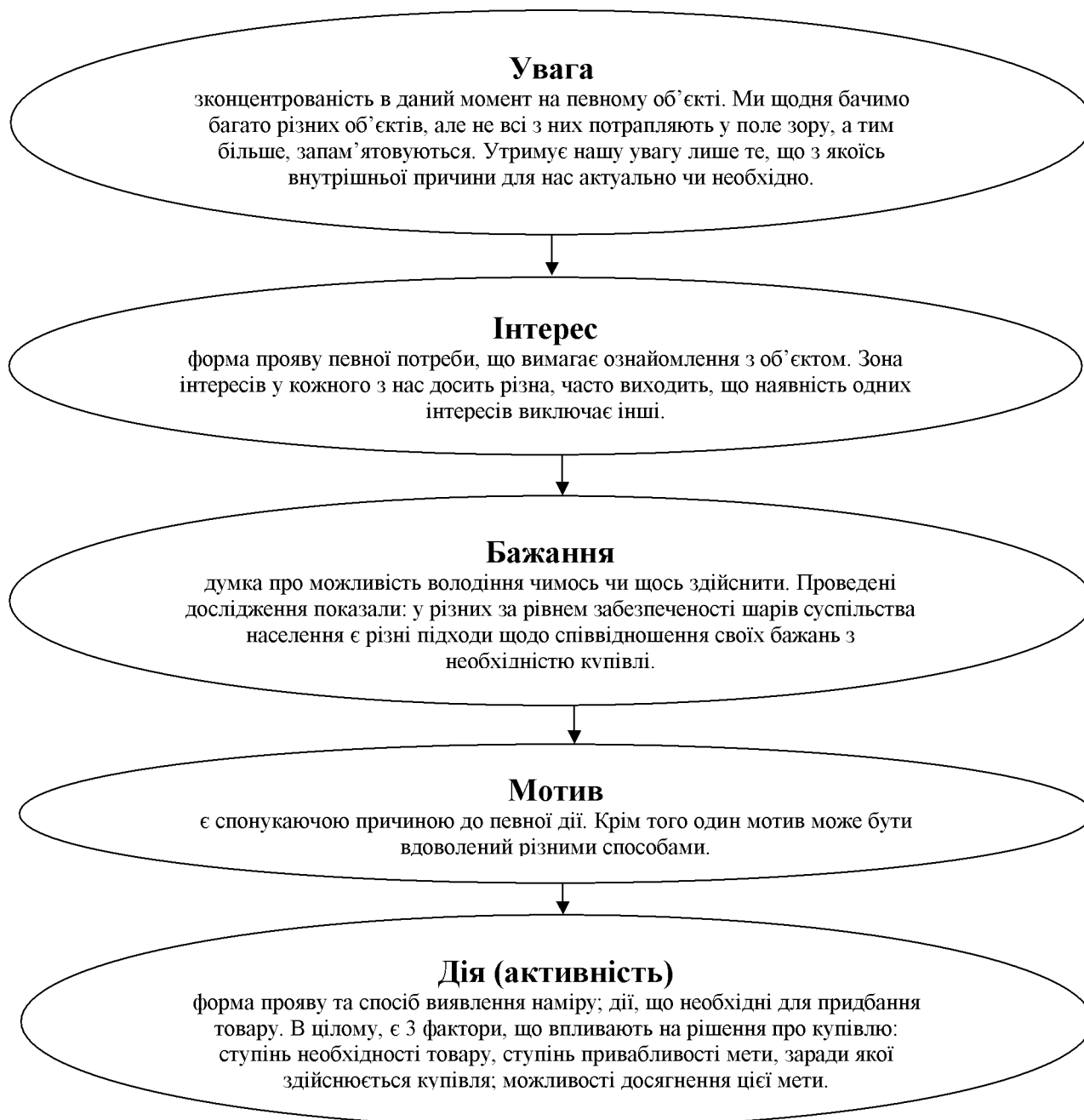

Рис. 2. Модель сприйняття реклами AIDMA model*

*розроблено автором на підставі [4;5]

Треба також звернути увагу й на те, що сучасні рекламисти роблять ставку на саме на молодь. Це відбувається внаслідок того, що на молодіжну свідомість дуже легко впливати і не має потреби ламати ніякі стереотипи. Серед причин збільшення числа малолітніх злочинців відзначається негативний вплив реклами, яка пропагує володіння матеріальними "статусними" речами - це веде до зростання вуличної злочинності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок. Таким чином, підсумовуючи результати дослідження, варто зазначити, що реклама є необхідним елементом ринку; головною метою реклами є прагнення якомога скоріше і найдорожче продати товар. Реклама в останні роки виступає як засіб маніпулювання свідомістю споживачів і в своєму прагненні отримати більший прибуток перетворилася в "терориста" споживачів.

Проте для того, щоб бути ефективною для підприємців і максимально корисною для споживачів, реклама повинна відповідати наступним засадам:

- підкреслювати високу якість товару;
- обіцяти споживачеві істотні вигоди при придбанні товару;
- мати точну цільову спрямованість;
- володіти оригінальною і легкою для сприйняття рекламною ідеєю;
- чітко формулювати ринкову позицію товару.

З усього вище сказаного випливає, що створення ефективної реклами важкий і клопіткий процес, який у результаті приносить неабияку користь. Саме основне при створенні реклами уникати помилок. На думку фахівців, реклама з помилками відлякує покупців і б'є по іміджу рекламодавця. Реклама, як відомо – двигун торгівлі. А якщо двигун "чхає", то і автомобіль через це їде погано. Тому важливо надалі розробляти принципи ефективної реклами, яка б не роздратовувала споживачів різних вікових категорій, а навпаки, зацікавлювала і ознайомлювала з корисною інформацією.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про рекламу": за станом на 20 грудня 2011 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://vwell.biz/zakon-ukrai-pro-reklamu/>
2. Кан Е.Ю. Нейромаркетинг – механізм маніпулювання потребителем [Електронний ресурс] / Е.Ю. Кан // Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/biznes/2009_1/2009/090117.pdf
3. Колесніков А. Нейромаркетинг: новітні інструменти ототожнення бренду [Електронний ресурс] / А. Колесніков, Н. Шульгат // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2011. — Вип. 2 (5). — Режим доступу до журн. : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11kapiob.pdf>
4. Миронов Ю.Б. Основи рекламної діяльності. Навчальний посібник. / Ю.Б. Миронов, Р.М. Крамар - Дрогобич: Посвіт, 2007. – 108 с.
5. Турзаєва Ю.С. Вплив реклами на свідомість споживачів [Електронний ресурс] / Ю.С. Турзаєва, Л.Г. Стецура // Режим доступу : www.rusnauka.com/12_EN/Economics/31151.doc.htm
6. Штельма Н. О. Основні помилки та правила створення ефективної реклами / Наталія Штельма // Галицький економічний вісник. — 2009. — № 2. — С. 68 -72. — (проблеми мікро- та макроекономіки України).

Скалюк Юрій Олександрович

студент групи Фнв-31, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Пасічник Тетяна Петрівна

викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

РИНОК ДЕРЖАВНИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ТА ШЛЯХИ РЕФОРМУВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан ринку цінних паперів в Україні. Проаналізовано обсяг випусків цінних паперів як окремого сегмента ринку капіталів. Розроблено пропозиції щодо вдосконалення функціонування ринку цінних паперів в Україні.

Ключові слова: державне управління, державне регулювання, інвестиційні ресурси, ринок цінних паперів, фондова біржа.

Постановка проблеми. Значної актуальності, за сучасних умов, набувають питання пов'язанні з функціонуванням ринку цінних паперів і його подальшого розвитку в умовах ринкової економіки.

Регульовані ринки України, які представлені фондовими біржами, становлять мізерну частину національного ринку цінних паперів і є інституційно-розпорощеними, значною мірою віртуальними, оскільки на них відбувається здебільшого формальна реєстрація угод із цінними паперами, а не їх реальне виконання. В Україні не скоординована державна політика, яка допомогла б перетворити ринки капіталу, зокрема фондовий ринок, в один із головних механізмів реалізації інвестиційного потенціалу економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ряду питань теорії і практики функціонування ринку державних цінних паперів та окремих фінансових інструментів присвячено праці таких учених-економістів, як: Вівчар О. [1], Гончарук І. [2], Кубах Т. [7], Кузнецов М. [8], Пилипко В. [9], Рак Р. [10], Стадницька О. [11], Терещенко Г. [12] та ін. Однак, наукові напрацювання в даній сфері, не є повністю закінченими, тому існує потреба в розробці заходів, що сприятимуть формуванню цивілізованого ринку державних цінних паперів.

Постановка мети та завдання. Метою дослідження є розгляд системи державного управління ринком цінних паперів в Україні. Завданням є розкриття сутності механізмів державного регулювання ринку цінних паперів, визначення основних шляхів його реформування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ринок цінних паперів України виступає однією з найважливіших складових української економіки, яка є показником розвитку не тільки ринку капіталу, а й усієї фінансової системи країни [4]. Сучасний стан ринку цінних паперів та його структура утворилися внаслідок процесів трансформації економічної системи, які відбулися в Україні під впливом внутрішніх факторів її розвитку, а також зовнішніх, тобто криз на світових фінансових ринках упродовж останніх років [11, с.238].

Розглянемо один із головних показників розвитку ринку цінних паперів, показник обсягу випуску цінних паперів. У 2012 р. загальний обсяг зареєстрованих державною

комісією з цінних паперів і фондового ринку випусків цінних паперів становив 153,05 млрд. грн, із них:

- акцій – 46,14 млрд. грн.;
- облігацій підприємств – 31,35 млрд. грн.;
- облігацій місцевих позик – 974,00 млн. грн.;
- опціонів – 0,27 млн. грн.;
- інвестиційних сертифікатів компаній з управління активами (КУА) пайовими інвестиційними фондами – 65,37 млрд. грн.;
- акцій корпоративними інвестиційними фондами – 8,89 млрд. грн.;
- сертифікатів фонду операцій з нерухомістю – 54,5 млн. грн.;
- звичайних іпотечних облігацій – 270,00 млн. грн. [3].

Як зображено на рис. 1, динаміка обсягу випуску цінних паперів є прогресивною. Так, якщо у 2004 р. це значення досягнуло рівня 15,59 млрд. грн., то станом на 2012 р. відбулося зростання майже у 10 разів і він становив 153,05 млрд. грн. Аналізуючи динаміку обсягів випуску цінних паперів в Україні протягом 2004-2012 рр., яку наведено на рис. 1, доцільно зазначити, що спостерігається загальна тенденція до зростання, але вона не має стабільного розвитку. Це зумовлено досить нестабільним економічним розвитком як України загалом, так і фондового ринку зокрема.

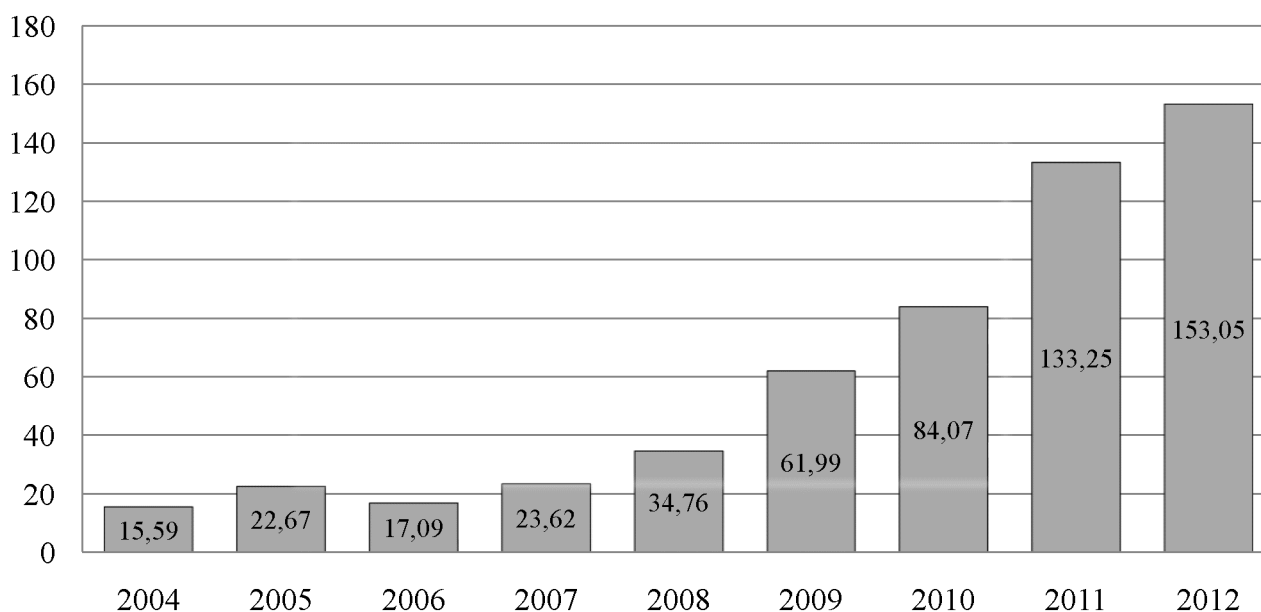

Рис. 1. Обсяги випуску цінних паперів в Україні у 2004-2012 рр., млрд. грн. [3]

Однак варто зауважити, що якщо в 2005 р., порівняно з 2004 р., відбувається збільшення цього показника на 45%, то у 2006 р. спостерігаємо його зниження на 75% порівняно з попереднім роком. За наступні два роки (2007 та 2008 рр.) ситуація набуває стабільного характеру і цей показник досягає значення 34,76 млрд. грн., тобто збільшується, порівняно з 2004 р., більше ніж у два рази. Варто зауважити, що найбільшого розвитку ринок цінних паперів досягнув у 2009 р., коли обсяги випуску цінних паперів зросли на 78%, порівняно з 2008 р. Ця ситуація, на наш погляд, склалась внаслідок політичних трансформацій та економічної перебудови в Україні [6, с.35].

Упродовж наступних трьох років спостерігалася позитивна тенденція до зростання обсягів випуску цінних паперів на 91,06 млрд. грн., тобто темп приросту становив 147%. На основі побудованої діаграми, можна спрогнозувати подальше зростання обсягів випуску

цінних паперів в Україні, за умови стабільності фінансової системи та світових фондових ринків.

Що стосується видів цінних паперів, то за цим критерієм даний сегмент ринку капіталу в Україні не відрізняється значною різноманітністю (рис. 2).

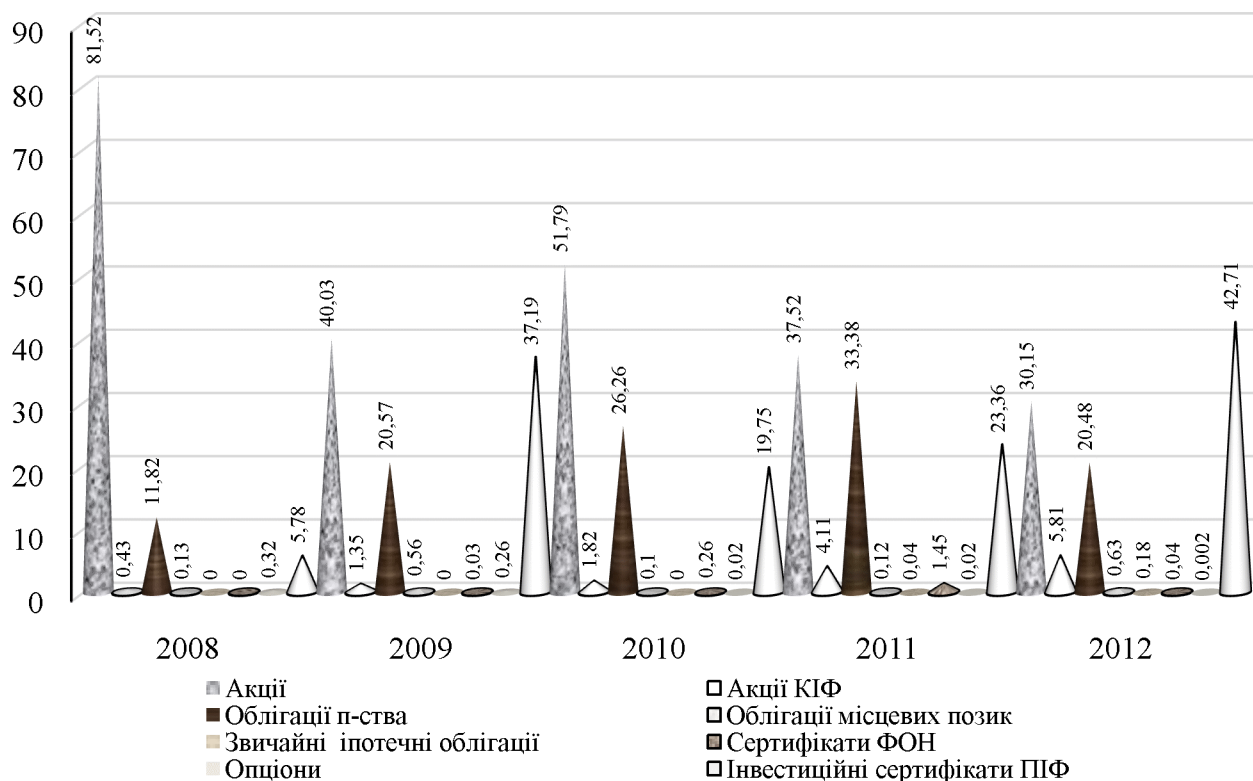

Рис. 2. Структура випуску цінних паперів у 2004-2012 рр., % [3]

За аналізований період 2008-2012 рр. найбільшу частку в обсягах випуску цінних паперів, займають акції та облігації підприємств, але якщо для акцій характерним є скорочення випуску, то ринок облігацій в Україні демонструє темпи приросту і показує збільшення обсягів випуску.

Скорочення обсягів випуску акцій, як засобу залучення додаткових інвестиційних ресурсів, пояснюється:

- загальним несприятливим інвестиційним кліматом у державі, що зумовлює високий рівень ризику цього виду цінних паперів;
- небажанням нових власників приватизованих підприємств використовувати саме цей фінансовий інструмент через побоювання втратити контроль над підприємством;
- кризою на світових фінансових ринках, що спричинила падіння попиту на вітчизняні цінні папери з високим рівнем ризику [7, с.112].

У 2008 році ринок позикового капіталу демонструє позитивну динаміку. Водночас, для облігацій місцевих позик характерні коливання наприкінці аналізованого періоду. Що стосується звичайних іпотечних облігацій, то вперше їх випуск було зафіксовано у 2011 р. і становили вони 0,04 % у загальній структурі випуску [6, с.35].

Незначними за обсягами випуску були також опціони, сертифікати фонду операцій з нерухомості та акції корпоративних інвестиційних фондів. Якщо опціони характеризувалися тенденцією до падіння обсягів випуску, то сертифікати фонду операцій з нерухомості показали від 2009 р. до 2011 р. зростання у 81 раз, коли вперше Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку зареєстровано випуск сертифікатів фонду операцій з

нерухомістю ТОВ "Нова фінансова компанія" на суму 21 млн. грн. Але вже в 2012 р. спостерігається спад обсягу випуску цінних паперів в Україні [5, с.34].

Що стосується операцій з цінними паперами, то можемо спостерігати позитивну динаміку. Так, у 2011 році вони збільшились на 440,53 млрд. грн., порівняно з 2010, а у 2012 році, порівняно з 2011 – на 609,75 млрд. грн. Вагоме значення має також відкритість ринку цінних паперів. Так, за останніми наявними даними обсяг операцій, здійснених організаторами торгів з року в рік збільшується (у 2012 році, порівняно з 2011 роком більш ніж на 100 млрд. грн.), а частка операцій з цінними паперами, які вільно обертаються на фондовому ринку, не перевищує 10,96% від його загального обороту. Незважаючи на певне збільшення частки операцій з цінними паперами (у 2012, порівняно з 2011 роком на 2,42%), що здійснюються на біржовому ринку, є всі підстави вважати, що ринок цінних паперів надалі функціонуватиме краще і при правильному реформуванні спостерігатимемо значне поживлення (табл. 1).

На нашу думку, перебудова й модернізація ринку цінних паперів України має ґрунтуватися на одночасному вирішенні таких проблем:

- підвищення капіталізації ринку, його конкурентоспроможності;
- ефективності систем управління ризиками та компенсаційних механізмів ринку [12, с.26];
- захисту прав інвесторів на ринках злиття і приєднання, домінування у сукупному обсязі фінансових інвестицій частки портфельного інвестування;

Таблиця 1

*Структура операцій з цінними паперами на фондовому ринку України
у 2008 – 2012 рр.**

Вид цінних паперів	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Загальний обсяг операцій (млрд. грн.)</i>					
Акції	283.54	352.82	470.73	565.21	646.70
Державні облигації	59.86	62.49	98.99	354.12	855.55
Облигації підприємств	134.73	205.21	81.13	69.50	103.70
Облигації місцевих позик	4.31	2.2	0.66	0.50	1.67
Інвестиційні сертифікати	40.43	43.94	76.31	106.53	103.79
Векселі	212.64	191.84	268.76	316.11	358.28
Деривативи	0.15	0.27	0.1	0.15	0.41
Інші	18.65	24.65	70.58	125.66	77.44
Усього	754.3	883.4	1 067.26	1 537.79	2 147.54
<i>Обсяг операцій, здійснених організаторами торгів (млрд. грн.)</i>					
Акції	13.61	11.82	13.54	52.71	79.22
Державні облигації	2.77	8.55	8.18	60.86	99.12
Облигації підприємств	17.36	16.61	7.07	6.71	21.42
Облигації місцевих позик	0.79	0.46	0.03	0.14	0.46
Інвестиційні сертифікати	0.43	0.20	7.14	7.14	11.4
Деривативи	0.05	0.12	0.05	3.73	23.82
Інші	0.13	0	0	0	0
Усього	35.15	37.76	36.01	131.29	235.44
<i>Частка операцій, здійснених організаторами торгів, у загальному обсязі операцій на фондовому ринку (%)</i>					

Акції	4.80	3.35	2.88	9.33	12.25
Державні облигації	4.63	13.68	8.26	17.19	11.59
Облигації підприємств	12.89	8.09	8.71	9.65	20.66
Облигації місцевих позик	18.33	20.91	4.55	28.00	27.54
Інвестиційні сертифікати	1.06	0.46	9.36	6.70	10.98
Деривативи	0.02	0.06	0.02	1.18	6.65
Інші	86.67	0.00	0.00	0.00	0.00
Усього	4.66	4.27	3.37	8.54	10.96

* Розроблено автором на основі даних Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг [3]

- створення нового корпоративного законодавства, вдосконалення способів оприлюднення інформації для громадян-інвесторів і професійних користувачів, впровадження міжнародних стандартів обліку та фінансової звітності [2, с.190].

Водночас, з метою якісної перебудови фондового ринку України та спрямування його на реалізацію завдань інвестиційно-інноваційної сфери політика держави щодо цього має бути спрямована на:

- роз'яснення потенційних можливостей налагодження тісного співробітництва в межах міжнародних організацій з метою створення позитивного іміджу українського фондового ринку серед зарубіжних і вітчизняних інвесторів;

- чітке визначення прав і обов'язків емітентів та інвесторів, підвищення вимог до корпоративного управління, узгодження законодавства відповідно до міжнародних норм і сучасних вимог розвитку капіталу в Україні;

- лібералізація валютного регулювання з метою доступу вітчизняних підприємств до міжнародних ринків капіталу та спрощення доступу до внутрішнього ринку зарубіжних інвесторів;

- розширення кількості фінансових інструментів, доступних для інвесторів, повноцінне впровадження в обіг похідних цінних паперів [1, с.181];

- розбудова національної депозитарно-клірингової системи, створення єдиного центрального депозитарію корпоративних цінних паперів, вдосконалення обліку прав власності на цінні папери, запровадження міжнародних стандартів обліку прав власності на цінні папери та розвиток системи обігу цінних паперів і деривативів, спрощення процедури проведення розрахунків за угодами з цінними паперами за участю нерезидентів;

- запровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку з метою забезпечення прозорості фондового ринку та підвищення привабливості вітчизняних емітентів серед іноземних інвесторів [10, с. 121];

- змінення механізму приватизації акцій підприємств, що перебувають у державній власності, з першочерговим продажем через організовану біржу невеликих пакетів акцій з метою оцінки реальної ринкової вартості підприємства й створення умов для зростання його капіталізації;

- розробка й впровадження нормативно-методичного інструментарію емісії приватних інвестиційних цінних паперів для роздрібного продажу індивідуальним інвесторам;

- погодження нормативної бази та регулювання ринку фінансових послуг відповідно до світових стандартів;

- здійснення емісії державних боргових цінних паперів, зокрема муніципального рівня, для роздрібного продажу, з цільовим спрямуванням коштів на розвиток;

- концентрація торгівлі цінними паперами на організованому ринку, діяльність якого відповідає міжнародним стандартам [8, с.17].

Невід'ємною складовою реформування фондового ринку України має стати цілеспрямоване формування мережі інституційних інвесторів: недержавних пенсійних фондів, інвестиційних фондів, страхових компаній. Розвиток ринку цінних паперів саме через систему державного управління та реформування може повноцінно функціонувати й розвивати економіку України. Саме за допомогою ефективних державних механізмів, інструментів [9, с. 67].

Для розвитку фінансових інструментів, підвищення їх надійності та інвестиційної привабливості необхідно розробити програми випуску спеціальних середньо- та довгострокових державних облігацій, програми випуску пенсійних облігацій, налагодити систему ліцензування рейтингових агенцій та сертифікації її фахівців.

Сьогодні український ринок цінних паперів відчуває серйозний брак капіталовкладень і є проблема із залученням іноземного капіталу. І не дивлячись на всі зусилля Уряду і Міністерства фінансів, і банків український ринок ще далекий від світових стандартів, тому що вся група негативних чинників ще робить значний вплив на його розвиток. Поновлення українського фондового ринку безпосередньо залежить від того, наскільки швидко буде поновлено довіру вітчизняних та закордонних інвесторів до українських цінних паперів.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Ринок цінних паперів є передумовою і наслідком розвитку економіки країни, а рівень його капіталізації свідчить про потужність як підприємств певних галузей, так і всієї економіки.

Проведений нами аналіз свідчить про похвалення ринку цінних паперів нашої країни і дав можливість сформулювати низку узагальнень, висновків та пропозицій.

Так, основними напрямками розвитку фондового ринку в найближчій перспективі вважаємо:

- удосконалення механізмів захисту прав інвесторів;
- розвиток інструментів ринку цінних паперів;
- удосконалення законодавства про цінні папери та фондовий ринок;
- удосконалення системи розкриття інформації на ринку цінних паперів;
- розвиток інвестиційної інфраструктури

Також для покращення стану фондового ринку України та підтримання його фінансової безпеки потрібно підвищити роль держави на фондовому ринку. Одним з основних елементів державного регулювання ринку цінних паперів є контроль за діяльністю емітентів, професійних учасників ринку, фондових бірж та самоврядних організацій, спрямованих на виявлення і своєчасне запобігання порушенню законодавства на ринку цінних паперів.

Розвиток ринку цінних паперів саме через систему державного управління та реформування може повноцінно функціонувати й розвивати економіку України. Саме за допомогою ефективних державних механізмів, інструментів і методів регулювання можна досягти реалізації загальнонаціональних інтересів та забезпечення безпеки інвестиційної діяльності в економіці України, що гарантуватиме залучення іноземних інвестицій.

Список використаних джерел

1. Вівчар О. Й., Колесник Л. Б. Сучасні тенденції розвитку ринку цінних паперів в Україні // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 178-182.
2. Гончарук І. В. Регулювання та ефективність функціонування ринку цінних паперів в Україні //

Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.7. – С. 188-194.

3. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua>

4. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.1996 №448/96-ВР, із змінами та доповненнями від 25.05.2011 // zakon1.rada.gov.ua.

5. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2009 рік // Інвест - Газета Нормативна база. – 2010. – № 37. – С. 34-37.

6. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2008 рік // Цінні папери України. – 2009. – № 33. – С. 33-38.

7. Кубах Т.Г. Сучасні тенденції розвитку ринку цінних паперів України // Держава та регіони.– 2009.– №6. – С. 111–114.

8. Кузнецов М.В. Ринок цінних паперів як фактор відтворного процесу // Гроші й кредит.– 2008.– №1. – С. 15–19.

9. Пилипко В.С. Розвиток фондового ринку і перспективи зростання інноваційного потенціалу АТ / В.С. Пилипко // Економіка і прогнозування. – 2006. – № 4. – С. 64-67.

10. Рак Р.В. Світовий досвід функціонування ринку державних цінних паперів // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – 1(48). – С. 116-122.

11. Стадницька О.М. Система державного управління ринком цінних паперів в Україні: шляхи реформування // Гроші, фінанси і кредит. – 2011. - №11(125). – С. 237-244.

12. Терещенко Г.М. Проблеми становлення та напрями удосконалення функціонування ринку цінних паперів в Україні / Г.М. Терещенко // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 24-27.

Рудий Дмитро Юрійович

студента групи Фнв-41, Нововолинського факультету
Тернопільського національного економічного університету

Науковий керівник: Кравчук Наталія Олегівна

викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинського факультету
Тернопільського національного економічного університету

БІДНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК ЗАГРОЗА СОЦІАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті досліджено явище бідності населення України. Розглянуто її причини, проаналізовано основні індикатори та наслідки, які несе бідність для країни, а також визначено основні заходи щодо зниження рівня бідності населення України

Ключові слова: бідність населення, прожитковий мінімум, мінімальна заробітна плата, рівень життя, межа злиденності.

Постановка проблеми. Бідність в Україні є основною невирішеною проблемою серед соціально-економічних питань, тому боротьба з бідністю залишається головним завданням соціальної політики. Низький рівень державних соціальних гарантій, доходів громадян, а також їх диференціація, підвищення рівня інфляції, безробіття за останні роки призвели до необхідності реформування державної політики. Бідність – це актуальна проблема людства, яка характеризується відсутністю необхідних матеріальних засобів для того, щоб вести "нормальне" (відповідно до норм прийнятих суспільством) життя, наприклад, неможливість прогодувати свою родину, дати освіту дітям чи забезпечити сім'ю якісним медичним обслуговуванням. Саме аспектам цієї проблеми в Україні і методам її подолання присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературі значну увагу приділяють дослідженню теоретичних основ проблеми бідності, а також пошуку шляхів покращення рівня життя населення. Аспекти цієї проблеми досліджували такі вчені, як О.М. Момоток [5], І.В. Пивавар [7], Н.М. Жигар [2], А.О. Ярковий, О. Кириленко, Г.Г. Михальченко [4], М.В. Кравченко [4]. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що дослідження проблеми бідності населення в Україні є недостатньо глибокими, недостатньо вивченою поки що залишається бідність працюючого населення, через що ці питання потребують подальшого дослідження.

Постановка мети і завдання. Метою даної роботи є аналіз проблем бідності в Україні, а також розробка шляхів їх подолання. З огляду на мету, перед нами поставлені такі завдання: визначити чинники існування бідності як працюючого, так і непрацюючого населення, порівняти ці чинники із європейськими, проаналізувати основні індикатори бідності в Україні за останні три роки, а також розробити заходи щодо можливого зниження рівня бідності населення в Україні, з використанням європейського досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріальне становище членів суспільства різнилося завжди упродовж суспільно-історичного розвитку людства. Так, молоді люди мають більше можливостей щодо підвищення свого добробуту, аніж люди похилого віку, сім'ї з дітьми витрачають більше, ніж бездітні, а фізично повноцінні люди можуть заробити більше, ніж інваліди; в економічно розвинених регіонах населення має більше можливостей для створення доходу, ніж у депресивних. Безпосередньо бідність є результатом

відмінностей щодо матеріального становища індивідів і сімей, а тому завжди існувала й існує в усіх суспільствах, навіть у найрозвиненіших.

Інструментом для визначення поширеності бідності та ступеня зубожіння населення є межа бідності. Люди вважаються бідними, якщо їхні доходи або споживання нижчі за певний рівень, що його визначають як межу бідності. Теоретично згідно з трактуванням бідності є два основних способи визначення межі бідності — нормативний та відносний (статистичний).

Нормативний спосіб, за визначенням, передбачає орієнтацію на певний соціальний норматив. Для визначення межі бідності ним є прожитковий мінімум (іноді його називають мінімальним споживчим бюджетом або мінімальним споживчим кошиком). До його складу входять вартість споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і платних послуг, достатніх для підтримання особою, сім'єю всіх соціальних зв'язків, притаманних цьому соціальному прошарку. Зрозуміло, що прожитковий мінімум — це динамічна соціально-економічна категорія, що змінюється разом із суспільним розвитком і не лише під впливом зростання цін та інфляції. Його рівень залежить від комплексу споживчих благ (споживчого кошика), що визначається суспільством за певних соціально-економічних умов як мінімум матеріальної забезпеченості й розраховується в цінах реальних купівель. Природно, що споживчий кошик буде неоднаковий для людей, які різняться віком, станом здоров'я, сімейним станом, місцем проживання тощо [7]. Якщо брати до уваги динаміку рівня прожиткового мінімуму в Україні, то, звичайно, тут спостерігається тенденція до його зростання (рис. 1).

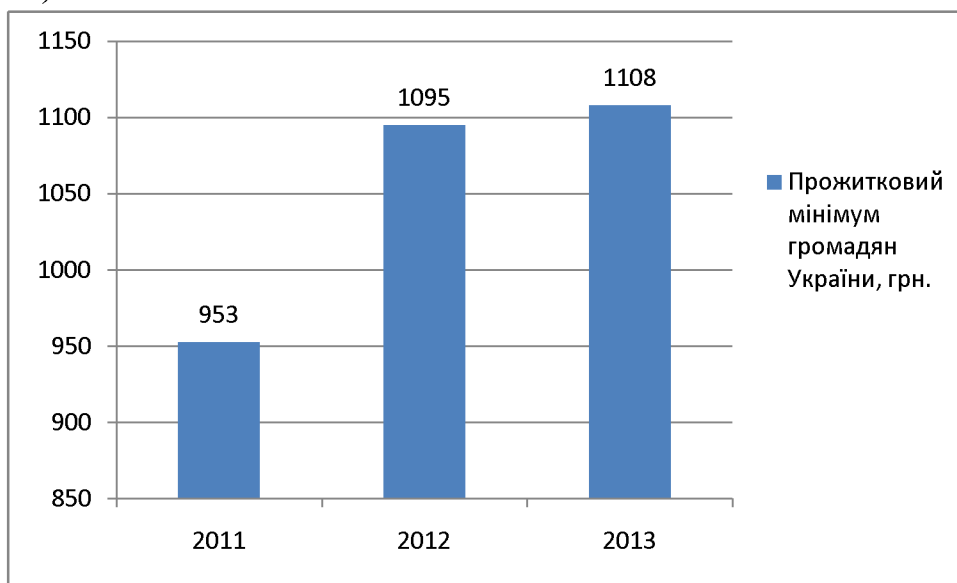

Рис. 1. Динаміка рівня прожиткового мінімуму в Україні у 2011-2013 рр. *

*розроблено автором на основі [8;9]

Проте, ООН, котра відстежує рівень бідності у країнах світу, встановила середню вартість споживчого кошика для однієї людини. Це 17 доларів на день. За цим показником у цивілізованих країнах починається межа бідності.

В українців тільки ціни європейські, а зарплати – на рівні найбідніших країн світу. Причому для найбідніших верств населення ціни зростають швидше, вважають економісти. І обґрунтовують цю тезу так: "Реальний споживчий набір українця складається з чотирьох груп товарів і послуг: продукти харчування, ліки, комунальні платежі та витрати на транспорт. Витрати за цими групами за минулий рік зросли мінімум на 30%" [10].

Понад 54% українських родин вважають, що їм необхідно отримувати понад 2700 грн. доходу на одну людину, щоб не відчувати себе бідними.

Спосіб визначення межі бідності за відносним критерієм набагато простіший. Згідно з ним вважається, що бідними є особи, чий дохід не перевищує певного відсотка від середньодушового доходу у країні [7]. Так, в Європі до осіб, що живуть за межею бідності, відносять тих, чий дохід на 60% нижчий від середнього доходу на душу населення. За межею бідності в Євросоюзі перебувають люди, чий доходи в середньому нижче 10 000 євро на рік. А в Україні середній розмір статків становить 2700 доларів на рік. Втішає тільки те, що це на 200 доларів більше, ніж у найбіднішій державі Європи – Молдові. Проте, якщо брати до уваги не відсотковий рівень бідності, а абсолютний то різниця між кількістю бідних в Україні і Молдові вражає, оскільки в Молдові й у нас відсотковий рівень бідності однаковий, але в кількісному обчисленні в Молдові близько 800 тис. громадян вважаються "неплатоспроможними", а в Україні – понад 12 мільйонів [11].

"Заробіток по-українськи", стверджують експерти, удвічі нижчий за межу бідності в сусідніх європейських країнах. Утім, визначити бідність можна й за іншим критерієм. Так, Всесвітній банк запропонував під час глобальних досліджень вважати рівнем бідності доходи менші, ніж 1 дол. на день, а з 2008 року – 1,25 дол. на день, що дорівнює 10 грн. Якщо дохід нижчий, то виникає загроза виживанню людини. І це вже балансування на межі життя і смерті [5].

Виявляється, бути відносно бідним і абсолютним жебраком – це два різних поняття. До першої категорії зазвичай відносять тих, чий дохід вистачає лише на харчування і найнеобхідніші речі. Абсолютно бідними прийнято вважати громадян, чий дохід не вистачає навіть на харчування. За останні чотири роки кількість абсолютно злидених людей зросла з 12,5 до 14%. Так стверджують експерти, котрі вивчають цю проблему. Вони переконані, що в українській бідності "жіноче обличчя", оскільки 62% людей, що ледве живуть, це жінки. У когорті найбідніших половина – люди пенсійного віку. Їм не вистачає пенсії навіть на ліки. В цілому ситуація, яка склалася в нашій державі, зачіпає інтереси приблизно 12,5 млн. осіб [11].

За таких масштабів бідності виникає замкнене коло – низька купівельна спроможність – низький попит на товари і послуги – скорочення внутрішнього ринку, і вплинути на це без серйозного збільшення доходів неможливо. Купівельна спроможність українців опинилася на передостанньому місці в Європі: Україна зайняла в рейтингу 39 місце [5].

Бідність також пов'язана з тим, що існує прошарок людей, які з огляду на вік та стан здоров'я не можуть заробляти. Бідність у цьому разі є результатом неефективної соціальної політики. Соціальні стандарти і гарантії, що розробляються державою, не є достатніми для простого відтворення населення. Якщо говорити про рівні соціальних стандартів загалом, які повинні забезпечувати можливість "нормального" життя в країні, то в Україні такі рівні забезпечують, хіба що ледве існування наших громадян (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень державних соціальних гарантій у 2011-2013 рр. *

Державна соціальна гарантія	2011 р.	2012 р.	2013 р.	Відхилення 2011 р. до 2013 р., у %
Мінімальна заробітна плата, грн./міс.	1004,00	1134,00	1147,00	+ 14,24
Мінімальний розмір допомоги по безробіттю, грн./міс.	748,00	841,00	882,00	+ 17,91
Мінімальний розмір пенсії за віком, грн./міс.	800,00	884,00	894,00	+11,75 %
Мінімальний розмір соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, на 1 особу грн./міс.				
- для працездатних осіб	210,84	238,14	240,87	+14,24
- для осіб, які втратили працездатність	600,00	707,20	894,00	+49,00
Мінімальний розмір соціальної допомоги на дітей одиницею матерям:				
- на дітей віком до 6 років	261,00	288,30	291,60	+11,72
- на дітей віком від 6 до 18 років	312,60	359,10	363,00	+16,12

*складено автором на основі [3],[8],[9]

Проблема низького рівня соціальних стандартів в Україні вважається однією з головних. Вона суттєво ускладнює вступ України до Європейського Союзу. Порівняно з країнами-сусідами, що вже стали членами Європейського Союзу, то мінімальна заробітна плата українців становить 71% болгарської, 55% румунської, 31% угорської, 27% словацької, 25% польської та лише 5% найвищої в Євросоюзі – люксембурзької [11].

Зокрема, одним із показників ефективності боротьби з бідністю у країнах Західної Європи вважається індекс Кейтца. Це співвідношення розміру мінімальної заробітної плати та заробітної плати на одного штатного працівника. Міжнародна організація праці рекомендує значення цього показника встановити на рівні 50%, а Європейський Союз іще більше – 60%. Влітку 2012 року індекс Кейтца в Україні становив 36,7% [7].

Чому в пересічних українців такі низькі зарплати? Експерти вбачають причину в тому, що у собівартість товарів і послуг закладають тільки 6% – затрати на зарплату. У країнах ЄС цей показник становить 35%, що майже у шість разів вищий від українського. Чому в Україні дотримуються політики, відмінної від європейської? На це запитання поки що відповіді немає [11].

Разом з тим, основною ознакою української бідності є те, що бідність актуальна для працездатних прошарків населення, що працюють у режимі повної зайнятості. Проблема низьких доходів є причиною бідності як для зайнятого населення, так і безробітних. Штучне заниження вартості робочої сили в Україні успадковане від адміністративно-планової системи, а економіка, що на ній базується, не в змозі забезпечити високі стандарти споживання, якісне відтворення робочої сили. Фактором, що зменшує реальну заробітну плату є макроекономічна нестабільність та інфляція.

Для сучасної України бідність стала не тільки хронічним явищем, а й фактором поляризації суспільства, його поділу на дуже заможних і дуже бідних. Співвідношення доходів багатих українців до найбідніших становить 30:1. Для прикладу, в Китаї – 7:1, в

Японії – 4,3:1, в країнах ЄС – 5,7:1. Зокрема, за даними репрезентативного дослідження Державного комітету статистики, 5% найбагатших людей України акумулюють у своїх руках 12% усіх ресурсів суспільства. Крім цього, за експертними оцінками, вказане дослідження недораховує майже 10 – 15% багатих, оскільки рідко заможні люди бояться оприлюднювати свої справжні доходи або ж просто "прибідняються" [10].

Аналіз наявної ситуації в країні приводить до висновку, що дальше розшарування населення може призвести до збільшення питомої ваги вкрай бідних, зростання масштабів застійної бідності, виникнення такого явища, як хронічна бідність. Підставою для збільшення диференціації між багатими і бідними є функціонування значного сектора тіньової економіки, фінансові результати діяльності якого не беруть участі у формуванні доходів державного та місцевого бюджетів, у наповненні фондів соціального страхування. Внаслідок цього держава має обмежені ресурси для підтримки соціально вразливих верств населення.

Ризики бідності є доволі великими для 24,1% громадян України, зокрема – для 58,4% багатодітних родин. Сюди ж можна віднести 40,7% домогосподарств із двома дітьми, 35% - із дітьми до 3 років, 36% домогосподарств, що складаються з осіб старшого віку та дітей, а також 28% домогосподарств без дітей, але де є безробітні. Окрім того, в Україні спостерігається чітка залежність бідності від рівня освіти. У людей, які мають повну вищу освіту, тобто диплом спеціаліста або магістра, ризики бідності у два з половиною рази нижчі за тих, у кого лише середня школа. Освіта страхує від безгрошів'я [10].

Уникнути бідності взагалі неможливо, як неможливо її подолати. Але це явище має бути контрольованим і регульованим, бо соціальною проблемою бідність стає тоді, коли виходить з-під державного контролю, набуває форм застійної і хронічної. Бідність не лише поділяє суспільство, а й є стимулом для того, щоб людина прагнула і досягала кращої долі. Проте в сучасних умовах бідність часто стає на перешкоді стабільності суспільства і його подальшого розвитку. Навіть в економічно розвинених країнах бідність стає загрозою, коли вона перетворюється на застійну, тобто спостерігається довготривалий стан бідності індивідів, сімей, де бідним є не одне покоління. Люди, які тривалий час перебувають у стані бідності, соціально деградує, перетворюються на люмпенів, злочинців, які становлять загрозу для добропорядних громадян. Тому боротьба з бідністю нині є складовою соціальної політики в усіх цивілізованих суспільствах [5].

Аби знівелювати ризики бідності, українська влада має вдатися до низки заходів. Серед них – створення в державі такого бізнес – клімату, який зробив би заробітні плати справедливими, а оподаткування – спроможним допомагати бідним. Держава повинна збирати і розподіляти податки таким чином, щоб забезпечити належний рівень життя людям, які самі не в змозі заробляти. А ті, хто може працювати, мають отримувати економічно обґрунтовані зарплати [10].

Нерівність була і буде завжди, але вона має бути економічно обґрунтованою. Збільшення надходжень від оподаткування зможе підняти рівень життя працівників бюджетної сфери, де трудиться майже 40% в економіці українців.

Запровадження прогресивної шкали оподаткування та податку на розкіш було б позитивним кроком, однак до цього слід підходити дуже зважено. Наприклад, у світовій практиці житло, в якому живуть люди, не вважається майном, що підлягає додатковому оподаткуванню. Адже це їхнє помешкання. До додаткового майна належить те помешкання, де ніхто не живе. Тому є небезпека, що державна політика почнеться із красивих слів,

мовляв, будемо з багатих брати податок на розкіш, а зведеться все до того, що податки будуть брати з людей, які мають єдине житло, де вони мешкають.

Крім цього, потребує перегляду набір товарів та послуг і структура нормативів для обчислення прожиткового мінімуму, які відповідали б реаліям економічного життя в Україні [4].

Необхідним також є створення єдиного державного реєстру громадян, які мають право на соціальну підтримку і користуються пільгами, налагодити облік пільгових категорій населення.

Підвищення конкурентоспроможності національної економіки за рахунок значного науково-технічного потенціалу нашої країни дозволить підвищити рівень зайнятості та сприятиме розвитку ринку праці в Україні.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок. Отже, в результаті проведеного дослідження, варто констатувати, що бідність населення становить значну загрозу його суспільному розвитку, оскільки відсутність ресурсів для життя не дозволяє достатньою мірою відтворювати людський, а зокрема і трудовий потенціал країни. Механізми подолання бідності, що нині застосовуються в Україні, є недостатньо ефективними, про що свідчить високий її рівень. І тому вирішення цієї проблеми в Україні потребує розробки системи комплексних науково-обґрунтованих і більш дієвих заходів, які повинні враховувати профіль, специфіку та особливості формування і поширення бідності, причини її виникнення та засоби її подолання. Саме з цією метою повинні здійснюватися наступні дослідження бідності населення.

Список використаних джерел

1. Авчухова А.М. Використання європейського досвіду подолання бідності в Україні / А.М. Авчухова, Т.В. Шиптенко // Стратегічні пріоритети, 2011. - №4 (21). – С. 90 – 95.
2. Жигар Н.М. Проблеми бідності в Україні та шляхи її подолання / Н.М. Жигар [Електронний ресурс] /Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vviem/2011_1/8.pdf
3. Кокіна В. Державна допомога сім'ям з дітьми (розміри допомоги) [Електронний ресурс]/ В. Кокіна // Урядовий кур'єр, 2012, режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/derzhavna-dopomoga-simyam-z-ditmi-rozmiri-dopomogi/p/>
4. Кравченко М.В. Особливості державної політики щодо подолання бідності в Україні [Електронний ресурс] / М.В. Кравченко // Соціально-економічні та демографічні наслідки системної кризи в Україні та шляхи їх подолання, режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtse/2011_1/p_135-141.pdf
5. Михальченко Г.Г. Подолання бідності як один із основних факторів забезпечення гідної якості життя населення України / Г.Г. Михальченко // Науково-технічний збірник, 2011. – №102. – С. 436 – 452.
6. Момотюк О.О. Дослідження бідності в Україні та шляхи її подолання / О.О. Момотюк [Електронний ресурс] // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології, режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ardup/2011_1/1-4-20.pdf
7. Пивавар І.В. Проблеми подолання бідності в економіці України [Електронний ресурс]/ І.В. Пивавар, І.Ф. Лісна // Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2012_4/4Pivavar.pdf
8. Попівняк Р.Б. Аналіз співвідношення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму [Електронний ресурс]/ Р.Б. Попівняк // Інноваційна економіка, режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/inek/2011_3/266.pdf
9. Прожиточный минимум 2012 и 2013, минимальная зарплата 2013[Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://minfin.com.ua/buh/minimum/>
10. Соціальне розшарування та ризики бідності // Соціальний захист, 2012. - №1 – С. 10 – 12.
11. Чирва Р. Жебрацькі будні: де межа? [Електронний ресурс]/ Р. Чирва // Профспілкові вісті, 2012, режим доступу: www.psv.org.ua/arts/Tema/view-1247.html

Назарук Вероніка Романівна

студентка групи Фнв -31, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Кравчук Наталія Олегівна

викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. У статті висвітлено основні аспекти лідерства. Розглянуто основні теоретичні підходи до розуміння лідерства. Проведено аналіз розумових, фізичних та індивідуальних рис різних типів лідерів, та проаналізовано взаємодію лідера та групи.

Ключові слова: лідерство, керівник, група, управління, суспільний феномен, тип лідера, харизма, функції лідера.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві інтерес до проблематики лідерства істотно зростає. Це обумовлено тим, що проблема лідерства є ключовою для досягнення ефективної діяльності організації. Лідерство є тим видом діяльності, який пронизує всю систему управління. Однак попередні підходи до вивчення лідерства, робили односторонній наголос або на особисті якості лідера, або на його поведінку, або на ситуацію, за якої він вибирав потрібний стиль; сучасні концепції лідерства намагаються поєднати їх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему лідерства досліджували такі науковці як Ж.Блондель, Ф.Ніцше, Шопенгауер, Р.Стогділ, Д.Ольшанський, Е.Мейо, Л.Берді, Ю.М. Шевченко [5], Д.В. Алфімов [1],[2], А.І. Куриця [3]. Однак проблема лідерства набула нового контексту в умовах соціально – економічних змін, що свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напрямку дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка мети та завдання. Метою дослідження є визначення основних засад феномену лідерства в сучасних організаціях та суспільстві. Відповідно завданнями дослідження виступає розробка теоретичних, методологічних положень і практичних рекомендацій щодо визначення феномену лідерства, певного набору рис, які забезпечують ефективне лідерство, виявлення психологічних бар'єрів та особистих якостей притаманних лідерам, а також проведення ситуаційного аналізу ефективного лідерства як сукупності якостей лідера і їх прояву в його поведінці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема лідерства викликала зацікавленість з древніх часів. Але систематизоване, цілеспрямоване вивчення лідерства почалося з Ф.Тейлора (початок ХІХ століття). Ранні дослідження ставили за мету виявити якості або особисті характеристики ефективних керівників. Згідно теорії «великих людей», кращі з керівників володіють певним набором загальних для усіх особистих якостей. Дослідженнями було доведено, що не існує такого набору особистих якостей, які є у всіх ефективних керівників, тому що ефективність керівництва має ситуаційний характер.

Лідерство – це відносини домінування і підкорення, впливу й наслідування в системі міжособистісних і групових відносин.

Науковими дослідженнями визначено три основних теоретичних підходи до розуміння лідерства:

1. Харизматичний підхід стверджує, що лідером може стати людина, яка має певний набір особистих якостей і здатна організувати інших до високопродуктивної праці. Відношення до харизматичного лідера засновано на вірі до нього, шануванні, а діяльність людини - виконавця формується під впливом харизми лідера. Такими здібностями володіють небагато людей. Харизматичний лідер представляє втілення цінностей групи, які він ставить вище власних інтересів і здатний трансформувати власні цінності в загально групові інтереси.

2. Ситуаційний підхід визначає, що лідерами стають люди не тільки в силу своєї особистості, скільки завдяки різним ситуаційним факторам і відповідності взаємозв'язку між лідером і ситуацією. Ця теорія показує, що в ефективному керівництві вирішальну роль можуть відігравати ситуаційні фактори, які включають потреби і особисті якості підлеглих, характер завдання, потреби, наявність інформації. Дослідженнями Ф.Фідлера встановлено три критичні ситуації, які впливають на найбільш ефективне лідерство: рівень посадових повноважень, структура задач, взаємовідносини між лідером і членами групи.

3. Синтетичний підхід розглядає лідерство як процес організації міжособистісних відносин в групі, а лідера - як суб'єкта управління цим процесом. Лідерство за цією теорією розглядається як сумісна групова діяльність.

Крім визначених підходів до лідерства, існують також інші класифікації типів лідерів. Зокрема, Модесто Майдік (Modesto Maidique) — професор з менеджменту та виконавчий директор Центру лідерства у бізнес-коледжі при Флоридському університеті, запрошений професор Гарвардської школи бізнесу — побудував 6-рівневу модель лідерства, яка включає в себе такі категорії: Соціопат (Sociopath), Опортуніст (Opportunist), Хамелеон (Chameleon), Досягач (Achiever), Будівник (Builder), Видатний (Transcendent) [6] (рис. 1).

Рис. 1. Типи лідерів за М. Майдік*

*розроблено автором на основі [6]

Аналізуючи характеристики вказаних типів лідера, варто зазначити, що соціопат - перебуває в самій основі моделі. Це людина, яка нікому не служить. Антисоціальна особистість, яка характеризується низьким ступенем співчуття, руйнує цінності, самого себе, тих, хто перебуває довкола нього. Здебільшого це особи чоловічої статі. Прикладами таких лідерів є нині покійні Муаммар Каддафі, Саддам Хуссейн, Адольф Гітлер, Й. Сталін.

Опортуніст – це лідер, який служить тільки самому собі, часто на шкоду іншим. Це люди, які завжди запитують: "що я можу одержати з цього для самого себе?". Вони керуються своїм власним добробутом і владою. Приклади — Бернар Медофф (Bernard Madoff), колишній голова ради директорів NASDAQ та Петро Чернишов, генеральний директор ПАТ «Пивобезалкогольний комбінат «Славутич» і ПАТ «Львівська пивоварня».

Хамелеонами вважаються лідери, які "нахиляються разом із вітром" і докладають зусиль, щоб як можна більша кількість людей були завжди задоволені. У ряді випадків — це

група, з якою вони працюють, в інших випадках — електорат. Важко знайти визнаних корпоративних лідерів, які б підходили під цю категорію, тому що в бізнесі хамелеони головним чином віддаляються ще до того, як досягнуть вершини. Світ політики — інша справа. Багато політиків підпадають під цю категорію, наприклад — сенатор Джон Керрі (John Kerry), перший президент незалежної України Леонід Кравчук.

Досягачі найбільш часто зустрічаються серед вищого менеджменту компаній. Ці лідери завжди домагаються поставленої мети, приносять компаніям прибуток, є зірками. Це своєрідні "монomanіяки з місією", енергійні, сфокусовані на результат. Вони досягають свої цілі та цілі, поставлені перед ними їхніми босами. Приклади — колишній CEO компанії HP Марк Херд (Mark Hurd), Віктор Пінчук український мільярдер, засновник компанії «EastOne», благодійного Фонду В.Пінчука.

Будівники докладають зусиль не для того, щоб досягти поставленої цілі, а щоб побудувати організацію. Це такі лідери, як Альфред Слоун (Alfred P. Sloan) з GM, а також генеральний директор нововолинського підприємства «Кроноспан УА» Наталія Покінська. Ці лідери служать своїм організаціям тим, що управляють ними довгий час. У них є бачення того, як їхня організація буде працювати в майбутньому, вони заряджають інших своєю енергією, ентузіазмом, чесністю. Це лідери, про які ми пишемо книжки, проводимо дослідження, щоб їх зрозуміти.

Видатний (неперевершений) лідер є дуже рідкісним типом лідерів. Лідери 6-го рівня перевершують свою політичну партію, етнічну групу, навіть свої організації. Вони фокусуються на тому, як принести користь всьому суспільству. Це "громадяни світу". Найкращі приклади — Нельсон Мандела, Богдан Хмельницький.

Модесто Майдік відзначає, що ніхто з лідерів не відноситься 100-відсотково до того або іншого рівня. Якщо взяти в процентному співвідношенні, то соціопатів — 0%, опортуністів — 30%, хамелеонів — 15%, досягачів — 40%, будівників — 10%, видатних — 5% [6].

Разом з тим, беручи до уваги, взаємовідносини керівника і колективу безпосередньо в організації, варто виділити "формальних" і "неформальних" лідерів. "Формальні" лідери є керівниками, представниками адміністрації фірми, менеджерами різних рангів згідно своїх посадових обов'язків. "Неформальні" лідери стають лідерами завдяки визнанню навколишніх. При цьому, варто врахувати, що не у всіх організаціях керівник виступає "неформальним" лідером. Справжнім лідером, здатним вести за собою, стає той, хто знаходить у людей загальне визнання. Довколишні сприймають такого лідера за чотири моделі:

1. "Один із нас". Передбачається, що спосіб життя лідера ідентичний способу життя будь-якого члена соціальної групи. Лідер, як і всі, радується, переживає, обурюється і страждає: життя приносить йому і приємне, і неприємне.

2. "Кращий із нас". Йдеться про те, що лідер — це приклад для всієї групи як людини і професіонала. У зв'язку з цим поведінка лідера стає предметом наслідування.

3. "Утілення чеснот". Вважається, що лідер є носієм загальнолюдських норм моралі. Лідер розділяє з групою її соціальні цінності і готовий їх відстоювати.

4. "Виправдання наших очікувань". Люди сподіваються на сталість поведінкових дій лідера незалежно від мінливої обстановки. Вони хочуть, щоб лідер завжди був вірний слову, не допускав відхилень від схваленого групою курсу поведінки [4].

Широкого поширення набули спроби виявити набір бажаних або обов'язкових для здобуття статусу лідера індивідуально-психологічних рис.

Наприклад, американський соціолог Е.Богардус такими рисами вважає: розум, енергійність, здатність передбачати, привертати до себе увагу, почуття гумору, твердість характеру.

Його колега Бірд, узагальнивши ряд досліджень з проблем лідерства, навіть склав перелік 80 якостей, які, на його думку, притаманні лідерам. Однак виявилось, що багато з тих, хто досяг вершин лідерства, володіють далеко не повним переліком усіх цих якостей. Більше того, серед рис реально діючих успішних лідерів були і зовсім протилежні [3].

Ще один американський соціолог Р.Стогділл здійснив комплексне дослідження феномена лідерства і отримав суперечливі результати щодо його індивідуально-особистісних характеристик. У своєму "Підручнику з лідерства" він класифікує більше 40 елементів, пов'язаних з психологічними рисами лідерів, і групує їх за п'ятьма основними рубриками:

- фізіологічні дані;
- соціальне походження;
- інтелектуальні здібності;
- особистісні характеристики;
- соціальні характеристики.

Серед особистісних характеристик, вважає Р.Стогділл, для становлення лідерства важливими є ентузіазм, упевненість, пристосованість. Що ж до соціальних характеристик, то тут автор виділяє адміністративні здібності, популярність, тактовність.

Проте Р.Стогділлу так і не вдалося визначити, які з названих ним характеристик лідерства сильніше, ніж інші, пов'язані з цим важливим суспільним феноменом [5].

Прагнення до лідерства притаманне більшості індивідів. Однак у досягненні лідерського статусу на перешкоді їм може стати низка психологічних бар'єрів:

- невміння чітко визначити життєву мету або відсутність її як такої (лідери, як правило, знають, чого вони домагаються);
- нездатність зосередити власні зусилля на досягненні визначеної мети ("розпорошеність" у спрямуванні зусиль);
- нерішучість, страх змінити існуючий стан, страх перед ризиком;
- низький рівень самооцінки;
- безініціативність;
- догматизм, відсутність креативного мислення;
- високий рівень самокритичності;
- нерішучість, високий рівень тривожності;
- замкнутість, низький рівень комунікативності;
- поклоніння перед авторитетами, несамостійність;
- самовпевненість і самозакоханість;
- надмірна обережність;
- емоційна нестриманість, агресивність;
- зарозумілість і нехтування інтересами, проблемами, якими переймаються люди;
- неорганізованість, невміння доводити справу до кінця.

Аналізуючи праці вчених, присвячені цій проблемі та ряд соціальних досліджень можна зробити наступні висновки: для того, щоб реально розраховувати на лідерство в групі (колективі), потрібно:

- по-перше, правильно оцінити свої лідерські якості і сфери їх застосування (не прагнути охопити все, а визначити пріоритетні напрями впливу на ситуацію, взаємовідносини в колективі тощо);
- по-друге, не замикати на собі всі лідерські функції, а делегувати їх членам колективу, залишивши для себе стратегічно важливі й визначальні (тим самим лідер отримує статус головного, а члени колективу – відповідальність);
- по-третє, випереджати членів колективу за рівнем загального розвитку, не стаючи при цьому недосяжним;
- по-четверте, володіти психологічними засобами впливу на колектив;
- зрештою, бути готовим до постійного психологічного самоаналізу, виявляти волю і прагнення до безперервного самовдосконалення, розвивати харизматичні якості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок. Отже, проблема лідерства на даний момент потребує значної уваги з боку організацій, підприємств України. Оскільки маючи переваги в управлінні колективом, володіючи відповідним авторитетом можна досягнути значно більших виробничих результатів, аніж просто будучи формальним представником адміністрації.

А для того, щоб вміло поєднувати в собі роль формального та неформального лідера в організації, в сучасному середовищі керівник повинен бути наділений наступними якостями: здатність керувати підлеглими, розв'язувати конфлікти, обробляти інформацію; приймати нестандартні управлінські рішення; розподіляти ресурси в організації; здатність вибрати потрібну альтернативу, знайти оптимальний варіант умов обмеженості часу та недоступності інших видів ресурсів; здатність займатися самоаналізом.

Таким чином, проблема лідерства в сучасному середовищі господарювання набуває все більшої актуальності, тому необхідно і надалі розробляти моделі взаємодії лідерів з колективом, а також методи боротьби з деструктивними діями неформальних лідерів.

Список використаних джерел

1. Алфімов Д.В. Зміст феномену «лідерські якості особистості» [Електронний ресурс]/ Д.В. Алфімов // Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_11/files/p1110_06.pdf
2. Алфімов Д.В. Теоретичні аспекти виховання лідерських якостей особистості (психологічний аспект) [Електронний ресурс]/ Д.В. Алфімов // Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_10/files/p1010_05.pdf
3. Куриця А.І. Лідер та лідерство в організації [Електронний ресурс]/ А.І. Куриця // Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpip/1/RED_Zbirnyk24_10.pdf
4. Рудь О.Л. Неформальне лідерство в організації: взаємодія керівника та неформального лідера / О.Л. Рудь, Ю.Л. Рудь // Нові технології. Науковий вісник КУЕІТУ, 2009. - № 1 (23). – С. 204. – 209.
5. Шевченко Ю.М. Аналіз основних вимог до лідерських якостей керівника в наукових дослідженнях / Ю.М. Шевченко // Психологічні науки, 2010. - № 52. – С. 149 – 151.
6. Шість типів лідерів [Електронний ресурс] / Інтернет – портал Management.com.ua // Режим доступу: <http://www.management.com.ua/notes/level-six-leader.html>

Гнаткевич Владислав Юлійович,
студент групи 2-ЕП-10, спеціальність "Економіка підприємства",
ДВНЗ "Нововолинський електромеханічний коледж"

Науковий керівник: Ятчук Валентина Сигизмундівна,
комп'ютерно-економічний відділ,
ДВНЗ "Нововолинський електромеханічний коледж"

ПРОБЛЕМИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ЕКОНОМІЦІ Є ПРЯМИМ НАСЛІДКОМ НИЗЬКОГО РІВНЯ ДОВІРИ УКРАЇНЦІВ ДО ВЛАДИ

Анотація. Наша довіра одне до одного стікає, як вода в пісок, а він уже, важкий і мокрий, забиває усі "фібри і зябра" суспільним відносинам, які ніяк не назвати повноцінними. Наші люди не мають стовідсоткової довіри навіть до власних сімей, а політикам довіряють менше, ніж незнайомцям. Ті, хто не довіряє іншим собі подібним, ні сильнішими, ні самодостатнішими від цього не стають. Навпаки, адже спертися їм нема на кого — надійні "інші люди" і суспільні інститути пропливають міражами серед важких пісків.

Ключові слова: довіра, уряд, громадяни, корупція, споживчі витрати, дохід, заощадження.

Постановка проблеми. Напередодні виборів уже за традицією влада щедро обдаровує електорат обіцянками та бюджетними грошми, опозиція — її критикою, а соціологи — результатами опитувань, деякі з котрих справедливо відображають рейтинги перших двох. Хоча ці рейтинги не покажуть рівня народної недовіри до політиків, який увібрав провали та періоди бездіяльності всіх урядів незалежної України і який зріс настільки, що безпосередньо впливає на поведінку громадян та виливається в суттєві економічні диспропорції, але приблизну картину "намалювати" можна.

Довіра — дуже важливий показник, що зводить воедино соціальну та економічну сфери. Адже моральні чинники, що зумовлюють недовіру серед населення, впливають і на економічну сферу в країні, — достатньо згадати про недовіру до економічних реформ, до банків. Так вважає генеральний директор Київського міжнародного інституту соціології Володимир Паніотто, котрий опублікував дані одного з останніх досліджень інституту (методом інтерв'ю з 10 по 19 лютого опитано понад 2000 респондентів, дані репрезентативні для дорослого (18+) населення України, похибка не перевищує 5%).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми довіри українців до влади досліджували: генеральний директор Київського міжнародного інституту соціології Володимир Паніотто, журналісти Шавалюк Любомир і Кириченко Ірина та ін. Проте, оскільки вони торкалися лише деяких аспектів цієї проблеми, то я вирішив висвітлити її вцілому, розглянути кожен шматок мозаїки, яка складається в нашій державі протягом багатьох років.

Постановка мети та завдання. Метою дослідження є визначення причин недовіри громадян до державної влади. Завданням є розробка пропозицій щодо підвищення рівня довіри громадян до уряду, і, відповідно, підвищення рівня вітчизняної економіки, адже від ступеня довіри громадян до навколишнього світу залежить і економіка. Від довіри до президента, уряду, Верховної Ради залежить і довіра до державних інститутів: до всіх реформ, до банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільше наші люди довіряють церкві — 62% опитаних, не довіряють їй 17%, і баланс довіри—недовіри, тобто різниця між відсотком тих, хто довіряє цьому інституту, і тих, хто не довіряє, становить 45%. Засоби масової інформації — на другому місці: їм довіряють близько 41% респондентів, не довіряють 28%, і баланс тут додатний —12%. На цьому довіра в суспільстві закінчується, люди демонструють іншим інститутам різних ступенів недовіру, — розповідає Володимир Паніотто (див. рис. 1).

Рис. 1

	Західний	Центральний	Південний	Східний
Довіряють, %	14.6	12.5	33	30.6
Не довіряють, %	69.4	77.4	55.9	57.4
Баланс довіри—недовіри, %	-54.8	-64.9	-22.9	-26.8

	Довіряють, %	Не довіряють, %	Баланс довіри—недовіри, %
Церкві	61,7	17,0	44,7
Засобам масової інформації	40,5	28,3	12,2
Громадським організаціям	27,1	29,4	-2,4
Збройним силам України	34,3	36,6	-2,4
Опозиції	24,0	52,6	-28,6
Президентіві України	21,9	65,9	-44,0
Міліції	15,5	62,9	-47,4
Уряду України	16,1	68,8	-52,7
Верховній Раді України	12,0	73,4	-61,4

У Президента України баланс довіри—недовіри становить 44%. Немає такого регіону, де б йому довіряли. На "його" Сході йому не довіряють майже вдвічі більше людей, ніж довіряють (від'ємний баланс -27%) . На Півдні 33% йому довіряють, 56% не довіряють.

У Центрі і на Заході країни баланс -65% і -55% відповідно. У Центральному регіоні тільки 12,5% довіряють президентові — швидше за все це чиновники. Президент за довірою в нас приблизно на рівні міліції, і це теж «досягнення» останніх років. Найгірше — це ставлення наших людей до уряду і парламенту, що було, втім, і раніше. Найпершою причиною такого явища є те, що і Президент, і уряд обіцяють народові "золоті гори", а як приходить час до виконання обіцянок, то в наших вельмишановних діячів знаходиться безліч інших невідкладних справ, які "набагато важливіші" за те, що обіцяли виконати. Істину колись сказав Гораций: "Великі обіцянки зменшують довіру".

Як поводить себе людина, що довіряє урядові та його політиці? По-перше, вона спокійно споживає відповідно до рівня свого доходу без гіпертрофованої тривоги про завтрашній день. По-друге, уникає працювати в тіньовій сфері економіки, бо впевнена, що всі податки з її заробітку будуть спрямовані на забезпечення нагальних потреб усього суспільства. По-третє, регулярно робитиме заощадження та довірятиме їх фінансовим посередникам, вкладаючи в найкращому разі у цінні папери чи депозит у банку. У багатьох розвинених країнах світу навіть під час кризи громадяни не перестали довіряти керівництву, бо принаймні три з наведених вище елементів поведінки збереглися. В Україні ж ситуація значно гірша з відповідними наслідками для економіки.

Є такий афоризм: "Будь-чий бізнес і навіть життя не можуть бути в безпеці, поки працює парламент". Проте, глянувши на наведені вище статистичні дані можна стверджувати, що довіри до уряду та реформ, які він проводить українські громадяни не мають. Недовіра стає вже частиною нашої культури.

За даними Держкомстату, 2011 року споживання українських сімей було максимальним за часи незалежності: споживчі витрати домогосподарств у реальному вимірі перевершили

на 4,8% пікові значення, досягнуті до початку кризи. Водночас реальному ВВП країни наразі бракує 7,2% обсягу, щоб цілковито відновитися. Перше запитання, що спадає на думку, коли поглянути на ці цифри: а з яких доходів можливе таке зростання споживання у теперішній складний час? Логічною була б відповідь, що внаслідок кризи прибутки вітчизняних підприємств знизилися, тому підвищення частки зарплат і пенсій до ВВП досі вистачало для того, щоб населення споживало більше. Проте насправді за останні три роки частка оплати праці найманих працівників (ОПНП), а це всі зарплати і більша частина пенсій, у ВВП знизилася із 49,6% до 47,7%. Це означає, що високе споживання українців має мало спільного із зарплатами та пенсіями. Відтак цей феномен потребує інших версій пояснення. Їх кілька.

По-перше, люди почали менше заощаджувати, підтримуючи на пристойному рівні споживання своє та тих близьких, які втратили джерела доходів унаслідок кризи. Це можливо, оскільки частка заощаджень населення в готівці та депозитах помітно знизилася чинники. Однак якщо уявити близько 20 млн. українських працівників із середньою (за визначенням Держкомстату) зарплатою 2633 грн. за минулий рік та ще майже 14 млн. пенсіонерів із середньою пенсією 1152 грн. і при цьому не забути про їхніх дітей та внуків, то стає зрозуміло, що заощадження з цих доходів мало впливають на зміну обсягів споживання.

По-друге, особи, які отримують пасивні доходи, наприклад, плату за оренду, відсотки за депозитами, дивіденди, почали споживати більше. Переважно такі доходи ніяк не можна поставити в один ряд із середньомісячними зарплатою чи пенсією, тому обсяги споживання цих людей та їхні набори товарів і послуг кардинально відрізняються від того, що споживає простий українець. Це пояснення перегукується зі статистикою, адже за останні три роки частка таких доходів (валового прибутку та змішаного доходу) до ВВП змінилася лише на 0,1%, залишаючись близькою до 38%. Крім того, середній рівень пасивних доходів давав змогу робити заощадження до кризи, відтак їхні власники мають усі підстави нарощувати особисте споживання, і від ситуації в економіці це майже не залежить. А отже, пасок, який протягом останніх років не раз затягувався (вустами різноманітних політиків), розміщений не на талії тих, хто міг би своїми заощадженнями суттєво поліпшити пропорції української економіки, а на шиї тих, у кого і так нічого взяти. А це неабияк б'є по довірі більшості населення до влади.

По-третє, значне зростання видимих обсягів споживання можна пояснити принаймні не гіршою динамікою невидимих доходів, тобто доходів тіньового сектору економіки. Вони окрім тіньових зарплат, на яких зациклилася нинішня влада, об'єднують і невидимі прибутки від сірих імпорту, торгівлі та виробництва, а ще всі можливі хабарі, які також, на жаль, до офіційної статистики не потрапляють. У результаті йдеться про значну суму, наявність якої чітко ілюструє розрив між індексами реальних обсягів споживання та ВВП. І якщо до 2008 року цей розрив пояснювався значною кількістю виданих кредитів, які здебільшого фінансували імпорт та ніяк не впливали на ВВП, то після кризи домогосподарства лише повертають позики, а розрив і далі зростає. Цілком можливо, що з 14,8% офіційного зниження реального ВВП у 2009-му щонайменше третина не зникла, а нишком перейшла в тінь, де наразі, як і раніше, успішно існує та розвивається, щедро забезпечуючи видиме споживання її власників та збільшення зазначеного розриву. Зрозуміло, що працелюбні громадяни, які живуть лише на зарплату або пенсію, бачачи розкошування своїх винахідливих сусідів, передусім звинувачують у цьому владу та підтримуваний нею рівень порядку в державі, а це аж ніяк не підвищує рівень довіри до уряду.

По-четверте, згідно з теорією споживання може зростати зі збільшенням кредитування. Але це не стосується української статистики останніх двох-трьох років. Цифри засвідчують, що 2007 року обсяги позик, виданих домогосподарствам, становили майже 20% споживання, а це вагомий чинник його зростання. Однак протягом усього післякризового періоду більше повертають старих кредитів, ніж беруть нових. Цей факт лише підсилює значення попередніх трьох версій, адже частина тих, хто живе на зарплату, споживає менше, сплачуючи за кредитами, при цьому загальне споживання підвищується завдяки пасивним і тіньовим доходам.

Проте серед складових використуваного доходу домогосподарств є й такі, де роботи для уряду непочатий край. Ідеться про заощадження, для зберігання яких в українців не надто великий вибір активів. Він складається з основних видів (готівки у гривні й валюті та депозитів) і другорядних (нерухомості, землі, цінних паперів, банківських металів), використуваних значно рідше. У динаміці основних можна побачити кілька цікавих тенденцій.

По-перше, унаслідок кризи обсяги заощаджень у готівці та депозитах зменшилися з 22% до ВВП у 2007-му до 10,9% торік, а ці активи є найліквіднішими, тобто заощадження в інших мали знизитися ще вищими темпами. Цю тенденцію можна було б списати на падіння доходів населення. Але доходи більшості наших співвітчизників не дають змоги багато відкладати, тому переважна частина втрачених надходжень, вочевидь, припадає на тих, хто міг би це робити, але вирішив не обмежувати свого споживання. По-друге, навіть серед найліквідніших активів домогосподарства обирають готівку, адже якщо пікового 2007 року їхні заощадження у вигляді депозитів становили 8,0% ВВП, то 2011-го – лише 3,0%. Це свідчить про те, що населення зневірилося і в банках, і в можливості уряду їх підтримати в разі виникнення тимчасових труднощів. По-третє, з-поміж двох видів готівки українці почали дедалі частіше обирати іноземну валюту: якщо 2007-го співвідношення готівкових заощаджень було 9,4% на 4,6% ВВП на її користь, то 2011-го – 7,2% на 0,7% ВВП. У той час як, незважаючи на скорочення доходів та заощаджень, торішні обсяги останніх у валюті становили лише на 0,1 відсоткового пункту менше, ніж 2008-го. З одного боку, це свідчить про недовіру до гривні та до можливостей органів центральної влади підтримувати її стабільність. З іншого – слід розуміти, що хоч би яку грошову одиницю наші співвітчизники вибирали, усе одно вона «лягає під матрац», виходячи з економічного кругообігу та зменшуючи потенційний сукупний попит, тому сам факт наявності значних заощаджень у готівці є свідченням невпевненості громадян у завтрашньому дні.

Таким чином, у післякризовий період макроекономічні диспропорції в Україні наростають, і деякі з них є безпосереднім наслідком падіння довіри до уряду та його заходів. Стає зрозуміло, що в нашій країні більшість тих, хто живе на зарплату чи пенсію, повинні жорстко обмежувати своє споживання; особи, які мають пасивні доходи, не збираються робити заощадження, навіть якщо економічна система потребує їх; ключовим із небагатьох шляхів забезпечити собі достаток є тіньова діяльність; при цьому зневіра у фінансовій системі та національній грошовій одиниці така, що майже 2/3 своїх заощаджень українці міняють на іноземну валюту та відкладають до кращих часів. За таких тенденцій, хоч би якими були рейтинги політичних партій, що перебувають при владі, про позитивне ставлення суспільства до державної верхівки незалежно від персоналії можна буде говорити лише тоді, коли остання почне регулярно вживати дієвих заходів для пом'якшення цих системних диспропорцій. І якщо раптом знайдеться уряд, якому вдасться спрямувати заощадження населення у фінансову систему (7–10% ВВП), заохотити багатших затягнути

паски (5–7% ВВП) і скерувати тіньові доходи в реальний сектор економіки (5–10% ВВП додаткових податкових надходжень), він отримує величезний резерв, який дасть змогу за кілька років оновити економіку України та відновити рівень довіри, якої так сьогодні бракує в країні не тільки на найвищому державному рівні, а й між простими українцями.

Також, дуже важливим фактором, який породжує недовіру до влади є корупція.

Корупцією сьогодні в Україні вражені всі без винятку сфери вироблення та реалізації державної політики, всі гілки влади, всі державні органи. Однак найнебезпечнішим є те, що корупція дедалі більше політизується – стає характерною рисою діяльності головних центрів прийняття політичних і державних рішень, які є похідними та визначальними для функціонування публічної влади, розподілу та використання суспільних ресурсів (коштів, землі та іншої нерухомості, отримання державних замовлень на виконання робіт, залучення інвестицій тощо), реалізації принципу верховенства права, утвердження соціальної справедливості.

Внаслідок корупції відбувається зміщення (деформація) головної мети політики – замість забезпечення загальносуспільних інтересів політика спрямовується на забезпечення приватного та групового інтересів.

Системна політична корупція істотно послаблює державність (що сьогодні спостерігається в Україні). Вона підриває авторитет держави, породжує недовіру громадян до політичної влади. Влада сприймається громадянами не як виразник їх інтересів і спосіб їх захисту, а як джерело небезпеки їх правам і свободам. Насправді так і є: сьогодні найбільшу небезпеку державності України, правовим і демократичним засадам її розвитку, конституційним правам і свободам громадян становить корумпована влада.

Висновки з даного дослідження. Проведений аналіз засвідчує, що основним соціальним чинником, який негативно впливає на економіку держави є недовіра уряду, що в свою чергу призводить до таких наслідків:

- погіршує міжнародний імідж України і негативно впливає на міжнародну конкурентноздатність держави;
- підвищення рівня конфліктності, напруженості в суспільстві при одночасній нездатності досягти взаєморозуміння;
- зростання тіньової економіки та посилення корупції як результат пристосування економічних, соціальних та громадянських інститутів до функціонування в умовах неспроможності політичної системи суспільства виконувати на належному рівні координуючу, регулюючу, контролюючу та мобілізаційну функції;
- позбавлення країни орієнтирів розвитку, а відтак, і перспектив посісти гідне місце в світовій економіці через низький рівень і якість стратегічного планування інститутів державної влади центрального рівня, передусім уряду.

Розбалансована політична система деструктивно впливає на економічну, адміністративну та правову системи і потребує значної корекції. Для України вкрай необхідною є ефективна та дієва стратегія "ремонт держави", формулювання й успішна реалізація якої зумовлюватиметься наявністю у провідних суб'єктів політичної системи громадянської відповідальності та політичної волі. За статусом та комплексом повноважень, за рівнем міжнародного авторитету лише Президент України здатен бути ініціатором та рушійною силою в забезпеченні розвитку України як правової, демократичної держави. На мою думку, реалізації зазначеного можливо досягти такими шляхами:

- проведення на постійній основі в різноманітних організаційних форматах публічних і прозорих консультацій в середовищі політичної еліти із участю вищого керівництва

держави; лідерів впливових політичних сил; науковців та аналітиків; лідерів громадських об'єднань з метою досягнення компромісу в питаннях, значущих для подальшого демократичного поступу держави;

- вдосконалення співпраці органів інститутів політичної системи з інститутами громадянського суспільства шляхом оприлюднення політичних пріоритетів діяльності органів державної влади та впровадження механізмів урахування громадської думки при прийнятті значущих для суспільства рішень; забезпечення необхідного інформаційного супроводу здійснюваних реформ для роз'яснення громадянам їх сутності та спрямованості; переконливого й реалістичного обґрунтування очікуваних від них результатів;

- розробки і впровадження навчальних програм для всіх рівнів освітніх закладів, спрямованих на формування громадянської "компетентності", культури досягнення взаємного порозуміння, толерантності, подолання різноманітних соціальних та політичних стереотипів, підвищення рівня довіри в суспільстві.

Незважаючи на всі статистичні дані, наведені вище, хочеться залишатися оптимістом і надіятись, що народ України, так само як і громадяни у багатьох розвинених країнах світу, які навіть під час кризи не перестали довіряти керівництву, колись зможе вірити уряду. А посадовці, в свою чергу, будуть турбуватися не про свої кишені, а про благо простого люду. Адже, як казав один мудрий чоловік: "Довіра породжує довіру".

Список використаних джерел

1. Шавалюк Любомир Скільки коштує довіра// Український тиждень. - № 25 (242) від 21 червня.- 2012 рік
2. Кириченко Ірина Маленький українець: довіра, побоювання, пріоритети// Дзеркало тижня. Україна. - №12 від 30 березня — 6 квітня. - 2012 рік
3. Мельник Микола Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії// Національна безпека і оборона. - №7 (111). – 2009 рік. – ст.67-72

Баглай Ольга Василівна

студентка групи Фнв-11, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Бортнік Наталія Володимирівна

викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІНОЗЕМЦЯМИ

Анотація. У статті проаналізовано сучасне законодавство України щодо усиновлення іноземцями сиріт, які є громадянами України. Розглянуто "Конвенцію про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення", проведено соціологічне опитування щодо ставлення громадян України до усиновлення наших дітей іноземними громадянами, та визначені позитивні і негативні сторони усиновлення наших дітей іноземцями.

Ключові слова: усиновлення, Сімейний кодекс України, "Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міжнародного усиновлення", іноземні громадяни.

Постановка проблеми. Людина, її життя, здоров'я, честь та гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

На сьогодні в Україні існує досить чітко розроблена законодавча база стосовно захисту прав дітей, але не зважаючи на те кількість сиріт дедалі збільшується. Тому і постає питання: "Яких потрібно вжити заходів, щоб це припинилось?" Однією із відповідей, є усиновлення, особливо міжнародне, проте і воно має свої плюси і мінуси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародно-правові питання пов'язані з усиновленням розглядали такі науковці у сфері права як С. Бабухіна [1], Н.В. Погорецька [8], Ю.В. Деркаченко [2], В.В. Дружиніна [3], А.О. Кухар [7] та інші вчені. Проте не визначеним залишається ставлення до усиновлення, тому що одні зазначають лише позитивні сторони цього процесу, інші ж навпаки.

Постановка мети та завдання. У процесі дослідження необхідно проаналізувати стан правового регулювання усиновлення неповнолітніх громадян України, визначити позитивні та негативні сторони цього процесу як для самих дітей, так і для суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб проаналізувати переваги і недоліки міжнародного усиновлення для початку з'ясуємо, що являє собою процес усиновлення. Отже, усиновлення - це прийняття дитини у свою сім'ю на правах дочки чи сина. Дана процедура регулюється главою 18 Сімейного кодексу України та Постановою Кабінету Міністрів України № 905 від 8 жовтня 2008 року "Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей".

Але дійсним вважається усиновлення, що реєструється в державних органах на території якої проживає дитина, за умови попереднього отримання дозволу від Центру усиновлення дітей.

Іноземним громадянам, які виявили бажання усиновити дитину - громадянина України, для початку необхідно звернутися із письмовою заявою до Центру усиновлення,

для того щоб їх поставили на облік кандидатами в усиновителі та надали направлення на відвідування відповідного державного дитячого закладу, для того щоб познайомитись та встановити контакт із дитиною. До заяви необхідно додати такі документи:

- наданий компетентним органом країни проживання висновок кандидата в усиновителі, що підтверджує можливість бути усиновителем, із зазначення житлово-побутових умов, біографічних даних;
- дозвіл компетентного органу країни проживання кандидата в усиновленні на в'їзд і постійне проживання усиновленої дитини;
- документи про доходи, заробіток, прибуток;
- медичний висновок про стан здоров'я кожного кандидата в усиновителі;
- копія свідоцтва про шлюб;
- копія паспорта або іншого документа, який засвідчує особу кандидатів в усиновителі;
- відомості уповноваженого органу на кожного кандидата в усиновителі про те, що ніхто з них не притягався до кримінальної відповідальності;
- зобов'язання усиновителів у разі всиновлення дитини в місячний термін поставити її на консульський облік у консульській установі України в країні проживання та надавати цій установі періодичну інформацію про умови проживання і виховання дитини тощо [11, с.57-62].

Також потрібно сказати про те, що від імені іноземних громадян можуть діяти інші особи на підставі легалізованого доручення, за винятком випадків, коли іноземець має особисто:

- ознайомитися з документами усиновленої дитини;
- познайомитися і встановити контакт з дитиною;
- бути присутнім під час розгляду справи в судді про усиновлення;
- отримати рішення суду про усиновлення;
- забрати дитину з місця її проживання за поданням копії рішення суду про усиновлення.

Проте в іноземців інколи виникають проблеми у співпраці із посередниками, оскільки серед них є ті, хто працюють не офіційно, та не несуть відповідальності. До того ж, за словами представника Міністерства закордонних справ, найменша сума, яка була заплачена у процесі усиновлення української дитини іноземцями через посередників, складала \$22 тисячі, а от у середньому вона становить \$40 тисяч, зазначає чиновник [8].

Державним департаментом з усиновлення та захисту прав дитини проведено реєстрацію представників, які представляють агентства й працюють в державі. Із 8 країн світу 153 агенства офіційно подали пакети документів і підтвердили, що їхні представники діють на території України. Так, ця цифра приголомшує, але варто звернути особливу увагу на слово "офіційно". Слід задуматись, а скільки ж агентств діють в країні насправді? За неофіційними даними існує припущення, що дехто із представників влади на цьому побудував бізнес. А як було уже зазначено, "крутяться" кошти в обігу не маленькі [2].

Але якщо заявнику відмовляють у взятті на облік, тоді йому зобов'язані надати обґрунтовану відповідь у письмовій формі та повернути подані ним документи.

Для того, щоб вирішити питання усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземці звертаються до Центру за дозволом на проведення дій, пов'язаних з усиновленням.

Воно провадиться рішенням районного (міського) суду. Копія рішення суду, засвідчена в установленому порядку, у 10-денний термін з часу набрання судовим рішенням законної сили, надсилається до Центру (п. 49 Порядку) [9].

Як правило в Україні рішення на усиновлення приймається протягом півтора року. А, наприклад, в Італії спочатку робиться спеціальний звіт, що потім надається суду, який згодом виносить рішення – можуть ці громадяни бути кандидатами на усиновлення чи ні. Після цього вони звертаються до Асоціації, а далі – до центрального державного органу Італії. Він, у свою чергу, видає підтверджуючий лист про те, що ці громадяни можуть бути кандидатами на усиновлення дітей з України. В Італії цей процес може тривати від півтора року. У США процес триває, у середньому, приблизно рік. Після цього іноземці можуть приїхати в Україну. Їм надається право лише на три прийоми, за які вони повинні будуть визначитися з вибором дитини. Потім починається процедура оформлення документів на усиновлення, яка може тривати від півтора місяця [3].

Усиновлення іноземними громадянами дитини, яка є громадянином України і проживає за межами України, провадиться в консульській установі України за умови одержання в кожному окремому випадку дозволу Центру.

У разі усиновлення подаються документи, зазначені в підпунктах 1–4 п. 33 Порядку:

- свідоцтво про народження дитини;
- свідоцтво про смерть її батьків або копію рішення суду про позбавлення батьківських прав;
- визнання батьків недієздатними, безвісти відсутніми чи оголошення померлими;
- документи, які підтверджують, що батьки без поважних причин не беруть участі у вихованні та утриманні дитини або розшуковуються;
- акти, складені органами внутрішніх справ про те, що дитина була залишена;
- письмову згоду батьків, опікуна чи піклувальника дитини або державного дитячого закладу, в якому вона перебуває, утримується або виховується, на усиновлення, засвідчену державним нотаріусом чи керівником державного дитячого закладу [9].

Згідно ст.283 Сімейного кодексу "Усиновлення іноземцем дитини, яка є громадянином України".

1. Усиновлення іноземцем в Україні дитини, яка є громадянином України, здійснюється на загальних підставах, встановлених главою 18 цього Кодексу.

2. Дитина, яка є громадянином України, може бути усиновлена іноземцем, якщо вона перебуває не менш як один рік на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, і досягла п'яти років.

Усиновлення може бути здійснено до закінчення зазначеного строку, а також до досягнення дитиною п'яти років, якщо:

- 1) усиновлювач є родичем дитини;
- 2) дитина страждає на хворобу, що внесена до спеціального переліку хвороб, затвердженого Міністерством охорони здоров'я України;
- 3) здійснюється усиновлення усіх рідних братів і сестер в одну сім'ю, якщо один з них досяг п'яти років і перебуває на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, не менш як один рік;
- 4) іноземці виявили бажання усиновити дитину, яка є братом або сестрою раніше усиновленої ними дитини.

3. Дитина може бути усиновлена іноземцем, якщо не виявилось громадянина України, який бажав би її усиновити або взяти на виховання до себе в сім'ю.

Переважне право на усиновлення дитини - громадянина України мають іноземці, які є:

1) родичами дитини;

2) громадянами держав, з якими Україна уклала договір про надання правової допомоги.

4. На усиновлення дитини іноземцем потрібна згода центрального органу виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей.

Центральний орган виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, направляє в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, запит до Міністерства внутрішніх справ України щодо перевірки іноземців, що усиновлюють дитину, яка є громадянином України, на наявність або відсутність інформації компрометуючого характеру в правоохоронних органах інших держав та Генеральному секретаріаті Інтерполу.

5. Усиновлення іноземцями провадиться за умови забезпечення дитині прав в обсязі не меншому, ніж це встановлено законами України.

6. За усиновленою дитиною зберігається громадянство України до досягнення нею вісімнадцяти років [11, с. 74-78].

Усиновлена дитина має право на збереження своєї національної ідентичності відповідно до Конвенції про права дитини, інших міжнародних договорів [5].

Незважаючи на різні перешкоди, іноземці продовжують всиновлювати наших хворих сиріт. Як приклад можна розглянути історію дітей із Львівського дитячого будинку №1, які були усиновлені іноземними громадянами. Під час дослідження даної теми у нас була можливість поспілкуватись із директором цього закладу Марією Чернік, яка показала листи від своїх вихованців, що були усиновлені громадянами США, Канади, Італії, у яких можна було прочитати багато теплих слів про їхніх нових батьків.

Вона зазначає, що багато дітей, яких вважали відсталими у розвитку, стали найкращими серед своїх ровесників. На батьківщині вони не мали б такої можливості, адже на дитину у сиротинці і так виділяють вдень лише 29 гривень: сюди входить харчування, ліки, зарплата вихователям і комунальні послуги. А от одяг, побутову хімію приносять не байдужі львів'яни.

Для прикладу, минулого року, коли приїхала дівчинка із Канади, її запитали: "чи ти пам'ятаєш, де спала?". А вона навіть не захотіла заходити в кімнату, в якій жила. Колись це була затуркана дитина, а зараз радіє кожному новому дню.

Із цього сиротинця можна навести ще багато прикладів, але вони матимуть одне і теж закінчення, діти ведуть нормальний спосіб життя і є абсолютно щасливими.

Директор дитбудинку Марія Чернік порадила політикам, які виступають проти усиновлення дітей іноземними громадянами просто завітати у дитячі будинки і подивитись, наскільки вони переповненні і власне на саме проживання дітей.

На даний момент ведуться дискусії стосовно того чи варто дозволяти іноземцям усиновлювати українських сиріт. На нашу думку потрібно, оскільки ці діти, мають можливість жити із люблячими батьками, до того ж за кордоном є більше можливостей для їхнього лікування. Рівень фінансового забезпечення та медичної допомоги за кордоном вищий, ніж в Україні.

Якщо переглянути статистику усиновлень за останні декілька років, то можна помітити таку тенденцію, що іноземці поступово починають менше всиновлювати українських сиріт. Можливо це пояснюється тим, що були внесені зміни до Сімейного кодексу, які постановили жорсткіші умови стосовно всиновлювачів, та дитини.

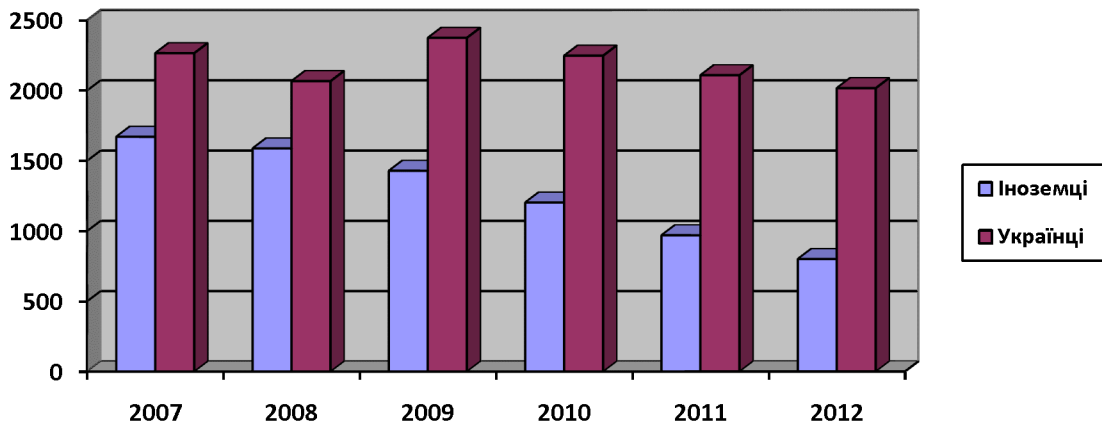

Рис.1. Динаміка усиновлення в Україні 2007-2012 роки*

*розроблено автором на основі [2;3]

У 2012 році на консульський облік було поставлено майже 40 тис. громадян України які виїхали за кордон тимчасово або на постійне місце проживання. Із вище зазначеної кількості 655 – діти – громадяни України, усиновлені іноземцями. Станом на 31 грудня 2012 року на консульському обліку в українських установах за кордоном перебуває 21 тис. 321 усиновлена українська дитина [2].

Хоча в практиці існують випадки повернення дітей на Батьківщину. Але їх небагато: два-три на рік. Один із останніх стався із 17 річною дівчинкою із Борисполя. Причиною повернення слугував мовний бар'єр. Дитині важко було, вона не знала іноземної мови, тому й повернулась додому [3]. Саме через це, на нашу думку, іноземці неохоче всиновлюють дітей старше 5-6 років.

На даний момент в Україні чекають на усиновлення 27 тис. дітей , але не зважаючи ні на що, маємо надію - ця цифра поступово зменшуватиметься [3].

Хоча не зважаючи на всі позитивні риси цього питання, не можна не лишити поза увагою іншу його сторону. Вона полягає в тому, що існує небезпека так званого сірого усиновлення, а саме проблема торгівлі дітьми. В Україні це питання є актуальним, оскільки була зафіксована сумна статистика. 6 років тому були випадки знущання над дітьми та забезпечення неналежних умов для життя. Славнозвісні кримінальні справи у Львівській, Тернопільській, Одеській областях стосувались саме такої незаконної процедури усиновлення.

"За оцінкою Ради Європи, в українських шпиталях крадуть новонароджених дітей та використовують їх для трансплантації органів" - повідомила доповідач Парламентської асамблеї Ради Європи. Саме з цих причин на даний момент ведеться боротьба між політичними силами.

Одним із кроків до вирішення цієї проблеми є Гаазька конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення.

Вона базується на основоположних принципах у сфері міжнародного усиновлення , що передбачені Конвенцією ООН про права дитини, але разом із тим у ній були закріплені й нові правила усиновлення [6].

Конвенція зазначає, що держава повинна вживати всіх заходів щодо запобігання торгівлі дітьми , не дотримання неправдивих матеріальних доходів, пов'язаних з усиновленням дитини, покладає на приймаючу державу зобов'язання охороняти права і

надати за запитом країни, де народилася дитина, всю інформацію про її долю. Але щоб краще зрозуміти Конвенцію, потрібно розглянути її детальніше. Зокрема, Конвенція передбачає:

- обов'язкове отримання згоди батька дитини на усиновлення, навіть у випадку, коли дитина народжена поза шлюбом;
- обов'язкове отримання згоди від дитини, якщо вона досягла достатнього свідомого віку.

Варто звернути увагу ще на те, що мінімальний вік усиновителів повинен становити від 18 до 30 років, а пріоритетною різницею у віці між дитиною та усиновителем є різниця не менше 16 років [5].

У процесі дослідження нами було проведено соціологічне опитування жителів м. Львова, яке допомогло нам визначитися із думкою громадськості про плюси і мінуси усиновлення українських дітей іноземними громадянами.

Респондентам були поставлені наступні питання:

1. Як Ви ставитесь до усиновлення українських дітей іноземцями?
2. Чому ви так вважаєте?

Результати опитування зведені у таблиці 1.

Таблиця 1

*Результати соціологічного опитування мешканців м. Львова щодо їх ставлення до усиновлення українських дітей іноземцями**

Відповідь респондентів згідно опитування	Питома вага відповідей у загальній кількості%
Не погоджуються з усиновлення	52
Підтримують усиновлення	39
Володіють нейтральною позицією	9

* розроблено автором на основі власного соціологічного опитування

Під час опитування ми помітили, що відповіді стосовно такого усиновлення були різними, але всі наші співрозмовники схилились до слів Василя Сухомлинського: "Дитинство – це найважливіший період людського життя, не приготування до майбутнього життя, а справжнє яскраве самобутнє, неповторне життя, і від того, я минуло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що увійшло в її розум і серце з навколишнього світу, від цього у вирішальній мірі залежить, якою людиною стане нинішній малюк".

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Підсумовуючи результати даного дослідження можна сказати, що Україна почала робити досить суттєві кроки для того, щоб усиновлення дітей, які є громадянами України, стало безпечнішим. Але це ще не все, для початку нашої державі потрібно:

- Ратифікувати Гаазьку Конвенцію.
- Ратифікувати у перспективі Європейську конвенцію про захист прав дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, яку можна розглядати через призму приведення у відповідність із міжнародними договорами України процедури усиновлення іноземцями дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечення ефективного контролю за захистом прав та інтересів дітей, усиновлених іноземцями, що передбачено Законом України "Про Загальнодержавну програму "Національний план дій щодо ратифікації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року".

□ внести зміни до Сімейного, Цивільного, Процесуального кодексів, Закону України "Про охорону дитинства", Постанову Кабінету Міністрів України "Про порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей" та інших нормативних актів.

□ встановити норму кількість дітей, які можуть бути усиновлені за допомогою міжнародного агентства, залежить від кількості дітей, яких всиновили за допомогою цього агентства в середині країни

□ встановити вимогу щодо того, протягом якого часу дитина має знаходитись на обліку для усиновлення і лише після цього передана для усиновлення.

□ встановити чіткий контроль за проживанням дитини в іншій країні, а саме щорічно повинні отримуватись звіти від країни де проживає дитина, стосовно її фізичного та психічного стану [2].

На нашу думку, головний плюс усиновлення українських дітей іноземними громадянами в тому, що іноземці можуть запропонувати нашим дітям дійсно хороше життя: щасливе дитинство, вищу освіту, безтурботне майбутнє, оскільки, в переважній більшості ці люди з більш розвинених і стабільних країн (США, Італія). Але це не головне. Адже найголовніше значення має сама сім'я, яка усиновлює дитину, її культурний рівень та сімейні цінності.

Звичайно дуже хочеться, щоб відповідні органи влади докладали зусиль для того, щоб знайти відповідну сім'ю чи опікунів в країні, де народилася дитина, перед тим як розглядати можливість міжнародного усиновлення.

Але є випадки коли це неможливо. Правові та соціальні питання міжнародного усиновлення повинні постійно знаходитись в центрі уваги не тільки відповідних державних структур, а також і суспільства.

Список використаних джерел

1. Бабухіна С. Усиновлення дітей іноземцями : плюси і мінуси / С. Бабухіна // День, 2003. - №24. - С. 8 – 16.
2. Деркаченко Ю.В. Розвиток інституту міжнародного усиновлення в системі міжнародного права / Ю.В. Деркаченко // ФП, 2008. - № 3. – С. 116 - 121.
3. Дружиніна В.В. Реалії з життя мотиви усиновлення іноземними громадянами українських дітей / В.В. Дружиніна, К.І. Скоробрух // Вісник Хмельницького національного університету, 2012. - № 1. – С. 190 – 194.
4. "Про охорону дитинства" від 26.04.2001р., №2402-III : [Електронний ресурс] Закон України – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>.
5. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995-366>.
6. Конвенція про права дитини. - К: Право, 1995.-31 с.
7. Кухар А.О Актуальні питання удосконалення інституту міжнародного усиновлення / А.О Кухар // Держава і право 2010.- № 48 - С.407- 412.
8. Погорецька Н.В. Міжнародні усиновлення: проблемні питання / Н.В. Погорецька // ФП, 2011. - № 3. – С. 612 -617.
- 9 "Про затвердження Порядку ведення обліку дітей, які можуть бути усиновлені, осіб, які бажають усиновити дитину та здійснення нагляду за дотриманням прав дітей після усиновлення". Постанова Кабінету Міністрів України: від 28.08.2009 р., №1377
10. Постанова Кабінету Міністрів України № 905 від 8 жовтня 2008 року "Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей".
11. Сімейний Кодекс України - К: Атіка, 2012. - 283 с.
12. Українські сироти: Кому потрібні наші діти? [Електронний ресурс] // Режим доступу: ua.for-ua.com/analytics/2012/02/21/084816.html.

Количева Зінаїда Вікторівна

студентка групи Фнвс-51, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Румянцева Галина Іванівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

ГРОМАДСЬКА СТУДЕНТСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ХХІ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті розглядається діяльність молодіжних студентських організацій, які забезпечують через різні форми та методи виховання у студентської молоді правової політичної культури, демократичності, громадської дисциплінованості, активності та інших громадських якостей. В історичному та сучасному аспектах розглянуто студентські громадські організації як важливий інститут соціального та громадянського становлення студентської молоді. Визначено умови підвищення ефективності й активізації діяльності студентських громадських організацій в сучасних умовах.

Ключові слова: громадські студентські організації, молодь, студенти, національний студентський союз, молодіжні програми, громадськість студентів.

Постановка проблеми. Студентство апріорі вважають найактивнішою частиною молоді. Саме студенти є основним контингентом молодіжних об'єднань та громадських організацій, що діють в Україні. Як зазначає дослідник молодіжного руху В. Кулик, студентство «складає чи не 80% від чисельності молодіжних організацій, а під час і більшу їх частину» [5, с. 152]. Водночас в Україні діють і суто студентські громадські організації, які передусім захищають права та інтереси, вирішують соціально-економічні проблеми студентської молоді.

Актуальність дослідження такого соціального інституту, як студентська громадська організація визначається, з одного боку, нагальною потребою впровадження інноваційних підходів до вдосконалення виховного процесу у вищих закладах освіти, а з іншого – необхідністю створення повноцінного громадянського суспільства, яке передбачає активну участь молоді, зокрема студентської, в житті країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історичні аспекти діяльності студентських громадських об'єднань ХІХ–першої третини ХХ століття висвітлюють у своїх працях І. Андрухів [1], В. Головенько [3], О. Микитюк, В. Міяковський, В. Орлов, В. Сушко, С. Черкасова [7], Н. Якушко та ін. У сучасних дослідженнях приділяється увага вивченню окремих сторін проблеми соціального захисту молоді за допомогою їх активної участі у громадських організаціях. Особливого значення, в даному випадку, набувають досліджень проблем теорії і практики соціальної роботи такими українськими і російськими вченими, як А.І. Андрющенко, О.В. Безпалько, С.І. Грігор'єв, Л.Г. Гусякова, І.Д. Зверева, І.Б. Іванова, Н.В. Кабаченко, Г.М. Коваль, Т.В. Самігіна, Е.І. Холостова та ін.

Постановка мети та завдання. Відтак, метою даної статті є проаналізувати студентські громадські організації як важливий чинник громадянської активності студентської молоді та накреслити напрями підвищення активності даного соціального інституту в сучасних умовах.

Перед нами поставлені завдання:

- дослідити діяльність громадських студентських організацій;
- здійснити порівняння українських громадських студентських організацій, їх завдання та цілі.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті дослідження нами виявлено, що термін «громадські студентські організації» не передбачений в жодному нормативно-правовому акті (ні в Законі України «Про об'єднання громадян», ні в Законі України «Про молодіжні та дитячі громадські організації», ні в Законі України «Про вищу освіту»).

Дослідники використовують термін «громадські студентські організації» для позначення об'єднання студентів (його діяльність регулюється статутом), що функціонує у вигляді автономної або структурної одиниці вищого навчального закладу з метою реалізації певних ідей.

Узагальнюючи точки зору різних науковців, нами сформовано дефініцію «студентська громадська організація», яку подано у такій редакції – «це об'єднання студентів, аспірантів, молодих викладачів, метою діяльності якого є надання допомоги студентській молоді, створення механізмів реалізації студентської ініціативи, захист соціальних, економічних та інших інтересів студентства.»

Розгляд еволюції студентських громадських організацій в історичному ракурсі засвідчив, що саме такий тип об'єднань був в основі формування українського молодіжного руху. Так, дослідник В. Головенько, аналізуючи період становлення українського молодіжного руху, зазначає, що «студентство завжди намагалося мати свої громадські об'єднання, або брати активну участь у дорослих» [3, с. 46]. У другій половині XIX– на початку XX століття майже в кожному вищому навчальному закладі діяли студентські об'єднання: громади, земляцтва, братства, гуртки, зокрема і громадські організації, статус яких закріплювався «Тимчасовими правилами організації студентських установ у вищих навчальних закладах відомства Міністерства Народної Освіти» (1901). Серед відомих студентських об'єднань цього періоду – «Академічна громада», Товариство студентів-політехніків «Основа» у Львові, Союз українських студентських організацій Польщі, Товариство українських студентів-католиків «Обнова», Ділове об'єднання поступового студентства, Український студентський союз, який об'єднував студентські організації університетів Наддніпрянщини (Київ, Харків, Одеса), Східної Галичини (Львів), Буковини (Чернівці), а також українських студентів за кордоном (Відень, Грац) та ін. Студентські об'єднання цього періоду мали значний соціально-виховний потенціал. Це підтверджують напрями діяльності різних студентських організацій: національно-патріотичне виховання, організація й проведення просвітницько-педагогічної роботи серед студентської молоді та населення, участь студентства в органах управління університетами, співпраця з організаціями свого університету та іншими вищими навчальними закладами України, надання фінансової підтримки малозабезпеченим членам організацій, проведення різноманітних політичних акцій тощо. Як зазначає дослідник С. Черкасова, «діяльність студентських громадських організацій другої половини XIX–початку XX століття пов'язана з активною саморефлексією студентства, його самовизначенням, пошуком свого місця в суспільстві... прагненнями студентів до формування активної громадянської позиції» [7].

За часів СРСР в усіх вищих навчальних закладах діяла комсомольська організація, головним завданням якої було комуністичне виховання студентської молоді. Незважаючи на сучасну критику заідеологізованості, заполітизованості, формалізму в діяльності комсомолу,

зауважимо, що комсомольська організація давала змогу більшості студентській молоді виявляти громадську активність, самореалізовуватися і самоутверджуватися.

За роки незалежності в Україні постійно зростає кількість молодіжних, зокрема і студентських, громадських організацій. Сьогодні діють такі організації загальноукраїнського масштабу: Національний студентський союз, Українська студентська спілка, Спілка українських студентів, Український фонд студентів, Центральний союз українського студентства, Всеукраїнська рада студентів, Об'єднання студіюючої молоді «Зарево», Асоціація правозахисних організаторів студентів України. Аналіз статутних документів цих організацій виявив, що їхня діяльність спрямована на захист прав та інтересів студентів, сприяння самореалізації їхнього наукового, творчого, політичного, спортивного, організаційного потенціалу, забезпечення активної участі студентів у докорінному оновленні українського суспільства, створення механізмів соціального захисту студентів, організацію дозвілля, відпочинку та спілкування молоді [6].

Для прикладу детально розглянемо дві громадські студентські організації «Національний студентський союз» та Всеукраїнська студентська рада.

Національний студентський союз (НСС) – Всеукраїнська молодіжна громадська організація, котра об'єднує осіб, які навчаються у більше, ніж 120 вищих навчальних закладах України. Основна мета діяльності Організації – представництво та захист науково-освітніх, трудових, соціально-економічних та інших прав, а також інтересів осіб, які навчаються, формування високосвідомої молодіжної спільноти України. Своє існування НСС розпочав 9 березня 2009 року із підписанням студентськими лідерами Національного Меморандуму про співпрацю органів студентського самоврядування в Острозі на базі Національного університету «Острозька академія»[1]. Саме з того часу місто Острог вважається історичним центром зародження майбутнього Національного студентського союзу. Меморандум про співпрацю підписали студентські лідери з більше 40 вищих навчальних закладів України.

Основними завданнями організації є:

- захист прав та представництво спільних інтересів своїх членів (студентської молоді);
- сприяння об'єднанню, консолідації та координації діяльності органів студентського самоврядування та самоврядних студентських організацій вищих навчальних закладів України;
- поширення інформації з питань вищої освіти, соціального забезпечення, праці та культурного дозвілля студіюючої молоді;
- представництво позицій своїх членів перед центральними органами державної влади та органами урядового управління України, іншими публічними інституціями, громадськими та політичними структурами, що мають вплив на прийняття рішень, котрі безпосередньо стосуються студіюючої молоді;
- участь у розробленні та обговоренні проектів рішень з питань державної політики щодо студіюючої молоді;
- сприяння залученню осіб, які навчаються, до активної участі у політичному, економічному та соціальному житті України та Європи;
- реалізація (співучасть у реалізації), міжнародних та всеукраїнських, державних і недержавних програм, які сприяють соціальному становленню та розвитку студіюючої молоді;
- сприяння міжнародному співробітництву в галузі вищої освіти, соціального забезпечення, праці та культурного дозвілля студіюючої молоді.

З метою реалізації своїх завдань НСС у встановленому законодавством порядку:

- представляє та захищає законні інтереси та позиції своїх членів у державних органах, громадських об'єднаннях, керівних органах навчальних закладів, перед іншими фізичними та юридичними особами в Україні та на міжнародному рівні; може надавати студентам різнобічну допомогу й підтримку;

- надає молоді на неприбутковій основі просвітні, культурні, освітні, наукові, та інші подібні послуги;

- бере участь в організації наукової, інформаційної, освітньої та просвітницької діяльності, проводить на неприбутковій основі теоретичні та науково-практичні конференції, диспути, тематичні "круглі столи", інші заходи;

- сприяє організації впорядкованого дозвілля молоді, проводить на неприбутковій основі святкування, урочистості, конкурси, аматорські спортивні та інші змагання, вечори відпочинку, благодійні культурно-мистецькі акції та фестивалі;

- засновує на неприбутковій основі засоби масової інформації;

- підтримує прямі міжнародні контакти і зв'язки, укладає відповідні угоди, бере участь у здійсненні міжнародних заходів, що не суперечать міжнародним зобов'язанням України та чинному законодавству, може ставати членом міжнародних громадських (неурядових) організацій та спілок об'єднань громадян;

- проводить на неприбутковій основі незалежні соціологічні опитування з питань, значущих для студентської молоді;

- бере участь у формуванні громадської думки шляхом виступів у засобах масової інформації, лекційної пропаганди та в інший спосіб, не заборонений законом;

- співпрацює з державними органами та громадськими об'єднаннями, може вступати до спілок об'єднань громадян, їх блоків, коаліцій, укладати з ними відповідні угоди;

- одержує від органів державної влади і управління та органів місцевого самоврядування інформацію, необхідну для реалізації своїх цілей та завдань;

- вносить пропозиції до органів державної влади і управління, органів місцевого самоврядування.

Всеукраїнська студентська рада, згідно з Положенням, є консультативно-дорадчим органом при Міністерстві освіти і науки України, утвореним з метою більш повного врахування позицій студентської молоді при виробленні та реалізації політики України у сфері освіти, культури, праці, соціального становлення та розвитку молоді, налагодження конструктивної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування і органами студентського самоврядування вищих навчальних закладів України.

Головним завданням Всеукраїнської студентської ради є:

- сприяння розвитку студентського руху в Україні, в тому числі розвитку у вищих навчальних закладах України студентського самоврядування;

- забезпечення постійного зв'язку та взаємодії між Міністерством освіти і науки України і органами студентського самоврядування вищих навчальних закладів;

- аналіз суспільних процесів у сфері освіти, культури, праці, соціального становлення та розвитку студентської молоді, молодих спеціалістів і громадян, які вступають до вищих навчальних закладів, розроблення та внесення за результатами такого аналізу пропозицій Міністерству освіти і науки України та органам місцевого самоврядування всіх рівнів;

- участь у підготовці та розробці пропозицій до нормативно-правових актів, програм з найважливіших питань суспільного становища, правового і соціального захисту студентської

молоді, молодих спеціалістів і громадян, які вступають до вищих навчальних закладів України;

- участь у підготовці та реалізації заходів, спрямованих на розв'язання соціально-економічних, правових, освітніх, культурних та інших проблем студентської молоді, молодих спеціалістів;

- сприяння розширенню регіонального, всеукраїнського та міжнародного співробітництва у сфері освіти, культури, праці, соціального становлення та розвитку молоді;

- сприяння формуванню правового громадянського суспільства в Україні, духовному та фізичному розвитку студентів, вихованню у них патріотизму;

- сприяння формуванню громадянської свідомості студентів, що ґрунтується на національних інтересах держави та загальнолюдських цінностях.

Згідно з Положенням Всеукраїнської студентської ради органами Всеукраїнської студентської ради є:

- конференція;

- всеукраїнська студентська колегія;

- секретаріат Всеукраїнської студентської колегії;

- регіональні студентські колегії (Ради).

Існування такої структури дає можливість на загальнодержавному рівні представляти інтереси студентства. Іншими словами Всеукраїнська студентська рада - це інструмент, через який думка та проблема окремого студента може бути почута органами державної влади. Існування Всеукраїнської студентської ради дає можливість брати участь у прийнятті рішень, які турбують студентство ще в процесі його розробки, а також після його прийняття дає можливість прослідкувати за його виконанням. Рада є великою комунікаційною спільнотою, яка має надавати інформаційні канали не тільки для влади і студентства, але бути ланкою між студентством і суспільством в цілому.

Нами виявлено, що кожна із організацій має визначені поставлені завдання та на жаль, немає єдності в українському студентському русі. Так, обмеженість студентських громадських організацій не дає змоги ефективно реалізовувати статутні завдання. З огляду на це актуальною є проблема активізації студентського громадського руху, реорганізації або створення нових осередків студентських громадських організацій. Ця форма об'єднання має набагато ширші можливості щодо формування громадянської активності студентів, захисту їхніх прав та інтересів порівняно з органами студентського самоврядування у вищому навчальному закладі чи студентськими профспілками. Статус юридичної особи дає можливість самостійно вирішувати проблеми студентів, репрезентувати студентство за межами вищого навчального закладу, налагоджувати контакти з іншими установами та організаціями. Обґрунтовуючи переваги та потенціал студентських громадських організацій, необхідно зазначити, що в умовах реформування системи вищої освіти в Україні головну увагу зосереджують на підготовці фахівців не лише з глибокими професійними знаннями, а й розвиненими організаторськими та соціально-комунікативними здібностями. Отож у позанавчальний час студенти повинні бути зорієнтовані на соціально значиму реалізацію здобутих знань, досвіду, власних здібностей відповідно до своїх уподобань, тобто на вираження себе як особистості [2, с. 374]. Громадську організацію доцільно розглядати як засіб соціального становлення та самореалізації студентської молоді. Під самореалізацією студентів ми розуміємо усвідомлене виявлення своїх здібностей і можливостей, спрямоване на соціальне становлення та професійне зростання особистості.

Спираючись на висновки російського дослідника М. Квіткова [4], ми вважаємо, що залучення студентів до громадської діяльності буде можливим і ефективним, якщо:

- будуть зруйновані в студентському середовищі негативні стереотипи сприйняття громадської діяльності;
- громадська діяльність буде наближена до життєвих реалій студентської молоді;
- у студентів будуть сформовані конкретні уявлення про можливості реалізації основних цінностей і потреб завдяки участі у діяльності громадських організацій;
- декларуватиметься широкий спектр і різноспрямованість діяльності студентських громадських організацій;
- у діяльності студентських громадських організацій простежуватиметься очевидність і корисність результатів.

На нашу думку, ці умови є важливим як для активізації наявних, так і створення нових студентських громадських організацій.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Отже, досвід діяльності українських студентських громадських об'єднань у попередні історичні періоди є цінним для впровадження інновацій у виховний процес вищих закладів освіти, широкого залучення студентства до створення й участі в студентських громадських організаціях.

Участь у діяльності громадських організацій прискорює процес соціалізації молоді людини, перетворення соціального досвіду в установки, цінності, орієнтації, засвоєння соціальних норм і ролей сприяє її самовираженню самореалізації.

Активізація діяльності студентських громадських організацій сприятиме подальшим дослідженням виховного і формуючого потенціалу цього соціального інституту.

До того ж, фінансове забезпечення студентських громадських організацій на значущі програми часткове, у розмірі 10% від основної суми. Решта програм здійснюється без фінансового забезпечення.

Список використаних джерел

1. Андрухів І. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр. Івано-Франківськ, 1995.
2. Вища освіта України: Методологічні та соціально-виховні проблеми модернізації: Монографія / За заг. ред. В. П. Андрущенка, М. І. Михальченка, В. Г. Кременя К., 2002.
3. Головенько В. А. Український молодіжний рух у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз основних періодів. К., 1997.
4. Квітков М. Г. Педагогические условия самореализации молодежи в общественных организациях: Автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.01. Омск, 2000. (Електронний ресурс - <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/109648.html>)
5. Кулик В. Студентський рух: проблеми та перспективи // Молода нація. 1996. № 3. С. 152–156.
6. Статути студентських громадських організацій (УСС, СУС, ВРС, АПОСУ).
7. Черкасова С. О. Просвітницько-педагогічна діяльність студентських громадських організацій університетів України (друга половина ХІХ–початок ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.01. Х., 2001. (Електронний ресурс - http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/17/32_kolyada.pdf)

Бушина Вікторія Олександрівна

студентка групи Фнв-11, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Коханюк Оксана Миколаївна

викладач кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ЗАПОЗИЧЕНЬ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. У статті досліджена проблема терміносистеми економічних наук в українському мовознавстві, яка потребує подальшого вивчення та систематизації.

Ключові слова: українська мова, англійська мова, лексика, економічна термінологія, терміносистема, англомовні запозичення.

Постановка проблеми. Вирішення проблеми систематизації терміносистеми є важливою не тільки для мовознавців, а й для економістів, оскільки вітчизняна економічна наука все активніше входить до світової економічної спільноти, розширює й поглиблює зв'язки з колегами з інших країн, вивчає їхній досвід. Не дивлячись на значні відмінності у структурі економічних систем різних держав, відбувається пошук мовних засобів вираження еквівалентних понять з метою подолання термінологічних непорозумінь у діловому фаховому спілкуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві проблема збагачення лексики іншомовними словами розглядається у багатьох дослідженнях, серед яких слід виділити роботи Б. Ажнюка [1], Ю. Жлуктенка [4], М. Зарицького [6], І. Огієнка [8], С. Семчинського [9]. Однак, поки що залишається недостатньо висвітленою специфіка використання англомовних запозичень в сучасній українській економічній термінології.

Постановка мети та завдання. Необхідно з'ясувати суть, причини, місце іншомовних запозичень в економічній терміносистемі української мови, особливості їх функціонування та перспективи використання. Завданням даного дослідження є визначення доцільності засвоєння та використання англіцизмів у фінансово-економічній терміносистемі української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова безпосередньо пов'язана з усіма сферами людської діяльності. Радикальні перетворення у житті суспільства призводять до суттєвих змін в лексиці сучасної літературної мови. В умовах формування ринкових відносин у суспільстві однією з найбільш динамічних частин лексико-семантичної системи мови виступає економічна термінологія, оскільки це викликано появою нових форм господарювання, розширенням контактів із зарубіжними партнерами у сфері виробництва та збуту товарів та послуг. Швидкий процес оновлення економічної лексики часто відбувається за рахунок запозичень з англійської мови. Це призводить не лише до збагачення економічної термінології, а й до певного хаосу, невпорядкованості термінів. Відповідно, стимулюється дискусія щодо доцільності застосування іншомовних слів.

Отже, терміносистема економічних наук в українському мовознавстві потребує подальшого вивчення та систематизації. Вирішення цієї проблеми є важливим не тільки для мовознавців, а й для економістів, оскільки вітчизняна економічна наука все активніше

входить до світової економічної спільноти, розширює й поглиблює зв'язки з колегами з інших країн, вивчає їхній досвід. Не дивлячись на значні відмінності у структурі економічних систем різних держав, відбувається пошук мовних засобів вираження еквівалентних понять з метою подолання термінологічних непорозумінь у діловому фаховому спілкуванні.

Брак упорядкованої та унормованої сучасної економічної термінології став особливо відчутним при розгортанні нормотворчої роботи в галузі вітчизняної економіки [6]. Законо- та нормотворчий процес ускладнюється через термінологічні проблеми, оскільки, як відомо, будь-який нормативний акт має спиратися на чіткі, однозначні поняття й терміни.

Лексика економічної сфери – це та частина словникового складу мови, до якої входять поняття, що позначають назви предметів, явищ, процесів соціально-економічного життя. Вона пов'язана з відповідними науками та сферами економічного життя — менеджментом, маркетингом, фінансами, людськими ресурсами, правом, виробництвом, оподаткуванням, статистикою, страхуванням тощо. Одним із основних джерел формування сучасної української економічної лексики є чужомовні запозичення.

Це пов'язано, зокрема, з тим, що наукові поняття, виражені економічними термінами, за своєю природою прагнуть бути інтернаціональними, оскільки терміни функціонують саме у тих сферах людської діяльності, де реалізуються міжнародні відносини. Економічні, політичні та культурні зв'язки між різними народами є зовнішніми чинниками мовних інтерференцій, наслідком яких є запозичення лексичних одиниць.

Майже до кінця XIX ст. питання про доцільність чи недоцільність запозичення розглядалося з позиції проблеми чистоти мови: вчені та громадські діячі того періоду прагнули довести можливість заміни будь-якого запозиченого слова українським. І. Огієнко, І. Нечуй-Левицький та Б. Грінченко особливо наполягали на необхідності звільнення рідної мови від чужоземних запозичень. Одним із перших, хто переконливо обґрунтував необхідність іншомовних запозичень, був І. Франко.

Актуальність процесу запозичення іншомовної лексики в українську мову привернула увагу до нього з боку багатьох дослідників в останнє десятиріччя XX ст. та на початку XXI ст. Зокрема, освоєння іншомовних запозичень у наукових терміносистемах досліджують О. Лисенко, Г. Сергеева, Д. Мазурик, О. Стишов розглядають запозичення слів як ефективний сучасний спосіб збагачення лексичного складу мови; лексико-семантичну рецепцію іншомовних слів в українській мові аналізує В. Симонок.

Хоча вже у XX ст. виділялись причини іншомовних запозичень, але, по-перше, не було розмежування екстралінгвальних та лінгвальних причин, по-друге, не було достатньої зорієнтованості на встановлення зв'язку причин запозичення з процесом освоєння слова у мові-рецепторі, і, по-третє, не виділялись окремо причини запозичення економічних англійських термінів.

Загалом можна виділити дві великі групи причин запозичення економічних термінів: екстралінгвальні (позамовні) та внутрішньолінгвальні (власне мовні). До екстралінгвальних належать економічні, культурні та політичні контакти між державами, що значно посилюються в умовах глобалізації.

Внутрішньолінгвальними причинами запозичень є такі:

1) відсутність у рідній мові еквівалентного слова для нового предмета, явища чи поняття;

2) тенденція до використання одного запозиченого слова замість звороту в українській мові, напр.: *clearing* – укр. кліринг – система безготівкових розрахунків, що ґрунтується на зарахуванні банками взаємних платіжних вимог сторін;

3) прагнення до підвищення чіткості терміна, яке виражається у вилученні полісемії або омонімії в запозиченій мові, напр.: *factoring* – укр. факторинг – різновид торговельно-комісійної операції, поєднаної з кредитуванням оборотного капіталу клієнта.

Засвоєння мовою запозичуваних термінів – складний діяхронічний процес, у якому тісно переплітаються зв'язки й відношення, з одного боку, мови-позичальниці та мови-донора, а з другого, – внутрішньо-системні особливості самої мови-позичальниці. Ступінь освоєння запозичень залежить від наявності соціального замовлення, від особливостей семантики, давності запозичення.

У момент запозичення будь-якого іншомовного терміна його значення й значення утвореного терміна можуть повністю збігатися в обох мовах. Надалі такий термін може зазнати змін і зсувів значень, характерних для будь-якого терміна, самостійно утвореного із елементів, які існують у власній мові. Наприклад, термінологічне ядро маркетингової лексики формують назви осіб за видом діяльності. Для порівняння:

Агент – посередник, який є юридичною особою і представляє інтереси певних виробників (принципала-хазяїна) при збуті їхніх товарів, укладаючи угоди від імені та за рахунок принципала. В англійській мові слово «агент» має ширше значення: *Agent* – 1) *general: an individual authorized to act in behalf of another person, the principal* (представник, довірена особа, що виконує від імені принципала-хазяїна різні доручення, завдання). 2) *marketing: a middleman, who does not take title to the goods he or she sells* (посередник, котрий укладає угоди не за свій рахунок і збуває чужі товари). 3) *wholesaler: a wholesaling intermediary who does not take title to merchandise but serves primarily to bring buyers and sellers together and facilitate exchanges* (оптовий торгівець, котрий представляє інтереси виробників, робить все для полегшення обміну товарами).

Брокер – оцінювач, комісіонер – особа або фірма, що спеціалізується на посередницьких біржових операціях; за посередництво одержують винагороду у формі певного відсотка від суми угоди. В англійській мові це слово має таке значення: *Broker* – 1) *a person who prepares contracts with third parties, as with a freight broker and customs broker, on behalf of a principal* (особа, яка готує угоди від імені інших сторін, найчастіше від імені хазяїна). 2) *a wholesaling intermediary whose primary function is supplying market information and establishing contacts to facilitate sales for clients* (оптовий торгівець, котрий володіє маркетинговою інформацією і встановлює контакти для полегшення продажу для клієнтів).

Дистриб'ютор – незалежний оптовий посередник, який закуповує товари з метою їх продажу роздрібним фірмам для кінцевого споживання. Англійське: *Distributor* – 1) *an intermediary that distributes products primarily to commercial or professional users* (особа, котра поставляє товари комерційним або професійним користувачам). 2) *an individual who buys and sells goods to retailers and other users but does not sell in significant amounts to the consumer* (особа, яка купує і продає товари роздрібним торговцям, але не продає у значних сумах для споживачів).

Як бачимо, в англійській мові ці слова мають ширше значення, що можна пояснити й етимологією слів, адже вони мають англійське походження. В українській мові вони закріпились зі зміною початкового значення.

Для запозичень в українській економічній термінології в останнє десятиліття характерними є два процеси: 1) збільшення кількості англійських за походженням слів; 2)

розширення актуальності слів англійського походження, що функціонували в українській мові обмежено для характеристики певних сфер життя в зарубіжних країнах. Так, наприклад, значення слів „менеджер” і „бізнес” до початку 90-х років ХХ ст. було негативно забарвлене, що підкреслювало конфліктні відносини у капіталістичному суспільстві. Такі слова, як брокер, бестселер, бодіарт, бос, дисконт, інвестор, концерн, маркетинг, продюсер, рекет стали тепер загальноновживаними, вони позначають вже реалії сучасного життя нашої країни і переважно мають нейтральне чи позитивне значення.

Англомовні запозичені терміни в економічній терміносистемі української мови поділяються на декілька типів:

— запозичення досить давні, й настільки пристосовані до мови, що вже не відчувається їхнє іноземне походження. Вони часто й широко застосовуються й мають велику кількість похідних (реальний, партнерство тощо);

— суто англомовні слова, які часто використовуються в мовленні, виходять за межі професійної сфери вживання й поступово стають загальнономовними одиницями (супермаркет, провайдер, дилер, спонсор, бренд);

— варваризми – рідковживані іншомовні слова, які легко замінюються питомою лексикою й використовуються у фаховому спілкуванні. В побутовій мові почути їх майже неможливо [7; 9], напр.: дисперсія – відхилення (бухг., фін.), ажю – премія, винагорода (марк., стр.), ануїтет – щорічний дохід, щорічна рента (фін.), леверидж – платоспроможність (фін).

— інтернаціоналізми – такі міжнародні терміни, які вживаються не менше, ніж у трьох неспоріднених мовах [6, с. 164], напр.: holding – англ., das Holding – нім., холдинг – укр. та рос. – вид підприємництва, суть якого полягає у придбанні контрольного пакету акцій різних компаній з метою контролю за їхньою діяльністю й отримання дивідендів; Leasing – англ., Das Leasing – нім., лизинг – рос., лізинг – укр. – довгострокова оренда обладнання, машин, споруд виробничого призначення.

Основна причина іншомовних запозичень полягає, передусім, у суперечностях між вимогами точності терміна, з одного боку, й практичної лаконічності, – з другого. Проте, існує велика кількість випадків, коли термін запозичується для позначення старого поняття, для якого в українській мові вже існує термін або описовий зворот. Таким чином, у мові співіснують різні за походженням номінативні одиниці, які позначають те саме явище, тобто синонімічні пари. Вони бувають двох типів:

а) англомовне запозичення – однокомпонентний український еквівалент: дайджест – огляд; дилер – посередник, представник; дисконт – знижка; консалтинг – консультування; менеджер – керівник; офшорний – іноземний;

б) англомовне запозичення – багатоконпонентний український еквівалент: траст – довірче товариство; форс-мажор – непередбачені обставини; ріелтер – агент з продажу нерухомості

За спостереженнями, англіцизми використовують частіше, ніж їхні українські відповідники. Важливу роль у використанні англіцизмів, що належать до першої групи, відіграють соціально-психологічні причини: мовці часто надають перевагу іншомовним словам, як більш престижним, модним. У другій групі вища частотність англіцизмів порівняно з українськими відповідниками пояснюється прагненням мовців до економії мовних засобів (запозичення значно компактніші).

Економічна термінологія постійно змінюється й оновлюється, отже варто пильніше ставитися до тієї лексики, що стає характерною для вжитку, інакше існує ризик

переобтяження терміносистеми іншомовними прямими запозиченнями й калькуваннями. Інколи складається враження, що ми більше піклуємось про міжнародність термінології, про те, щоб вона була сприйнята представниками тих націй, із мов яких відбувається запозичення, ніж про власну мову, простоту й зручність термінів у ній. Задля збереження мови кращим варіантом є введення в обіг питомо українських термінів за умови їх наявності або реальної можливості утворення.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Підсумовуючи все вище наведене, можна зробити висновки, що питання доцільності чи недоцільності використання іншомовних елементів є особливо актуальним в терміносистемах, оскільки саме термінологія є надзвичайно чутливою до зовнішнього впливу й дуже часто її становлення супроводжується запозиченням термінів як номінантів спеціальних понять певних галузей знань. На сучасному етапі розвитку національних терміносистем очевидним є той факт, що «неусталеність власних термінологічних традицій примушує ... більше запозичати, ніж творити самим» [4, с. 24]. Саме тому сьогодні в різних галузях фінансово-економічної терміносистеми ми маємо велику кількість англomовних запозичень.

Таким чином, проблеми запозичення та освоєння термінології займали й займають центральне місце у вивченні мовних контактів української мови з іншими мовами [5, с. 10]. Максимальну кількість іншомовних запозичень зафіксовано в тих галузях, де відбувається найбільш тісна взаємодія мов і культур. Такою сферою насамперед є економіка. Сучасна економічна термінологія розвивається, поновлюється, вдосконалюється відповідно до розвитку й вдосконалення економічної сфери. У системі економічної термінології відбуваються різноманітні лексико-семантичні процеси, пов'язані із входом до неї значної кількості запозичень (особливо з англійської мови). Такі системні термінологічні лексико-семантичні групи підтверджують усебічне відображення широкого кола економічних понять. Тому дослідження, присвячені розв'язанню проблем, пов'язаних із процесами запозичення та освоєння лексики іншомовного (особливо англomовного) походження в українській економічній термінології, є надзвичайно важливими та перспективними на сьогоднішній день.

Список використаних джерел

1. Ажнюк Б. Мовна єдність нації: діаспора й Україна. - К., 1999. -450 с.
2. Деева С., Прудченко В. Словник фінансових термінів. - Донецьк, 2001. -134 с.
3. Д'яков А., Кияк Т., Куделько Д. Основи термінотворення. - К., 2000. -218 с.
4. Жлуктенко С. Лінгвістичні аспекти двомовності. - К., 1974. -176 с.
5. Економічна енциклопедія: у трьох томах / Ред. Гаврилишин Б., Мочерний С. - т.1(А-К). - К., 2000. -864 с.
6. Зарицький М. Актульні проблеми українського термінознавства. - К., 2004. -128 с.
7. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне "Я". - К., 2001. -236 с.
8. Огієнко І. Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. - К.: Наша культура і наука, 2001. - 440 с.
9. Семчинський С.В. загальне мовознавство. - К.: Вища школа, 1988. - 327 с.
10. Соневицький Р. Базова економічна фінансова та ділова термінологія. Англо-український словник. - Тернопіль, 2001. -333 с.
11. Шимків А. Англо-український тлумачний словник економічної лексики. - К., 2004. -429 с.
12. Яременко В., Сліпущко О. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. -К., 2000. -Том 4. -680 с.
13. The Oxford Dictionary for International Business. Oxford: Oxford University Press, 1998.
14. Polkovsky V. A Note on Lexical Changes in the Contemporary Ukrainian Language since Independence (1991-2005) // Slavic and East European Journal. Volume 50, number 3, 2006, p.486-498.

Галашина Алла Борисівна

студентка групи Фнв-11, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Бортнік Наталія Володимирівна

викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ У МІСТІ НОВОВОЛИНСЬК

Анотація. У даній статті проаналізовано злочини вчинені неповнолітніми у м. Нововолинську в 2011-2012 роках, причини скоєння цих злочинів та їх наслідки.

Ключові слова: злочин, неповнолітній, кримінальна відповідальність, Кримінально-процесуальний кодекс України.

Постановка проблеми. Необхідність виділення злочинності неповнолітніх в окремий об'єкт дослідження обумовлена низкою причин. По-перше, суттєвістю та масштабністю завдань щодо охорони життя і здоров'я підростаючого покоління, формуванням у зв'язку з цим державної політики захисту прав та законних інтересів дітей та підлітків як самостійного напрямку діяльності державних органів, так і суспільства в цілому. По-друге, особливостями генезису та мотивації злочинів, що скоюються неповнолітніми. По-третє, специфікою рівня, структури, динаміки, причин злочинності, що пов'язані з зазначеними вище особливостями, високою злочинною активністю підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні причини та умови злочинності, призначення покарання досліджували багато вчених, зокрема такі як А. Долгова, Ю. Абросімова [1], Г. Піщенко, В. Гвоздецький [2], І.М. Даньшин [4], В.Шакун [8]. Соціальні аспекти злочинності, в тому числі і злочинності неповнолітніх, розглянуто в роботах Н.С. Юзікова, О. Юрченко [9], В.М. Оржеховська, С.Поволоцька. Проте в кожному регіоні злочинність, зокрема і серед неповнолітніх, має свої особливості.

Постановка мети і завдання. У ході дослідження злочинності неповнолітніх поставлені наступні завдання: вивчення стану, рівня, структури та динаміки злочинності неповнолітніх, а також причин та умов, що сприяють скоєнню неповнолітніми злочинів, та інших правопорушень для розроблення профілактичних заходів, для правильного вибору їх напрямку, об'єму і характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підліткова злочинність — трагічне явище сучасності, яке викликає у нас лише біль і сум за дітьми із змарнованим дитинством і юністю. Щорічно за статистичними даними МВС України, реєструється від 32 до 40 тисяч злочинів, учинених неповнолітніми, серед яких вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, розбої, грабежі, крадіжки, хуліганства та ін. Не менш актуальною є проблема захисту неповнолітньої особи, що постраждала від злочину (потерпілого). Кожного року судами визнаються потерпілими від злочинів близько 6 тисяч неповнолітніх. Сучасна злочинність неповнолітніх — прерогатива юнаків, якими вчиняється 92,3 % злочинів. Злочинність неповнолітніх дівчат протягом майже 20 років залишається на відносно стабільному рівні — 7,7 % [2].

Насамперед визначимо, що злочином вважається передбачене Кримінально-процесуальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину [6]. А злочинність неповнолітніх - це сукупність злочинів у суспільстві, скоєних дітьми віком із 14 до 18 років. Злочинність неповнолітніх, є складовою злочинності взагалі, але й має специфічні особливості, що дозволяє розглядати її як самостійний об'єкт кримінологічного вивчення. Необхідність такого виділення обумовлюється особливостями соматичного, психічного і морального розвитку неповнолітніх, і навіть їх соціальною незрілістю. У підлітковому, юнацькому віці в останній момент морального формування особистості відбувається накопичення досвіду, зокрема негативного, котрі можуть зовні не виявлятися чи проявитися з великим запізненням [10]. Система поглядів, поглядів на природу, суспільство значною мірою визначають життєвий шлях молоді людини [3].

Неповнолітній – особа у віці до 18 років. Особа вважається такою, що досягла повноліття не в день народження, а починаючи з наступної доби [6].

Кримінальна відповідальність настає за умови, що діяння вчинила особа, якій виповнилось 14 років. Неповнолітні, які вчинили передбачені кримінальним законом діяння у віці до 14 років не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності ні за яких умов. Діяння розглядаються районними (міськими) комісіями в справах неповнолітніх, які до них застосовують заходи виховного впливу.

Головне при розгляді особистості неповнолітнього злочинця - вік. З цим пов'язані певні біологічні, психологічні та психічні зміни в структурі особистості. Як відзначав М.Н. Гернет: "Віком обумовлений певний рівень розвитку сил, інтелекту, потягів, оскільки "фізично" стає можливим вчинення певних злочинів". Процес соціалізації людини починається з раннього віку. За словами І.С.Кона: "Людина з самого раннього дитинства починає засвоювати ролі, які формують його особистісні якості" [5].

Вікова зміна особистості не є причиною і неоднозначно пов'язується з динамікою основних життєвих відносин. Збереження основних життєвих відносин поєднується з мінливістю особистості протягом життя під впливом подій, обставин і т.д. Крім хронологічного віку, розрізняють психологічний, педагогічний та фізичний вік, причому всі вони між собою не співпадають, що призводить до внутрішніх конфліктів особистості, які можуть мати і криміногенний характер.

Визначаючи вікові особливості злочинців, кримінологи звичайно ділять неповнолітніх на наступні групи: 14-15 років - підлітково-малолітні, 16-17 років - неповнолітні.

Кримінологічні, соціологічні та психологічні особливості поведінки контингенту у віковому інтервалі 14-17 років свідчать, що на поведінку підлітків зазначеної вікової групи впливають як умови їх життя і виховання в попередні роки, так і "молоді дорослі".

Особистість злочинця завжди була однією з центральних проблем усіх наук кримінального профілю й у першу чергу кримінології. У залежності від соціально-історичних умов, вимог соціальної практики і рівня розвитку науки по-різному ставилося і вирішувалося питання, що таке особистість злочинця, чим є вона взагалі, у чому її специфіка, яка її роль у вчиненні злочину, як впливати на неї, щоб не допустити більше злочинних дій.

У формуванні особи неповнолітніх злочинців вирішальну роль відіграють:

- негативний вплив сім'ї;
- негативний вплив з боку однолітків та дорослих у найближчому

середовищі - побутовому, навчальному, виробничому;

- підбурювання з боку дорослих злочинців, яке, за даними вибіркового дослідження, має місце в 30% випадків;
- тривала відсутність певних занять у неповнолітніх, які залишили навчання, що тягне за собою, як правило, втягнення у злочинну діяльність;
- проникнення по різних каналах у середовище підлітків кримінальних традицій і "законів" - культу сили, жорстокості, наркотиків, статевої розбещеності;
- низький рівень роботи навчально-виховних закладів;
- розпад системи працевлаштування неповнолітніх і виховання у трудових колективах [7].

Причинами вчинення злочину є негативні явища і процеси, що відбуваються у суспільстві на макро- та мікрорівні. Але з урахуванням особи неповнолітнього вони мають певну специфіку, що пов'язана з особливостями соціально негативних потреб та інтересів неповнолітніх правопорушників.

Найхарактернішими властивостями неповнолітніх є їх бажання утвердитись, романтизм, згурпованість, інтерес до забороненого "плоду" та ін. Також переважають такі мотиви, як бажання жити "на широку ногу", пиячити, вживати наркотики, вести розпусний спосіб життя. Юнацький максималізм у поєднанні з гіперсексуальністю 16-17-річного неповнолітнього призводить до скоєння звалтувань, актів насильництва, знущань над жертвою.

Значною мірою на психологію неповнолітнього впливають незадовільні умови виховання в сім'ї. У 30-40 % випадків злочинів неповнолітніх відмічається негативний вплив з боку батьків та інших старших членів сім'ї; відсутність (тимчасова чи тривала) в батьків можливості забезпечувати мінімально необхідні потреби дітей [10].

Щодо стану підліткової злочинності по місту Нововолинськ варто зазначити наступне. Протягом 2012 року у провадженні Нововолинського міського суду перебувало всього 307 кримінальних справ щодо 374 осіб, в тому числі – 34 кримінальні справи щодо 42 осіб про злочини вчинені неповнолітніми, що становить 11% від загального числа справ, які були у провадженні. Для порівняння у 2011 році до суду надійшло 47 кримінальних справ про злочини неповнолітніх щодо 58 осіб.

Питома вага кримінальних справ про злочини, вчинені неповнолітніми, у 2012 році від загальної кількості кримінальних справ, які надійшли до суду, в порівнянні з 2011 роком, зменшилася на 2,35%.

Розглянуто 24 кримінальні справи про злочини, вчинені неповнолітніми вказаної категорії, в тому числі з постановленням вироку – 23 справи, що складає 70,59% від кількості справ вказаної категорії, які перебували в провадженні протягом 2012 року.

Стан розгляду кримінальних справ щодо неповнолітніх судьями Нововолинського міського суду за 2012 рік подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Стан розгляду кримінальних справ щодо неповнолітніх*

Судді	Справа у проваджені/ щодо осіб	Розглянуто/ щодо осіб	Залишок/ щодо осіб
Суддя 1	5/5	4/4	1/1
Суддя 2	1/1	1/1	-
Суддя 3	9/13	6/10	3/3
Суддя 4	8/10	7/8	1/2
Суддя 5	3/3	3/3	-
Суддя 6	3/3	3/3	-

*розроблено автором на основі даних із Нововолинського міського суду

Кількість неповнолітніх, що вчинили злочин в групі, складає 12 осіб, з них у групі з дорослими – 7 осіб. В складі організованої групи неповнолітніми злочини не вчинялися.

Характер скоєних неповнолітніми злочинів у 2012 році свідчить про те, що в основному всі вони проти власності (рис.1).

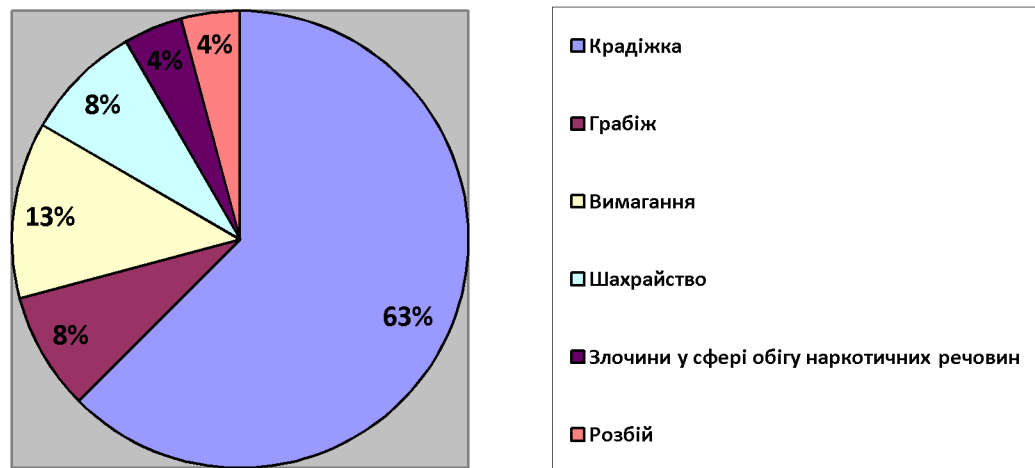

Рис. 1. Характер скоєних неповнолітніми злочинів у 2012 році*

*розроблено автором на основі даних із Нововолинського міського суду

Порівнюючи з 2011 роком можна зробити висновок, що зменшилась кількість злочинів проти власності, в тому числі грабежів, розбою, вимагання, шахрайства серед неповнолітніх, проте з'явилися злочини у сфері обігу наркотичних засобів.

Про судовому розгляді кримінальних справ щодо неповнолітніх, з метою всебічного дослідження зібраних по справі матеріалів та постановлення обґрунтованого вироку, судом ретельно перевірялися всі фактичні обставини справи, направленість умислу, мотиви, ціль, наслідки і характер дій неповнолітніх підсудних, а також з'ясовувалися обставини, що впливали на ступінь тяжкості злочину, які характеризували особу неповнолітнього, також обставини, які негативно впливали на виховання неповнолітнього.

Органами досудового слідства до всіх справ про злочини, вчинені неповнолітніми, приєднано необхідні документи, а саме: свідоцтва про народження неповнолітніх обвинувачених; довідки про склад сім'ї; характеристики на неповнолітніх з учбових закладів; відомості про навчання; акти обстеження житлово-побутових умов неповнолітніх, довідки з медичного закладу про стан здоров'я, повідомлення з МВ УМВС про перебування

на обліку неповнолітніх у ВКМСД. В загальному, якість досудового слідства знаходиться на неналежному рівні.

У справах про злочини, вчинені неповнолітніми, захисники в обов'язковому порядку допускались до участі з часу визнання неповнолітнього підозрюваним. Наприклад, у справі № 0312/1959/12 про обвинувачення за ч. 3 ст. 185 Кримінального кодексу України "Викрадення чужого майна" законним представником визнано класного керівника неповнолітнього, який є сиротою і проживає в гуртожитку учбового закладу.

Справи даної категорії розглядаються судом з чітким дотриманням закону (ст. 433 Кримінально-процесуального кодексу України) щодо особливостей провадження у справах про злочини неповнолітніх. Про дату, час і місце розгляду справи в обов'язковому порядку повідомлялися законні представники неповнолітніх, служба у справах дітей при Нововолинському міськвиконкому, кримінальна міліція у справах дітей Нововолинського МВ УМВС України у Волинській області. Вищезазначені представники беруть участь у розгляді справ у суді. Про наслідки справ судом в обов'язковому порядку повідомлялися школи або інші учбові заклади, в яких навчаються неповнолітні, шляхом надсилання копій вироків суду для здійснення контролю та обговорення дій неповнолітніх у колективі.

При розгляді справ про злочини, вчинені неповнолітніми, не застосовувався порядок, передбачений ч. 3 ст. 199 Кримінально-процесуального кодексу України.

У більшості випадків щодо неповнолітніх обиралася міра запобіжного заходу підписка про невиїзд. Проте по кримінальній справі № 1/381/11 про обвинувачення у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 189 "Вимагання, вчинене повторно, або за попередньою змовою групою осіб", ч. 2 ст. 18 КК України "Спеціальним суб'єктом злочину є фізична особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа" було обрано неповнолітньому на досудовому слідстві запобіжний захід як взяття під варту.

У 2011 році неповнолітнім призначено такі міри покарання:

- у вигляді позбавлення волі – 9 особам;
- застосовано ст. 75, 76, 104 КК України – до 15 осіб;
- застосовано примусові заходи виховного характеру із звільненням

від кримінальної відповідальності – щодо 8 осіб;

- у вигляді арешту – 2 особам;
- закрито провадження в кримінальній справі із звільненням від

кримінальної відповідальності на підставі Закону України «Про амністію у 2011 році» - відносно 11 осіб.

У 2012 році неповнолітнім призначено такі міри покарання:

- у вигляді позбавлення волі – 3 особам;
- звільнено від відбування покарання з випробуванням, на підставі ст.

75,74, 104 Кримінально-процесуального кодексу України – 20 осіб;

- застосовані примусові заходи виховного характеру і звільненням від

кримінального покарання – щодо 3 осіб;

- у вигляді штрафу – 2 осіб;
- у вигляді громадських робіт – 1 особі.

При встановленні вироку із застосуванням ст. 104, 76 Кримінально-процесуального кодексу України, суд роз'яснював неповнолітнім засудженим, їх законним представникам

значення випробувального строку і наслідки невиконання засудженим покладених на нього обов'язків, порушення громадського порядку, вчиненні нового злочину.

За вказаний період було оскаржено 3 справи про злочини вчинені неповнолітніми, з них апеляційним судом Волинської області було змінено – 2 вироки, залишено без змін – 1, на який було подано касаційну скаргу.

Причинами для зміни вироків стали невідповідність призначеного покарання тяжкості злочину та особі засудженого.

Хотілося б зазначити, що злочинність неповнолітніх при значних масштабах поширення вимагає рішучих, енергійних і цілеспрямованих заходів для її попередження. Для цього варто постійно удосконалювати форми і методи роботи органів внутрішніх справ, забезпечувати належним чином їх пріоритетне кадрове поповнення і матеріально-технічне забезпечення.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається дуже актуальною проблемою. Завдання полягає насамперед у зниженні рівня злочинності неповнолітніх, недопущенні розкладницького впливу неповнолітніх злочинців на інших підлітків і поповнення ними рядів дорослих злочинців-рецидивістів. У вирішенні цієї й іншої задач важлива роль належить заходам загальної й індивідуальної профілактики, що застосовуються органами внутрішніх справ з метою усунення причин і умов, що сприяють злочинам неповнолітніх. Ефективність такої діяльності в значній мірі залежить від того, наскільки дані заходи базуються на положеннях, розроблених кримінологією, кримінальним правом, кримінально-виконавчим правом, психологією, педагогікою, в основі яких лежать фактичні дані, що характеризують причини та умови злочинності неповнолітніх, без яких безперечно неможливо побудувати дієву та ефективну систему профілактики, припинення та попередження злочинності неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Абросімова Ю. Злочинність неповнолітніх та запобігання їй на територіальному рівні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. — К., 2007. — 20 с.
2. Гвоздецький В. Удосконалення профілактики злочинності серед неповнолітніх / В. Гвоздецький // Міліція України, 2008. - № 1. - С. 27 - 32.
3. Голіна В.В. Проблеми призначення покарання за злочини, вчинені неповнолітніми з психічними аномаліями / В.В. Голіна, В.П. Ємельянов, П.Т. Петрюк // Держава та регіони, 2005. — № 1. — С. 84 – 90.
4. Даньшин І. М. Кримінологія: загальна та особлива частини: Підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого / І.М. Даньшин (ред.). — Х. : Право, 2003. — 352 с.
5. Кальченко Т.Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Т.Л. Кальченко; Нац. акад. внутр. справ України. — К., 2004. — 19 с.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Голос України, 2012. – № 90 – 91.
7. Піщенко Г. Віктимологічні аспекти негативних соціальних явищ, пов'язаних зі злочинністю / Г. Піщенко // Право України, 2006. - № 5. - С. 107-110.
8. Поволоцька С.Г. До питання про дослідження злочинності неповнолітніх / С.Г. Поволоцька // Право України, 2002. – № 11. — С. 120 – 124.
9. Шакун В. І. Суспільство і злочинність / В.І. Шакун - К.: Атіка, 2003. - 782 с.
10. Юрченко О. Щодо питання віктимологічного запобігання злочинності неповнолітніх / О. Юрченко // Вісник Академії правових наук України, 2006. - № 3. - С. 214 - 219.

Семанчак Оксана Сергіївна

студентка групи Фнв-11, Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник: Нагірний Микола Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
загальноекономічних і гуманітарних дисциплін
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ РУСИНІВ СЛОВАЧЧИНИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА СУЧАСНІСТЬ

Анотація. У статті розглянуто основні етапи історії українців-русинів Словаччини. Підкреслено особливості подвійного етноніму. Охарактеризовано асиміляцію і деукраїнізацію, визначено їхні причини. Описані особливості становища українців-русинів під перебуванням різних держав. На основі всебічного вивчення даного питання зроблено прогноз щодо перспектив і подальшого розвитку національної меншини.

Ключові слова: русини, діаспора, Словаччина, національна ідентичність, українці, культура, асиміляція, деукраїнізація.

Постановка проблеми. Проблема визначення національної ідентичності русинів-українців Словаччини та розвиток етнічної ідентичності у наш час набувають особливої значущості у сфері гуманітарних і суспільних наук. Русинська діаспора постала перед фактом серйозних змін її цілісної життєвої системи, коли радикально змінилося політичне життя суспільства та її соціально-культурні параметри. Активний пошук основ своєї ідентичності, гострий інтерес до минулого свого народу, спроби визначення змісту таких понять, як громадянин, нація, створили передумови для додаткової інтерпретації сенсу національної ідентичності русинського етносу. Тому дослідження феномену національної ідентичності русинів-українців Словаччини у спектрі історико-мовних перспектив є актуальним у світлі досліджень з цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему національної ідентичності русинів-українців Словаччини досліджували М. Мушинка [1;6], Л. Белей [4], О. Мушинка [6], І. Гвань [8]. Однак в більшості наукових розвідок мало уваги приділено всебічному історичному розвитку українців-русинів, впливу тих чи інших соціальних процесів визначення національної ідентичності цього народу. Їхні роботи носять конкретний характер та не досліджують всебічно дане питання. Тому обраний напрям дослідження є перспективним.

Постановка мети та завдання. На основі джерел і опублікованих матеріалів, критичного аналізу спадщини культурно-освітніх і громадсько-політичних діячів створити комплексну картину розвитку національної ідентичності русинів-українців Словаччини у ХІХ – на початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представники однієї із національних меншин у Словаччині – русини-українці – є корінними мешканцями Закарпаття, західна частина якого – Пряшівщина – на даний момент є складовою Словацької Республіки. Ці люди здавна називали себе русинами, малоросами та українцями. Ареал їхнього проживання точно визначений: він складається з 270 сіл у вузькій смужі на південному боці Карпат

довжиною 350 км, тобто від лівих приток річки Тиси (Закарпатська область, Україна) до річки Попрад на заході Пряшівського краю Словацької Республіки [7].

Невідповідність поширеності української культури на території Східної Словаччини та мала чисельність русинів змушує глибше проаналізувати демографічну ситуацію у цих регіонах. Володимир Гнатюк (український етнограф, фольклорист) у своїй найвідомішій праці "Русини Пряшівської єпархії і їх говори" (видана в 1900 році) на основі даних офіційного перепису населення в 1891 році обліковує чисельність українців у Східній Словаччині в 383 395 осіб [4]. Але через 100 років їх стало набагато менше. Масштаби асиміляції українців Словацької Республіки підтверджують і дані офіційного перепису населення 2011 року. На той час у цій державі проживало 206 871 греко-католиків і 49 133 православних [2]. Але ні самі словаки, ні представники різних національних меншин (поляки, цигани, німці, чехи) зазвичай не сповідували православ'я, і ніхто, крім українців, не міг належати до православної і греко-католицької церкви. Якщо до цифри 256 004 додати чисельність нащадків українців, які стали належати до інших релігійних груп, то результати перепису 1891 року українців Пряшівського краю виглядають реальними і в наш час.

До причин масової асиміляції словацьких українців можна віднести такі:

1) нечисельність русинської інтелігенції, представники якої могли сприяти підвищенню рівня патріотизму;

2) низький рівень національної свідомості;

3) обмежені матеріальні можливості, які призвели до занепаду культурницької діяльності, у тому числі й видавничої справи.

Також негативний вплив мали сусідні народи, котрі в XIX столітті довідались про те, що місцеві селяни "руської віри" є частиною народу чисельністю 20 мільйонів, який у 1842 році Павел-Йозеф Шафарик на карті "Слов'янські землі" розмістив "від Кубані до Сяну-річки" [4]. Тоді посилилася національна нетерпимість до українців з боку угорської, а потім чехословацької і словацької влади.

Варто зазначити, що ще наприкінці XIX – на початку XX століть словаки для боротьби з русинами стали використовувати москвофільство. Наприклад, Йозеф Шкультеті в листі до київського українофоба Тімофея Флорінського писав такі рядки: "...перед нами, словаками, росіяни не потребують виправдовуватися у цій справі. В усьому, що робиться в ім'я малоруської мови, ми бачимо прагнення послабити російську єдність, російську могутність...".

Його підтримував і борець за права словацької мови та літератури в Угорському Королівстві –Светозар Гурбан-Ваянський: "Кожна "по-русинськи" видана книга – борець проти славізму [...] Хто буде вивчати нескладні «мови» всіляких Франків, хто буде у великому світі читати слабкі плоди невідомих «українських» величин? Ніхто, ані душа!" [4].

Тому багато людей наприкінці XIX – на початку XX століть вважали так: "Живу на Словаччині, то й запишіть словаком", зазначав один з кращих фахівців з української меншини Словаччини Іван Гвань [8].

Він також писав: "Відомо, що там, де двоє воюють, третій виграє. Якщо між собою будуть боротися русини і українці, то вони зникнуть з горизонту, і тут нічого нового немає". Так і було в 20-х роках минулого століття, коли чеська академія хотіла поширити на території Підкарпатської Русі певну літературну мову. Цю реальність описав у 30-х роках XX століття Марко Бараболя – закарпатський письменник-сатирик:

"Русин наш – кедь так юж треба –

Ни вкраинець, ни москаль,

Он упал себѣ из неба.
Правда се есть исторична.
Нам соборности не треба!
Наша шкіра еластична" [8].

Існує цікавий парадокс: українська молодь у школі чи на концерті говорить і співає українською, але в сім'ї – розмовляє словацькою. Асиміляція русинів-українців у Словаччині відбувається дуже активно, бо люди приймають культуру і переконання словаків, адже це дає більші можливості для них та їхніх дітей.

На початку 1990-х років на території Словацької Республіки функціонувало 6 середніх українських шкіл та 17 – початкових, в яких можна було вивчати українську, то на теперішній час залишилося одна середня школа імені Шевченка у Пряшеві та менше 10 початкових шкіл [8].

Становище українців Пряшівщини не поліпшилось з утворенням Чехословацької Республіки. Якщо в період панування Угорщини були пряма заборона кирилиці, примусове використання угорської мови в богослужіннях, то за часів Чехословаччини чи профашистської Словацької держави (1939-1944) цей негативний вплив був не прямий, а замаскований. Словацька влада докладала максимум зусиль, щоб українці записувалися словаками під час переписів 1930 і 1940 років. Найбільший тиск здійснювався на духовенство та вчителів. Внаслідок відмови інтелігенції переконувати українців у приналежності до словацького народу Пряшівщини багато людей втратило свої посади [4].

Пряшівський єпископ Павло Гойдич написав прохання Папі Римському, в якому просив звільнити його від виконання обов'язків адміністратора Пряшівської єпархії з політичних причин. Але Ватикан відхилив це прохання та висловив священику свою довіру і підтримку. Проте верхівка держави показала своє ставлення до священнослужителя. Президент профашистської Словаччини та католицький священник Йозеф Тісо під час візиту до Пряшева демонстративно не подав руку Павлові Гойдичу за його антисловацьку політику. А Шаньйо Мах (тогочасний міністр пропаганди) публічно називав священника "зрадником і ворогом словацької держави, негідним єпископського достоїнства" [4].

За часів Чехословаччини все українське заборонялося. Це було на руку москвофілам, які маніпулювали подібністю назв "руський" (українська) і "русский" (російська). Аж до 1954 року москвофіли були дуже впливовими, тому українців офіційно вважали "руськими", які навчалися не в україномовних, а російськомовних навчальних закладах. Сучасні представники старших поколінь, які виховувалися в школах і гімназіях, де поширене було москвофільство чи російська мова, стали соціальною базою теперішнього українофобського неорусинства.

У другій половині 50-х та на початку 60-х років ХХ століття москвофільство поступово занепадає, а натомість стрімко розвивається місцева українська культура, зокрема:

- 1) відкрито Музей української культури у Свиднику (1956), який зберігся до нашого часу;
- 2) створено український театр;
- 3) відкрито понад сотню шкіл, в яких ведеться викладання українською;
- 4) створено відділ української мови та літератури при філософському університеті у Пряшеві;
- 5) засновано Науковий збірник Музею Української культури (1965);
- 6) починають видаватися тижневик "Нове життя" (1951), ілюстрований щомісячник "Дружно вперед" (1951) та журнал "Дукля" (1953), які виходять українською мовою;

7) засновано україномовну редакцію телебачення та радіо;

8) Визначний словацький україніст Михайло Мольнар опублікував книжку оповідань Володимира Винниченка, поетичні збірки "націоналістів" Марка Бараболі та Василя Гренджі-Донського [2].

Сучасні неорусини вважають, що українізація Пряшівщини відбувалася завдяки впливу місцевої Компартії, та що саме українізація посприяла ліквідації греко-католицької церкви. Але вони забувають, що саме за свої українські переконання перебували у в'язницях соціалістичної Чехословаччини єпископи Павло Гойдич та Василь Гопко, а фольклориста Миколу Мушинку вигнали з роботи в університеті, тому він був змушений працювати пастухом і кочегаром у Пряшеві [1].

У незалежній Словаччині поширилися антиукраїнські настрої, і люди, які дотримувалися цих переконань, вважали себе захисниками прав русинського населення. Тому основним напрямком діяльності неорусинів була деукраїнізація культурного життя цієї національної меншини. Найбільші їхні зусилля були докладені в 1990-х роках для того, щоб заборонити все українське. Внаслідок цього Український національний театр було перейменовано в Театр імені Александра Духновича. Також відбулося чимало рейдерських атак на Руський дім у центрі Пряшева та Музей української культури у Свиднику [4].

У зв'язку з оголошеною політикою деукраїнізації був проведений перепис населення в 1991 році, під час якого представники східнослов'янської людності поділилися на дві різні нації: русинів та українців. Через підтримку словацького уряду та Словацької академії наук у 1994 було визнано й кодифіковано русинську мову, пізніше видано чимало словників та підручників із цієї мови. Водночас представники й захисники неорусинів не поспішають створювати русинські школи, бо їх цілком задовольняє те, що місцеві українські національні школи перетворюються на словацькі, в яких русинська мова вивчається лише як окремий предмет. Через таку діяльність представників неорусинства кількість і російських, і українських шкіл зменшилася з 373 у 1948 році до 20 на початку 1998 р. Варто зазначити, що керівники русинського руху в Словаччині й далі наголошують, що "культура русинів є складовою частиною словацької культури і не має нічого спільного з українською", тобто практичні й лексичні норми пряшівського варіанта літературної русинської мови мають відношення до словацької. Неорусини далі намагаються знищити кирилицю та видають книжки латиною (наприклад, Євангеліє). Вони не визнають загальноукраїнського походження багатьох виявів місцевої культури – як матеріальної, так і духовної [4].

Одним із найважливіших інструментів асиміляції українців у Словацькій Республіці була місцева греко-католицька церква, якій для досягнення своєї цілі – запровадження у богослужінні словацької мови, тоді коли українську не використовували навіть у проповідях – не перешкоджали ні тисячолітні українські традиції, ні приклади життя Павла Гойдича та Василя Гопка, які не зважаючи на переслідування комуністичною владою, закликали парафіян пам'ятати про своє русько-українське походження. Асиміляція також мала свій вплив на масовий запис церковнослов'янських текстів латинськими літерами. Саме за сприяння місцевої церкви було витіснено кирилицю як із богослужбової літератури, так і з церковної періодици [4].

У сучасних словацьких наукових колах стало правилом не визнавати українськими пам'ятники місцевої культури. Тому традиційні українські ікони, дерев'яні церкви називають карпатськими, словацькими, східними.

Найбільш чисельною організацією на даний час є Союз русинів-українців Словацької Республіки (СРУСР, близько 3 тисяч осіб). Він організовує різні акції для популяризації

української культури у сусідній державі. Проводяться Свято культури русинів-українців у Свиднику, пісенний фестиваль "На крилах мелодій" в Гуменному та багато різних заходів.

СРУСР видає журнал для дітей "Веселка" (1951), газету "Нове життя" (1951), публіцистичний журнал "Дукля" (1952).

У Свиднику розташований Словацький національний музей – Музей української культури (офіційна назва), засновані початкові школи з українською мовою навчання. Також існують гуртки вивчення української мови, яка викладається на кафедрі україністики філософського факультету університету в Пряшеві.

У Кошицях створені чоловіча група "Поляна" та Український народний аматорський хор. В інших районах існують різні самодіяльні творчі колективи [1].

Яка ж кількість українців-русинів проживає на території Словацької Республіки? Найповніші дані опубліковані в книзі Миколи Мушинки та Олександра Мушинки "Národnostná menšina pred zánikom?"(Таблиця 1), що була видана в місті Пряшів (Словаччина) в 2011 році [5; 6].

Рік	Кількість
1846	187 321
1879	140 324
1881	88 010
1890	96 331
1900	99 120
1910	111 280
1919	134 761
1921	85 628
1930	91 079
1950	48 231
1961	35 435
1970	42 238
1980	39 260
1991	32 408
2001	35 015

Таблиця 1. [5;6].

Згідно з офіційним переписом, який відбувся 21 травня 2011 року, у Словаччині проживає 33 482 русинів та 7 430 українців, тобто разом – 40 912 осіб [3].

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших досліджень. Таким чином, різнобічно проаналізувавши історичний шлях розвитку українців Словаччини можна визначити основні положення.

По-перше, русини, незважаючи на спроби угорської, чехословацької чи словацької влади асимілювати наш народ з іншими, повністю деукраїнізувати нащадків цієї національної меншини, зуміли зберегти свої національні традиції, мову, культуру та національну самобутність.

По-друге, чимало словаків, оцінюючи та визначаючи свою національну приналежність, бажають називатися та бути українцями чи русинами. Тому за даними переписів можна побачити, що ці люди роблять свідоме рішення належати до рідної національної меншини.

По-третє, якщо нащадки русинів будуть триматися свого коріння та досліджувати його, то через десять років у Словаччині може бути могутня й чисельна українська діаспора. І коли це станеться, то можливо через століття на теренах давніх земель, на яких проживали наші пращури, буде або нова держава русинів-українців, або Пряшівщина перейде до складу України.

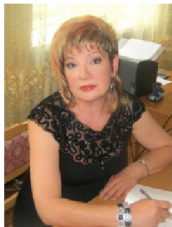
Зрозуміло, що дана стаття не може розкрити усієї багатоманітності процесів, пов'язаних із питанням національної ідентичності русинів-українців Словаччини. То ж залишається сподіватися, що в подальшому розвідки з даної теми триватимуть.

Список використаних джерел

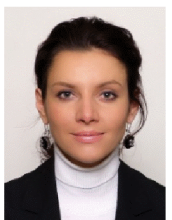
1. Mikulas Musinka. Vydavatelstvo FORMAT, P. O. Voh 8, 902 01 Pezinok, Slovakia [Електронний ресурс] / www.books.sk/ Режим доступу: http://www.studentske.sk/web.php?sk=Mikulas_Musinka.html&pred=osobnosti
2. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011[Електронний ресурс] /Štatistický úrad SR // Режим доступу: <http://portal.statistics.sk/files/tab-14.pdf> – Назва з екрану.
3. Štatistický úrad SR.Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011[Електронний ресурс] / Tab. 10 Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991 // Режим доступу: <http://portal.statistics.sk/files/tab-10.pdf> – Назва з екрану.
4. Белей Л. Затоплені асиміляцією [Електронний ресурс] / Л. Белей // Режим доступу: <http://tyzhden.ua/History/16916> – Назва з екрану.
5. Вархол Н. Фольклористичні здобутки академіка Миколи Мушинки (з нагоди 75-річчя вченого) / Н. Вархол // НАРОДНА ТВОРЧИСТЬ ТА ЕТНОЛОГІЯ Folk ART and ethnology/. – 2011. – №329. – С. 7–17.
6. Ілюк М. Микола Мушинка представив свої книги та розповів про словацьких русинів (ФОТО) [Електронний ресурс] / М. Ілюк // Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/News/83242-Mykola-Mushynka-predstavyyv-svoi-knyhy-ta-rozproviv-pro-slovatskykh-rusyniv-FOTO> – Назва з екрану.
7. Ілюк М. Українці Словаччини [Електронний ресурс] / М. Ілюк // Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/Special/Autors/101> – Назва з екрану.
8. Терещук Г. Україна втрачає русинів-українців у Словаччині [Електронний ресурс] / Г. Терещук // Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1990806.html> – Назва з екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ**Чорний Роман Степанович**

*к.е.н., доцент завідувач кафедри
загальноекономічних та гуманітарних дисциплін,
Тернопільський національний економічний університет
Нововолинський факультет*

Румянцева Галина Іванівна

*к.е.н., доцент кафедри фінансів Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Римар Ольга Григорівна,

*к.е.н., викладач кафедри фінансів
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Олексій Михайло Богданович

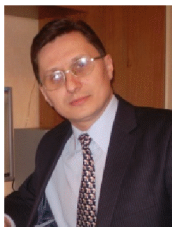
*пошукувач, зав. лабораторією
факультет економіки та управління
Тернопільський національний економічний університет*

Харів Петро Степанович

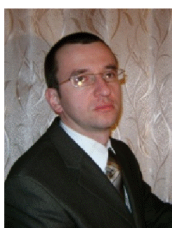
*почесний професор, к.е.н., в.о. завідувача кафедри економіки і обліку
господарської діяльності Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

МЕЛЬНИК В.В.

*ст. викладач кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін
Тернопільський національний економічний університет*

ФАЙФУРА ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ

*к. е. н., доцент
Тернопільський національний економічний університет*

Нагірний Микола Зіновійович

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри загальноекономічних і
гуманітарних дисциплін Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Литвин А.П.

*канд. соціол. наук, доц. кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний факультет*

Лько Андрій Андрійович

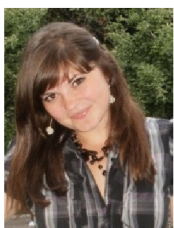
*кандидат медичних наук, старший викладач,
кафедра загальноекономічних та гуманітарних дисциплін,
Нововолинський факультет,
Тернопільський національний економічний університет*

Чорна Неля Петрівна,

*доцент кафедри загальноекономічних
та гуманітарних дисциплін,
Нововолинський факультет,
Тернопільський національний економічний університет*

Хільчук Ольга Іванівна

*викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Кравчук Наталія Олегівна

*викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Пасічник Тетяна Петрівна

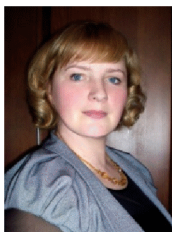
*викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Коханюк Оксана Миколаївна

*викладач кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Майброда Михайло Васильович,

*старший викладач кафедри загальноекономічних
та гуманітарних дисциплін,
Нововолинський факультет,
Тернопільський національний економічний університет*

Бортнік Наталія Володимирівна
*викладач кафедри економіки та обліку господарської діяльності
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Кроква Оксана Валеріївна,
*викладач,
Нововолинський факультет,
Тернопільський національний економічний університет*

Кошлата Мар'яна Михайлівна
*Тернопільський національний економічний факультет
Нововолинський факультет*

Почтарук Інна Станіславівна,
здобувач Інституту регіональних досліджень НАН України

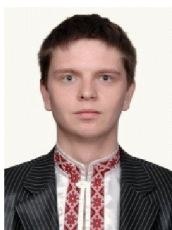

Язвлюк Борис Олегович
*к-т. екон. наук, доцент,
заступник завідувача магістратури факультету довузівської,
післядипломної та магістерської підготовки, доцент кафедри АМП
Тернопільський національний економічний університет*

Собко Наталія Ігорівна
*магістр з міжнародної економіки
Тернопільський національний економічний університет*

Чобаль Людмила Юріївна,
*викладач Ужгородського торгово-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету*

Литвинюк Віталій Віталійович
*студент групи Фів-31,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Кушнірук Сергій Романович

*студент групи 2-ЕП-10,
спеціальність «Економіка підприємства»,
ДВНЗ «Нововолинський електромеханічний коледж»*

Балюк Наталія Григорівна

*студентка групи 2-ЕП-10,
спеціальність «Економіка підприємства»,
ДВНЗ «Нововолинський електромеханічний коледж»*

Тимовський Роман Олександрович,

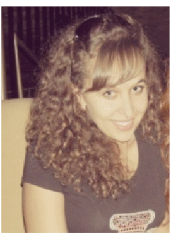
*студент групи 2 ЕП-10,
спеціальність "Економіка підприємства",
ДВНЗ "Нововолинський електромеханічний коледж"*

Кучер Віталій Сергійович

*студент групи Фнв-21,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Левчук Іван Едуардович,

*студент групи 2-ЕП-10,
спеціальність "Економіка підприємства"
ДВНЗ "Нововолинський електромеханічний коледж"*

Луцакевич Катерина Андріївна

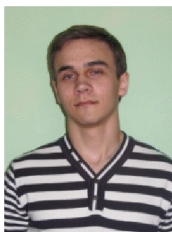
*студентка групи Фнв -31,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Марущак Павло Петрович

*студент групи Фнв-41,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Мельникова Тетяна Валеріївна,

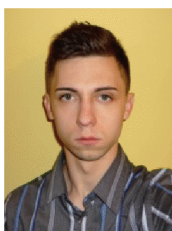
*студентка групи Фнвс-51,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

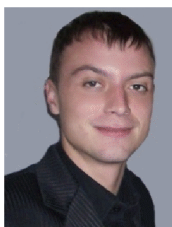
Новосад Сергій Олегович
*студент групи Фнв-31,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

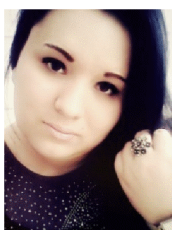
Пасальська Юлія Вікторівна,
*студентка групи Фнв – 31,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Скалюк Юрій Олександрович
*студент групи Фнв-31,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Рудий Дмитро Юрійович
*студента групи Фнв-31,
Нововолинського факультету
Тернопільського національного економічного університету*

Назарук Вероніка Романівна
*студентка групи Фнв -31,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

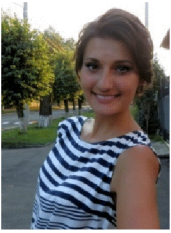
Гнаткевич Владислав Юлійович,
*студент групи 2-ЕП-10,
спеціальність "Економіка підприємства",
ДВНЗ "Нововолинський електромеханічний коледж*

Баглай Ольга Василівна
*студентка групи Фнв-11,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Колічева Зінаїда Вікторівна
*студентка групи Фнв-41,
Нововолинський факультет
Тернопільський національний економічний університет*

Бушина Вікторія Олександрівна

студентка групи Фнв-11,

Нововолинський факультет

Тернопільський національний економічний університет

Галашина Алла Борисівна

студентка групи Фнв-11,

Нововолинський факультет

Тернопільський національний економічний університет

Семанчак Оксана Сергіївна

студентка групи Фнв-11,

Нововолинський факультет

Тернопільський національний економічний університет